

КУЛТУРНИ ПРЕДЕО

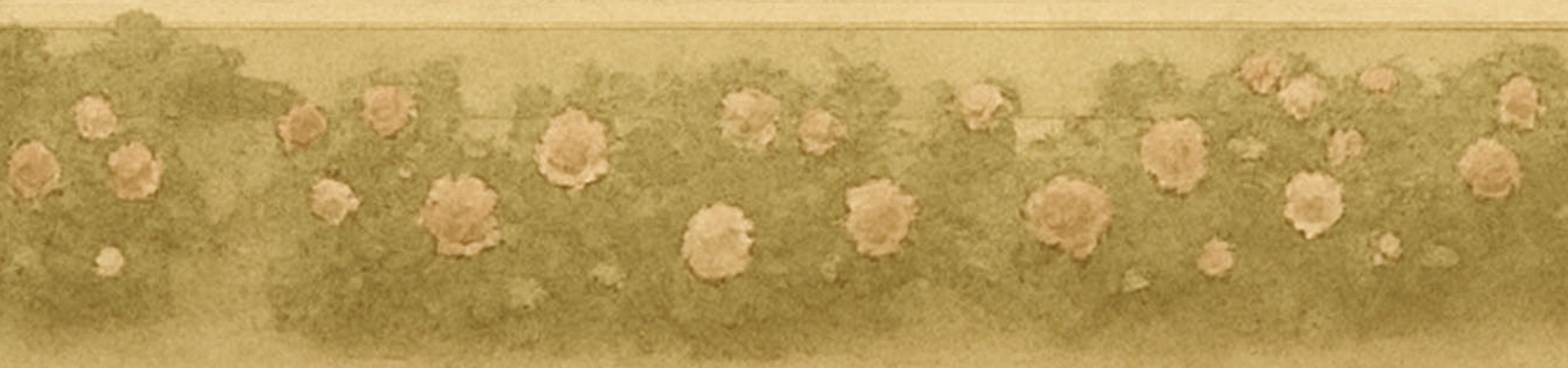
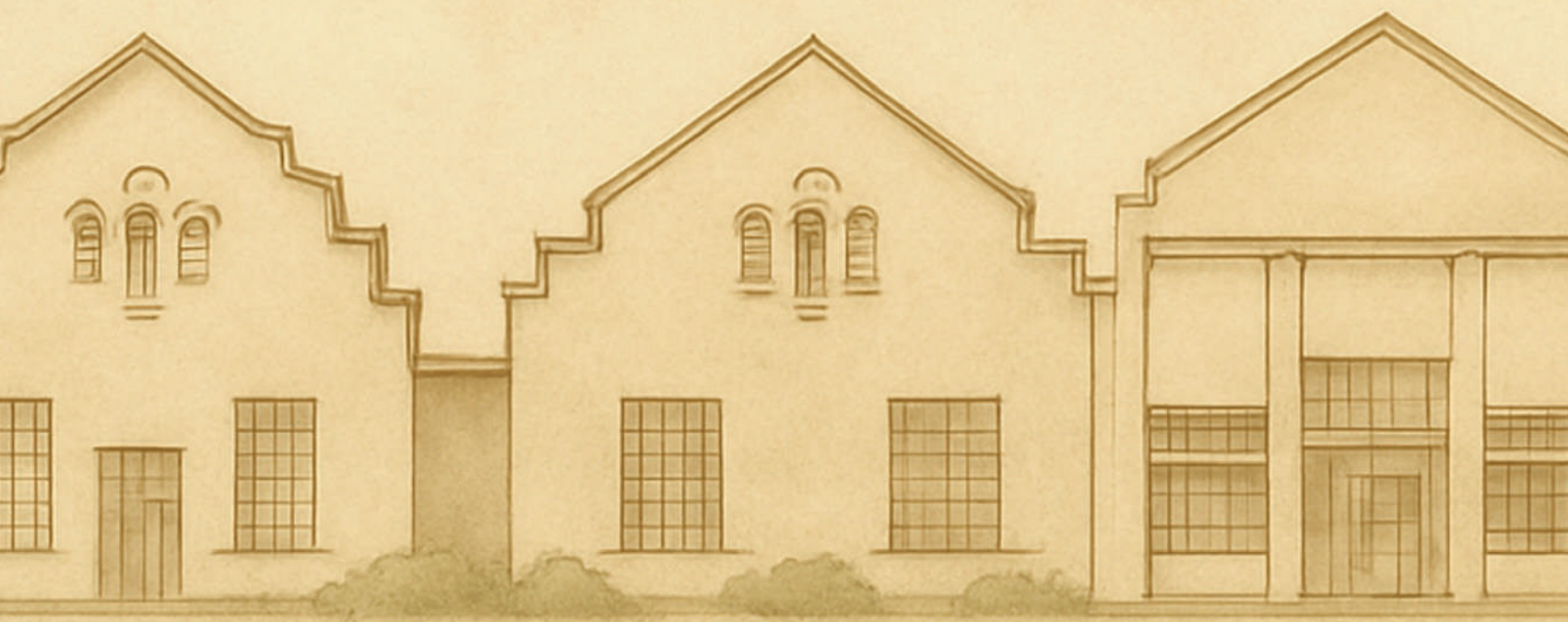
У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION NIŠ

CULTURAL LANDSCAPE OF THE

VUČJANKA
RIVER BASIN

КУЛТУРНИ ПРЕДЕО
У СЛИВУ РЕКЕ
ВУЧЈАНКЕ

Ниш, 2025.

Niš, 2025

CULTURAL LANDSCAPE OF THE

VUČJANKA
RIVER BASIN

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE PRESERVATION NIŠ

Издавач:

Завод за заштиту споменика културе Ниш

За издавача:

Душан Андрејевић

Покровитељ:

Министарство културе Републике Србије

Аутори:

Ивана Цветковић

Ђорђе Стошић

Уредници:

Невена Дебљовић Ристић

Ана Момчиловић Петронијевић

Рецезенти:

Милан Просен

Дубравка Ђукановић

Снежана Тошева

Дарко Полић

Графичко обликовање:

Сцерио принт

Графички уредник:

Никола Марковић

Превод и лектура:

Транслаб и Јасминка Миленковић

Сарадници:

Лазар Динић, Александар Никшић

Иван Меденица, Жижа Стојичић Драгићевић

Небојша Босанац, Никола Миловановић

Документација:

Завод за заштиту споменика културе Ниш

Народни музеј Лесковац

Музеј науке и технике Београд

Историјски музеј Србије

Архив Југославије

Државни архив Србије

Историјски архив Неготин

Удружење Наше Поречје

Штампа:

Сцерио принт

Тираж:

500

ISBN-978-86-82346-06-7

Publisher:

Institute for Cultural Heritage Preservation Niš

For the publisher:

Dušan Andrejević

Sponsor:

Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Authors:

Ivana Cvetković

Đorđe Stošić

Editors:

Nevena Debljović Ristić

Ana Momčilović Petronijević

Reviewers:

Milan Prosen

Dubravka Đukanović

Snežana Toševa

Darko Polić

Graphic design:

Scero Print

Visual Editor:

Nikola Marković

Translation and proofreading:

Translab and Jasminka Milenković

Collaborators:

Lazar Dinić, Aleksandar Nikšić

Ivan Medenica, Žiža Stojičić Dragičević

Nebojša Bosanac, Nikola Milovanović

Documentation:

Institute for Cultural Heritage Preservation Niš

National Museum in Leskovac

Museum of Science and Technology in Belgrade

Historical Museum of Serbia

Archives of Yugoslavia

State Archives of Serbia

Historical Archives in Negotin

Naše Porečje Association

Print:

Scero Print

Circulation:

500

САДРЖАЈ

TABLE OF CONTENTS

Изводи из рецензија	5	Excerpts from the Review
Увод	11	Introduction
ПОЈАМ КУЛТУРНОГ ПРЕДЕЛА ПРЕПОЗНАВАЊЕ КУЛТУРНОГ ПРЕДЕЛА	15	DEFINITION OF CULTURAL LANDSCAPE RECOGNITION OF THE CULTURAL LANDSCAPE
Природно наслеђе	24	Natural Heritage
Културно наслеђе	29	Cultural Heritage
ПРОШЛОСТ ПОРЕЧЈА	41	HISTORY OF POREČJE
Развој текстилне индустрије	53	Growth of Textile Industry
Породица Теокаровић	69	The Teokarović family
Архитекта Григорије Самојлов	75	Architect Grigoriје Samojlov
ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ КУЛТУРНОГ ПРЕДЕЛА	80	ARCHITECTURAL HERITAGE OF THE CULTURAL LANDSCAPE
Индустрија вунених тканина Лазара Теокаровића	83	Iazar Teokarović Woolen Fabric Industry in Vučje
Фабрички круг	95	Factory Site
Резиденцијални део	124	Residential Section
Радничко насеље	144	Worker's Settlement
Простор Дилавер-бегове куле	166	Dilaver-Bey's Tower in Vučje
Воденице на Вучјанки	173	Watermills
Црква Светог Јована	183	Church of St John the Baptist
Хидроелектрана «Вучје»	191	Vučje Hidropower Plant
Скобаљић град	201	Skobaljić Grad
КУЛТУРНИ ПРЕДЕО У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ	211	CULTURAL LANDSCAPE IN THE VUČJANKA RIVER BASIN
Извори	214	Sources
Попис и порекло илустрација	221	Illustration List and Origins

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА РУКОПИСА КУЛТУРНИ ПРЕДЕО У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ

Сажети, истражити, вредновати и писати о културном пределу је сложен, дуготрајан и захтеван посао о чему најбоље сведочи књига Културни предео у сливу реке Вучјанке. Настала као резултат дугогодишњих истраживања Иване Цветковић и Ђорђа Стошића, у издању Завода за заштиту споменика културе Ниш, представља истински подухват у тежњи за очувањем природних и културних вредности наслеђа у сливу реке Вучјанке. Настала као резултат истраживања архивске грађе, историографских извора, као и рада на терену, књига Културни предео у сливу реке Вучјанке може, због својих квалитета, временом постати узор свим будућим истраживачима нових културних предела широм Србије. Аутори су зналачким приступом у истраживању, јасном концепцијом, систематично, детаљним анализама и стручним тумачењима успели да сагледају једну комплексну тему, наглашавајући амбијенталне вредности и изузетан значај културног наслеђа и пејзажа слива реке Вучјанке за формирање и очување идентитета заједнице. Указујући на значај наслеђа и поткрепљујући својом књигом аргументе за његову заштиту, аутори су на најбољи начин сагледали повезаност прошлости и будућности, истичући велики потенцијал наслеђа као инспирације за даљи развој заједнице што овој књизи даје посебну вредност.

др Снежана Тошева

Аутори монографије Културни предео у сливу реке Вучјанке методолошки исправно представљају карактеристике истраживаног простора, као и вредносне аспекте свих чинилаца културног пејзажа Поречја, водећи читаоца до неспорног сазнања о природним и створеним специфичностима и материјалним и нематеријалним вредностима, који су носиоци изразитог карактера предела у сливу реке Вучјанке по чему је овај простор препознат као културни пејзаж и на основу чега се предлаже да буде утврђен за непокретно културно добро – културни предео. Рукопис прати велики број прилога, од историјских и савремених фотографија, архивских и других докумената, до цртежа и тродимензионалних модела, који илуструју у тексту описане природне пејзаже, објекте или археолошке остатке, локално становништво и њихов начин живота, као и истакнуте појединце и породице.

др Дубравка Ђукановић

Тежиште монографије представља редак и вредан спој изузетног природног наслеђа и вишеслојне културне баштине, која одражава еволуцију живота на ободу Лесковачке котлине у пределу слива реке Вучјанке, под планином Кукавицом. Позамашни подухват евидентирања, вредновања и презентације овог наслеђа, представља резултат вишегодишњег истраживања њених аутора, који се сада пружа читаоцима, подељен у логичка, смислена поглавља. Главно ткиво монографије чини представљање основних чинилаца културног предела Вучја: појединачно обрађени објекти веома значајног микроурбанистичког простора фабрике вунених тканина Лазара Теокаровића који чине управна зграда, производне хале и различите радионице, резиденцијални квартал са вилом власника, гостинском вилом и старом породичном резиденцијом, те радничко насеље са више типова објеката предвиђених за раднике и стручњаке који су у фабрици радили. Засебно се разматра простор Дилавер бегове куле, старе воденице на Вучјанки, Црква Светог Јована Крститеља, хидроелектрана подигнута 1903. године и њен творац Ђорђе Станоје-

вић, остаци средњевековног утврђења Скобаљић град који представљају незаобилазне чиниоце овог културног предела.

др Милан Просен

Свеукупни значај овог документа је његова богата структура и темељност у анализи свих сегмената и напредној техници снимања привредних објеката у Вучју. Такође, овај документ има вредне монографске елементе који превазилазе домен завичајне историје, а свакако на врло стручан и емотивно посвећен начин. Форма анализе културног предела је документ који у нашој стручној пракси није довољно разрађен, па је његов допринос од великог значаја у овом, формалном аспекту. Промоција документа Културног предела у сливу реке Вучјанке, осим колега из службе заштите, треба да окупи ауторитете и из других струка (просторног и урбанистичког планирања, стратешког привредног планирања, заштите животне средине, антропологе) и релевантне доносиоце одлука на политичком нивоу како би се заједнички направили даљи стратешки и акциони кораци у њеној реализацији. Управо њена примена у пракси би приказала могућ добар компромис и очувања наслеђа и неопходног савременог развоја који толико недостаје.

др Дарко Полић

EXCERPTS FROM THE REVIEWS OF THE CULTURAL LANDSCAPE OF THE VUČJANKA RIVER BASIN

As clearly demonstrated by the publication *Cultural Landscape in the Vučjanka River Basin*, summarising, researching, evaluating, and writing about a cultural landscape is a complex, lengthy, and often daunting task. The result of long-term research conducted by Ivana Cvetković and Đorđe Stošić, and published by the Institute for Cultural Heritage Preservation Niš, this work represents a significant achievement in the preservation of the natural and cultural values associated with the heritage of the Vučjanka River basin. Owing to its qualities, the publication *Cultural Landscape in the Vučjanka River Basin*—developed through research of archival material, historical sources, and fieldwork—could, over time, become a model for future researchers of new cultural landscapes across Serbia. Through their skilful research approach, clear concept, systematic organisation, detailed analysis, and professional interpretation, the authors have successfully provided insight into a complex topic, highlighting the ambient values and the critical importance of the cultural heritage and landscape of the Vučjanka River basin in creating and preserving community identity. By emphasising the importance of heritage and presenting compelling arguments for its preservation, the authors have provided an outstanding overview of the link between past and future. They highlight the immense potential of heritage as a source of inspiration for the community's further development, giving this publication particular significance.

Snežana Toševa, PhD

The authors of the monograph *Cultural Landscape in the Vučjanka River Basin* present, with methodological rigour, the characteristics of the area under study, along with the value-based aspects of all elements comprising the Porečje heritage landscape. They guide the reader towards an indisputable understanding of both the

natural and man-made specificities, as well as the tangible and intangible values that define the distinct character of the Vučjanka River basin landscape. This forms the basis for recognising the area as a heritage landscape and recommending its designation as an immovable cultural property – a cultural landscape. The publication includes numerous appendices, featuring a range of materials such as historical and contemporary photographs, archival and other types of documents, drawings, and 3D models. These illustrate the natural landscapes, objects and archaeological remains, the local population and their way of life, as well as notable individuals and families mentioned in the text.

Dubravka Đukanović, PhD

At the heart of the monograph lies a rare and valuable combination of outstanding natural heritage and richly layered cultural heritage. It reflects the evolution of life along the edge of the Leskovac Valley, within the landscape of the Vučjanka River basin at the foot of Mount Kukavica. The enormous task of recording, evaluating, and presenting this heritage is the result of years of research carried out by the authors, now presented to readers in logical, meaningful sections. The main body of the monograph explores the key elements of the Vučje cultural landscape, with a particular focus on the distinctive structures of the highly significant micro-urban area that comprises Lazar Teokarović's woollen fabric factory. These include the administrative building; production halls and various workshops; residential quarters comprising the owner's villa, a guest villa, and the old family residence; and a workers' settlement with several types of housing designed for both workers and experts employed at the factory. The other main elements of this cultural landscape are discussed individually, including the Dilaver-bey Tower, the old watermills along the Vučjanka River, the Church of St John the Baptist, the hydropower plant built in 1903 and its founder Đorđe Stanojević, as well as the remains of the medieval fortification known as Skobaljić Grad.

Milan Prosen, PhD

The full significance of this document lies in its rich structure and thorough analysis of all its segments, as well as the advanced technique used to capture industrial buildings in Vučje. Furthermore, this document contains valuable monographic elements that transcend the domain of local history, presented in a highly professional and emotionally committed manner. The analysis of the cultural landscape takes the form of a document that remains underdeveloped in our practice, making its contribution particularly significant in formal terms. In addition to colleagues from the field of heritage protection, the promotion of the publication Cultural Landscape in the Vučjanka River Basin should also bring together experts from other fields (such as spatial and urban planning, strategic economic planning, environmental protection, and anthropology) as well as relevant political decision-makers, with the aim of jointly developing further strategic and operational steps towards its implementation. Such practical implementation would represent a promising compromise between heritage preservation and the much-needed contemporary development that has long been lacking.

Darko Polić, PhD

Сл. 1 Кањон реке Вучјанке
Fig. 1: The Vučjanka Canyon

Слика 2. Панорамски поглед на видиковац
Соколица и предео планине Куковице
Figure 2: Panoramic view of the Sokolica vista
and the Kukavica mountain landscape

УВОД

Простор Вучја на јужном ободу Лесковачке котлине, представља јединствени спој природног и културног наслеђа и динамичан амбијент где се сусрећу природне одлике равнице и планинског масива Кукавице, стварајући јединствено окружење. Узводно од Вучја, ка планини, подручје обилује изванредним и драматичним призорима у кањону реке Вучјанке и прожето је природним и културним вредностима различитих врста. На само пар квадратних километара, пратећи ток Вучјанке, налазе се материјални остаци вредне индустријске баштине, грађанске виле, сакрална грађевина, народно градитељство и рурални амбијенти, значајни инжењерски подухвати и средњовековно утврђење, све уклопљено у изузетно природно окружење.

Богатство културног наслеђа Вучја подстакло је стручњаке Завода за заштиту споменика културе Ниш, ауторе ове монографије, на покретање пројекта истраживања простора у сливу реке Вучјанке. Осмишљени су пројекти истраживања и вредновања овог подручја, а затим и презентације и промоције резултата истраживања, чији је покровитељ Министарство културе Републике Србије. Поред аутора, у реализацији пројекта учествовали су Небојша Босанац, Жижа Стојичић Драгићевић, Зоран Радосављевић, Никола Миловановић, Лазар Динић, Соња Станковић, Данијела Радовановић и Александар Никшић. Посебну захвалност дугујемо Срђану Митићу и другим члановима удружења „Наше Поречје“, колегама кустосима из Народног музеја у Лесковцу, Ивану Меденици и колегама из Завода за заштиту природе Србије, Музеју науке и технике, Историјском музеју Србије, Завичајном музеју у Пожаревцу, Државном архиву Србије и Архиву Југославије.

INTRODUCTION

The Vučje area, located along the southern edge of the Leskovac Valley, is a unique blend of natural and cultural heritage. Its dynamic landscape features the natural properties of the plain merging with those of Mount Kukavica, creating a truly distinctive environment. Upstream of Vučje, towards the mountain, lies the Vučjanka Canyon, rich in striking, dramatic landscapes and imbued with a variety of natural and cultural values. The area along the Vučjanka River, covering just a few square kilometres, encompasses material remains of valuable industrial heritage, civil villas, a sacral building, traditional architecture, rural settings, significant engineering feats, and a medieval fortification—all set within a stunning natural landscape.

The rich heritage of Vučje prompted the experts from the Institute for Cultural Heritage Preservation Niš, the authors of this monograph, to initiate a project researching the area along the Vučjanka River basin. Research and evaluation projects for this area have been developed, followed by presentations and promotions of the research results, funded by the Ministry of Culture of the Republic of Serbia. Along with the authors, Nebojša Bosanac, Žiža Stojičić Dragičević, Zoran Radosavljević, Nikola Milovanović, Lazar Dinić, Sonja Stanković, Danijela Radovanović, and Aleksandar Nikšić also participated in the project implementation. We are especially grateful to Srđan Mitić and other members of the Naše Porečje Association, to our colleagues—curators from the National Museum in Leskovac, to Ivan Medenica and his team from the Institute for Nature Conservation of Serbia, to the Museum of Science and Technology, the Historical Museum of Serbia, the Homeland Museum in Požarevac, the State Archives of Serbia, and the Archives of Yugoslavia.

Пројекат истраживања, вредновања и прикупљања неопходне документације реализован је током 2022. године, када је спроведен рад на терену и у архивима. Наредне две године уследио је период систематизације и разраде прикупљене документације и покретања правних процедура заштите за делове препознатог културног предела. Започета је презентација и интерпретација његових вредности кроз припрему двојезичне монографије која је пред вама, пратеће изложбе и промотивног филма. Намера аутора је да, реализацијом поменутих активности, широј и стручној јавности укаже на вредност и значај овог подручја, али и да покрене дијалог између свих релевантних институција и грађана, у циљу изналажења начина како да се препознати простор утврди за први културни предео у Србији.

Истовремено су колеге из Завода за заштиту природе Србије, на челу са координатором Иваном Меденицом, израдиле Студију заштите Споменика природе „Кањон Вучјанске реке“, која је послужила као стручна основа за покретање поступка проглашења природног добра.

Имајући у виду да је појам културног предела нов у законским оквирима наше државе, односно да је први пут уведен као законски дефинисана врста непокретног културног добра Законом о културном наслеђу и да нису донешени потребни подзаконски прописи, заштита културног предела у сливу реке Вучјанке представља пионирски подухват. Правна заштита је један од најважнијих механизма за очување наслеђа, јер поставља јасна правила и обавезе за одговорно управљање и коришћење наслеђених ресурса. Правни инструменти као што су закони о заштити културног и природног наслеђа, међународне конвенције, планови управљања, као и посебни режими заштићених подручја, обезбеђују системску заштиту и спречавају неповратно уништавање ових вредности.

The project, which involved research, evaluation, and the compilation of the required documentation, was carried out in 2022, alongside field and archival work. The following two years were marked by the systematisation and elaboration of the collected documentation, as well as the initiation of legal procedures to protect parts of the recognised cultural landscape. The presentation and interpretation of its values were initiated through the preparation of the bilingual monograph that you are now reading, along with the accompanying exhibition and a promotional film. Through these activities, the authors aimed to highlight the value and significance of the region to both the general public and the professional community, while also initiating a dialogue among relevant institutions and citizens to determine how to recognise this area as Serbia's first cultural landscape.

At the same time, experts from the Institute for Nature Conservation of Serbia, led by coordinator Ivan Medenica, prepared the Conservation Study of the Natural Monument 'Canyon of the Vučjanka River,' which served as the professional basis for initiating its declaration as a natural site.

Given that the term 'cultural landscape' is relatively new in our country's legal framework—having been first introduced in the Law on Cultural Heritage as a legally defined type of immovable cultural property, with no bylaws yet passed—the protection of the cultural landscape in the Vučjanka River basin is a pioneering effort. Legal protection is one of the most important mechanisms for heritage conservation, as it establishes clear rules and obligations for the responsible management and use of inherited resources. Legal instruments, such as cultural and natural heritage protection laws, international conventions, management plans, and special regimes regulating protected areas, ensure systemic protection and prevent the irreversible destruction of these values.

Recognising the inseparable links between natural and

Препознавање нераскидиве везе између природног и културног наслеђа као „заједничког дела природе и човека“ (UNESCO, 2023, p. 22, para. 47), односно културног предела као модела за очување Вучја, пружа оквир који обухвата све међусобно повезане чиниоце у систему заштите. Овај приступ интегрише културне и природне вредности у јединствен простор бриге и одлучивања, са циљем да модел управљања наслеђем омогући очување културног предела у свој његовој сложености.

cultural heritage as the ‘combined works of nature and of man’ (UNESCO, 2023, p. 22, para. 47)—with the cultural landscape serving as a model for the preservation of Vučje—offers a framework that encompasses all interconnected constituents within the protection system. This approach integrates cultural and natural values into a unified space of care and decision-making, aiming to preserve the cultural landscape in all its complexity through a heritage management model.

Слика 3. Панорама Вучја,
поглед из правца Соколице
Figure 3: A panoramic view of Vučje
taken from the Sokolica vista

ПОЈАМ КУЛТУРНОГ ПРЕДЕЛА

Културни предео је комплексна категорија наслеђа, која обухвата природне и културне елементе, обликоване кроз историјске процесе и интеракцију човека са природним окружењем. Овде се прожимају природни и антропогени елементи, односно показују садејство природног окружења и људских активности, које заједно творе препознатљиву и вредну целину. Њега чине природни ресурси као што су реке, планине и шуме, заједно са људским творевинама попут археолошких остатака, историјских зграда, путева, села, храмова, утврђења и индустријских грађевина. Културни предео сведочи о дуготрајној и сложеној интеракцији између људи и њиховог окружења, који због свог културног значаја и начина на који су људске активности обликовале предео чине темељ идентитета подручја (Finke, 2014). Заштита културних предела кључна је за очување не само физичких и материјалних карактеристика, већ и нематеријалног наслеђа повезаног са подручјем. Појму културног пејзажа претходила је дефиниција културне и природне баштине у Конвенцији о заштити светске културне и природне баштине из 1972. године (UNESCO, 1972). Заштита културних пејзажа развијала се даље у правцу наглашавања значаја историјских вртова и уређених пејзажа (ICOMOS, 1981), да би се 1992. године установио међународни правни инструмент који препознаје и штити културне пејзаже. Међународне повеље дефинисале су термин *heritage landscape*, културни пејзаж, који се односи на природне облике земљишта обликоване деловањем човека. Пејзаж природније изражава категорију предела који је створио и осмислио човек, а предео јер се ради о простору изразитих природних одлика обликованог и деловањем човека. Овај искорак у заштити културне и природне баштине довео је до

DEFINITION OF CULTURAL LANDSCAPE

The cultural landscape is a complex category of heritage, encompassing both natural and cultural elements shaped by historical processes and the interaction between humans and their natural surroundings. This is where natural elements merge with anthropogenic ones, reflecting the interaction between the environment and human activity in shaping a recognisable and valuable whole. It comprises natural resources such as rivers, mountains, and forests, alongside human-made structures including archaeological remains, historic buildings, roads, villages, temples, fortifications, and industrial facilities. The cultural landscape bears witness to the long-standing and complex interaction between people and their environment, forming the foundation of the region's identity through its cultural significance and the imprint of human activity on the setting (Finke, 2014). The protection of cultural landscapes is crucial not only for preserving physical and material characteristics but also for safeguarding the intangible heritage associated with the region. The term 'heritage landscape' emerged following the definition of cultural and natural heritage established by the 1972 Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (UNESCO, 1972). The protection of heritage landscapes was further developed by emphasising the significance of historic gardens and designed landscapes (ICOMOS, 1981), leading to the establishment in 1992 of an international legal instrument that recognised and protected heritage landscapes. The term 'heritage landscape' has been defined in various international charters, and it refers to natural landforms that have been shaped by human activity. While the term 'cultural landscape' typically denotes a category of space that has been created and designed by humans, 'natural landscape' refers to areas defined

уписа 129 локалитета на Листу светске баштине као културних предела, истичући њихову *изузетну универзалну вредност*¹. УНЕСКО је 1992. године увео концепт културног предела у оквиру светске баштине, делећи га у три категорије – предео који је створио и осмислио човек, органски развијени (еволуирајући) предео и асоцијативни културни предео (Operational Guidelines 1994, параграф 36 – 42). Асоцијативни културни предео може се превести и као природни пејзаж јер се ради о природном простору који има снажне културне, уметничке и верске асоцијативне вредности (Шекарић, 2008: 248-251). Са друге стране предео представља подручје које људи виде и доживљавају, а обликовано је природним и људским факторима (Европска конвенција о пределу, 2000). У домаћем законодавству је појам културног предела, као нове категорије непокретних културних добара, уведен тек 2021. године, Законом о културном наслеђу.²

Препознавање културног предела и одређивање његове величине зависи од његове функционалности и разумљивости, како би био илустрован на одговарајући начин. Да би тако препознат предео био сачуван за будуће генерације, потребно је да планирање будућег развоја буде усклађено са препорученим принципима и смерницама за заштиту и управљање, а са циљем да се осигура очување његових значајних обележја. Све активности у оквиру предела требало би да буду у складу са одрживим развојем, усклађеним са тежњама становника, и да поред конзервације пејзажа подразумевају и пејзажно планирање, као и обнову деградираних и стварање нових простора.

¹ UNESCO World Heritage List, Cultural Landscape <https://whc.unesco.org/en/list/?search=&themes=4&components=1&order=country>

² Закон о културном наслеђу („Службени гласник РС“, број 129 од 28. децембра 2021)

by exceptional natural features that have also been shaped by human intervention. This breakthrough in the protection of cultural and natural heritage led to the inclusion of 129 sites on the World Heritage List as cultural landscapes, highlighting their *outstanding universal value*¹. In 1992, UNESCO introduced the concept of the ‘cultural landscape’ into the World Heritage framework, categorising it into three types: landscape designed and created intentionally by man, organically evolved landscape, and associative cultural landscape (Operational Guidelines 1994, paragraphs 36 – 42). The term ‘associative cultural landscape’ refers to a natural area imbued with strong cultural, artistic, and religious associations (Šekarić, 2008: 248-251). On the other hand, a landscape is an area perceived and experienced by humans, shaped by both natural and human factors (the European Landscape Convention, 2000). The term ‘cultural landscape,’ as a new category of immovable cultural heritage, was not introduced into domestic legislation until 2021, through the Law on Cultural Heritage.²

The recognition of a cultural landscape and the determination of its significance depend on its functionality and intelligibility, allowing for its appropriate representation. To preserve the recognised landscape for future generations, future development planning should be aligned with the recommended principles and guidelines for protection and management, aimed at safeguarding its significant characteristics. All activities within a landscape should align with sustainable development principles that reflect the community’s values. Beyond preserving the landscape, these activities should also encompass landscape design, restoration of degraded areas, and

¹ UNESCO World Heritage List, Cultural Landscape <https://whc.unesco.org/en/list/?search=&themes=4&components=1&order=country>

² Law on Cultural Heritage (Official Gazette of the RS, No. 129 dated 28 December 2021)

Фирентинска декларација о наслеђу и пејзажу као људским вредностима (The Florence Declaration, ICOMOS, 2014) ставља људе у средиште културних дискусија, са циљем усмеравања напора ка промоцији културног разумевања и креирању уравнотежених развојних стратегија. Ипак, важно је нагласити разлику између заштите предела у чијем средишту је у првом реду природно окружење, очување биодиверзитета и целине екосистема, и културног предела који у првом реду одражава људску историју, континуитет културних традиција, друштвених вредности и тежњи рефлектованих кроз природно окружење (Mitchell, 2000: 35-46). Холистичко сагледавање при процени вредносних елемената пејзажа омогућује сагледавање међусобних веза делова предела, при чему однос између самих делова у таквом оквиру може да добије већу важност од самих делова (Šekarić, 2008: 254). Културно наслеђе и пејзаж представљају живо сведочанство о претходним генерацијама, стварајући опипљиве и неопипљиве везе са будућим генерацијама. Они су од суштинског значаја за идентитет заједнице. Очување ових вредности кроз традиционалне праксе и знања доприноси истовременом очувању наслеђа и биодиверзитета. Заштита културног предела представља изазов због своје сложене природе, при чему је важно одржати равнотежу између очувања и потреба које носи савремени развој, очувати традиционалне праксе коришћења природних ресурса, као и снажно укључити локалну заједницу у напоре његовог очувања. Холистички приступ подразумева уважавање материјалних и нематеријалних аспеката културног предела, а то укључује очување физичких структура, одржавање еколошких система и заштиту традиционалног знања и пракси.

the creation of new spaces. The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values (ICOMOS, 2014) positions humanity at the heart of cultural discourse, steering efforts towards promoting cultural understanding and formulating balanced development strategies. However, it is important to distinguish between landscape protection, which primarily focuses on natural settings, as well as biodiversity and ecosystem preservation, and cultural landscapes, which primarily reflect human history, the continuity of cultural traditions, social values, and aspirations expressed through the natural environment (Mitchell, 2000: 35-46). When assessing the value elements of a landscape, a holistic understanding is essential, as it reveals the interconnectedness among its components. In such an arrangement, the relationships between the parts may prove more significant than the individual elements themselves (Šekarić, 2008: 254). Cultural heritage and landscape serve as living testaments to past generations, forging both tangible and intangible links with future generations. They are crucial to the identity of a community. Preserving these values through traditional practices and knowledge contributes to the simultaneous conservation of both heritage and biodiversity. Cultural landscape protection presents challenges due to its inherent complexity, necessitating a balance between preservation and modern development needs, the safeguarding of traditional practices that utilise natural resources, and the active involvement of local communities in conservation efforts. A holistic approach encompasses recognition of both tangible and intangible elements of cultural landscapes, including the preservation of physical structures, maintenance of ecological systems, and safeguarding of traditional knowledge and practices.

Сл. 4. Панорама Вучја, поглед са видиковца Соколица
Fig. 4: A panoramic view of Vučje from the Sokolica vista

14 13

12

БЕЛИ ПОТОК

11

ЧУКЉЕНИК

ЖАБЉАЊЕ

НАКРИВАЊ

1

2

3

4

5

6

7

1. ИНДУСТРИЈА ВУНЕНИХ ТКАНИНА ЛАЗАРА ТЕОКАРОВИЋА
2. СЕОСКА ДОМАЋИНСТВА
3. ВОДЕНИЦЕ НА ВУЧЈАНКИ
4. ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА
5. ХИДРОЕЛЕКТРАНА "ВУЧЈЕ"
6. СКОБАЉИЋ ГРАД
7. КАЊОН РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ
8. ПЛАНИНА КУКАВИЦА
9. ЗЕЛЕН ГРАД, ОСТАЦИ УТВРЂЕЊА
10. МАРКОВО КАЛЕ
11. ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ И ВОДЕНИЦЕ У ЧУКЉЕНИКУ
12. ВОДЕНИЦЕ У НАКРИВАЊСКОМ ЧИФЛУКУ
13. ПРВА СРПСКА ФАБРИКА ГАТАНА У СТРОЈКОВЦУ
14. МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС У РУДАРУ

- НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА
- ДОБРА ПОД ПРЕХОДНОМ ЗАШТИТОМ
- РЕКЕ, ПОТОЦИ, КАНАЛИ
- МАГИСТРАЛНИ ПУТ
- ШУМСКИ ПУТ

БРЗА

ШИРЕ ОКРУЖЕЊЕ ВУЧЈА
природна и културна добра, водотокови и путни правци

8 9 10

ПРЕПОЗНАВАЊЕ КУЛТУРНОГ ПРЕДЕЛА У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ

Лесковачка котлина, позната и као српско петоречје, добила је овај назив јер се у њој пет река улива у Јужну Мораву – Власина, Јабланица, Пуста река, Ветерница и Топлица. Поред ових великих река, бројне планинске речице у околини имале су значајну улогу у развоју локалне привреде. Простор Поречја, на јужном ободу Лесковачке котлине, изузетно је богат природним, материјалним и нематеријалним наслеђем, што употпуњује и даје додатну вредност културном пределу и чини важан историјски и културни контекст региона. Поречје чине северозападни део планине Кукавице и следећа сеоска насеља у сливу реке Ветернице: Бели Поток, Брза, Букова Глава, Бунушки Чифлук, Вина, Велико Трњане, Вучје, Горња Бунуша, Горња Јајина, Горина, Доња Бунуша, Доња Јајина, Дрводеља, Жабљане, Игриште, Кукуловце, Мирошевце, Накривањ, Накривањски Чифлук, Пресечина, Радоњица, Рударе, Славујевце, Стројковце, Тодоровце, Чукљеник, Шаиновац и Шишинце. Бројна насељена места Поречја, манастири, воденице и друго градитељско наслеђе, као и планинарски домови, стари путни правци и неистражени градови на планини Кукавици, чине важан историјски и културни контекст културног предела и сведоче о дубоким историјским коренима овог краја. Ова насеља била су део истог друштвеног и економског ткива важног за разумевање развоја локалне културе и историје. Вредност простора наглашена је природним богатствима, бројним планинским речицама, а укључује и важна природна станишта значајна за заштиту биодиверзитета, угрожене биљне и животињске врсте.

RECOGNITION OF THE CULTURAL LANDSCAPE IN THE VUČJANKA RIVER BASIN

The Leskovac Valley, often referred to as the ‘Serbian five-river basin,’ earns this designation due to the convergence of five rivers—Vlasina, Jablanica, Pusta Reka, Veternica, and Toplica—into the South Morava River. Apart from these major rivers, many surrounding mountain brooks have played a significant role in the development of the local economy. The Porečje area, located on the southern edge of the Leskovac Valley, is exceptionally rich in natural, tangible, and intangible heritage. This richness enhances and completes the cultural landscape, providing an important historical and cultural context for the region. Porečje includes the north-western section of Mount Kukavica, along with the following rural settlements situated along the Veternica River basin: Beli Potok, Brza, Bukova Glava, Bunuški Čifluk, Vina, Veliko Trnjane, Vučje, Gornja Bunuša, Gornja Jajina, Gorina, Donja Bunuša, Donja Jajina, Drvodolja, Žabljanje, Igrište, Kukulovce, Miroševce, Nakrivanj, Nakrivanjski Čifluk, Presečina, Radonjica, Rudare, Slavujevce, Strojkovce, Todorovce, Čukljenik, Šainovac, and Šišince. Numerous inhabited settlements in Porečje—along with monasteries, watermills, and other examples of architectural heritage, as well as mountain refuges, old routes, and forgotten towns on Mount Kukavica—form a significant historical and cultural layer of the landscape, bearing witness to the deep historical roots of the region. These settlements were part of the same social and economic fabric, crucial for understanding the development of local culture and history. The value of the area is further enhanced by its natural riches—numerous mountain brooks and habitats vital for the protection of biodiversity and endangered plant and animal species.

Сл. 5. Шире окружење Вучја, природна и културна добра, водотокови и путни правци
Fig. 5: Wider surroundings of Vučje: natural sites, cultural properties, watercourses, and routes

Културни предео Вучја у сливу реке Вучјанке снажно осликава испреплетаност и суживот човека и природе. Елементи овог културног пејзажа обухватају природне и створене вредности, а главни утицај на природу и живот људи, и заједничка спона богатог природног и културног, материјалног и нематеријалног наслеђа, јесте река Вучјанка, која је обликовала пејзаж својом снагом, квалитетом и положајем. Пејзаж стеновитог кањона реке Вучјанке одаје величанственост, показујући како природа у свом најсировијем облику плени својом снагом и лепотом. Кањон одише изузетним призорима, богатством биљних и животињских врста, вредним градитељским наслеђем и нематеријалним вредностима.

Лепота и занимљивост кањона реке Вучјанке одувек су привлачиле пажњу бројних путника намерника. Путописац Феликс Каниц, дубоко импресиониран призором који је затекао током једног од својих путовања, забележио је следеће: „...без сумње, спада у најромантичније теснаце српског југа, богатог природним лепотама. Између стрмих, високих литица, дивних падина под шумом и свеже зелених пропанака пробија се Вучјанска река, покрећући 18 воденица и 2 ваљавице, и у безбројним каскадама сручује се ка дубоком Дев-казану (Ђавољем котлу), окруженом живописним стенама...“ (Каниц, 1987: стр. 249).

The Vučje cultural landscape, located in the Vučjanka River basin, vividly illustrates the interconnectedness and coexistence of humans and nature. The elements of this heritage landscape include both natural and man-made features. Central among them is the Vučjanka River, whose force, quality, and position have shaped the landscape—deeply influencing both the natural environment and human life, while serving as a unifying thread between the area’s rich natural and cultural, as well as tangible and intangible, heritage. The rocky landscape of the Vučjanka Canyon emanates magnificence, showcasing the mesmerising force and beauty of nature at its rawest. The canyon abounds in exceptional scenery, richness of plant and animal species, valuable architectural heritage, and intangible cultural values.

The beauty and appeal of the Vučjanka Canyon have always attracted numerous travellers. Deeply impressed by the scenery he encountered during one of his travels, Felix Kanitz, a travel writer, noted the following: ‘...doubtlessly, it is one of the most romantic passes in the Serbian south, rich in natural beauty. Among the steep, towering cliffs, lovely forested slopes, and freshly green clearings, the Vučjanka River forces its way, powering 18 watermills and 2 fulling mills, cascading through numerous waterfalls into the deep Dev Kazan (Devil’s Cauldron), surrounded by vivid rocks...’ (Kanitz, 1987: p. 249).

Сл. 6. Изглед Кањона реке Вучјанке, цртеж: Феликс Каниц
Fig. 6: The Vučjanka Canyon, drawing by Felix Kanitz

ПРИРОДНО НАСЛЕЂЕ

Стручњаци Завода за заштиту природе Србије су, током 2021. и 2022. године, израдили Студију заштите Споменика природе „Кањон Вучјанске реке“, која је послужила као стручна основа за покретање поступка проглашења заштићеног природног добра (Меденица, 2022), на основу чега је

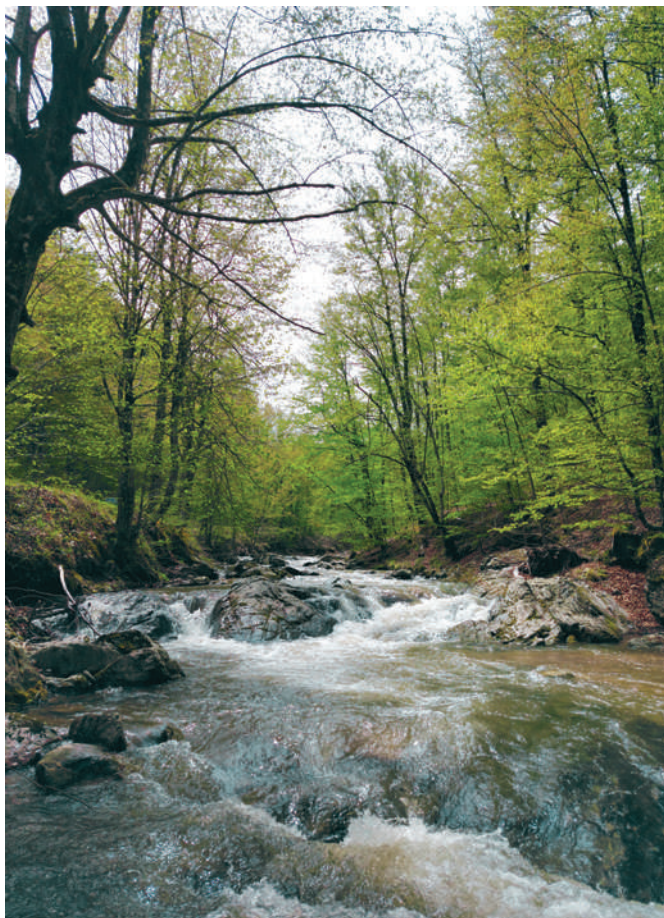

NATURAL HERITAGE

In 2021 and 2022, professionals from the Institute for Nature Conservation of Serbia prepared the Conservation Study of the Natural Monument ‘Canyon of the Vučjanka River,’ which served as the professional foundation for initiating the process of declaring it a protected natural site (Medenica, 2022). This study

Сл. 7. Водопади код Лесковца (лево) и Сл. 8. „Вучје“ Вучјански водопади код Лесковца
Fig. 7. Waterfalls near Leskovac; Fig. 8. “Vučje”, the waterfalls of Vučje near Leskovac

Сл. 9. Река Вучјанка, изнад Скобаљић града
Fig. 9: The Vučjanka River above Skobaljić Grad

2025. године Кањон реке Вучјанке проглашен за природно добро – споменик природе³. Река Вучјанка извире на планини Кукавици, тече у дужини од 18 km, с југа на север, и улива се у

³ Кањон реке Вучјанке – споменик природе утврђен Уредбом о проглашењу Споменика природе „Кањон реке Вучјанке“, објављеном у Службеном гласнику РС, број 10 од 31. јануара 2025. године.

Сл. 10. Слапови на Вучјанки
Fig. 10: Cascades on the Vučjanka River

ultimately led to the Vučjanka Canyon being declared a natural heritage—natural monument—in 2025³. The Vučjanka River originates on Mount Kukavica, flows 18 kilometres from south to north, and joins

³ The Vučjanka Canyon was designated as a natural monument by the Regulation on the Declaration of the Natural Monument ‘Vučjanka Canyon,’ published in the Official Gazette of the RS, No. 10, dated 31 January 2025.

Ветерницу у близини села Жабљана. У средњем току испод села Збежишта и потеза Соколица, Вучјанка прелази у кањон дубине до 300 м, са окомитим странама високим преко 100 м. Ова планинска река пуна је вирова, водопада и слапова удубљених у кристаласте шкриљце. Распоређени степенасто, једни испод других, на потезу између видиковца Соколица и хидроелектране, вирови представљају туристичку атракцију Вучја и читаве Лесковачке котлине. Природни контекст

the Veternica River near the village of Žabljane. In its mid-section, beneath the village of Zbežište and the Sokolica area, the Vučjanka River enters a canyon up to 300 metres deep, with steep slopes over 100 metres high. This mountain river is full of whirlpools, waterfalls, and cascades carved into crystalline slate. Arranged in tiers, one beneath the other, and occupying the area between the Sokolica vista and the hydropower plant, the whirlpools are a notable tourist attraction of Vučje and the entire Leskovac Valley.

Сл. 11. Еворсионски лонци у кањону Вучјанке
Fig. 11: Evorsional potholes in the Vučjanka Canyon

кањона представља изузетан пример јединственог споја геоморфолошких, биолошких и хидролошких вредности које сведоче о процесима кроз време и њиховом значају за будуће генерације. Овај простор одликују импресиван биодиверзитет и геоморфолошки значај, чиме се истиче као важан елемент природног наслеђа.

Кањон је формиран у прекамбријумским гнајсеви-ма, стенама крупног зрна метаморфног порекла, које су формиране у најстаријем периоду палеозоика, 540–485 милиона година пре наше ере, у дужини од 1,5–1,7 km, са дужином од 90–100 m и ширином од 100–250 m. Његове главне карактеристике укључују бројне брзаке, слапове и водопаде, као и јединствен систем еворсионих лонаца и вирова, ерозионих удубљења карактеристичних за долине са великим падом у стенској маси. Планински бујични карактер реке, са значајним сезонским варијацијама у протицају, доприноси динамици овог екосистема.

Шумски фонд кањона обухвата 52 дрвенасте врсте, међу којима се истиче 10 ретких и угрожених. Флористички састав чини 161 забележени биљни таксон, са потенцијалом за идентификацију још 200–300 врста, укључујући значајне ендемите и строго заштићене врсте попут радићолисног шебоја (лат. *Erysimum crepidifolium*) и кострике (лат. *Ruscus aculeatus*). Фауна кањона огледа се у разноврсности. Поточна пастрмка (лат. *Salmo trutta*) доминира ихтиофауном, док реку настањују и строго заштићене врсте попут поточне мрене (лат. *Barbus balcanicus*) и клена (лат. *Squalius cephalus*). Фауна водоземаца и гмизаваца укључује 20 врста, од којих је 10 строго заштићено. Посебну вредност представљају жутотрби мукач (лат. *Bombina variegata*) и репати водоземци попут планинског мрмољка (лат. *Ichthyosaura alpestris*). Орнитофауна кањона обухвата 60 врста птица, од којих је 53 строго заштићено, укључујући сивог сокола (лат. *Falco peregrinus*) и црну жуњу (лат.

The canyon's natural context is an exceptional example of a unique combination of geomorphological, biological, and hydrological values, bearing witness to processes unfolding over time and highlighting its significance for future generations. This area is characterised by impressive biodiversity and geomorphological significance, making it a valuable element of natural heritage.

The canyon was carved into Precambrian gneiss, a coarse-grained metamorphic rock formed during the earliest period of the Paleozoic Era (540–485 million years ago), stretching 1.5 to 1.7 km in length, with a depth of 90–100 metres and a width of 100–250 metres. Its main features include numerous rapids, cascades, and waterfalls, along with a unique system of evorsional potholes and whirlpools—concave formations typical of basins with a significant drop in bedrock. A torrential feature of the mountain river, characterised by significant seasonal fluctuations in flow, contributes to the dynamism of this ecosystem. The forest of the canyon is home to 52 woody species, 10 of which are considered rare or endangered. The flora includes 161 registered plant taxa, with the potential to identify an additional 200–300 species, including significant endemics and strictly protected species such as the creeping wallflower (*Erysimum crepidifolium*) and butcher's broom (*Ruscus aculeatus*). The canyon's fauna is diverse. The brown trout (*Salmo trutta*) dominates the ichthyofauna, and the river also hosts strictly protected species such as the large-spot barbel (*Barbus balcanicus*) and chub (*Squalius cephalus*). The amphibian and reptile fauna includes 20 species, 10 of which are under strict protection. The yellow-bellied toad (*Bombina variegata*) and tailed amphibians such as the alpine newt (*Ichthyosaura alpestris*) are considered particularly valuable. The canyon's ornithofauna includes 60 bird species, 53 of which—such as the peregrine falcon (*Falco peregrinus*) and black woodpecker (*Dryocopus martius*)—are under strict protection. The presence of

Сл. 12. Дев казан на Вучјанки
Fig. 12: Dev Kazan in the Vučjanka River

Dryocopus martius). Значајно је присуство ретких и угрожених врста као што су змијар (лат. *Circaetus gallicus*) и шумска шева (лат. *Lullula arborea*). Посебан куриозитет је заједничко гнежђење четири врсте ластва у истом простору, што је ретка појава у Србији (Меденица, 2022).

rare and endangered species, such as the short-toed snake eagle (*Circaetus gallicus*) and woodlark (*Lullula arborea*), is of great importance. A rare phenomenon in Serbia—the joint nesting of four different species of swallow in the same area—is a particular curiosity (Medenica, 2022).

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Богатство културног наслеђа у сливу реке Вучјанке огледа се у слојевитим материјалним остацима који указују на континуитет насељавања овог краја од праисторије до данашњег доба и директно су повезани са природним карактеристикама предела. На посматраном подручју налазе се средњовековно насеље Скобаљић град⁴ и хидроцентрала „Вучје“⁵, Вила Теокаровића и фабрички комплекс Индустије вунених тканина Лазара Теокаровића у Вучју, који су под претходном заштитом. Такође, ту су и Црква Светог Јована Крститеља, више воденица са припадајућим каналима, као и неколико кућа са окућницама изразитих споменичких вредности које тек чекају заштиту.

У ширем окружењу, на простору Поречја, налази се манастирски комплекс у селу Рудару,⁶ комплекс воденице и гајтанаре у Стројковцу⁷ и Манастир

⁴ Средњовековно насеље Скобаљић град – споменик културе (СК 875) на основу Одлуке Скупштине општине Лесковац од 24. јуна 1986. године („Службени гласник Јужноморавског региона“ број 18/1986)

⁵ Хидроелектрана „Вучје“ – споменик културе (СК 2279) на основу Одлуке Владе Републике Србије 05 број 633-10115/2023 од 26. октобра 2023. године („Службени гласник Републике Србије“ број 93 од 27. октобра 2023. године)

⁶ Манастир Рударе – споменик културе (СК 213) на основу Решења Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС број 384/48 од 15. 03. 1948. године; категорисан као непокретно културно добро од великог значаја за РС, на основу Одлуке о категоризацији бр. 28 од 21. 07. 1983. године („Службени гласник Социјалистичке Републике Србије“ број 28/83).

⁷ Комплекс воденице и гајтанаре – споменик културе (СК 948) на основу Одлуке СО Лесковац број 06-40/90-01 од 27. 12. 1990. године („Службени гласник Јужноморавског региона“ број 23/1990).

CULTURAL HERITAGE

The rich cultural heritage of the Vučjanka River basin is evident in the multi-layered material remains, which suggest that the area has been continuously inhabited from prehistoric times to the present day. These remains are closely linked to the natural features of the landscape. The observed area is home to the medieval settlement of Skobaljić Grad⁴, the Vučje Hydropower Plant⁵, the Teokarović Villa, and the factory complex of the Lazar Teokarović Woollen Fabrics Industry in Vučje, that are already under protection. This is followed by the Church of St John the Baptist, several watermills with their accompanying canals, and a number of houses with their homesteads, all of exceptional monument value, which are awaiting protection.

The wider Porečje region is home to the monastery complex in the village of Rudare⁶, the watermill and braid workshop complex in Strojkovce⁷, the monastery

⁴ The medieval settlement known as Skobaljić Grad was declared a cultural monument (SK 875) by Decision of the Assembly of the Municipality of Leskovac, dated 24 June 1986 (Official Gazette of the South Morava Region, No. 18/1986).

⁵ The Vučje Hydropower Plant was declared a cultural monument (SK 2279) by Decision 05 No. 633-10115/2023 of the Government of the Republic of Serbia, dated 26 October 2023 (Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 93, dated 27 October 2023)

⁶ The Rudare Monastery was declared a cultural monument (SK 213) by Decision No. 384/48 of the Institute for Protection and Scientific Study of Cultural Monuments of the People's Republic of Serbia, dated 15 March 1948; it was categorised as an immovable cultural property of great importance to the Republic of Serbia by Categorisation Decision No. 28 dated 21 July 1983 (Official Gazette of the Socialist Republic of Serbia No. 28/83).

⁷ The watermill and braid workshop complex was declared a cultural monument (SK 948) by Decision No. 06-40/90-01 of the Assembly of the Municipality

Сл. 13. Панорама Вучја
Fig. 13: A panoramic view of Vučje

Светог Николе у Чукљенику⁸, као и већи број грађевина од вредности и ратних меморијала. Скобаљић град представља значајан историјски споменик који сведочи о важности овог подручја током средњег века. Народна традиција нераскидиво је везана за властелина Николу Скобаљића, витеза деспота Ђурђа Бранковића. Легенде о Ни-

of St Nicholas in Čukljenik⁸, as well as several other valuable buildings and war memorials. Skobaljić Grad is an important historical monument that bears witness to the region's significance during

⁸ Манастир Чукљеник – споменик културе (СК 322) на основу Одлуке СО Лесковац број 06-18/80-01 од 10. 07. 1980. године („Службени гласник Јужноморавског округа“ број 17/1980); категорисан као непокретно културно добро од великог значаја за РС, на основу Одлуке о категоризацији бр. 28 од 21. 07. 1983. године („Службени гласник Социјалистичке Републике Србије“ број 28/83).

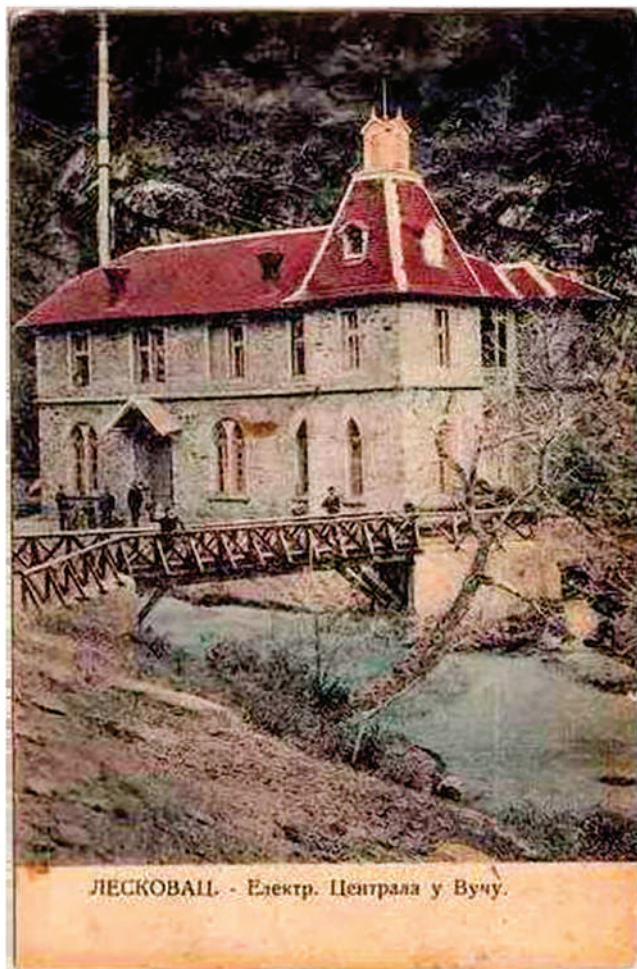
of Leskovac, dated 27 December 1990 (Official Gazette of the South Morava Region No. 23/1990).

⁸ The Čukljenik Monastery was declared a cultural monument (SK 322) by Decision No. 06-18/80-01 of the Assembly of the Municipality of Leskovac, dated 10 July 1980 (Official Gazette of the South Morava Region, No. 17/1980); it was categorised as an immovable cultural property of great importance to the Republic of Serbia by Categorisation Decision No. 28, dated 21 July 1983 (Official Gazette of the Socialist Republic of Serbia, No. 28/83).

коли Скобаљићу, које су и даље живе у народном предању, додају митолошку димензију овом месту. Оне нису само сећање на далеку прошлост, већ инспирација која и данас обликује културни и друштвени живот Вучја и околних крајева. Његов лик и дело симболизују храброст, отпор и љубав према слободи, вредности које се преносе кроз културне манифестације и обичаје у овом региону. Снажна повезаност мештана са легендом о војводи Скобаљићу огледа се у уметничким делима која чувају сећање на њега. Његов лик осликао је на камену из реке Вучјанке локални уметник Братислав Анђелковић Бата из Вучја, чиме је ова историјска личност постала саставни део пејзажа. Обрушавајући се низ стену, преко неколико моћних водопада, док „вода грува“, Вучјанка наставља пут насеља Вучје. Снага речица коришћена је за покретање механизма у воденицама, ваљавицама и стругарама, касније и гајтанарама, нарочито у местима као што су Вучје, Стројковце, Чукљеник и Накривањ. Због тога су се рано развили млинарство, ваљање клашњи, као и узгој и прерада конопље, али и радиност везана за обраду дрвета (Јовановић, 1968: стр. 89-93). Воденице, као значајни покретач развоја овог краја, посебно су битне за боље разумевање прошлости. Међусобно су повезане земљаним каналом (вадом), који је делимично у функцији и који напаја водом већи број воденица од Чукљеника до Стројковца. Изграђен је још за време Турака, по налогу турских бегова (Јовановић, 1972: 10). Канал за довод воде може се пратити од села Чукљеник, дуж Чукљеничке (Накривањске) реке, пролази кроз села Накривањ, Накривањски Чифлук и Стројковце, и даље води уз Ветерницу све до периферије Лесковца и утиче у Јужну Мораву (Јовановић, 1972: 44). Континуитет живота и нераскидива веза са реком Вучјанком најбоље се сагледавају кроз грађевне структуре које су директно повезане са њом.

the Middle Ages. The folk tradition is closely associated with a nobleman named Nikola Skobaljić, a knight of Despot Đurađ Branković. The legend of Nikola Skobaljić remains vivid in the folk tradition, adding a mythological dimension to the area. It is not only a memory of the distant past, but also an inspiration that shapes the present-day cultural and social life in Vučje and its surroundings. His character and actions stand as a symbol of courage, resistance, and love for freedom—values that are preserved through the region’s cultural manifestations and customs. The strong connection between the locals and the legend of Voivode Skobaljić is evident in the works of art that preserve his memory. Bratislav Anđelković—Bata, a local artist from Vučje, painted Voivode Skobaljić on a rock from the river, integrating this historical figure into the very landscape.

Tumbling over rocks and forming several powerful waterfalls, the Vučjanka River keeps its rhythm as it flows on towards Vučje. The force of the small river was used to power the mechanisms of watermills, fulling mills, sawmills, and later, braid workshops—particularly in Vučje, Strojkovce, Čukljenik, and Nakrivanj. This enabled the early development of milling, broadcloth fulling, hemp cultivation and processing, as well as the wood-processing craft (Jovanović, 1968: p. 89-93). Watermills, as a significant driving force behind the region’s development, are particularly important for a better understanding of the past. They are interconnected by a partially operative earthen canal (millrace) that supplies water to numerous watermills between Čukljenik and Strojkovce. It was built as early as the period of Turkish rule, by order of Turkish beys (Jovanović, 1972: 10). The water-supplying canal originates in the village of Čukljenik, follows the Čukljenička (Nakrivanjska) River, passes through the villages of Nakrivanj, Nakrivanjski Čifluk, and Strojkovce, then continues along the Veternica River to the outskirts of Leskovac, before flowing into the South Morava River (Jovanović, 1972: 44).

Сл. 14. Хидроелектрана “Вучје” након изградње; Сл. 15. Хидроелектрана “Вучје” данас
 Fig. 14: The Vučje Hydropower Plant after its construction; Fig. 15: The Vučje Hydropower Plant today

Река обједињује и покреће више старих воденица скривених зеленилом, хидроелектрану из 1903. године и фабрички комплекс Лазара Теокаровића из тридесетих година 20. века. Воденице, ваљавице и гајтанаре, као и хидроелектрана и индустријске зграде, грађене су у хармонији са реком, користећи њен потенцијал на начин који је био одржив и прилагођен локалним условима. Снага

The continuity of life and the unbreakable bond with the Vučjanka River are most evident in the structures built in direct connection to it. The river unites and powers several old watermills nestled in greenery, the hydropower plant built in 1903, and Lazar Teokarović's factory complex from 1930s. The watermills, fulling mills, braid workshops, as well as the hydropower plant and industrial buildings, were built in harmony

Вучјанке коришћена је за покретање воденичних каменова тако што се део воде из корита канала доводио до мањих водојажа постављених на вишој коти у односу на воденице и дрвеним цевима („букама“) усмеравао ка механизмима за покретање воденичних каменова, а затим поново враћао у своје корито. Исти принцип касније је примењен и у производњи електричне енергије у хидроелектрани.

Хидроелектрана, друга по старости у Србији, саграђена је 1903. године, и била је повезана на први далековод у Србији. Хидроелектрана и далековод дуг 17 km, који је водио од Вучја до Лесковца, представљају значајан инжењерски подухват у коришћењу хидроенергије, и били су право технолошко чудо свога времена. Водене каде, природни базени у камену у непосредној близини хидроелектране, обликовани хиљадама година током којих је вода полако изједала стене и створила глатка заобљена удубљења, колоквијално носе назив „Ђокини вирови“, чувајући успомену на научника Ђорђа Станојевића⁹, који је почетком 20. века покренуо изградњу хидроелектране. Вучјанка је, такође, утицала на избор места у центру Вучја на коме је изграђен текстилно-индустријски комплекс Димитрија, а затим и Лазара Теокаровића, који је постао значајни производни центар, место иновација и технолошког развоја ове средине. Индустријски комплекс, који је пројектовао архитекта Григорије Самојлов, обухвата велике зидане фабричке зграде, високих плафона и дугачких редова прозора, резиденцијални део са вилама, и радничко насеље.

Црква Светог Јована Крститеља, такође дело архитекте Григорија Самојлова, изграђена је на левој

with the river, utilizing its potential sustainably and in accordance with local conditions. The power of the Vučjanka River was harnessed to drive millstones by diverting a portion of its water from the main basin into smaller millraces, positioned at higher elevations relative to the watermills. From there, the water was channelled through wooden pipes (raceways) to the mechanisms that turned the millstones, before being returned to the river basin. The same principle was later applied to generate electricity at the hydropower plant.

Built in 1903, the hydropower plant was the second of its kind in Serbia and was connected to the country's first power transmission line. The hydropower plant and the 17-kilometre-long power transmission line from Vučje to Leskovac represent a significant engineering feat in harnessing hydro energy and stood as a true technological marvel of their time. Near the hydropower plant are water tanks—natural stone pools slowly carved by water over thousands of years into smooth, curved recesses—colloquially known as ‘Đoka’s whirlpools.’ They preserve the memory of scientist Đorđe Stanojević⁹, who initiated the construction of the hydropower plant in the early 20th century. The Vučjanka River also influenced the choice of the Vučje centre as the location for the textile and industrial complex owned by Dimitrije and later by Lazar Teokarović. This complex became a key manufacturing hub, a place of innovation and technological development in the region. Designed by architect Grigorije Samojlov, the industrial complex includes large masonry factory buildings with high ceilings and long rows of windows, a residential section with villas, and a workers’ settlement.

The Church of St John the Baptist, also designed by Grigorije Samojlov, was built on the left bank of the river near Dev Kazan as an endowment of the

⁹ Ђорђе М. Станојевић (1858-1921) научник, физичар, професор.

⁹ Đorđe M. Stanojević (1858-1921), a scientist, physicist, professor.

Сл. 16. Индустрија вунених тканина Лазара Теокаровића, фабрички круг
Fig. 16: The Lazar Teokarović Woollen Fabrics Industry, factory site

обали реке, у близини Дев Казана, као задужбина породице Теокаровић. Мештани Вучја покренули су низ манифестација како би оживели дух прошлих времена и сачували богатство своје културе. Знања о традиционалном начину живота у овом крају, коришћењу снаге реке за рад воденица, као и припреми хране, живо се преносе и чувају у локалној заједници. Сабор посвећен Николи Скобаљићу, дани воденица, сабори народног стваралаштва, ликовне колоније и песнички догађаји служе као

Teokarović family. The locals of Vučje initiated a series of events to revive the spirit of times past and preserve their rich culture. Knowledge of the traditional lifestyle in this area, the use of the river's force to power watermills, and traditional food preparation are actively passed down through generations and preserved by the local community. A festival dedicated to Nikola Skobaljić, watermill days, folklore festivals, art colonies, and poetry events all serve as a platform for preserving old crafts, traditions, and authentic cuisine, as well as for nurturing cultural identity. The

Сл. 17. Црква Св. Јована
Fig. 17: The Church of St John

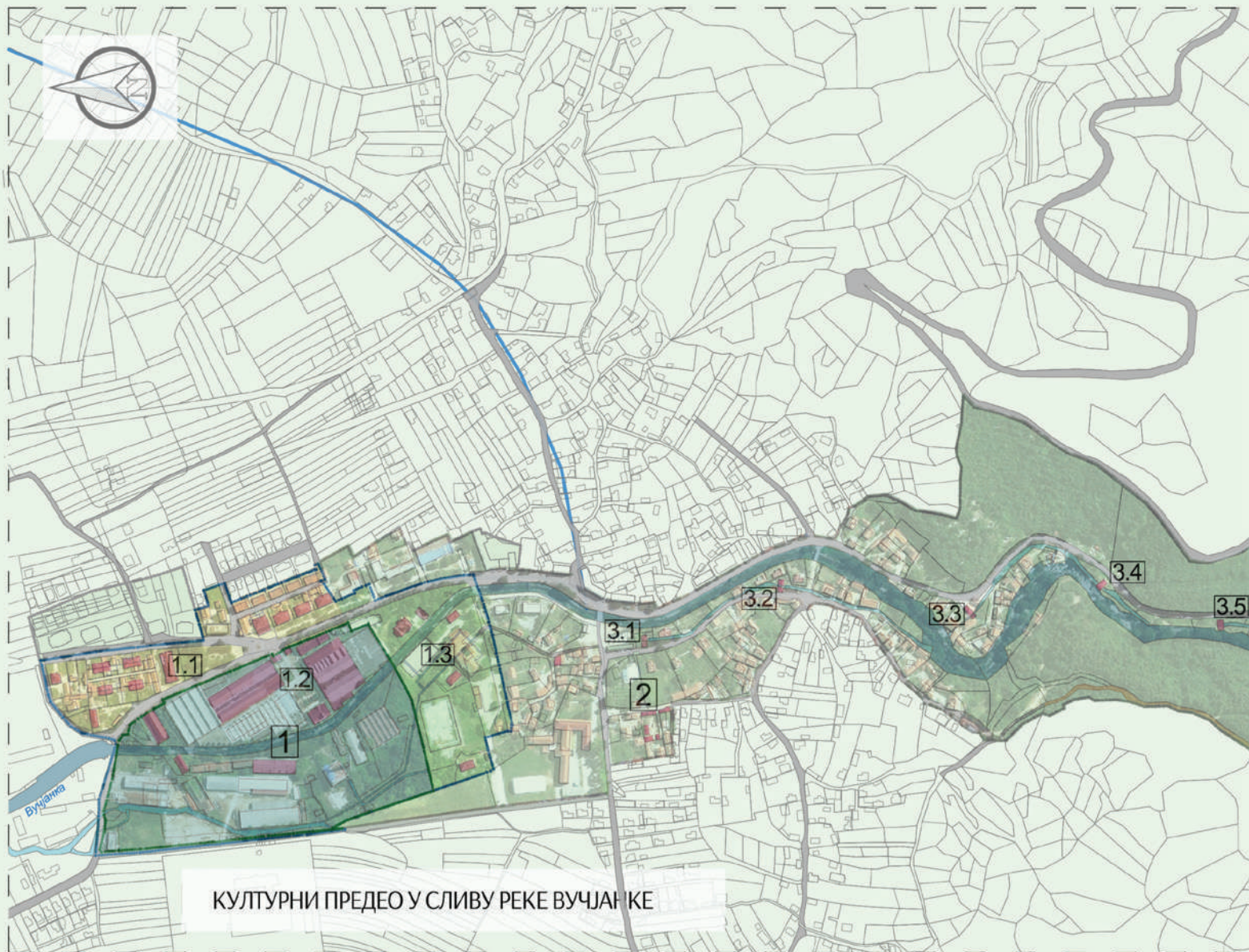
ЛЕГЕНДА:

1. Индустрија вунених тканина Лазар Теокаровић
 - 1.1. Радничко насеље
 - 1.2. Фабрички круг
 - 1.3. Резиденцијални део
2. Сеоска домаћинства
3. Воденице на Вучјанки
 - 3.1. Пашина воденица
 - 3.2. Пејковска воденица
 - 3.3. Крстинска воденица
 - 3.4. Воденица "Крушка"

- 3.5. Шангајске воденица и ваљавица
- 3.6. Дининска воденица
- 3.7. Шумарева воденица
- 3.8. Ђиринска воденица
- 3.9. Зољкина воденица
- 3.10. Терзијска воденица
4. Црква Светог Јована
5. Хидроелектрана "Вучје"
6. Скобаљић град
7. Кањон реке Вучјанке

- Непокретна културна добра
- Добра под претходном заштитом
- Грађевине од посебне вредности
- Грађевине од амбијенталне вредности
- Реке, потоци, канали
- Магистрални пут
- Шумски пут и стаза

Сл. 18. Културни предео у сливу реке Вучјанке, ситуациони план
Fig. 18: Cultural landscape of the Vučjanka River basin, layout

платформа за очување старих заната, традиције, аутентичних кулинарских специјалитета и неговање културног идентитета. Изузетна вредност културног предела свакако лежи у функционалном концепту живљења, који се развијао спонтано, у складу са природом.

Препознавање прошлости омогућује Вучју да истовремено чува свој идентитет и гради нове перспективе, и прави је пример како легенде, културно и природно наслеђе могу инспирисати развој модерне заједнице.

exceptional value of the cultural landscape is clearly reflected in a functional way of living that developed spontaneously, in harmony with nature.

By recognising its past, Vučje is able to preserve its identity while simultaneously creating new perspectives. It stands as a true example of how legends, along with cultural and natural heritage, can inspire the development of a modern community.

The cultural landscape of Vučje and its surroundings—characterised by natural beauty and historical significance—has been recognised as an exceptionally inspiring location for filmmaking. Dvoboj za južnu

Сл. 19. Кадар из филма “Било једном у Србији” у кањону Вучјанке

Fig. 19: An image from the film *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia), taken in the Vučjanka Canyon

Културни предео Вучја и околине, са својим природним лепотама и историјским значајем, препознат је као изузетно инспиративна локација за снимање филмских остварења. На овом подручју снимљена су два значајна филма: „Двобој за јужну пругу“ и „Било једном у Србији“. Ратни филм „Двобој за јужну пругу“, снимљен 1978. године, приказује жестоке борбе између партизана и окупационих снага. Режију овог филма потписао је Здравко Велимировић, сценариста је био и чувени српски редитељ Пуриша Ђорђевић, док је музику за филм компоновао познати српски композитор Зоран Христић. Снимање сцена овог филма обављено је на аутентичним локацијама у Вучју, чији природни и културни пејзаж верно осликава дух времена и драму догађаја. Други филм, „Било једном у Србији“, такође је искористио пределе Вучја као амбијент који допуњује причу историјским и емотивним набојем. Идеју за филм дао је познати новинар Звонимир Шимунец који је, поред сценаристичког учешћа са Владимиром Андрићем и Ђорђем Милосављевићем, био и један од продуцената филма. Режију потписује Петар Ристовски. Значајан део филма сниман је на подручју Вучја током 2020. и 2021. године, а посебно су упечатљиве сцене снимљене у кањону Вучјанке, као и на локацији Жабљанских ливада, која се налази на удаљености од неколико километара од Вучја. „Било једном у Србији“ није само прича о прошлости, већ и инспирација за садашњост. Она подсећа на снагу заједништва, визију и креативност које су покретале развој у тешким временима. Кинематографска дела ове крајеве чине препознатљивим широј публици.

prugu (Battle for the Railway) and *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia) are two significant films shot in this region. *Dvoboj za južnu prugu* (Battle for the Railway) is a 1978 war film depicting fierce battles between the Partisans and occupying forces. The film was directed by Zdravko Velimirović, with the script written by the famous Serbian director Puriša Đorđević, and the music composed by Zoran Hristić, a well-known Serbian composer. The film scenes were shot at authentic locations in Vučje, where the natural and cultural landscapes faithfully reflect the spirit of the times and the drama surrounding the event. *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia) also utilised the Vučje landscapes to create an environment that added historical and emotional depth to the story. The idea for the film came from the well-known journalist Zvonimir Šimunec, who, along with Vladimir Andrić and Đorđe Milosavljević, contributed to writing the script and was also one of its producers. It was directed by Petar Ristovski. A major part of the film was shot in 2020 and 2021 in the Vučje region. Particularly striking scenes were filmed in the Vučjanka Canyon and at the Žabljane meadows, just a few kilometres from Vučje. *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia) is more than just a story about the past—it’s an inspiration for the present. It reminds us of the power of togetherness, the vision, and the creativity that fuelled development in difficult times. Such cinematographic works bring greater recognition to the region among broader audiences.

Сл. 20. Кадар из филма “Било једном у Србији”
у селу Жабљану

Fig. 20: An image from the film *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia), taken in the village of Žabljane

ПРОШЛОСТ ПОРЕЧЈА

Област коју заузима Лесковачка котлина припојена је Римском царству на самом почетку 1. века н.е, и тада је званично постала део римске провинције Мезије. Могу се наћи само посредни и општи подаци о збивањима на овим просторима. Писани извори који се односе на ову област веома су оскудни. Нешто више доступних података односи се на 2. и 3. век, када је Дарданија постала позната као богата рудничка област, о чему сведоче и малобројни епиграфски споменици на подручју Леца, Пустог Шилова, Газдара и Мале Копашнице (Стаменковић, 2013: 17). Претпоставља се да разарања нису заобишла подручје Лесковачке котлине приликом продора Хуна 441. године. У том периоду је и граница Царства померена са Дунава на југ, на линију која се протезала преко Ниша (Naissus) (Стаменковић, 2013: 17).

Познати хроничар Јустинијановог времена, Проконије из Цезареје, у свом делу О грађевинама (*De aedificiis*) побројао је обновљене или подигнуте грађевине и утврђења на некадашњој територији Римског царства за време његове владавине (Loeb, 1940). Поменуто дело сведочи да је простор Лесковца засигурно био важна раскрсница у овом периоду Римског царства, јер су се ту укрштали путеви са истока из Пирота (Turres), са запада из Љеша (Lissus), са југозапада из Скопља (Scupi) и из јужније рудне области, али нема натписа који би унели више светлости о релацијама међу некадашњим местима на овим просторима (Каниц, 1987: 237).

У привредном смислу, Поречје је одувек одскакало од осталих крајева Лесковачке котлине. Томе је засигурно допринело и то што је током читавог средњег века, па све до друге половине 19. века, кроз Поречје водио стари пут Лесковац – Врање, пратећи долину Ветернице и благе превоје планине

HISTORY OF POREČJE

The Leskovac Valley region was annexed by the Roman Empire at the beginning of the 1st century AD and was officially incorporated into the Roman province of Moesia. Only indirect and general information is available regarding the events that occurred in this area. The written sources about this region are very scarce. There is slightly more information available about the 2nd and 3rd centuries, when Dardania became renowned for its mineral wealth, as evidenced by a few epigraphic monuments found in the areas of Lece, Pusto Šilovo, Gazdare, and Mala Kopašnica (Stamenković, 2013: 17). Presumably, the Leskovac Valley did not escape the destruction caused by the Hun invasion in 441 AD. During this period, the Empire's military border was pushed further south from the Danube River to a line stretching across Niš (Naissus) (Stamenković, 2013: 17).

In his work *On Buildings* (*De aedificiis*), Procopius of Caesarea, a renowned chronicler of Justinian's reign, lists the buildings and fortifications either rebuilt or constructed in the former Roman territories during that period (Loeb, 1940). This work attests that the Leskovac region was undoubtedly an important crossroads during this period in the history of the Roman Empire. Here, the eastern roads from Pirot (Turres), western roads from Lješ (Lissus), south-western roads from Skopje (Scupi), and routes leading to the southern mining area intersected. However, no inscriptions exist that could offer further insight into the relationships among the former places in this area (Kanitz, 1987: 237).

Economy-wise, Porečje had always stood apart from other areas of the Leskovac Valley. This was undoubtedly facilitated by the presence of an ancient road that connected Leskovac with Vranje throughout the Middle Ages and up until the second half of the 19th century. The road ran through Porečje, following the

Кукавице, да би избио на области Пољанице и Клисуре, а затим на Врањску котлину (Николић, 1904: 7). Овај значајни стари путни правац спајао је средњу Европу са Грчком, односно са Солуном, и био је активан све до шездесетих година 19. века, када је изграђен тзв. Митад-пашин пут кроз Грделичку клисуру (Петковић, 2014: 22). На основу досадашњих резултата истраживања, може се прихватити теза да је, због неприступачности и тешке проходности Грделичке клисуре, путни правац према југу вероватно ишао уз реку Ветерницу, где је откривен већи број налазишта са траговима материјалне културе од неолита до средњег века (Јоцић, 1991: 47). Средњи век је у Србији оставио две значајне врсте споменика архитектонског наслеђа, манастире и средњовековне градове. У Лесковачкој котлини и Поречју заступљене су обе врсте средњовековног наслеђа. У првој половини 15. века, када је запретила опасност од нових турских освајачких похода, за време Ђурађа Бранковића обновљени су и изграђени бројни градови и утврђења, пре свега његова престоница Смедерево, а за овај простор значајни су Зелен-град и Скобаљић град (Дероко, 1950: 117).¹⁰ Средњовековно насеље Скобаљић град налази се на стратешки важном положају, који је омогућавао контролу над Лесковачком котлином, као и над старим путним правцем који води ка Врању и Новом Брду. Деспот Ђурађ је, у циљу одбране деспотовине, формирао две војске, једну на Ситници и другу у Дубочици. Средњовековна жупа Дубочица обухватала је долину река Ветернице и Јабланице, левих притока Јужне Мораве, а вероватно и данашње Лесковачко поље (Благоје-

¹⁰ Александар Дероко је, у свом делу Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији, Скобаљић Град повезао са Зелен-градом. Међутим, Скобаљић град и Зелен-град су два различита утврђења на простору планине Кукавица.

banks of the Veternica River and the passes of Mount Kukavica, emerging in the area of Poljanica and Klisura before continuing into the Vranje Valley (Nikolić, 1904: 7). This important route connected Central Europe with Thessaloniki, Greece, and remained in use until the 1860s, when the so-called Midhat Pasha's road was constructed to cut through the Grdelica Gorge (Petković, 2014: 22). Current research supports the theory that, due to the inaccessibility and difficult passage through the Grdelica Gorge, the route to the south likely followed the Veternica River, where numerous archaeological sites have been unearthed, revealing traces of material culture from the Neolithic period to the Middle Ages (Jocić, 1991: 47). Two significant types of architectural heritage in Serbia date back to the Middle Ages: monasteries and medieval towns. Both types of medieval heritage are found in the Leskovac Valley and Porečje. During the first half of the 15th century, under the reign of Đurađ Branković, the looming threat of new Turkish invasions prompted the reconstruction and construction of numerous towns and fortifications, most notably Đurađ's capital, Smederevo, along with Zelen-grad and Skobaljić Grad—towns of great significance to the region (Deroko, 1950: 117).¹⁰ As a medieval settlement, Skobaljić Grad occupies a strategically important location, providing control over the Leskovac Valley and the old route leading to Vranje and Novo Brdo. To defend the Despotate, Despot Đurađ assembled two armies, one at the Sitnica River and the other in Dubočica. The medieval administrative territory of Dubočica encompassed the valleys along the Veternica and Jablanica rivers, the left-bank tributaries of the South Morava, and most likely the present-day Leskovачко Polje (Blagojević,

¹⁰ In his work *Srednjovekovni gradovi u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji* (Medieval Towns in Serbia, Montenegro, and Macedonia), Aleksandar Deroko identified Skobaljić Grad as Zelen-grad. However, Skobaljić Grad and Zelen-grad are distinct fortifications, both located on Mount Kukavica.

вић, 1983: 71). Војском у Дубочици командовао је војвода Никола Скобаљић, који је 24. септембра 1454. године у бици код Бање (Врањска) извојевао победу над османском војском (Димитријевић, 1951: 13). Сазнавши за пораз своје војске, султан Мехмед II одлучује да лично поведе војску и обрачуна се с Николом Скобаљићем и након тога освоји Ново Брдо. У бици крај планине Трепање код Новог Брда, Никола Скобаљић је заједно са стрицем доживео пораз (Димитријевић, 1951: 13), који је означио почетак трајне окупације Дубочице и Србије од стране Османског царства. Успостављањем османске власти, Дубочица је постала нахија, а Лесковац њено административно седиште и средиште Лесковачког кадилука. Почетком 16. века, нахија Дубочица мења назив у Лесковачка нахија, да би у 19. веку у свом саставу имала 21 вакуф, углавном непокретна добра, зграде верског, просветног, јавног или комуналног карактера (Амедоски, 2021: 89). Османлије су Лесковац називале Лесковца и Хисар, по утврђењу на истоименом брду. О густо насељеним сеоским насељима, која су била носиоци производње, мало се зна, нарочито зато што код путописаца који су походили ове крајеве недостаје интересовање за њих (Миљковић, 2005: 185). Село Вучје такође је било захваћено процесом оријентализације, али је тај процес свакако био знатно слабији у мањим и забаченијим местима.

Становништво Вучја, Поречја и околине се, током периода турске управе до ослобођења, углавном бавило сточарством, пољопривредом и дрводељством. Први примери индустријализације у овом крају били су у аграрном сектору. Производња пољопривредних производа и масовна трговина њима на отвореним пијацама, током пијачних дана, као и организована караванска трговина, која је већ почетком 19. века била у великој мери развијена (Поповић, 2023: 65-66), утицала је на раст и развој Вучја. У индустријске сврхе иско-

1983: 71). The Dubočica-based army was commanded by Voivode Nikola Skobaljić, who secured victory over the Ottomans in the Battle of Banja (near Vranje) on 24 September 1454 (Dimitrijević, 1951: 13). Upon hearing of his army's defeat, Sultan Mehmed II decided to personally lead his forces, confront Nikola Skobaljić, and ultimately conquer Novo Brdo. Together with his uncle, Nikola Skobaljić was defeated in the Battle near Mount Trepanje, close to Novo Brdo (Dimitrijević, 1951: 13). This defeat marked the beginning of the Ottoman Empire's permanent occupation of Dubočica and Serbia. After the formation of the Ottoman government, Dubočica became a nahiyah, with Leskovac as its administrative centre and the seat of the Leskovac Kadiluk. At the beginning of the 16th century, the Nahiyah of Dubočica was renamed the Nahiyah of Leskovac. By the 19th century, it comprised 21 waqfs, mostly consisting of immovable properties such as religious, educational, public, and communal buildings (Amedoski, 2021: 89). The Ottomans referred to Leskovac as either Leskovja or Hisar, the latter corresponding to the nearby hill of the same name. Little is known about the densely populated villages, which were centres of production, especially considering that travel writers passing through the area showed little interest in them (Miljković, 2005: 185). The village of Vučje was also affected by the process of orientalisation. However, this process was considerably less visible in small, more isolated places.

Under Turkish rule, until the liberation, the population of Vučje, Porečje, and the surrounding areas was primarily dependent on livestock breeding, agriculture, and woodworking. The first instances of industrialisation in this area occurred within the agricultural sector. The manufacture and mass trade of agricultural products in open markets on market days, along with the organised caravan trade, which was already well developed by the beginning of the 19th century (Popović, 2023: 65-66), contributed to the growth and development of Vučje. Tallow, hide,

ришћавани су лој, кожа, вуна и козја длака. У Вучју је, поред осталог, посебно била развијена и дрводељска домаћа радиноста, обухватајући брање и обраду дрвета веома доброг квалитета, којим је Србија у то време обиловала, а која је крајем 19. века прерасла у малу мануфактуру, претечу дрвне индустрије.

Жито се мелело у воденицама, које су до 1878. године биле у власништву истакнутих турских ага

wool, and goat hair were used for industrial purposes. In addition, Vučje was home to particularly well-developed craft woodworking businesses, specialising in the cutting and processing of high-quality wood, which was abundant in Serbia at the time. By the end of the 19th century, these businesses had evolved into a small-scale manufacturing industry, a precursor to the wood industry.

Until 1878, grain was ground in watermills owned by prominent Turkish agas and beys. After liberation from

Сл. 21. Дрводеље са шумаром на Кукавици
Fig. 21: Woodworkers with a forester on Mount Kukavica

и бегова, а након ослобођења од турске власти постале су власништво појединаца, манастира, или целог села. Тако је, на пример, Коста Илић Мумџија од турског спахије Хусеина откупио најјачу воденицу (са четири витла), ливаду и подвадницу у Старом Козару. Остале воденице откупљивали су удружени сељаци из других села (Ранчић, 1966: 127). На Накривањској или Чукљеничкој речици, од Стројковца до Чукљеника, било је 14 воденица

Turkish rule, these mills came into the possession of individuals, monasteries, or entire villages. Thus, for example, Kosta Ilić Mumđija purchased the most powerful watermill (with four wheels), along with a meadow and land along the millrace in Staro Kozare, from a Turkish sipahi named Hussein. Other watermills were purchased by affiliated farmers from other villages (Rančić, 1966: 127). A series of 14 watermills was located between Strojkovce and Čukljenik, along

Сл. 22. и 23. Спратне Доткина и турска воденица у Накривањском Чифлуку
Fig. 22: The two-storey watermill owned by Dotka; Fig. 23: The 'Turkish' mill in the Nakrivanjski Čiftlik

у низу: Хаџитићева, две воденице Дорке и Наталије Чуљковић, Исакова, две Доткине, Нешкова, три воденице Горче Поп-Наћинов, баба Стојнина, Јајинска, Алексина, Црквена воденица, и друге (Јовановић, 1968: 89, 90). Свака је била са два до три воденична камена и састојала се од воденице, воденичаревае собе, простора за смештај стоке и, врло често, пространих чардака. Познато је да су воденице на Накривањској реци имале 44 буке и исто толико камена, и да су млеле 300 до 500 млива (брашна) дневно. У Накривањском Чифлуку, као значајније воденице забележене су Калајџијска,

Nakrivanjska Brook, also known as Čukljenička Brook. These included Hadžitić's watermill; two owned by Dorka and Natalija Čuljković; one by Isak; two by Dotka; one by Neško; three by Gorča Pop-Naćin; Baba Stojnina watermill; the Jajinska watermill; Aleksa's watermill; the Church watermill; and others (Jovanović, 1968: 89, 90). Each of these had either two or three millstones and consisted of a watermill, a miller's room, livestock quarters, and, most commonly, spacious čardaks (the upper, residential floor of a house). It is known that the watermills on Nakrivanjska Brook had 44 raceways and as many millstones,

спратна Доткина воденица и још једна спратна воденица, у народу позната као „турска“.

Пратећи ток Чукљеничке (Накривањске) реке, стиже се до села Стројковце где се налази значајна историјско-амбијентална целина, комплекс воденице и гајтанаре у Стројковцу где је отворена прва фабрика гајтана у Србији. Овај комплекс је заштићен као непокретно културно добро, а од 1958. године, када је обновљен, у њему се налази Музеј текстилне индустрије (Милић, 2000: 2). Поред воденица на Накривањској речици, требало би споменути више од 18 воденица и ваљавица на реци Вучјанки, као и знатан број воденица на Брзанки, Горанки, Буковоглавки и Ветерници, западно од Вучја. Осам Козарачких воденица представља део богате индустријске баштине ширег подручја, са два до четири камена у свакој: Кукавичка и Орашачка – касније Мумџијске воденице, затим Ладовачка, Власотиначка, Црквена, Јанковска и Јовинска (Ранчић, 1966: 127). Воденице у Поречју имале су капацитет мељаве од 30.000 kg, чиме је снабдевано читаво Поречје и околина. Осим привредног значаја, воденице и ваљавице биле су веома важна места у друштвеном животу Поречја, а о томе сведоче раскошни чардаци на њима.

Међу многобројним занатима који су се развијали у Лесковцу тога времена, јединствен по свом значају за регион је био вуновлачарски занат (Трајковић, 1961: 5-8). Снага воде коришћена је и за покретање ваљавица, у којима се ваљало сукно – клашње. С обзиром да је одећа била домаће производње, од клашњи које су ткале жене, и овај занат је био део мале „индустрије“ Поречја. О историјским приликама и духовном животу мештана овог краја сведоче бројне цркве изграђене на темељима старијих светилишта, које чувају везу са претходним генерацијама верника. У селу Чукљеник, налази се манастирски комплекс са Црквом Св. Николе, подигнут на самом излазу

with a daily capacity of 300 to 500 batches of flour. The most significant watermills recorded in the Nakrivanjski Çiftlik include the Kalajdžijska watermill, a two-storey mill owned by Dotka, and another two-storey mill commonly known as the ‘Turkish’ watermill. The flow of the Čukljenička (Nakrivanjka) River reaches the village of Strojkovce, home to a significant historical and ambient complex—a watermill and braid workshop ensemble, where the first braid factory in Serbia was established. This complex, protected as an immovable cultural property, has been home to the Museum of the Textile Industry since 1958, when it was reconstructed (Milić, 2000: 2). It is worth mentioning that, in addition to the watermills along Nakrivanjka Brook, there were over 18 watermills and fulling mills on the Vučjanka River, as well as a significant number of watermills on the Brzanka, Goranka, Bukovoglavka, and Veternica rivers, situated to the west of Vučje. Another example of the region’s rich industrial heritage is the presence of eight watermills on the Kozaračka River, each equipped with two to four millstones: Kukavička and Orašačka – subsequently known as Mumđžija’s watermills, followed by Ladovačka, Vlasotinačka, Crkvena, Jankovska, and Jovinska watermills (Rančić, 1966: 127). The total capacity of all Porečje watermills was 30,000 kg and they supplied the entire Porečje region and its surroundings. Aside from their commercial importance, watermills and fulling mills were central to the social life of Porečje, as evidenced by their magnificent čardaks.

Among the many trades that developed in Leskovac at the time, wool combing stood out for its importance to the region (Trajković, 1961: 5-8). Water power was also used to drive fulling mills where broadcloth was fulled. Since the clothes worn during that period were handcrafted and made from broadcloth woven by women, this too formed part of the small ‘industry’ in Porečje.

Numerous churches, built on the foundations of earlier places of worship, bear witness to the historical circumstances and spiritual life of the local community, preserving a link with previous generations of

Накривањске речице из теснаца планинских ограда, окружен високим и стрмим брдима (Ристић, 1891: 23). Представља јединствени ансамбл, значајну историјско-амбијенталну целину и непокретно културно добро од великог значаја. Почетна рекогносцирања културног наслеђа јужне Србије и Чукљеника спровела је Надежда Пешић Максимовић са сарадницима из Републичког завода за заштиту споменика културе Београд и Завода из Ниша, у периоду од 1976. до 1981. године. Манастир Св. Никола се под овим именом први пут помиње у турским пописима 1516, 1530. и 1536. године, када је забележено да се „код села Накривањ налазио манастир са Црквом Светог Николе“.

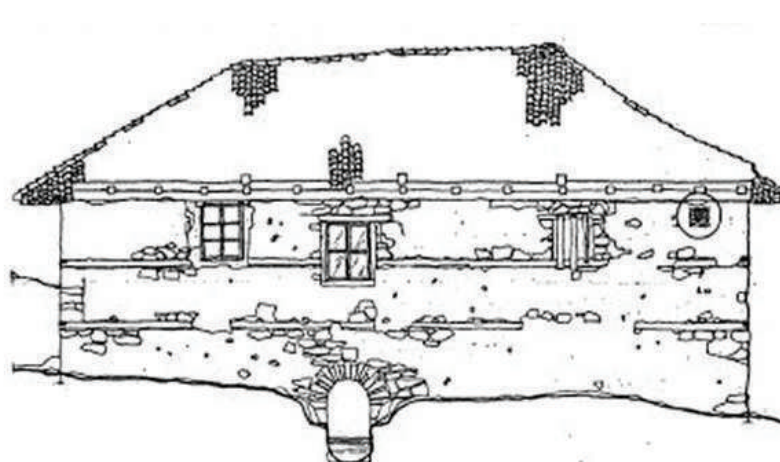
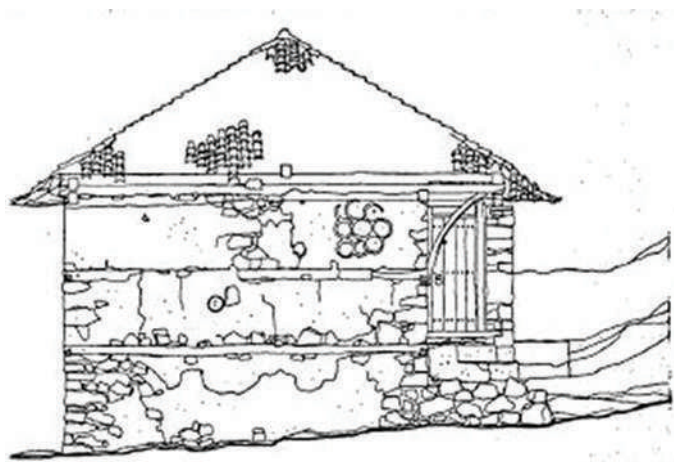
worshippers. The village of Čukljenik is a home to a monastic complex with the Church of St Nicholas built at the point where Nakrivanjska Brook emerges from the mountain passes, surrounded by high and steep hills (Ristić, 1891: 23). It is a unique ensemble, an important historical and ambient unit, and an immovable cultural property of great importance. The initial recognition of the cultural heritage of southern Serbia and Čukljenik was undertaken between 1976 and 1981 by Nadežda Pešić Maksimović and her associates from the Republic Institute for the Protection of Cultural Monuments in Belgrade, as well as the Institute in Niš. The St Nicholas Monastery was first mentioned by its present name in the Turkish censuses of 1516, 1530,

Сл. 24. Изглед манастирског комплекса, крајем 19. века, у селу Чукљеник
Fig. 24: The monastic complex in the village of Čukljenik at the end of the 19th century

Поново се помиње у 18. веку, а највероватније је страдао 1841. године, у време Нишке буне. У порти манастира налази се споменик Влајку Раденковићу (Стојановићу), херојски погинулом у Дилавер-беговој кули током одбране Вучја од Турака 1877. године (Милићевић, 1888: 679-680). Пространа порта манастира, са спратним конаком и поповском кућом, опасана је старим високим оградним зидом од камена. Уз спољашњу ивицу оградног зида, на југоисточној страни, налази се сеоско гробље из 19. века, са каменим надгробним споменицима (Дељанин, 1977: 3). У непосредној близини порте, на ушћу Чукљеничке и Мале реке, налази се манастирска воденица са записом који датира из 1786. године. Ова грађевина осветљава важност водених ресурса за развој локалне привреде и друштва, те представља једну од најзначајнијих грађевина овог поднебља (Пешић Максимовић, 1981: 220).

“На (1)786 на лета господнија тои пише оче
јоаник (ије) имја
Игнатија”

Сл. 25. Манастирска воденица у селу Чукљеник, западни и северни зид
Fig. 25: The monastery watermill in the village of Čukljenik, western and northern walls

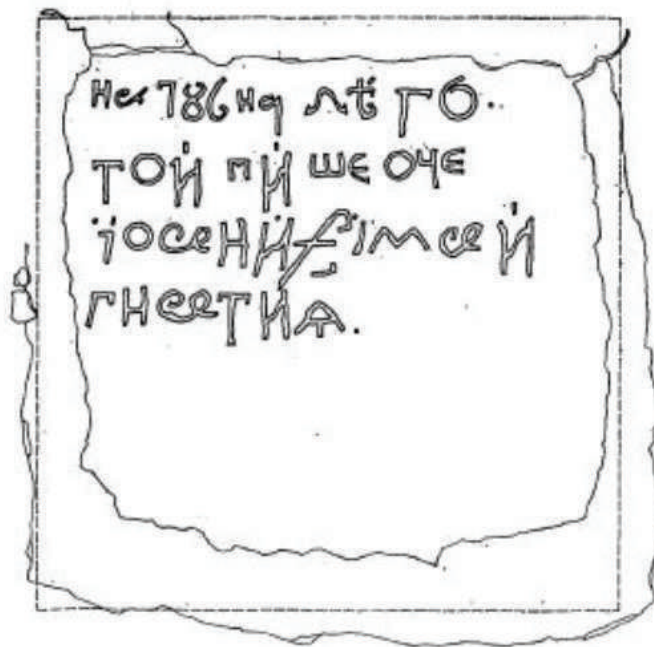
and 1536, which recorded that ‘there is a monastery with the Church of Saint Nicholas near the village of Nakrivanj.’ Before its likely destruction in the Niš Rebellion of 1841, it was mentioned once more in the 18th century. In the monastery’s courtyard stands a monument to Vlajko Radenković (Stojanović), who heroically gave his life in Dilaver-bey’s tower in 1877 to defend Vučje from the Turks (Milićević, 1888: 679-680). The spacious courtyard of the monastery, with a two-storey dormitory and priest’s house, is enclosed by old, high stone walls. A 19th-century village graveyard with stone monuments is located on the south-eastern side, along the outer edge of the enclosing wall (Deljanin, 1977: 3). Near the courtyard, where the Čukljenička River meets the Mala River, stands a monastery watermill bearing an inscription from 1786. This building highlights the importance of water resources for the development of the local economy and society, and is one of the most significant structures in the region (Pešić Maksimović, 1981: 220).

In the year of our Lord (1)786, inscribed by Father Joanik(ije) known as Ignatije’

Део ширег окружења културног предела Вучја чини манастирски комплекс у селу Рудару, састављен од цркве посвећене Св. Параскеви, средњовековне некрополе и моћног спратног конака. Црква је подигнута на остацима знатно старијег храма, а њен данашњи изглед је последица велике обнове из 1799. године, о којој сведочи уклесани натпис над улазом. Старост цркве чита се у архитектонском склопу зграде и очуваним слојевима зидног сликарства, који су потврђени истраживачким радовима на живопису, спроведеним 1973. године, али није дефинисан њен период настанка, већ то изискује спровођење детаљнијих истраживања (Анђелковић, 1974).

У порти цркве налази се спратни црквени конак монументалних димензија, који представља јединствени пример народног градитељства јужне Србије (Марковић, 2007: 177). Конак се састоји из подрума зиданог каменом и приземља и спрата изведених у бондручној конструкцији. Испред монументалне правоугаоне грађевине конака, налази се импозантни доклат са тремом у приземљу и отвореном диванханом на спрату.

Данас у Поречју постоји пет парохија које припадају Архијерејском намесништву лесковачком Пра-

Сл. 26. Натпис са годином градње/обнове на опеци, уграђен на северном зиду воденице
Fig. 26: The inscription bearing the year of construction/reconstruction, carved into a brick and set into the northern wall of the watermill.

The monastic complex in the village of Rudare, comprising a church dedicated to St Paraskeva, a medieval necropolis, and a robust two-storey dormitory, forms part of the broader cultural landscape of Vučje. The church was built on the foundations of a much older temple, while its current appearance dates from a major reconstruction in 1799, as indicated by an inscription carved above the entrance. The church's age is inferred from its architectural features and preserved layers of wall painting, as confirmed by research conducted on the paintings in 1973. However, the exact period of its construction remains undefined, as it requires more detailed investigation (Anđelković, 1974).

A monumental two-storey church dormitory stands within the churchyard, representing a unique example of vernacular architecture in southern Serbia (Marković, 2007: 177). The dormitory consists of a stone-built basement, a ground floor, and a first floor constructed using wattle and daub. In front of the monumental rectangular dormitory, there is an imposing ground-floor porch with a divanhana (an open balcony) on the first floor.

Five parishes in present-day Porečje fall under the jurisdiction of the Orthodox Episcopal Deanery in Leskovac, within the Eparchy of Niš. The presence of

Сл. 27. Живопис у цркви Св. Петке
Fig. 27: The wall painting in the Church of St Petka;

вославне епархије нишке, са укупно 15 активних храмова, што представља значајан показатељ духовне обнове и оживљавања верског живота овог краја. Спој материјалног наслеђа, међу којима су и обновљени црквени храмови, и нематеријал-

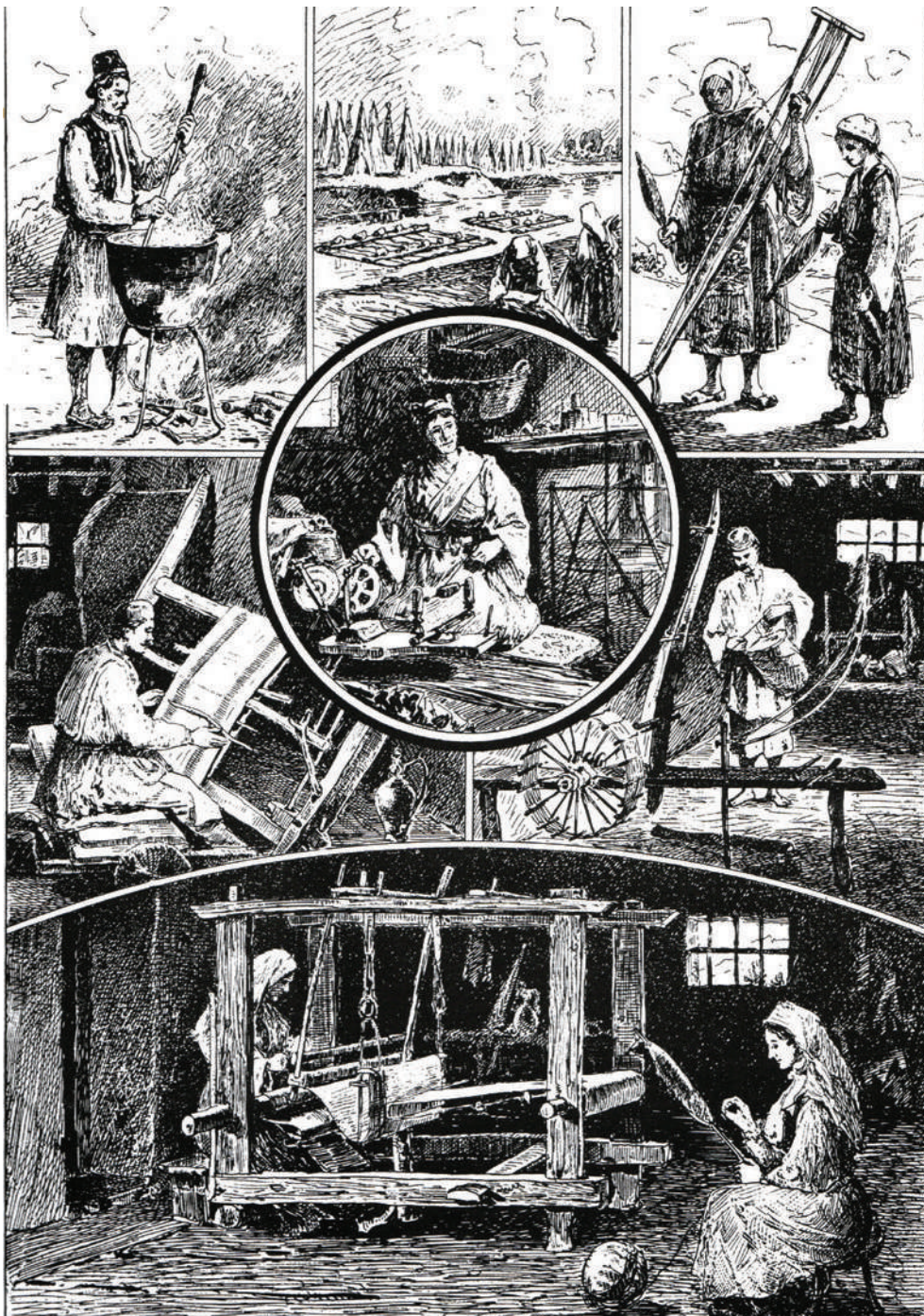
fifteen active churches in the region serves as a significant indicator of the spiritual revival and renewed religious life in the area. The interplay of tangible heritage—such as reconstructed churches—and intangible elements, including local legends and traditions,

Сл. 28. Манастирски конак у селу Рударе
Fig. 28: The monastery dormitory in the village of Rudare

них предања и традиција сведочи о упорности становника Поречја у очувању свог културног и духовног идентитета.

testifies to the perseverance of the people of Porečje in preserving their cultural and spiritual identity.

Сл. 29. Текстилна индустрија у
Лесковцу у 19. веку
Fig. 29: Textile industry in 19th-
century Leskovac

РАЗВОЈ ТЕКСТИЛНЕ ИНДУСТРИЈЕ

Развој текстилне индустрије тесно је повезан са природним богатствима и водама планинских речица Поречја. Прве фабрике гајтана отворене су на простору Поречја у Стројковцу, затим у Вучју, да би се касније из њих развила лесковачка текстилна индустрија. Преломни тренутак у индустријском развоју Лесковца представљало је оснивање гајтанџијских радионица, које су поставиле темеље за развој текстилне индустрије. Радионица отворена у Стројковцу, заснована на вештинама локалних занатлија, означила је почетак трансформације Лесковца у значајан индустријски центар. У оквиру Османске империје, Лесковац је био развијен као средњи занатски и трговински центар. О трговачким караванима српских трговаца 19. века, који су трговали робом набављаном у Бугарској (углавном гајтан), Босни, Македонији, Албанији и Србији, значајне податке забележио је у својим делима Милан Ђ. Милићевић.¹¹ Трговачке везе

¹¹ Милан Ђ. Милићевић (1831-1908) био је једна од значајнијих личности српске културе и науке, учитељ, државни саветник, члан Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије, те њен председник од 1896.

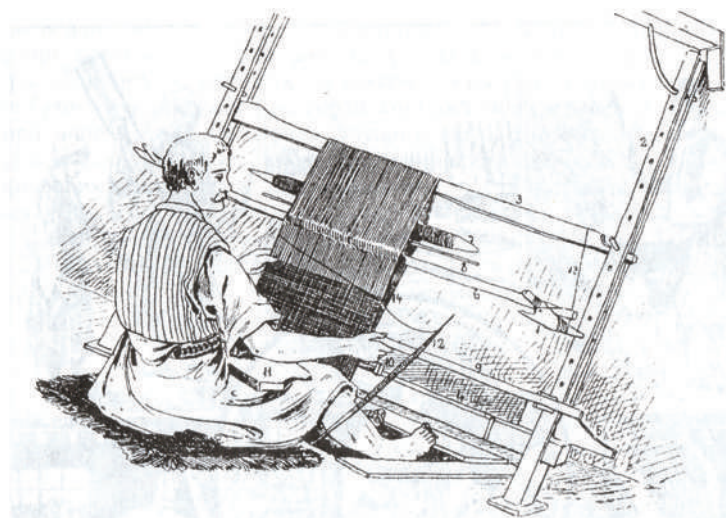
GROWTH OF TEXTILE INDUSTRY

The growth of the textile industry was closely connected to the natural resources and waters of mountain streams across Porečje. The first braid factories were established in the Porečje area, initially in Strojkovce and later in Vučje, eventually evolving into the Leskovac textile industry. The turning point in industrial development in Leskovac was marked by the establishment of braid workshops, which laid the foundation for the growth of the textile industry. A workshop established in Strojkovce, drawing on the skills of local artisans, initiated the process that transformed Leskovac into an

important industrial centre.

As part of the Ottoman Empire, Leskovac developed into a mid-sized trade and commercial centre. In his works, Milan Đ. Milićević provided valuable information about trade caravans owned by 19th-century Serbian merchants, who traded in goods sourced from Bulgaria (mostly braids), Bosnia, Macedonia, Albania, and Serbia¹¹. Trade relations established by Leskovac

¹¹ Milan Đ. Milićević (1831–1908) was one of the most significant figures in Serbian culture and science. He was a teacher, government counsellor, and a member of the Society of Serbian Letters, the Serbian Learned Society, and the Serbian Royal Academy, serving as its

Сл. 30. Стари српски разбој у Лесковцу
Fig. 30: Old Serbian loom in Leskovac

Лесковчана су се простирале од Београда, преко Ниша и Софије, до Русе, Трнова, Свиштова, Сливена, Казанлука и других, а многи од њих су имали контакте и у Јањини, Солуну, Шипу (Милићевић, 1884: 113). Свакако да је развијена трговина и мрежа трговачких путева, као и релативно једноставан процес производње гајтана са добрим перспективама за зараду, уз појаву првих механизованих радионица гајтана, одиграо пресудну улогу у развоју првих индустријских језгара у Лесковцу. Све до српско-турских ратова, гајтан је набављан из бугарског дела Османског царства, пошто су Бугари били једини произвођачи овог производа. Низ историјских збивања, као што су ослобођење 1877/78. године и присаједињење области Пирота, Ниша, Прокупља, Лесковца и Врања Кнежевини Србији, затим одређивање граница Берлинским конгресом 1878. године, размирице и рат са Бугарском 1885/86. године и повећање царина, учинио је да трговина гајтаном постане све тежа, нарочито након 1884. године. Услед увођења знатних повећања, а затим и двоструких царина на гајтан из Бугарске, код Лесковчана се родила идеја о сопственој производњи гајтана (Јоксимовић, 1930: 7). Лесковачка индустрија почела је свој рад на поточарама, скидањем камених ваљака и стављањем „чаркова“ на којима се плео гајтан и затим продавао на пијацама. Одлучну улогу у развоју индустрије су заправо одиграле менталне одлике жилавих људи који су се латили посла, као и смишао за заједнички рад. Зачетак лесковачке текстилне индустрије везује се за 1884. годину, када је група лесковачких трговаца Антоније Тонка Поповић, Глигорије Горча

до 1899. Путовао је по Србији и сакупљао историјску и етнолошку грађу. Био је један од оснивача Чупићеве задужбине и Српске књижевне задруге. Једно од његових капиталних дела је Краљевина Србија – нови крајеви (1. изд. – у Београду: Штампарија и издање Кр. срп. државне штампариие, 1884)

residents extended from Belgrade through Niš and Sofia to Ruse, Tarnovo, Svishtov, Sliven, Kazanlak, and other places, with many merchants maintaining contacts in Ioannina, Thessaloniki, Šip (Miličević, 1884: 113). The flourishing trade, extensive network of trade routes, and relatively simple braid manufacturing process with its significant earning potential, along with the emergence of the first mechanised braid workshops, played a key role in the development of the first industrial nuclei in Leskovac.

Until the Serbo-Turkish War, braids were sourced from the Bulgarian part of the Ottoman Empire, as the Bulgarian people were the sole manufacturers of the product. As a result of a series of historical events, including the 1877/78 liberation and annexation of regions around Pirot, Niš, Prokuplje, Leskovac, and Vranje to the Principality of Serbia, the redrawing of borders at the Congress of Berlin in 1878, discord and war with Bulgaria in 1885/86, and the imposition of higher tariffs, the braid trade became increasingly difficult, particularly after 1884. Due to significant price increases, followed by the imposition of double tariffs on braids from Bulgaria, the citizens of Leskovac came up with the idea of producing their own braids (Joksimović, 1930: 7).

Industrial activity in Leskovac began in brookside watermills, where millstones were removed and replaced with ‘braiding machines’ used to weave braids that were later sold in marketplaces. What actually proved crucial for the development of the industry were the mental traits of the resilient people who rolled up their sleeves and showed a strong sense of teamwork. The beginnings of the textile industry in Leskovac are traced back to 1884, when a group of merchants from the town, including Antonije Tonka Popović, Gligorije Gorča

president from 1896 to 1899. He travelled across Serbia, collecting historical and ethnological material, and was one of the founders of Čupić’s Endowment and the Serbian Literary Cooperative. One of his capital works is Kraljevina Srbija - novi krajevi, 1. izd. – u Beogradu: Štampa i izdanje Kr. srp. državne štamparije, 1884 (Kingdom of Serbia - New Regions)

Јовановић, Димитрије Мита Теокаровић, Прока Митић и Стеван Бојацов, покренула прву фабрику за производњу гајтана (Трајковић, 1967: 157). Производња је започета у воденици у Стројковцу код Лесковца, коју су трговци узели у закуп и адаптирали у гајтанару монтирајући 70 чаркова (точкова са зупцима који су служили за намотавање гајтана у гајтанарама) донетих из фабрике Стевана Бојацова у Карлову, у Бугарској (Јоксимовић, 1930: 8). Постанак и развој текстилне индустрије забележен је према казивању једног од оснивача и у то време активног индустријалца Глигорија Горче Петровића.

Овај подухват убрзо је прерастао у прву фабрику гајтана под називом „Антоније Поповић и компанија“, која је стекла статус повлашћеног предузећа захваљујући Закону о повластицама индустријским предузећима.¹² Значај фабрике потврђује и посета

gorije Gorča Jovanović, Dimitrije Mita Teokarović, Proka Mitić, and Stevan Bojadžov, established the first braid factory (Trajković, 1967: 157). The manufacturing process began in a watermill located in the village of Strojkovce, near Leskovac. The merchants rented the mill and converted it into a braid workshop, installing 70 braiding machines (clogged wheels used to weave braids in braid workshops) that had been brought from the factory owned by Stevan Bojadžov in Karlovo, Bulgaria (Joksimović, 1930: 8). The record of the beginnings and development of the textile industry is based on the account of one of the founders, Gligorije Gorča Petrović, an industrialist active at the time.

This venture quickly developed into the first braid factory, named ‘Antonije Popović & Co,’ which benefited from a privileged status under the Law on Privileges Granted to Industrial Companies.¹² The significance

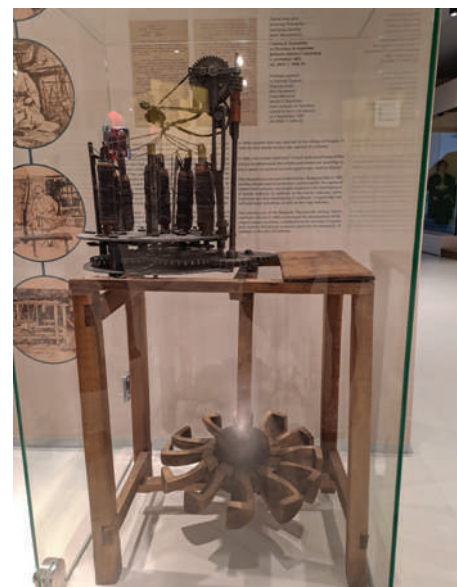

Сл. 31. и 32. Воденица-гајтанара у селу Стројковце

Fig. 31 and 32: The watermill converted into a braid workshop in the village of Strojkovce

¹² Закон о повластицама индустријским предузећима донет је 1873. године и предвиђао је повластице индустријским предузећима првих петнаест година у виду бесплатног земљишта, дрва, слободног увоза машина, и сл. Држава је давала и додатне

¹² The Law on Privileges Granted to Industrial Companies, passed in 1873, provided various privileges, including free land, timber, and the liberal importation of machines, for industrial companies during their first fifteen years of operation. In addition to the

Сл. 33. Воденица у селу Стројковце; Сл. 34. Изглед чарка
 Fig. 33: The watermill in the village of Strojkovce; Fig. 34: A braiding machine

краља Милана Обреновића 1885. године, што сведочи о њеном значају за индустријски и економски развој региона (Беров, 2012: 21).

Комплекс Фабрике гајтана „Антоније Поповић и компанија“ у селу Стројковцу састоји се од спратне воденице, гајтанаре, зиданог канала и каменог моста, снажне дрвене капије и пространог, лепо уређеног дворишта. Заштићен је као непокретно културно добро, споменик културе на основу Одлуке СО Лесковац број 06-40/90-01 од 27. 12. 1990. године („Службени гласник Јужноморавског региона“ број 23/1990).

Спратна зграда воденице, настала вероватно у првој половини 19. века, обухвата воденицу испод

of this factory was highlighted by the visit of King Milan Obrenović in 1885, underscoring its importance to the region’s industrial and economic development (Berov, 2012: 21).

The complex of the Antonije Popović & Co. Braid Factory in the village of Strojkovce includes a two-storey watermill, a braid workshop, a masonry canal, a stone bridge, a sturdy timber gate, and a spacious, well-designed courtyard. It is protected as an immovable cultural property—a cultural monument by Decision No. 06-40/90-01 of the Assembly of the Municipality of Leskovac, dated 27 December 1990 (Official Gazette of the South Morava Region No. 23/1990).

концесије, па се, поред повластица из Закона, обавезала да чоју из Минхове фабрике у Параћину плаћа 10% више од свих осталих понуђача. Ове су повластице користили и лесковачки фабриканти. Више у Трајковић, 1940: 57.

privileges granted by the Law, the state also offered further concessions, agreeing to pay 10% more for baize manufactured at Minch’s factory in Paraćin than for that produced by other bidders. These privileges were also extended to the manufacturers in Leskovac. Further details are available in Trajković, 1940: 57.

Сл. 35. Изглед чаркова, Народни музеј Лесковац
 Fig. 35: Braiding machines

које протиче поток и чардак са прилазним тремом и собама на спрату. Зграда је постављена изнад уређене ваде (канала за довод воде за рад воденице). Зидови воденице изграђени су од камена и бондрука, а кров је покривен ћерамидом, што целом објекту даје основне одлике народног градитељства. Приземна зграда гајтанаре подигнута је на почетку производње, крајем 19. века. За разлику од воденице, ова зграда је знатно једноставнијег облика, са правоугаоним габаритом и четвороводним кровом покривеним ћерамидом.

The two-storey building housing the watermill, most likely constructed in the first half of the 19th century, consists of a mill with a brook running beneath it and a *čardak* featuring an entrance porch and rooms on the upper floor. The structure stands above a constructed millrace. The walls of the watermill are constructed from stone and wattle and daub, topped with a mission tile roof, making the building a quintessential example of vernacular architecture and its defining characteristics. The braid workshop is a single-storey building constructed at the end of

Пет година касније, односно 1889. године, власници фабрике у Стројковцу су, уз одобрење Министарства народне привреде, а услед недостатка водене снаге и честог смањивања водостаја Накривањске реке, пренели део гајтанаре у Вучје и формирали Фабрику гајтана „Антоније Поповић и компанија“ у Вучју. Фабрика је пренета у већу воденицу са окућницом, коју је Димитрије Теокаровић купио за 120 дуката, а затим заједно са ортацима у њу уложио још 4000 дуката (Трајковић, 1966: 160). Осниваче старе фабрике „Антоније Поповић и компанија“ у овај крај довела је веома добра и „мека“ планинска вода, погодна за прање вуне. Заједно су фабрике у Стројковцу и Вучју имале 82 чарка. Гајтанара у Стројковцу је наставила са радом смањеним капацитетом. У њој се налазила ваљаоница, бојацијница и 34 чарка, док је у Вучју било 48 чаркова, што је утврђено при провери коју је спровео начелник лесковачког среза по пријави трговца из Лесковца, Јована Митића (Вучо, 1981: 210). Воденица у Вучју налазила се на левој обали Вучјанке, на месту где је сада Дом здравља. Један од првих описа ове фабрике даје нам Феликс Каниц, наводећи да „у Стројковцу и у филијали фабрике гајтана, основане 1889. године у суседном Вучју, ради 24 радника са 110 вретена“ (Каниц, 1989: 247).

Изузетно вредни описи и илустрације гајтанаре у Вучју сачувани су у предратној дневној штампи, посебно у новинама „Време“, „Правда“ и „Политика“. Међуратни изглед старе гајтанаре у Вучју документован је у новинама „Време“ (број 3957, од 06. јануара 1933. године, стр. 29) у оквиру рекламе за производе Индустрије вунених тканина „Влада Теокаровић и ко.“ из Параћина. На рекламном панелу фабрике Владе Теокаровића приказана је и фабрика гајтана у Вучју, која је у то време служила за прање вуне Владиној фабрици. Већина грађевина приказаних на илустрацији овог историјског комплекса данас је нестала или је значајно

the 19th century, coinciding with the commencement of production. Unlike the watermill, this building is relatively simple, featuring a rectangular outline and a hipped roof covered with mission tiles.

Five years later, in 1889, after obtaining permission from the Ministry of National Economy and due to reduced hydropower and the frequent drop in the water level of the Nakrivanjska River, the owners of the Strojkovce factory relocated part of the braid workshop to Vučje, where they established the Antonije Popović & Co. Braid Factory. The factory was moved to a larger watermill with adjacent structures, which Dimitrije Teokarović purchased for 120 ducats. Together with his partners, he later invested an additional 4000 ducats into the factory (Trajković, 1966: 160). What attracted the founders of the old factory Antonije Popović & Co. to this area was the very soft mountain water, ideal for washing wool. Factories in Strojkovce and Vučje had 82 braiding machines in total. The braid workshop in Strojkovce remained operational, though at a reduced capacity. According to an inspection conducted by the Chief of the District of Leskovac, following a complaint from Jovan Mitić, a merchant from Leskovac, there was a fulling mill, a dyeing workshop, and 34 braiding machines in Strojkovce, with an additional 48 braiding machines in Vučje (Vučo, 1981: 210). The Vučje watermill was located on the left bank of the Vučjanka River, on the site of the present-day Community Health Centre. One of the first descriptions of this factory was provided by Felix Kanitz, who noted that ‘24 workers operate 110 spindles in Strojkovce and in the braid factory branch established in 1889 in the nearby town of Vučje’ (Kanitz, 1989: 247).

Highly valuable descriptions and illustrations of the Vučje braid workshop have been preserved in pre-war daily newspapers, particularly Vreme, Pravda, and Politika. The interwar appearance of the old Vučje braid workshop was documented in Vreme (No. 3957 issued on 6 January 1933, p. 29) as part of a commercial for the products of the Vlada Teokarović & Co. Industry

Сл. 36. Фабрика гајтана у Вучју почетком треће деценије 20. века
 Fig 36: The braid factory in Vučje, early 1920s

измењена. Изузетак представља такозвана Мала вила Теокаровића, која се налази у доњем левом углу приказане слике. Она и даље стоји на левој обали Вучјанке, задржавши свој првобитни изглед. Сликвит опис фабрике гајтана у Вучју даје нам Григорије Божовић у чланку Зачеци лесковачког текстила, како је постала гајтанара у Вучју, који је изашао у „Политици“ 08. јула 1938. године („Политика“, број 10814, од 08. јула 1938. године, стр. 12). Божовић је јасно идентификовао „Митину гајтанару“ у склопу фабричког комплекса, смештену на уређеној и снажној водојажи. Гајтанара је описана као бела, ниска зграда са кровом од турске ћерамиде: „У том фабричком склопу, на крају хладовита парка, дискретно заклоњена орасима и украсним дрвећем, на једној уређеној снажној водојажи, попут какве воденице скраднула се једна бела и ниска зграда под турском ћерамидом. Рекао бих да су је сакрили људи као што се скрајњује каква тећа или црквица. Готово се на њу тако и гледа, јер је то успомена на Миту Теокаровића, зачетника лесковачке индустрије. То је његова гајтанара, матица из које је потекао мах лесковачки за димњаке и машине. Зато се та зграда необично чува, ванредно чисто држи и без обзира на капацитет изједна,

of Woollen Fabrics in Paraćin. The billboard advertising Vlada Teokarović's factory also featured the Vučje braid factory, which was used at the time to wash wool for Vlada's factory. The majority of the illustrated buildings in this historical complex have either disappeared or undergone significant changes. The exception is the so-called Small Teokarović Villa, located at the lower left corner of the picture. It still stands on the left bank of the Vučjanka River, preserving its original appearance.

In his article published in *Politika* on 8 July 1938 (*Politika*, No. 10814, issued on 8 July 1938, p. 12), titled 'Začeci leskovačkog tekstila, kako je postala gajtanara u Vučju' ('The Origins of Leskovac Textile: How the Braid Workshop in Vučje Came to Be'), Grigorije Božović provides a detailed description of the braid factory in Vučje. Božović clearly identified 'Mita's braid workshop' as being located above a well-constructed millrace with a strong flow within the factory grounds. The braid workshop was described as a white, low building with a roof made of Turkish-style mission tiles: 'Inside the factory grounds, towards the end of a shaded park, discreetly concealed by oak and decorative trees, and situated above a well-constructed and powerful millrace, resembling a water-

покојном старцу у хатар, пази да њени чаркови не умукну. Његова некадашња гајтанара и сад ради. Та проста зграда као талисман данашњег великог предузећа по последњим захтевима технике одржава се врло чисто“.

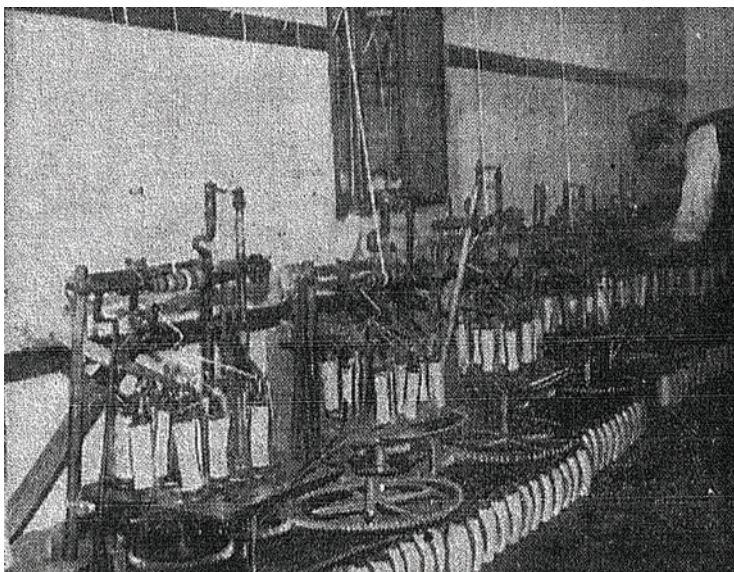
„Подељена је на три главна одељења, у којима је смештено 75 чаркова за плетење гајтана. То су обични, зупчасти ковачки че-крци, мали и округли, удешени да држе онолико намотаних цеви пређом колико је жица потребно да се механички уплету у гајтан. Само што се данас предиво не доноси из Енглеске, но преде ту у Вучју.“

Надахнут чланак објављен је и у новинама „Правда“, под насловом Полет у Вучју: „Они, вероватно, ни у

сну нису могли замислити размере развоја овог вида производње, али је њихову несаломиву радност покретао нагон да нешто створе. Зато су сами одлазили на вашаре, крстарили по Србији од абације до абације, сами умели да заврну рукаве у радионицама са својим радницима. А када је дошао рат и готово са земљом сравнио њихово већ далеко одмакло дело, нису изгубили вољу, и са старим еланом су почињали наново“ („Правда“ бр. 12117, 10. јул 1938. год, стр. 8).

Поред лесковачких оснивача фабрике гајтана у Стројковцу и Вучју, убрзо се формирала и друга група предузетника заинтересованих за ужарију и производњу гајтана. Ова група се окупила око вла-

mill, there is a white, low, small building covered with Turkish-style mission tiles. I would say that people have hidden it, much like a small church is hidden. It is almost perceived as such, as it is preserved as a mem-

Сл. 37. Чаркови у старој гајтанари у Вучју

Fig. 37: Braiding machines in the old braid workshop in Vučje

ory of Mita Teokarović, the founder of the Leskovac industry. This is his braid workshop, the core that sparked the industrial momentum in Leskovac. That being the case, the building is carefully preserved and maintained, with its braiding machines continuously running, regardless of their capacity, to honour the memory of the late patriarch. His old braid workshop is still in operation. This simple building, a talisman safeguarding the present-day large, technologically advanced com-

pany, is kept meticulously clean.’

It is divided into three main sections, housing 75 braid weaving machines. These are common, cogged winches typically used by blacksmiths: small, round, and arranged to hold as many bobbins of yarn as needed for mechanically interweaving them into a braid. However, the yarn is no longer brought from England; it is now spun here, in Vučje.’

Pravda also published an inspiring article titled ‘Polet u Vučju’ (‘Enthusiasm in Vučje’): ‘They could probably not have dreamed of the magnitude of development achieved with this type of production, but their indestructible diligence was driven by their urge to create something. Therefore, they took the initiative to visit fairs,

Сл. 38. Кола гајтанаре на Вучјанки, крај 19. века

Fig. 38: Wheels of the braid workshop on the Vučjanka River, late 19th century

сотиначког трговца и индустријалца Косте Илића – Мумџије. У овој иницијативи учествовали су и Глигорије Горча Петровић из Лесковца, Мануел Илијев из Калофера, као и Михаило Мика Јанковић, зет Косте Илића. Њихова жеља била је да покрену још једну фабрику гајтана, препознајући растући значај ове привредне гране за развој локалне заједнице и јачање текстилне индустрије у региону.

travel across Serbia from one woollen tailor to another, and roll up their sleeves to assist the workers in their workshops. And when the war came, nearly annihilating their already well-established model of work, they kept their spirits high and started afresh with renewed vigour' (Pravda, No. 12117, 10 July 1938, p. 8).

In addition to the founders of the Strojkovce and Vučje braid factories from Leskovac, another group

Како је Коста Илић већ раније откупио воденицу и веће имање у Старом Козару, одлучено је да се ту формира нова фабрика гајтана „Коста Илић и компанија”, која почиње са радом 1888. године. Две године касније, 2. јуна 1890. године, чланови фабрике су се обратили молбом Министарству привреде којом су тражили законом гарантоване повластице за право увоза неопходних делова и сировина и ослобађање од плаћања царина приликом извоза готових производа (Димитријевић, 1952: 86). Фабрика је имала је 72 чарка од кованог гвожђа, као и посебно одељење за ручну израду свилених нити (Трајковић, 1966: 158-159). Читаву машинску конструкцију за фабрику, свих 72 чарка, успели су да пренесу из Бугарске, подељене у пакетима, на товарним коњима, преко Трна, Дашченог Кладенца, Калне, Тегошнице, Свођа и Власотинца у Козаре (Ранчић, 1966: 127). На каналу низводно од ове воденице направљен је комплекс од пет гајтанара чаракчиница, зграда у којима су уграђени чаркови за производњу гајтана, правоугаоних основа. Као и код воденица, вода је до ових гајтанара усмеравана вадом. У њима је било по 16 машица, свака са по једном главом за врткање гајтана. Вретено које је пролазило кроз под, било је повезано са доњим точком. Михаило Јанковић, познат као Инајет, издвојио се из козарачке гајтанаре већ 1889. године и четири године касније, 1893. године, купио воденицу у Грделици, где је подигао нову гајтанару. Гајтанаре у Вучју и Козару су, временом, постале конкуренција једна другој, што је ометало њихов даљи напредак. Због тога се појавила идеја о удруживању обе фирме и изградњи једне савремене фабрике у Лесковцу, која би се бавила машинском израдом пређе. Власници гајтанара у Вучју и Козару, после дугих преговора, начинили су споразум о ортаклуку. До потпуног споразума међу оснивачима обе фабрике дошло је тек 1895. године, а као резултат ове сарадње, у Лесковцу је 1896. године основана Прва краљев-

of entrepreneurs soon emerged, showing interest in rope and braid production. This group gathered around Kosta Ilić – Mumđžija, a merchant and industrialist from Vlasotince. Gligorije Gorča Petrović from Leskovac, Manuel Ilijev from Kalofer, and Mihailo Mika Janković, the son-in-law of Kosta Ilić, were also part of this initiative. Their ambition was to establish another braid factory, recognising the growing importance of this economic sector for the development of the local community and the strengthening of the region's textile industry. Since Kosta Ilić had already purchased a watermill and a large estate in Staro Kozare, it was decided that the new braid factory, Kosta Ilić & Co., would be established there and begin operations in 1888. Two years later, on 2 June 1890, the factory's members submitted a request to the Ministry of Economy for the privileges guaranteed by law, which included the right to import necessary parts and raw materials, as well as exemption from tariffs on the export of finished products (Dimitrijević, 1952: 86). The factory housed 72 braiding machines made of wrought iron, along with a special unit for the manual production of silk threads (Trajković, 1966: 158-159). Crossing Tran, Daščeni Kladenac, Kalna, Tegošnica, Svode, and Vlasotince, they successfully transferred the entire machine system necessary for the factory to Kozare, including all 72 braiding machines, which were divided into parcels and transported on cart horses (Rančić, 1966: 127). A complex of five rectangular braid workshops—buildings in which braiding machines were installed—was erected along the millrace downstream from this watermill. Similar to watermills, water was diverted to these braid workshops via a millrace. Each machine had 16 horn gears, and each horn gear was equipped with a single bobbin carrier. A spindle passing through the floor was connected to the lower wheel. Mihailo Janković, known by the name Inajet, left the Kozare braid workshop as early as 1889. Four years later, in 1893, he purchased a watermill in Grdelica, where he established a new braid workshop.

Сл. 39. Оснивачи заједничке фабрике, слева надесно, први ред: Мануел Илијев, Глигорије Јовановић, Коста Илић Мумџија, Димитрије Мита Теокаровић и Стеван Бојаџов, други ред: Милан Поповић, Горча Петровић и Петар К. Илић

Fig. 39: The founders of the joint factory, from left to right, first row: Manuel Ilijev, Gligorije Jovanović, Kosta Ilić Mumđija, Dimitrije Mita Teokarović, and Stevan Bojadžov, second row: Milan Popović, Gorča Petrović and Petar K. Ilić

ска српска повлашћена фабрика вуненог гајтана, позаментеријских и платнених израда „Поповић, Илић и компанија“, познатија по називу СТАРА ШТОФАРА (Јоксимовић, 1930: 10), са члановима: Антоније Тонка Поповић, Коста Илић – Мумџија, Димитрије Мита Теокаровић, Глигорије Јовановић,

Over time, the braid workshops in Vučje and Kozare began to compete with each other, which hindered their further growth. Therefore, an idea emerged to merge these two companies and establish a modern factory in Leskovac that would produce yarn using machines. After lengthy negotiations, the owners of

Глигорије Горча Петровић, Петар К. Илић, Стеван Бојаџов и Мануел Илијев (Ранчић, 1966: 127).

За оснивање Старе штофаре, власници су 1895. године добили одобрење Указом краља Александра Обреновића за давање повластица А. Поповићу и комп. и К. Илићу и комп, фабрикантима гајтана у Лесковцу (чува се у Државном архиву Србије, ФНП-Т 1898 VI, 2). Били су ослобођени плаћања увозне царине на половину од увезене количине пређе, плаћања такси на машине и њихове делове, вуну и све потребне сировине, као и пореза на фабричку радњу. Прве фабрике везане за развој лесковачке индустрије, засноване на удруживању ситног капитала, временом су прерасле у моћна индустријска постројења, стварајући широку индустријску мрежу која је даље напредовала, чак и када су се појединци издвајали из компанија и оснивали нове. Оснивачи прве заједничке фабрике су у периоду до Другог светског рата формирали већи број успешних самосталних текстилних фабрика у Лесковцу, Грделици, Београду, Параћину, Вучју.

Фабрика је успешно радила све до Првог светског рата, када су је бугарске окупационе снаге на крају рата, 1918. године, опљачкале и однеле машине (Маринковић, 2010: 140). По окончању Великог рата, указала се неопходност обнове разорене индустрије и поновног обезбеђивања машина, опреме и сировина. Већина фабрика у Србији обновљена је по добијању ратне одштете, када је извршена и њихова модернизација, што је довело до убрзаног развоја индустрије током треће деценије 20. века. Источни део Краљевине Југославије се, у међуратном периоду, у технолошком смислу приближавао средње развијеним европским земљама (Димитријевић, 1983: 186). Иако је велики број фабрика страдао током Првог светског рата, познато је да је 1928. године постојало 56 индустријских предузећа у Лесковцу (Шимунец, 2015: 86). Текстилна индустрија је наставила да се развија, а према подацима из 1938. године Лесковац је имао 8 текстилних фабрика и три трикотаже, при чему је вунена индустрија у

the braid workshops in Vučje and Kozare reached a partnership agreement. The definitive agreement between the founders of both factories was concluded only in 1895. This cooperation led, in 1896, to the establishment of the First Serbian Royal Privileged Factory for Woollen Braids, Haberdashery, and Linen Products, named Popović, Ilić & Co.—better known as the OLD CLOTH FACTORY—in Leskovac (Joksimović, 1930: 10). Its members were: Antonije Tonka Popović, Kosta Ilić – Mumdzija, Dimitrije Mita Teokarović, Gligorije Jovanović, Gligorije Gorča Petrović, Petar K. Ilić, Stevan Bojadžov, and Manuel Ilijev (Rančić, 1966: 127). In 1895, the owners of the Old Cloth Factory received permission for its establishment by a decree issued by King Aleksandar Obrenović, granting privileges to A. Popović & Co. and K. Ilić & Co., the braid industrialists from Leskovac (kept in the State Archives of Serbia, FNP-T 1898 VI, 2). They were exempt from tariffs on half of the imported yarn, charges on machines and spare parts, wool, and all necessary raw materials, as well as taxes on factory-related operations. The first factories associated with the development of Leskovac's industry, based on the pooling of small capital, gradually grew into powerful individual facilities, creating a broad industrial network that continued to expand, even as some individuals left the original companies to establish new ones. By the time of the Second World War, the founders of the first joint factory had already established several successful independent textile factories in Leskovac, Grdelica, Belgrade, Paraćin, and Vučje.

The factory operated successfully until the First World War. Towards the end of the war, in 1918, Bulgarian occupying forces plundered it and took the machines (Marinković, 2010: 140). Following the end of the Great War, there was a need to revive the devastated industry and repurchase the machines, equipment, and raw materials. After receiving war reparations, the majority of factories in Serbia were restored and modernised. As a result, industrial development gained momentum during the 1920s. During the interwar period, the eastern part of the Kingdom of Yugoslavia was

Лесковцу (са Вучјем и Грделицом) представљала 40% укупне југословенске текстилне индустрије. Након завршетка Другог светског рата, дошло је до значајних структуралних промена у начину управљања, када су фабрике национализоване, а делови машина и других ресурса текстилних предузећа пренесени у друге градове широм Југославије, где су послужили као основа за покретање нових, социјалистичких фабрика. Победа југословенских комуниста довела је до разарања грађанских слојева и привредне елите српског друштва, оставивши дубоке последице по економски и друштвени поредак. Држава је под изговором да врши одузимање „ратне добити“ стекла у власништво око 80% индустрије, читав банкарски систем, трговину на велико и спољну трговину (Маринковић, 2010: 137). Тадашња држава је увела законе који су омогућавали да било који грађанин буде оптужен и осуђен као државни непријатељ, ратни профитер, сарадник окупатора или ратни злочинац. Казне су биле екстремне – смрт стрељањем, дугогодишња робија и одузимање грађанских права, као и обавезно губљење имовине. На овај начин је целокупни постојећи привредни потенцијал Лесковца прешао у власништво државе. Законом о конфискацији имовине и извршењу конфискације из јуна 1945. године,¹³ конфискација имовине законски је била дефинисана као „принудно одузимање без накнаде у корист државе целокупне имовине или тачно одређеног дела имовине која је лична својина или лични удео у заједничкој имовини са другим лицима“ (Ракоњац, 2021: 10). Фабрике текстила су национализоване, а преузимање предратних предузећа спроведено је по убрзаном поступку. Почетком педесетих година 20. века, увођењем самоуправног социјализма и радничког самоуправљања, отпочео је нови период развоја

¹³ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације („Службени лист ФНРЈ“ 61/46, пречишћен текст и бр. 71/46 - испр.) - http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2003_04/t04_0088.htm

catching up technologically with the more developed European countries (Dimitrijević, 1983: 186). Despite the destruction of many factories during the First World War, it is known that Leskovac had 56 industrial companies operating in 1928 (Šimunec, 2015: 86). The textile industry continued to develop. According to information from 1938, Leskovac had eight textile factories and three knitwear factories, with the Leskovac wool industry (including Vučje and Grdelica) accounting for 40% of the total Yugoslav textile industry.

The end of the Second World War brought significant structural changes to the management of nationalised factories. Furthermore, machine parts and other resources were transferred from textile companies to other towns across Yugoslavia, where they formed the foundation for establishing new socialist factories. The Yugoslav communist victory led to the annihilation of the bourgeoisie and economic elite in Serbian society, leaving profound consequences for its economic and social order. Under the pretext of ‘war profit’ confiscation, the state seized control of approximately 80% of industry, the entire banking system, as well as wholesale and foreign trade (Marinković, 2010, 137). At the time, the state introduced laws that allowed any citizen to be accused and convicted of being an enemy of the state, a war profiteer, a collaborator, or a war criminal. Punishments were severe, including execution, lengthy imprisonment, denial of civil rights, and compulsory confiscation of property. Thus, the entire economic potential of Leskovac was brought under state ownership. Pursuant to the Law on Confiscation of Property and the Enforcement of Confiscation, passed in June 1945¹³, property confiscation was legally defined as ‘the seizure, without compensation and for the benefit

¹³ The Law on Confiscation of Property and the Enforcement of Confiscation (Official Gazette of the FPRY, No. 61/46, consolidated text, and No. 71/46 - corr.) - http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2003_04/t04_0088.htm

и индустријализације текстилне производње. На темељима старих, покренуте су „нове“ текстилне фабрике. Некадашња „Стара штофара“ у Лесковцу постала је „Летекс“, Фабрика вунених штофова „Лазар Теокаровић“ у Вучју постала је Текстилна индустрија „Вучје“, а Текстилна фабрика „Јовановић, Поповић и компанија А.Д.“ у Грделици је названа Текстилна индустрија „Грделица“. Модернизација и индустријализација текстилно-одевне индустрије Лесковца, као дела привредног развоја Социјалистичке Републике Србије у оквиру СФРЈ (Социјалистичке Федеративне Републике Југославије), заузиле су веома истакнуто место, уз значајну подршку тадашњих државних структура које су активно подстицале напредак и унапређење ове привредне гране. Полет текстилно-одевне индустрије у Лесковцу, започет раних педесетих година 20. века у оквиру бивше СФРЈ (Социјалистичке Федеративне Републике Југославије), завршио се уз мање одступање крајем осамдесетих. Средином осамдесетих година прошлог века, текстилно-одевна индустрија постала је једна од најјачих индустријских грана са позитивним спољнотрговинским билансом захваљујући, пре свега, извозним пословима конфекције и трикотаже (Димитријевић, 2020: 67). Лесковачка текстилна индустрија постизала је одређене резултате до средине деведесетих година 20. века, након чега је уследио суноврат, који и даље траје. Индустријско пропадање било је обележено распадом СФРЈ и губитком заједничког економског и тржишног простора, као и оштрим санкцијама са којима се земља суочавала у том периоду. Обнова и увођење савремених технологија били су очигледно занемарени, што је додатно допринело опадању ове привредне гране. Почетком 21. века, уместо очекиваног спаса, приватизација индустријских капацитета донела је још дубље пропадање и девастацију. Материјални остаци некадашње текстилне производње у Лесковцу, укључујући квалитетно зидане индустријске комплексе великих капацитета и изразитих споменичких својстава, представљају

of the state, of an entire estate or a precisely defined part of it—whether personal property or an individual share in jointly held property’ (Rakonjac, 2021: 10). Textile factories were nationalised, and the acquisition of pre-war companies was expedited. The early 1950s marked the beginning of a new era in the development and industrialisation of textile production, coinciding with the introduction of self-management socialism and workers’ self-management. ‘New’ textile factories were built on the foundations of the old ones. The former ‘Old Cloth Factory’ in Leskovac was renamed Leteks, the Lazar Teokarović Wool Suiting Fabric Factory in Vučje became Vučje Textile Industry, and the Jovanović, Popović & Co. A.D. Textile Factory in Grdelica changed its name to Grdelica Textile Industry. As part of the economic development of the Socialist Republic of Serbia within the SFRY (Socialist Federative Republic of Yugoslavia), the modernisation and industrialisation of Leskovac’s textile and garment industry played a prominent role and was strongly supported by the state structures of the time, which actively advocated for progress and advancements in this sector. The rise of the Leskovac textile and garment industry, which began in the former SFRY (Socialist Federative Republic of Yugoslavia) in the early 1950s, came to an end by the late 1980s. By the mid-1980s, the textile and garment industry had grown into one of the most important sectors, with a positive foreign trade balance, primarily due to the export of garments and knitwear (Dimitrijević, 2020: 67). The relatively positive results achieved by the Leskovac textile industry up to the mid-1990s were followed by a downfall that has continued to this day. The industrial decline went hand in hand with the breakup of the SFRY, the disintegration of the common economic and market area, and the severe sanctions the country faced at the time. The revival and adoption of modern technologies were clearly neglected, contributing to the degradation of this economic sector. Instead of the expected salvation, the privatisation of industrial capacities in the early 21st century brought even deeper desolation and

сведочанство периода привредне, индустријске, саобраћајне, али и културне експанзије. Ови монументални и промишљено грађени индустријски комплекси, који сведоче о богатом индустријском наслеђу Лесковца, данас су у великој мери запоседнути привременим и неадекватним наменама услед стечајних поступака, или су у потпуности напуштени. Многи од њих су значајно девастирани, док су машине пренете у друге фабрике, или продате као старо гвожђе. Сировине, производи, намештај и документација, који су постојали пре банкрота и стечаја, углавном су нестали или су уништени. Данас у Лесковцу функционише неколико текстилних фабрика које су опстале кроз реструктурирање друштвеног капитала или захваљујући самосталној иницијативи. Индустријска баштина везана за производњу текстила има велику друштвену и културну вредност јер представља реминисценцију на некадашњи живот и радничку класу Лесковца, на свакодневицу средине из које се потиче, али и на такозвано „Златно доба лесковачке индустрије“ у периоду између 1920-1941. године.

Сл. 40. Заједничка фотографија породице Теокаровић
Fig. 40: Group photograph of the Teokarović family

restructuring of socially-owned capital or by means of self-initiative. The industrial heritage associated with textile production holds immense social and cultural value, as it evokes the past of Leskovac, its working class, everyday life, and the so-called ‘Golden Era of Leskovac Industry’ between 1920 and 1941.

devastation. The material remains of what was once textile production in Leskovac, including well-built, high-capacity industrial facilities of exceptional heritage value, bear witness to a period of economic, industrial, transport, and cultural expansion. These monumental and thoughtfully constructed industrial facilities, which attest to the rich industrial heritage of Leskovac, are now, due to bankruptcy proceedings, mostly used for temporary and unsuitable purposes or are entirely abandoned. Many are severely damaged, and their machines have either been transferred to other factories or sold as scrap metal. Raw materials, products, furniture, and documentation that existed prior to bankruptcy and liquidation were largely missing or destroyed. In present-day Leskovac, several operational textile factories have survived, either through the

41. Вила Теокаровић у Вучју, идеална реконструкција дорађена уз помоћ вештачке интелигенције
41. The Teokarović Vila in Vučje, ideal reconstruction, refined with AI

ПОРОДИЦА ТЕОКАРОВИЋ

Развој индустрије у Србији довео је до значајних промена у животу људи који су се до тада углавном бавили пољопривредом и сточарством. Ове промене биле су резултат иницијативе неколико значајних појединаца и породица који су покренули развој индустријских грана. Један од таквих примера је породица Теокаровић, која је својим радом и визијом покренула текстилну индустрију у лесковачком крају. Теокаровићи су били породица познатих индустријалаца цинцарског порекла, који су током друге половине 19. и прве половине 20. века развијали текстилну индустрију у јужној Србији (Димитријевић, 1952: 28).

Родоначелник породице био је Димитрије Мита Теокаровић, рођен 1848. године у Лесковцу. Митини родитељи, Теокар и Марија били су сиромашни, због чега је био принуђен да ради још као дете.¹⁴ Са девет година је почео да ради као слуга, а када је напунио 14 година постао је помоћник у радњи лесковачког трговца Антонија Тонке Поповића (Јовановић, 2005: 273).¹⁵

Димитрије је са женом Василијом, званом Вана, имао деветоро деце – тројицу синова, Владимира, Лазара и Светислава (звани Влада, Лаза и Славко), и шест кћери. Своје синове школовао је у иностранству, у западној Европи, са јасним циљем да они наставе и унапреде индустрију текстила која је још у време рођења његовог најстаријег сина била добро развијена.

По ослобођењу од Турака, Мита је међу првима имао идеју о покретању производње гајтана у

¹⁴ Мита Теокаровић је, радећи као као слуга код Прокочета Бониног, добијао годишњу плату у износу од 60 гроша, видети у Трајковић, Д. (1967): стр. 167.

¹⁵ Антоније Тонка Поповић је био један од најстаријих трговаца ужаријом и кудељом и један од пионира лесковачке текстилне индустрије.

THE TEOKAROVIĆ FAMILY

The development of industry in Serbia brought about significant changes in the lives of people who had predominantly engaged in agriculture and livestock breeding. These changes were driven by several notable individuals and families who took the initiative and stimulated industrial development. Such was the Teokarović family, who invested their work and vision to establish the textile industry in the Leskovac region. Members of the Teokarović family were prominent industrialists of Aromanian origin, involved in the development of the textile industry in southern Serbia during the second half of the 19th century and the first half of the 20th century (Dimitrijević, 1952: 28).

The family progenitor was Dimitrije Mita Teokarović, born in 1848 in Leskovac. Since Mita's parents, Teokar and Marija, were poor, he was forced to work at a very young age.¹⁴ He began working as a servant at the age of 9, and by the age of 14, he had become an assistant in a shop owned by Antonije Tonka Popović, a merchant from Leskovac (Jovanović, 2005: 273).¹⁵ Dimitrije and his wife Vasilija, known as Vana, had nine children: three sons—Vladimir, Lazar, and Svetislav (called Vlada, Laza, and Slavko)—and six daughters. Dimitrije sent his sons abroad to Western Europe to receive their education, clearly aiming to enable them to take over and further develop the textile industry, which had already been well established by the time of his oldest son's birth.

After the liberation from the Turks, Mita was among the first to come up with the idea of starting braid

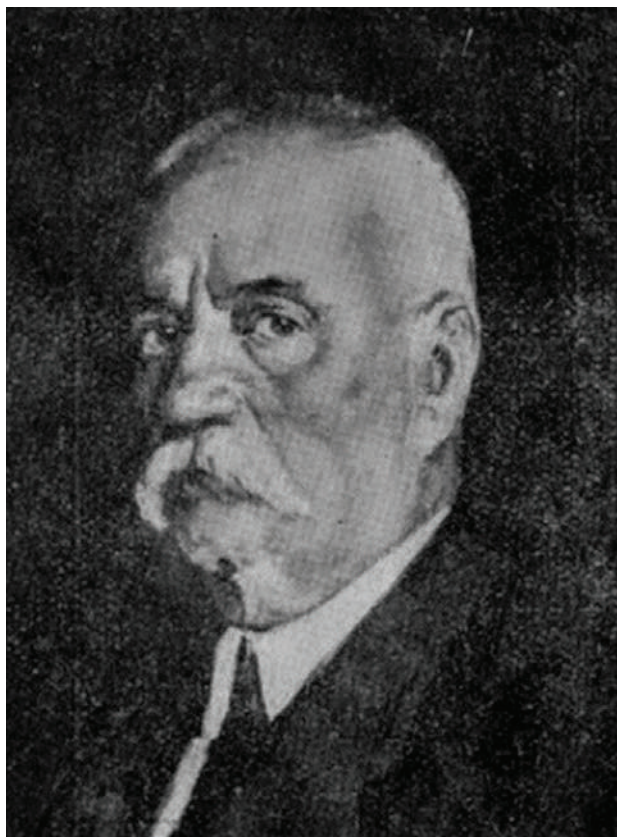
¹⁴ While serving Prokopče Bonin, Mita Teokarović earned an annual salary of 60 groschen, see in Trajković, D. (1967): p. 167.

¹⁵ Antonije Tonka Popović was one of the oldest rope and hemp merchants and a pioneer of the Leskovac textile industry.

Србији, што је и остваре-
но 1884. године, када је
покренута прва фабрика
у Стројковцу. Развој лес-
ковачке индустрије је од
тог тренутка ишао узлаз-
ном путањом, постепено
се трансформишући у ин-
дустријског гиганта.

Након Првог светског рата,
у коме је лесковачка ин-
дустрија веома страдала,
Мити Теокаровићу је од
Бугарске, на рачун ратне
одштете за уништење фа-
брике, исплаћена сума од
26.500.000 динара (По-
повић, 1937: 140). Убрзо
је уследило неслагање са
ортацима, због чега Мита
иступа из фабрике 1921.
године. На име свог дела
након поравнања код суда,
добио је првобитну фабри-
ку гајтана у Вучју (пресеље-
ну из Стројковца) и тада у
њој обнавља производњу.
Његови синови Влада, Ла-
зар и Славко, користећи
новац од репарација, оснивају фабрику вунених
тканина „Влада Теокаровић и компанија“ у Параћин-
у, која почиње са радом 1921. године (Микић,
2018: 47).

Осим вођења фабричких послова, Мита Теокаро-
вић је био активан и у политичком животу. Био је
народни посланик и председник Општине Леско-
вац („Политика“, 22. 8. 1931, стр. 7). Након његове
смрти, 20. августа 1931. године у Лесковцу („Вре-
ме“, 22. 8. 1931. године), његови синови наставили
су успешно бављење текстилном индустријом до
избијања Другог светског рата.

Сл. 42. Димитрије Теокаровић
Fig. 42: Dimitrije Teokarović

production in Serbia. He
achieved this in 1884 when
he established the first fac-
tory in Strojkovce. From this
moment on, the development
of industry in Leskovac took
an upward trajectory, grad-
ually transforming it into an
industrial giant.

Following the First World
War, which brought great
devastation to the Leskovac
industry, Mita Teokarović
received war reparations
from Bulgaria, amounting to
26,500,000 dinars in com-
pensation for the destroyed
factory (Popović, 1937: 140).
Soon, due to disagreements
with his partners, Mita left
the factory in 1921. Follow-
ing the court settlement
and based on his share, he
received the original braid
factory in Vučje (previously
relocated from Strojkovce)
and renewed production
there. Using the reparation
money, Mita's sons—Vlada,

Lazar and Slavko—established a woollen fabric factory
called Vlada Teokarović & Co. in Paraćin, which began
operations in 1921 (Mikić, 2018: 47).

In addition to managing the factory's operations,
Mita Teokarović was also politically active. He was a
member of parliament and president of the Leskovac
Municipality (Politika, 22 August 1931, p. 7.). After
his death in Leskovac on 20 August 1931 (Vreme, 22
August 1931), his sons continued to run their textile
business successfully until the outbreak of the Second
World War.

Лазар Теокаровић (1894-1988) је у Вучју основао модерну фабрику вунених тканина, познату као Индустрија вунених тканина „Лазар Теокаровић“. У Вучју су најпре саграђена постројења за прање вуне, у којима је искључиво вршено прање вуне за фабрику Владе Теокаровића у Параћину. Градња новог фабричког комплекса почиње 1933. године, када је Лазар повукао део свог капитала из параћинске штофаре и уложио га у Вучје.

Лазар Теокаровић се школовао на Техничком колеџу у Бредфорду, у Енглеској, у оквиру кога је постојало одељење текстилне индустрије (Bradford Technical College, Textile Department). По завршетку школовања, вратио се кући и наставио развој индустрије коју је започео његов отац. Оженио се Љубицом, званом Буба, са којом је имао сина Миодрага, док је са Милицом Бобић имао ванбрачну кћерку Јованку („Правда“, Београд, 4. 3. 1938.).

Након Другог светског рата, Лазару Теокаровићу суђено је у Лесковцу, на монтираном процесу на коме је проглашен сарадником окупатора. Године 1945, 19. августа, осуђен је на „казну смрти стрељањем, трајан губитак политичких и појединачних права, осим родитељских, и на конфискацију целокупне његове имовине, с тим да се његовој најближој породици остави потребан минимум за егзистенцију, како је то предвиђено постојећим прописима о конфиска-

Сл. 43. Лазар Теокаровић
Fig. 43. Lazar Teokarović

Lazar Teokarović (1894–1988) established a modern woollen fabric factory in Vučje, known as the Lazar Teokarović Industry of Woollen Fabrics. The originally built Vučje facilities were used to wash wool for the Paraćin factory owned by Vlada Teokarović. The construction of the new factory complex was initiated in 1933, when Lazar withdrew part of his funds from the Paraćin cloth factory to invest in Vučje.

Lazar Teokarović attended the Technical College in Bradford, England, which had a textile department. After completing his education, he returned home

and continued to develop the industry his father had started. He married Ljubica, known as Buba, with whom he had a son, Miodrag. He also had an illegitimate daughter, Jovanka, with Milica Bobić (Pravda, Belgrade, 4 March 1938).

Following the Second World War, Lazar Teokarović was tried in Leskovac in a sham trial and condemned for collaboration. On 19 August 1945, he was sentenced 'to death by shooting, permanent loss of political and civil rights, except for parental rights, and confiscation of his entire property, except for the minimum necessary for the livelihood of his immediate family, as stipulated by the existing confiscation regulations' (Jovanović, 2005: 286-287). His death sentence was subsequently commuted to 20 years of imprisonment.

цији“ (Јовановић, 2005: 286-287). Смртна казна је касније преиначена у казну затвора од 20 година. Након десет година проведених у затвору, Лазар Теокаровић је 1955. године добио статус робијаша слободњака и наредне две година је био на принудном раду у фабрици „Иван Милутиновић“ (Јовановић, 2005: 290). О Лазару Теокаровићу је занимљиво и сведочење Светлане Велмар Јанковић, којој је Лазина супруга Љубица била тетка. Она се сећа да је њен теча, тада саветник у привредној комори, 1968. године био позван од стране шефа југословенске државе, Јосипа Броза, да буде у његовој пратњи приликом посете Лесковцу. Велмар Јанковић наводи како је Теокаровић својој супрузи пренео утиске са тог путовања: „...А ја, Бубо, гледам да ли ће да нас уведу у ону исту зграду где су ми судили и осудили ме на смрт. Јес, Бога ми, уведоше ме у ону зграду, само мало уређенију и окићенију... А онда устане председник Тито па каже: Ево Манчестерци, довео сам вам вашег некадашњег овдашњег газду, па он да види и да каже како ви напредујете. Шта кажете газда Лазо, за овај извештај како сада ради наша народна фабрика текстила у Вучју? А ја кажем: Добро, добро ради, скоро као 1938. године, али добро. А он каже: Шта то значи? Па, ја сам 1939. купио нове машине, а ово су биле старе, тако ви сад на старим радите, али добро радите“. Ово сведочанство пренела је и Невена Теокаровић, ћерка Светислава Теокаровића, у документарном серијалу из 2004. године „Црвено доба - злочини комуниста у Србији и Црној Гори 1944. – 1947“. Лазар је, након одслужења казне, остао у Југославији док му се није указала прва прилика за емиграцију 1964. године, када емигрира. Најпре се настанио у Француској (Паризу), затим одлази у Мароко и Јужноафричку Републику, да би се затим трајно вратио у Француску, у Ницу, где је и преминуо 1988. године (Јовановић, 2005: 291). Интересантно за расветљавање Лазаревог живота

After ten years of imprisonment, Lazar Teokarović was released on parole in 1955 and spent the following two years performing forced labour at the Ivan Milutinović factory (Jovanović, 2005: 290). There is an interesting testimony about Lazar Teokarović provided by Svetlana Velmar Janković, the niece of Laza's wife, Ljubica. She recalled the story of how her uncle, then an advisor at the Chamber of Commerce, was summoned in 1968 by Josip Broz, the head of the Yugoslav state, to accompany him during his visit to Leskovac. Velmar Janković recounted Teokarović's impressions of the trip, which he shared with his wife: '... And I was waiting to see, Buba, if they were going to lead us into the very building where they had put me on trial and sentenced me to death. By God, they did it; they led me into the building, which was somewhat better arranged and adorned... Then, President Tito stood up and said, 'Mancunians, I brought you your former local landlord to take a look and tell us how you're getting on. So, Master Laza, what do you say about this report? How is our people's textile factory in Vučje doing now?' And I said, 'It's fine, it works well, almost like in 1938, but fine.' And he said, 'What does that mean?' 'Well, back in 1939, I bought new machines, and these are the old ones. So, you're practically working with old machines now, but your work is fine.' This was also recounted by Nevena Teokarović, daughter of Svetislav Teokarović, in a 2004 documentary series titled *Crveno doba – zločini komunista u Srbiji i Crnoj Gori 1944 - 1947*. (The Red Epoch – Communist Crimes in Serbia and Montenegro from 1944 to 1947). After serving his sentence, Lazar seized the first opportunity to leave Yugoslavia in 1964. He first settled in France (Paris), then went to Morocco and the Republic of South Africa, before finally returning to France permanently and settling in Nice, where he passed away in 1988 (Jovanović, 2005: 291). An interesting testimony by Nevena Teokarović, daughter of Svetislav Teokarović, sheds light on Lazar's life: 'Lazar emigrated.

је сведочење Невене Теокаровић, ћерке Светислава Теокаровића: „Лазар је емигрирао. Изненада је нестало. Успео је да побегне. Живео је у Паризу и Ници. Прво је отишао у Јужну Африку где је знао за извештај контингент вуне из Аустралије, који се задржао. Почео је рат и онда је та вуна на пола пута остала негде у Африци. Он је то вероватно ишао да подигне” (Маринковић, 2010: 142).

По завршетку Другог светског рата, војни судови у Лесковцу и Јагодини су, 1945. године, осудили браћу Теокаровић на смртне казне стрељањем, трајан губитак грађанске части и конфискацију целокупне имовине (Маринковић, 2010: 141). На суђењу 1945. године, нове социјалистичке власти називале су Теокаровиће немачким слугама и оптуживале их за опремање немачке војске униформама и штофовима, нељудско опхођење према радницима, вређање радника и генерално лош третман према њима. Користили су и медије за њихово прогањање и негативно представљање, како би оправдали своје поступке одузимања имовине који ће уследити („Борба“, 29. април 1945. године). Реалност у односу Теокаровића према радницима је била другачија. Они су још у предратном периоду остали упамћени као велики добротвори свог народа и својих радника. Оптужбе социјалистичких власти стога су биле усмерене на стварање негативне слике о Теокаровићима као индустријалцима, да би конфискација њихове имовине прошла глатко у јавности. Породици је одузета следећа имовина: Индустрија вунених тканина „Влада Теокаровић и ком.“ у Параћину; Индустрија вунених тканина Лазара Теокаровића у Вучју; три породичне виле у оквиру фабричког комплекса у Параћину; вила Славка Теокаровића у Врњачкој Бањи; вила Владе Теокаровића у Нишкој Бањи; две куће Лазара Теокаровића у Вучју; кућа Владе Теокаровића у Београду; стан на Теразијама; плац у центру Београда, на коме је касније саграђена зграда „Београђанка“; 28,42 ха земље у околини Лесковца

Suddenly, he vanished. He managed to escape. He lived in Paris and Nice. First, he went to South Africa, where he knew a shipment of wool from Australia was waiting. The war had started, and the wool had been stuck halfway, somewhere in Africa. I suppose he went there to retrieve it' (Marinković, 2010: 142). After the end of the Second World War, in 1945, the military courts in Leskovac and Jagodina sentenced the Teokarović brothers to death by shooting, permanent loss of civil honour, and confiscation of their entire property (Marinković, 2010: 141). During the 1945 proceedings, the new socialist government labelled the members of the Teokarović family as German collaborators, accusing them of supplying the German army with uniforms and suiting fabric, as well as inhuman treatment of workers, insulting behaviour, and general abuse. In order to justify the subsequent processes of confiscation, the government even used the media to persecute the family and cast it in a negative light (Borba, 29 April 1945). In reality, the members of the Teokarović family fostered a completely different relationship with their workers. An image of them as great benefactors to their people and workers had existed even before the war. Therefore, the socialist government's accusations were intended to create a negative image of the Teokarović family as a group of industrialists in the eyes of the general public. This was meant to facilitate the smooth confiscation of their property. The following were confiscated from the family: Vlada Teokarović & Co. Woollen Fabrics Industry in Paraćin; Lazar Teokarović Woollen Fabrics Industry in Vučje; three family villas on the factory grounds in Paraćin; a villa in Vrnjačka Banja owned by Slavko Teokarović; a villa in Niška Banja owned by Vlada Teokarović; two houses in Vučje owned by Lazar Teokarović; a house in Belgrade owned by Vlada Teokarović; a flat in Terazije Square; a plot of land in the centre of Belgrade, now occupied by the building known as 'Beograđanka';

коју је поседовао Лазар Теокаровић и млин у селу Мирошевцу (Маринковић, 2010: 141). Фабрички комплекси, виле и имовина породице Теокаровић у Вучју, остварења знаменитог архитекте Григорија Самојлова, данас представљају значајно архитектонско и културно наслеђе, не само за југ Србије, већ и за целу земљу. Ови објекти сведоче о привредном развоју и индустријализацији региона, али и о културно-историјском наслеђу, које чини важан део националног идентитета и историје развоја Србије.

28.42 hectares of land near Leskovac owned by Lazar Teokarović; and a mill in the village of Miroševce (Marinković, 2010: 141). Today, the factory complexes, villas, and property of the Teokarović family in Vučje, designed by the renowned architect Grigorije Samojlov, represent an architectural and cultural heritage of great significance, not only for southern Serbia but for the country as a whole. These structures stand as a testament to the region's economic development and industrialisation, as well as its cultural and historical heritage. They form a vital part of Serbia's national identity and developmental history.

АРХИТЕКТА ГРИГОРИЈЕ САМОЈЛОВ

Градитељски опус архитекте Григорија Ивановича Самојлова био је обележен и дугогодишњом сарадњом са породицом Теокаровић, за коју је пројектовао низ објеката различите намене. Григорије Иванович Самојлов рођен је 8. септембра 1904. године у царској Русији, у граду Таганрогу, а умро је 15. октобра 1989. године у Београду. У Русији је завршио основну школу, гимназију и средњу сликарску школу. Године 1920, Григорије и његов отац Иван су напустили Крим, а годину дана касније су стигли у Београд. Григорије уписује архитектуру на Техничком факултету у Београду, на коме је дипломирао 1930. године са темом „Југословенски Пантеон“ (Миловановић, 1994: 308). На прагу тридесетих година 20. века, таленат Самојлова примећује архитекта Александар Ђорђевић, са којим је сарађивао на разради пројекта зграде Београдске Берзе и Белог Двора (Просен, 2006: 8). Препорука архитекте Ђорђевића, са којим је већ сарађивао, вероватно је била пресудна за остваривање сарадње са породицом Теокаровић (Просен, 2005: 100). Сарадња је остварена на самом почетку четврте деценије 20. века, а наставила се до избијања рата. Почетак Другог светског рата затиче га на Фрушкој гори, где је надгледао изградњу бункера за потребе војске Краљевине Југославије. Заробљен је у близини Сребренице, након чега је одведен у заробљеништво у Немачкој. Након Другог светског рата, Самојлов се враћа на место асистента Архитектонског факултета у Београду, 1946. године. За доцента је изабран 1958. године, 1964. за ванредног професора, а 1972. за редовног професора (Просен, 2006: 9). Две године након тога је отишао у пензију, али је наставио да се бави архитектуром и сликарством. Током целе каријере, паралелно са педагошким радом, бавио се и пројектовањем. Преминуо је 1989. године. Тридесете године 20. века, Самојлов је провео радећи на простору данашње јужне Србије, важном

ARCHITECT GRIGORIJE SAMOJLOV

The architectural oeuvre of Grigorije Ivanovič Samojlov was marked by his long-term cooperation with the Teokarović family, for whom he designed a series of multipurpose buildings. Grigorije Ivanovič Samojlov was born on 8 September 1904 in Taganrog, Russian Empire, and passed away on 15 October 1989 in Belgrade. He completed his primary and secondary education, as well as a secondary art school, in Russia. In 1920, Grigorije and his father Ivan left Crimea and arrived in Belgrade a year later. Grigorije began his architecture studies at the Faculty of Technical Sciences in Belgrade, graduating in 1930 with a thesis titled ‘Yugoslav Pantheon’ (Milovanović, 1994: 308). In early 1930s, Samojlov’s talent was noticed by architect Aleksandar Đorđević, and the two collaborated on designs for the Belgrade Stock Exchange (Beogradska berza) and the White Palace (Beli dvor) (Prosen, 2006: 8). The recommendation from architect Đorđević was likely pivotal in securing Samojlov’s commission from the Teokarović family (Prosen, 2005: 100). Their collaboration, which began in the early 1930s, continued until the outbreak of the war. At the outset of the Second World War, he was on Fruška Gora, where he oversaw the construction of a bunker for the Army of the Kingdom of Yugoslavia. He was captured near Srebrenica and taken to Germany as a prisoner of war. After the Second World War, in 1946, Samojlov returned to his position as a lecturer at the Faculty of Architecture in Belgrade. He was appointed assistant professor in 1958, associate professor in 1964, and full professor in 1972 (Prosen, 2006: 9). Two years later, he retired but continued to practice architecture and painting. Alongside his teaching, he remained actively involved in architectural design throughout his entire career. He passed away in 1989. During the 1930s, Samojlov was active throughout the territory of present-day southern Serbia, an important industrial region of the Kingdom of Yugoslavia. In the

Сл. 44. Архитекта
Грогорије Самојлов
Fig. 44: Architect
Grigorije Samojlov

индустријском подручју Краљевине Југославије. Почетком тридесетих година, породица Теокаровић позива Самојлова да изради пројекат новог индустријског комплекса у Вучју. Самојлов је попуњени посао прихватио са пуном посвећеношћу, схватајући да се оваква прилика ретко пружа. Самојлов се преселио у Лесковац и потпуно посветио пројекту. У Лесковцу је градио више зграда истовремено, а како би све испратио, возио се фијакером од градилишта до градилишта, носећи цртачку таблу са собом, и био третиран са поштовањем какво је градитељ некад имао (Миловановић, 1994: 255).

Приликом пројектовања комплекса у Вучју, инсистирао је на примени иновативности, те заслуге за увођење климатизације индустријских хала и изградњу радничког насеља припадају њему (Миловановић, 1995: 70). Комплекс фабрике је био детаљно разрађен и подељен на три просторно-функционалне целине: фабрички круг у коме су биле смештене хале за производњу текстила, резиденцијални део са вилама, и радничко насеље изван фабричког круга, са колонијама предвиђеним за смештај радника. Нешто касније, архитекта Самојлов је за породицу Теокаровић пројектовао цркву која је посвећена Светом Јовану Крститељу („Правда“, Београд 8. 7. 1938. године). Поред комплекса у Вучју, Самојлов је у међуратном периоду пројектовао млин Лазара Теокаровића у Миршевцу, у Лесковцу је израдио пројекат за кућу породице Војводић у Улици краља Александра број 70 (1939) и спратну зграду са апотеком на Булевару Ослобођења на броју 100 (1935), чији је наручилац био Мика Мазнић (Миловановић, 1995: 71), док је у Нишу изградио Палату Нишава 1936. године. Сарадња са породицом Теокаровић наставила се и након изградње текстилне фабрике. Непосредно пре Другог светског рата, браћа Теокаровић наручују од Самојлова два пројекта: један за вилу Лазе Теокаровића у близини Краљевског двора у Београду и други за монументалну зграду – палату Владе Теокаровића, на месту данашње

early 1930s, the Teokarović family invited Samojlov to design a new industrial complex in Vučje. Samojlov accepted the invitation with great commitment, recognising that such an opportunity was rare. Samojlov relocated to Leskovac and devoted himself entirely to the project. He simultaneously oversaw the construction of several buildings in Leskovac, traveling by horse-drawn carriage from one site to another with his drawing board in hand, earning the respect once reserved for construction engineers (Milovanović, 1994: 255).

While designing the complex in Vučje, he insisted on introducing innovations and deserves credit for installing air conditioning in the industrial halls and constructing a workers' settlement (Milovanović, 1995: 70). The factory complex was meticulously planned and consisted of three spatial and functional segments: the factory site, which housed the textile production halls; the residential area with villas; and the workers' settlement outside the factory grounds, including workers' colonies. After some time, architect Samojlov designed a church dedicated to St John the Baptist for the Teokarović family (Pravda, Belgrade, 8 July 1938). In addition to the complex in Vučje, Samojlov designed Lazar Teokarović's mill in Miroševce during the interwar period, as well as the Vojvodić family house at 70 Kralja Aleksandra Street (1939) and a two-storey building with a pharmacy at 100 Bulevar Oslobođenja Street (1935), commissioned by Mika Maznić (Milovanović, 1995: 71), both in Leskovac. He also designed the Nišava Palace (Palata Nišava) in Niš in 1936. After the construction of the textile factory, he continued his cooperation with the Teokarović family. In the wake of the Second World War, the Teokarović brothers commissioned two more projects from Samojlov. One was the design of Laza Teokarović's villa near the royal palace in Belgrade, and the other a monumental building – Vlada Teokarović's palace, located on the site of today's 'Beograđanka' building. This twelve-storey

Сл. 45. Архитекта Григорије Самојлов у свом атељеу
 Fig. 45: Architect Grigoriје Samoјlov in his studio

„Београђанке“. Ова палата од дванаест спратова, чија изградња је отпочела копањем темеља марта 1941. године, требало је да постане највећи симбол империје Теокаровића (Просен, 2005: 105). Изградњу зграде обуставило је избијање рата и априлско бомбардовање Београда (Миловановић, 1995: 72).

palace, whose construction began with the laying of its foundations in March 1941, was intended to be the ultimate symbol of the Teokarović empire (Prosen, 2005: 105). The outbreak of war and the April bombing of Belgrade brought construction works to a halt (Milovanović, 1995: 72).

Сл. 46. Оригинални пројекат иконостаса у цркви Светог Јована
 Fig. 46: Original design of the iconostasis in the Church of Saint John

**ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ КУЛТУРНОГ
ПРЕДЕЛА У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ
ARCHITECTURAL HERITAGE OF THE
CULTURAL LANDSCAPE IN THE VUČJANKA
RIVER BASIN**

Слика 47. Индустијски комплекс у Вучју,
Ненад Петровић, 2025.
Figure 47: Industrial complex in Vučje,
Nenad Petrović, 2025.

Сл. 48. Фонтана са скулптуром “Рибар” у
парку испред попречне колоније
Fig. 48: Fountain with the sculpture titled The
Fisherman, located in the park in front of the
transversely oriented workers’ colony

ИНДУСТРИЈА ВУНЕНИХ ТКАНИНА ЛАЗАРА ТЕОКАРОВИЋА У ВУЧЈУ

Стара фабрика „Антоније Поповић и компанија“ у Вучју била је у великој мери оштећена током Првог светског рата, али је убрзо после рата уложено у њену обнову и она је наставила да ради (Јоксимовић, 1930: 75-76). Породица Теокаровић је у периоду од 1920. до 1936. године спровела један веома смео и добро припремљен потез, који је убрзо по реализацији показао одличне резултате. Изграђен је нови индустријски комплекс, зидан по тадашњим европским стандардима, са по први пут уведеном климатизацијом фабричких хала у којима су хуктале најбоље машине, са чиновничким и радничким становима снабдевеним водом, канализацијом и електричним осветљењем, импозантним вилама за пријем гостију, и савременим путем ка Лесковцу.

По изласку из заједничке фабрике „Поповић, Илић и компанија“ 1921. године, Димитрије Теокаровић судским поравнањем добија део капитала и стару фабрику гајтана у Вучју, а истовремено и новац од ратне одштете. Након преузимања фабрике, Димитрије значајно повећава производне капацитете и, до 1929. године, успева да инсталира 100 чаркова у фабрици. Митина велика жеља била је да поред старе фабрике изгради нову модерну фабрику вунених тканина. Како би припремио место за изградњу нове фабрике, 1926. године је откупио велики комад земље са леве и десне стране Вучјанке (Јовановић, 2005: 279), у самом центру данашњег градића. На месту где је требало подићи насеље налазио се тзв. дрвеник, простор за прераду дрвета. Убрзо је поред радионице вунених гајтана подигнуто одељење за апретуру текстилне фабрике „Влада Теокаровић и компанија“ из Параћина, у којој су, до 1935. године, вршене само услуге прања и бојења вуне. На овакво опредељење утицала је

LAZAR TEOKAROVIĆ WOOLLEN FABRICS INDUSTRY IN VUČJE

The old factory, known as Antonije Popović & Co. in Vučje suffered severe damage during the First World War. However, following the war, investments were made in its restoration, and it subsequently resumed operations (Joksimović, 1930: 75-76). From 1920 to 1936, the Teokarović family made a very bold and well-planned move that quickly produced excellent results after its implementation. They built a new industrial complex in accordance with the European standards of the time. It featured the first instance of air conditioning installed in factory halls buzzing with state-of-the-art machinery, as well as apartments for clerks and workers, all equipped with running water, sewage, and electricity, imposing guest reception villas, and a modern road to Leskovac.

After leaving the joint factory Popović, Ilić & Co. in 1921, Dimitrije Teokarović acquired a portion of the capital and the old braid factory in Vučje through a court settlement, along with funds from war reparations. After taking over the factory, Dimitrije significantly increased its manufacturing capacity, managing to install 100 braiding machines by 1929. Mita's greatest wish was to build a modern woollen fabric factory next to the old one. To prepare the site for the new factory, he purchased a large plot of land in 1926, stretching along both banks of the Vučjanka River (Jovanović, 2005: 279), in the heart of the present-day town. The site intended for the settlement was occupied by a timber processing plant. Next to the woollen braids workshop, a sizing unit of Vlada Teokarović & Co. Textile Factory from Paraćin soon emerged. Until 1935, this unit was used exclusively for wool scouring and dyeing services. The decision to build it was driven by the exceptionally soft quality of water in the Vučjanka River, which was critical for these two stages of production, as well as the

изузетно мека вода реке Вучјанке, која је за ове две фазе процеса производње веома значајна, као и близина планине Кукавице, изузетно богате дрвном масом као неопходним енергентом. Такође, за текстилну технологију су од изузетног значаја климатски услови, нарочито влажност ваздуха, која је у Вучју већа него у било ком делу Поречја (Јовановић, 2005: 280). Квалитет воде реке Вучјанке и њена мекоћа, која битно утиче на квалитет вуне у процесу производње текстилних производа, препознати су још у 19. веку. Како би поткрепио ова сазнања, пре изградње нове фабрике, Лазар је наручио потребне анализе воде, чиме је доказан њен квалитет. „Ове карактеристике погодују текстилној производњи, те тканина опрана у њој има боље карактеристике и утиче на израду квалитетнијег штофа“ („Правда“, 26. 8. 1937, 6). Припреме за изградњу нове фабрике трајале су више година, а изградња је започета поступно, како би се створили услови за већу производњу и добило на времену за пројектовање и изградњу свих потребних хала, али и проналазак стручних људи, инжењера и квалификованих радника, као и набавку машина и сировина. Градња фабричког комплекса се интензивирала 1933. године, када је Лазар Теокаровић издвојио свој део капитала из параћинске штофаре (Трајковић, 1984: 38). Лазар Теокаровић је школован у Бредфорду, у Енглеској. Одлично је познавао процес производње и имао је велико управљачко искуство, које је стекао као сувласник фабрике вунених штофова „Влада Теокаровић и комп.“ у Параћину. У Вучју је наставио да развија све сегменте производње како би систем рада у фабрици довео до савршенства. Циљ коме је стремио био је да организује непрекоран производни процес и најфинији квалитет производа, па је поклањао велику пажњу правилном и несметаном процесу рада и избору најквалитетнијих машина и сировина. Зарад реализације своје замисли, породица Теокаровић је

proximity of Kukavica, a mountain exceptionally rich in timber, which was essential for generating energy. Furthermore, the climate conditions, particularly the higher air humidity in Vučje compared to any other part of Porečje, were especially important for textile technology (Jovanović, 2005: 280). The quality and softness of the water in the Vučjanka River, crucial for the wool quality in the manufacturing process of textile products, were recognised as early as the 19th century. Prior to the construction of the new factory, Lazar commissioned the necessary water analysis to substantiate these claims, which proved its quality. ‘These properties are ideal for textile production, enhancing the fabric characteristics and resulting in higher-quality suiting fabric’ (Pravda, 26 August 1937, 6).

The preparations for the construction of the new factory lasted several years, with the process being initiated step by step to create the conditions for large-scale production. This approach allowed time for the design and construction of the necessary buildings, recruitment of experts, engineers, and qualified workers, as well as the procurement of machinery and raw materials. Construction of the factory complex intensified in 1933 when Lazar Teokarović invested his personal capital from the Paraćin cloth factory (Trajković, 1984: 38).

Lazar Teokarović was educated in Bradford, England, and was well-versed in the manufacturing process, with substantial management experience gained as a co-owner of the Vlada Teokarović & Co. Wool Suiting Fabric Factory in Paraćin. He continued to develop all aspects of production in Vučje to perfect the factory’s operations. He aimed to organize a seamless manufacturing process and produce the finest-quality product. To achieve this, he focused on ensuring appropriate and smooth operation, and selecting top-quality machines and raw materials. To implement their plans, the Teokarović family began collaborating with the newly graduated architect of

остварила сарадњу са тек свршеним архитектом руског порекла, Григоријем Самојловим. Сарадња је започета почетком тридесетих година 20. века, убрзо по његовом стицању права да самостално пројектује (Просен, 2005: 100). Лазар је читавом пројекту приступио са посебном пажњом, пратећи сваки сегмент планирања од идејне замисли, пословног плана, до активног учешћа у архитектонском пројектовању, одабиру машина и контролисању квалитета сировина. На дневном нивоу је припремао прецизне смернице функционалне организације фабричког круга и свих погона и архитекти разјашњавао процесе производње, како би распоред фабричких зграда, њихова позиција, оријентација и величина обезбедиле несметану и ефикасну производњу. У наредним годинама, Самојлов је за породицу Теокаровић урбанистички уредио индустријски комплекс са пратећим садржајима у Вучју, одредио диспозицију свих грађевина и пројектовао појединачне зграде, грађене фазно до 1938. године. Пројектовао је фабричке хале, управну зграду, велику вилу, радничке станове, неколико типских кућа, а касније и Цркву Св. Јована Крститеља.

Покретање фабрике у Вучју био је сложен процес који је захтевао пажљиво планирање и организацију, не само у погледу производње, већ и обезбеђивања услова за живот и рад свих учесника – директора, инжењера, чиновника и радника. У почетним фазама рада фабрике, на подручју Вучја није било довољно обучених стручњака, мајстора и квалификованих радника. Ово је захтевало довођење радне снаге из других места, што је истовремено поставило изазов у погледу стамбеног збрињавања и инфраструктурног уређења. Почетку рада фабрике претходило је пројектовање и изградња читавог комплекса са административним, индустријским и стамбеним зградама за чиновнике, инжењере и друге раднике. Изградња ове модерне фабрике довела је

Russian descent, Grigorije Samojlov. The collaboration began in the early 1930s, shortly after Samojlov obtained permission to independently produce designs (Prosen, 2005: 100). Lazar was particularly meticulous about the entire project, overseeing every phase of its planning—from the preliminary design and business plan to active participation in architectural design, machine selection, and raw material quality control. On a daily basis, he prepared precise guidelines for the functional organisation of the factory site and its facilities, and explained the manufacturing processes to the architect to ensure smooth and efficient production through the arrangement, location, orientation, and size of the factory buildings. In the following years, Samojlov developed an urban plan for the Teokarović family's industrial complex in Vučje, including accompanying facilities. He also prepared the layout for all the buildings and designed each one, with construction taking place in phases until 1938. He designed factory halls, an administrative building, a grand villa, workers' apartments, several standard design houses, and later, the Church of St John the Baptist.

Setting up the factory in Vučje was a complex process that required careful planning and organisation, both in terms of manufacturing and providing suitable living and working conditions for all participants—directors, engineers, clerks, and workers. The initial stages of the factory's operation were characterised by a lack of trained experts, artisans, and qualified workers in the Vučje area. This necessitated the recruitment of a labour force from other areas, which raised issues regarding housing and infrastructure planning. The commencement of the factory's operations was preceded by the design development and construction of the entire complex, including administrative, industrial, and residential buildings for clerks, engineers, and other workers. The construction of this modern factory brought about profound changes in the appearance of the village. The buildings, erected

до корених промена у изгледу села. Грађевине настале у кратком периоду од 1935. до 1936. године за потребе несметаног рада текстилне индустрије у Вучју формирале су нови индустријски градић (Миловановић, 1994: 255). Према замислима архитекте и наручиоца, креиран је миран, топао и хуман амбијент, а Вучје је добило изглед уређене варошице.

Индустријски комплекс у Вучју осмишљен је и изведен у три просторно- функционалне целине. Састоји се из фабричког круга, резиденцијалног и радничког насеља.

Фабрички круг представља велики ограђени простор на левој и десној обали реке Вучјанке. Тежиште производње постављено је на десној обали реке, где су позициониране фабричке хале (перионица, предионица влаченог и чешљаног предива, ткачница, бојачница и дорада), уоквирујући централно двориште. Захваљујући ангажовању архитекте Самојлова, пројектоване су, а затим и изграђене, фабричке хале са дугачким редовима прозора и застакљеним пролазима између хала, што је омогућило увођење велике количине природне светлости, неопходне за рад на разбојима и другим машинама. Индустријске хале новог фабричког комплекса подигнуте су 1934. и 1935. године, а затим је инсталирана модерна опрема за производњу тканина од влаченог и чешљаног предива. Истакнуто место у фабричком кругу заузима монументална управна зграда постављена насупрот главног улаза, којој се прилази кроз уређени врт. На северном ободу комплекса изграђена је зграда мензе за раднике. На левој обали реке Вучјанке, налазиле су се зграде старе Митине фабрике гајтана, које су постале саставни део новог фабричког комплекса. Већи део ових зграда је срушен након Другог светског рата, а на њиховом месту су саграђене зграде Дома здравља и топлане.

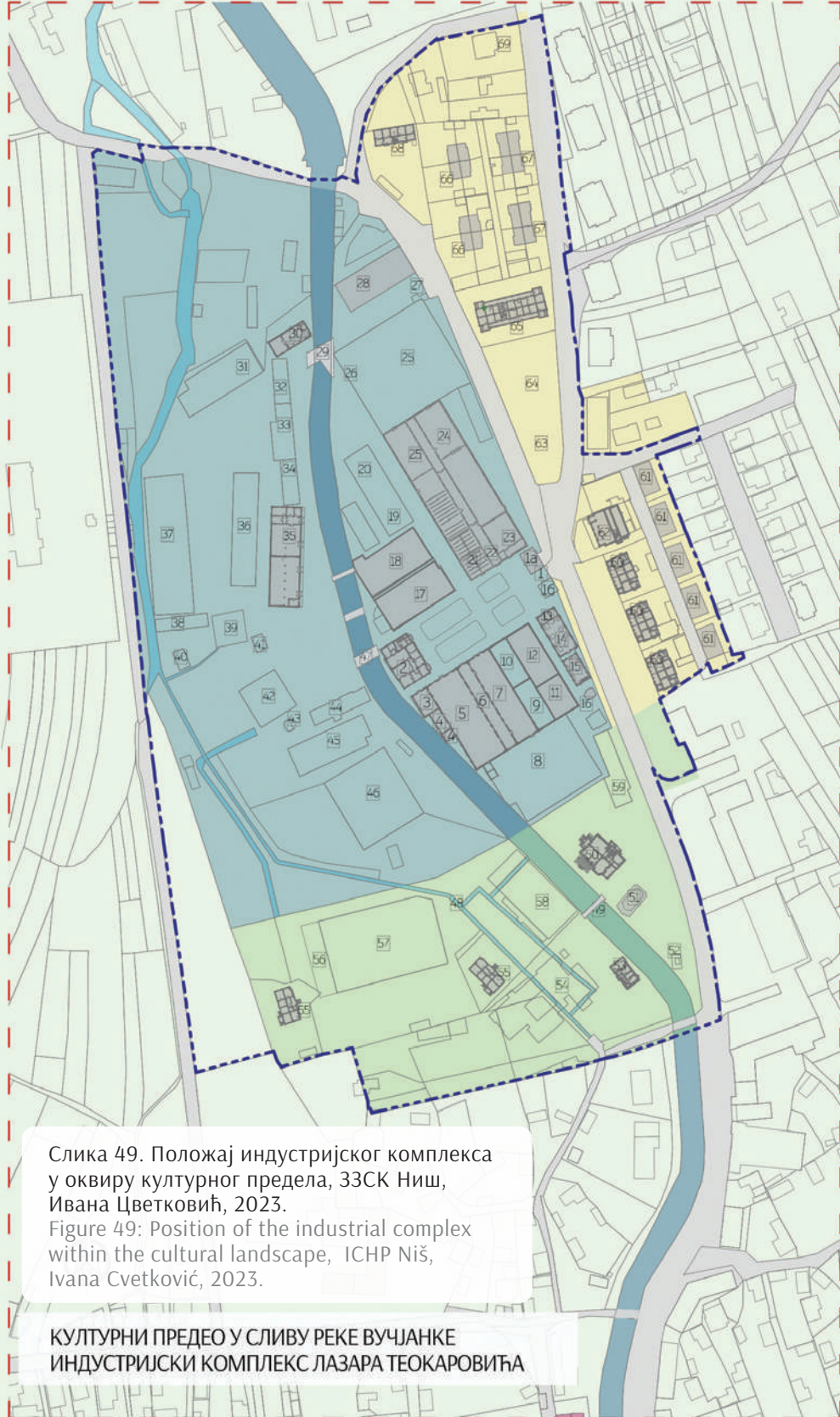
Власник је бирао најбоље европске произвођаче машина и њима опремио фабрички комплекс,

over a short period from 1935 to 1936 to support the smooth operation of the textile industry in Vučje, led to the establishment of a new industrial town (Milovanović, 1994: 255). The architect and owner's plans were implemented to create a peaceful, warm, and humane environment, and Vučje took on the appearance of a well-organised small town.

The industrial complex in Vučje was designed and built as three distinct spatial and functional units: the factory site, a residential area, and a workers' settlement.

The factory site is a large, enclosed area located on both sides of the Vučjanka River. The centre of production was located on the right bank of the river, where the factory halls (including the scouring facility, carded and combed yarn spinning facility, weaving facility, dyeing facility, and finishing facility) were positioned, enclosing the central courtyard. The architect Samojlov is credited with the design and construction of the factory halls, featuring long rows of windows and glass-paned corridors between the halls that allow plenty of natural light, essential for operating the looms and other machines. The industrial halls of the new factory complex were built in 1934 and 1935, after which modern equipment for the production of carded and combed yarn fabric was installed. The most prominent location on the factory site is occupied by the monumental administrative building, positioned opposite the main entrance, which is approached through a landscaped garden. The northern edge of the complex houses a cafeteria built for the workers. The left bank of the Vučjanka River features the buildings that housed Mita's old braid factory, which became an integral part of the new factory complex. The majority of these buildings were demolished after the Second World War and replaced by the Community Health Centre and a heat plant.

The owner equipped the factory complex with machines from the finest European manufacturers

- ЛЕГЕНДА:**
- ФАБРИЧКИ КРУГ** ■
1. ГЛАВНИ УЛАЗ
 - 1a - ПОРТИРНИЦА
 - 1б - РАДНИЧКО СЛУЖБЕНИЧКА ЗАДРУГА
 2. УПРАВНА ЗГРАДА
 3. МАГАЦИН СИРОВЕ РОБЕ
 4. КАНЦЕЛАРИЈЕ ТКАЧНИЦЕ
 5. ТКАЧНИЦА
 6. ПРОЛАЗ СА ЗАСТАКЉЕНИМ КРОВОМ
 7. ШИВАОНА
 8. ШИВАОНА
 9. ТКАЧНИЦА
 10. ДОРАДА
 11. ДОРАДА (сушење, пеглање)
 12. МАГАЦИН ГОТОВЕ РОБЕ
 13. МАГАЦИН БОЈА
 14. ФАРБАРА
 15. ОДЕЉЕЊЕ ЗА РАВНАЊЕ
 16. СТАРА ТРАФО СТАНИЦА
 17. КОТЛАРНИЦА
 18. ПРЕДЕЊЕ (СТАРА ПЕРИОНИЦА)
 19. ВАТРОГАСНО ОДЕЉЕЊЕ
 20. ШИВАРА
 21. СТАРА ФАБРИЧКА ХАЛА
 22. ПРОЛАЗ СА ЗАСТАКЉЕНИМ КРОВОМ
 23. СТАРА ФАБРИЧКА ХАЛА
 24. ФАРБАРА
 25. КАМЦУНГ
 26. МАГАЦИН КАМЦУНГА
 27. ДРУГА УЛАЗНА КАПИЈА
 28. МЕНЗА
 29. ДРВЕНИ МОСТ
 30. СТАРА ФАБРИЧКА ЗГРАДА
 31. ТЕХНИЧКИ МАГАЦИН
 32. РАДИОНИЦЕ
 33. ВОДОИНСТАЛАТЕРСКЕ РАДИОНИЦЕ
 34. РАДИОНИЦЕ
 35. МАГАЦИН СИРОВИНА
 36. НОВИЈА ФАБРИЧКА ФАЛА
 37. МАГАЦИН СИРОВИНА
 38. МАГАЦИН
 39. БАЗЕН
 40. ПОМОЋНА ЗГРАДА
 41. ПОМОЋНА ЗГРАДА
 42. КОТЛАРНИЦА
 43. ЗИДАНИ ДИМЊАК
 44. ВАТРОГАСНО СПРЕМИШТЕ
 45. СТАКЛЕНА БАШТА СА КАНЦЕЛАРИЈОМ
 46. НОВА ТКАЧНИЦА
 47. ПЕШАЧКИ МОСТ
 48. КАНАЛ ЗА ВОДУ, вада
- РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ ДЕО** ■
49. ПЕШАЧКИ МОСТ
 50. ВЕЛИКА ВИЛА ТЕОКАРОВИЋА
 51. БАЗЕН
 52. СПОМЕНИК
 53. МАЛА ВИЛА ТЕОКАРОВИЋА
 54. ДОМ ЗДРАВЉА
 55. СТАМБЕНА КУЋА СА ЈЕДНИМ СТАНОМ
 56. ТРИБИНЕ
 57. БАЗЕН
 58. СПОРТСКИ ТЕРЕНИ
 59. ЈАВНО КУПАТИЛО
- РАДНИЧКО НАСЕЉЕ** ■
60. СТАМБЕНА КУЋА СА ДВА СТАНА
 61. СТАМБЕНА КУЋА ЗА СМЕШТАЈ РАДНИКА
 62. ЗГРАДА ЗА УПРАВНИКА СА СМЕШТАЈЕМ И РЕСТОРАНОМ
 63. ФОНТАНА
 64. ПАРК
 65. ПОПРЕЧНА РАДНИЧКА КОЛОНИЈА СА 24 СТАНА
 66. СТАМБЕНА КУЋА СА ЧЕТИРИ СТАНА, тип 1
 67. СТАМБЕНА КУЋА СА ЧЕТИРИ СТАНА, тип 2
 68. ПОПРЕЧНА РАДНИЧКА КОЛОНИЈА СА 7 СТАНОВА
 69. ЗГРАДА ПОЛИЦИЈЕ

Слика 49. Положај индустријског комплекса у оквиру културног предела, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2023.

Figure 49: Position of the industrial complex within the cultural landscape, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2023.

КУЛТУРНИ ПРЕДЕО У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ
ИНДУСТРИЈСКИ КОМПЛЕКС ЛАЗАРА ТЕОКАРОВИЋА

док је сировину, висококвалитетну 100% рунску вуну, набављао из Аустралије (Рафаиловић, 2015: 244). Прерадом аустралијске рунске вуне у Вучју, прањем у једној од најмекших вода у Европи, која је пружала битну технолошку и економску предност, и обрадом на најквалитетнијим машинама, добијао се производ који је био без премца. Својим познавањем процеса рада, Лазар Теокаровић је успео да квалитет производа додатно подигне и формира разноврстан асортиман, различит од асортимана осталих фабрика. На тај начин створио је одређену предност у односу на остале произвођаче, а његови производи су се веома брзо прочули по квалитету.

Лужно од фабричког круга, пројектован је и изведен резиденцијални део са вилама породице Теокаровић и кућама за директоре и инжењере. По изградњи, резиденцијални део је био урођен у негован и уређен врт. Његов централни елемент, вила за пријем гостију, био је повезан стазом и китњастом капијом са фабричким кругом, а пешачким мостовима преко Вучјанке са левом обалом комплекса и још једном вилом у којој су становали Теокаровићи. Зона са становима за инжењере, чиновнике и раднике постављена је источно од фабричког круга, дуж главне улице. Зграде за становање радника, различитих карактеристика, плански су позициониране и окружене зеленилом.

Вучје је, захваљујући фабричком комплексу и инфраструктури, постало место савремене индустријализације која је доносила урбани и културни напредак. Урбанизовани простор Вучја постао је симбол савремене архитектуре и иновативних решења, али и пример складног споја индустријског развоја уз очување природних лепота. На зградама у индустријском комплексу у Вучју уочава се употреба архитектонских стилова се елементима експресионизма, који се огледају у обликовању отвора и забата фабричких хала и управне зграде,

and procured high-quality, 100% virgin wool from Australia as the raw material (Rafailović, 2015: 244). The processing of Australian virgin wool in Vučje, including scouring in one of the softest waters in Europe—which provided a significant technological and economic advantage—and processing with the highest-quality machines, resulted in an unparalleled product. Lazar Teokarović was familiar with the production process and managed to further improve the quality of his products, developing a broad product range that differed from those manufactured by other factories. Thus, he gained a certain advantage over other manufacturers, and his products very quickly became well-known for their quality.

The residential section, featuring the Teokarović family villas and houses for directors and engineers, was designed and constructed to the south of the factory site. After its construction, the residential section was enclosed by a well-tended, landscaped garden. Its central element, the reception villa, was connected to the factory site by a path and a decorated gate, while its connection to the left bank of the complex and to another villa where the Teokarović family resided, was via footbridges crossing the Vučjanka River. The zone with apartments for engineers, clerks, and workers was located to the east of the factory site, along the main street. Residential buildings for workers, featuring a variety of characteristics, were carefully arranged and set amidst greenery.

With its factory complex and supporting infrastructure, Vučje became a centre of modern industrialisation, bringing both urban and cultural progress. The urban area of Vučje emerged as a symbol of modern architecture and innovative solutions, as well as an example of the harmonious integration of industrial development with the preservation of natural beauty. The buildings of the industrial complex in Vučje display architectural styles with elements of expressionism, evident in the design of the factory hall and administrative building windows and gable walls,

чиме је Самојлов истакао геометријску компоненту индустријских зграда (Кадиевић, 2013: 210). Посебна пажња посвећена је уређењу управне зграде и Велике виле, чија је монументалност, функционалност и позиција у односу на фабрички круг требало да испуни високе стандарде и омогући изузетан комфор за пријем важних званика, остављајући снажан утисак. Управна зграда грађена је у стилу ар декоа (Просен, 2023: 318), док је вила за пријем гостију у духу романтичног историцизма са реминисценцијама на енглеску ренесансу (Просен, 2005: 101). Раднички стамбени део комплекса Самојлов је архитектонски решио у духу фолклоризма, користећи се луковима на тремовима, уобичајним елементом народног градитељства карактеристичне моравске куће. На овај начин, архитекта је успео да за функционално различите делове комплекса, поред просторне диспозиције, оствари и обликовну диференцијацију (Просен, 2005: 101).

За почетак рада Индустрије вунених тканина Лазара Теокаровића у Вучју, са заокруженим капацитетом од прања вуне до дораде тканине, може се узети 1936. година (Димитријевић, 1984: 170). Фабрика је почела са радом са 160 радника, да би се тај број непосредно пред рат повећао на 650 (Трајковић, 1984: 40). Развој фабрике ишао је узлазном путањом, све до избијања Другог светског рата. Дешавања током и након Другог светског рата утицаће негативно на њен рад и опстанак. После Априлског рата 1941. године, фабрика у Вучју била је заузета од стране немачке војске и привремено је престала са радом. Немци су извршили попис и затим наредили производњу официрског штофа за своју армију, дајући тачно прецизирана технолошка упутства и захтеване карактеристике производа. Фабрика је наставила да ради под немачком управом до 23. септембра 1941. године, када су је напали партизани. У нападу су партизани запалили сировине, а део инвентара,

which Samojlov used to emphasise the geometric aspect of the industrial structures (Kadijević, 2013: 210). Special attention was given to the planning of the administrative building and Grand Villa, whose monumentality, functionality, and position relative to the factory site were intended to meet high standards, offer maximum comfort to important guests, and convey a strong impression. The administrative building was constructed in the Art Deco style (Prosen, 2023: 318), while the reception villa was designed in the style of Romantic Historicism, with elements reminiscent of the English Renaissance (Prosen, 2005: 101). Samojlov's architectural solution for the workers' residential area was designed in the folklore style, featuring arched porches—a common element of vernacular architecture characteristic of Morava-style houses. Thus, in addition to the spatial layout of the functionally diverse parts of the complex, the architect also succeeded in achieving distinct design differentiation (Prosen, 2005: 101).

It can be considered that 1936 was the year when the Lazar Teokarović Woollen Fabrics Industry in Vučje began operating at full capacity, encompassing all production phases, from wool scouring to fabric finishing (Dimitrijević, 1984: 170). The factory began its operations with 160 workers and, by the eve of the war, increased this number to 650 (Trajković, 1984: 40). The factory experienced steady growth until the outbreak of the Second World War. However, the events that took place during and after the Second World War had a detrimental effect on its operation and survival. After the April War of 1941, the Vučje factory was occupied by the German Army and temporarily ceased operations. The Germans conducted an inventory and then ordered the production of military uniform fabric for their troops, providing precise manufacturing specifications and defining the required properties of the product. The factory remained operational under German management until 23 September 1941,

Сл. 50. Мурал на зиду у згради мензе, Милоје Стојковић Миф
Fig. 50: A mural on the cafeteria wall, Miloje Stojković Mif

сировина, готових производа и машина разнели по околним селима (Трајковић, 1984: 42).

После овог напада, фабрика није била у функцији све до лета 1943. године, када су Немци поново преузели објекат, оспособили га за рад и поново покренули делимичну производњу. По завршетку Другог светског рата, 29. децембра 1944. године, фабрика је стављена под принудну управу. Примопредајним актом, фабрика је дата на управљање, а за принудног управника постављен је Никола Сјеколоћи, који је од 1936. године радио као магационер у фабрици (Трајковић, 1984: 42). Принудни управник је био на тој позицији више од годину дана, али је током свог мандата радио без претходног пописа имовине и записника о примопредаји. Ово је довело до значајног растурања и разношења имовине фабрике, што је имало дугорочне последице по њено функционисање. Овај

when it was attacked by the Partisans. During the attack, the Partisans set the raw materials on fire and scattered part of the inventory, raw materials, finished products, and machinery across the surrounding villages (Trajković, 1984: 42).

Following the attack, the factory remained out of operation until the summer of 1943, when the Germans regained control of the facility, restarted its operations, and partially resumed production. In the wake of the Second World War, on 29 December 1944, the factory was forced into receivership. Pursuant to the handover document, the factory was sequestered, and Nikola Sjekoloći, who had worked there as a warehouseman since 1936, was appointed sequestrator (Trajković, 1984: 42). For over a year, he served as the sequestrator of the facility. However, his mandate was marked by the absence of a previously compiled property inventory and handover record. As a

период остао је упамћен као време кад су грађа, канцеларијски материјал, хемикалије, сировине, алати и машине без пописа додељивани другим установама и органима власти (Миленковић, 2003: 38).

Уништавање фабрика било је праћено систематским уништавањем грађанске класе у Србији, при чему су страдали угледни грађани. Након завршетка суђења Лазару Теокаровићу, фабрика је постала државна својина и одмах се приступило њеном оспособљавању за поновну заокружену производњу. Влада Федеративне Народне Републике Југославије убрзо је донела решење којим је ова фабрика регистрована под називом Фабрика вунених тканина „Вучје“ у Вучју (Трајковић, 1984: 172). Регистрована је код Привредног суда у Нишу 1954. године¹⁶ као фабрика за производњу вунених тканина, а 1962. године је извршено њено спајање са Трикотажом „Вучјанка“¹⁷, при чему је наставила да ради под називом Текстилна индустрија „Вучје“. Поступак модернизације, проширивања производних капацитета и реконструкције овог предузећа спроведен је у периоду од 1969. до 1973. године. Године 1977, предузеће је регистровано као радна организација Текстилна индустрија „Вучје“ у Вучју, у ком формату је радило до почетка 21. века. Услед лоших политичко-економских прилика у земљи, а са уведенком економском блокадом 1992. године, почиње суноврат текстилне индустрије у

¹⁶ Решење бр. fi 538/54 од 29. децембра 1954. године

¹⁷ Трикотажа се састојала од производне хале са плетионом и пословним простором, производне хале конфекције са магацином готових производа, пословног простора, продавница и портирница, као и техничког магацина. Најзначајнија опрема којом је била снабдевена биле су равноплетете машине (koton, MC, PM, FRJ), конфекцијске машине (шибаче, кетлерице), пеглање производа (пегле), машине за хемијску обраду производа

result, the factory's property was largely parcelled out and removed, having a lasting impact on its operation. The period is remembered for distributing building materials, stationery, chemicals, raw materials, tools, and machinery to other institutions and public authorities without keeping an inventory (Milenković, 2003: 38).

The destruction of factories went hand in hand with the systematic dismantling of the Serbian bourgeoisie, marked by the demise of respectable citizens. Following Lazar Teokarović's trial, the factory was nationalised, and its restoration was immediately initiated to enable full-cycle production, covering all stages of the process. Soon after, the government of the Federative People's Republic of Yugoslavia made a decision to register the factory as the Vučje Woollen Fabric Factory in Vučje (Trajković, 1984: 172). It was registered with the Commercial Court in Niš in 1954¹⁶ as a woollen fabric production facility. In 1962, it merged with the Vučjanka Knitwear Factory¹⁷ and continued to operate as the Vučje Textile Industry. The modernization, increase in manufacturing capacity, and reconstruction of the company took place from 1969 to 1973. In 1977, it was registered as the business organisation Vučje Textile Industry in Vučje, operating in this form until the early 21st century. Unfavourable political and economic circumstances in the country, particularly following the 1992 economic blockade, brought about the downfall of the textile industry in Vučje and other factories in Leskovac.

¹⁶ Decision No. fi 538/54 dated 29 December 1954

² The Knitwear Factory comprised a production hall with a knitting facility and commercial premises; a garment production hall with a finished product warehouse, commercial premises, a shop and a doorman's station; as well as a technical warehouse. The most noteworthy equipment in it included flat knitting machines, garment manufacturing machines (overlock machines, linking machines), product ironing equipment (irons), and machines for the chemical treatment of products

Вучју и другим фабрикама у Лесковцу. Наредне деценије, фабрика није могла да послује у пуном капацитету, с обзиром да због уведеног ембарга није постојала могућност увоза квалитетних сировина, нити извоза готових производа. У времену транзиције и покренутих приватизација, после 2001. године, када је донешен први закон о приватизацији, производња је у потпуности угашена, а фабрика девастирана.

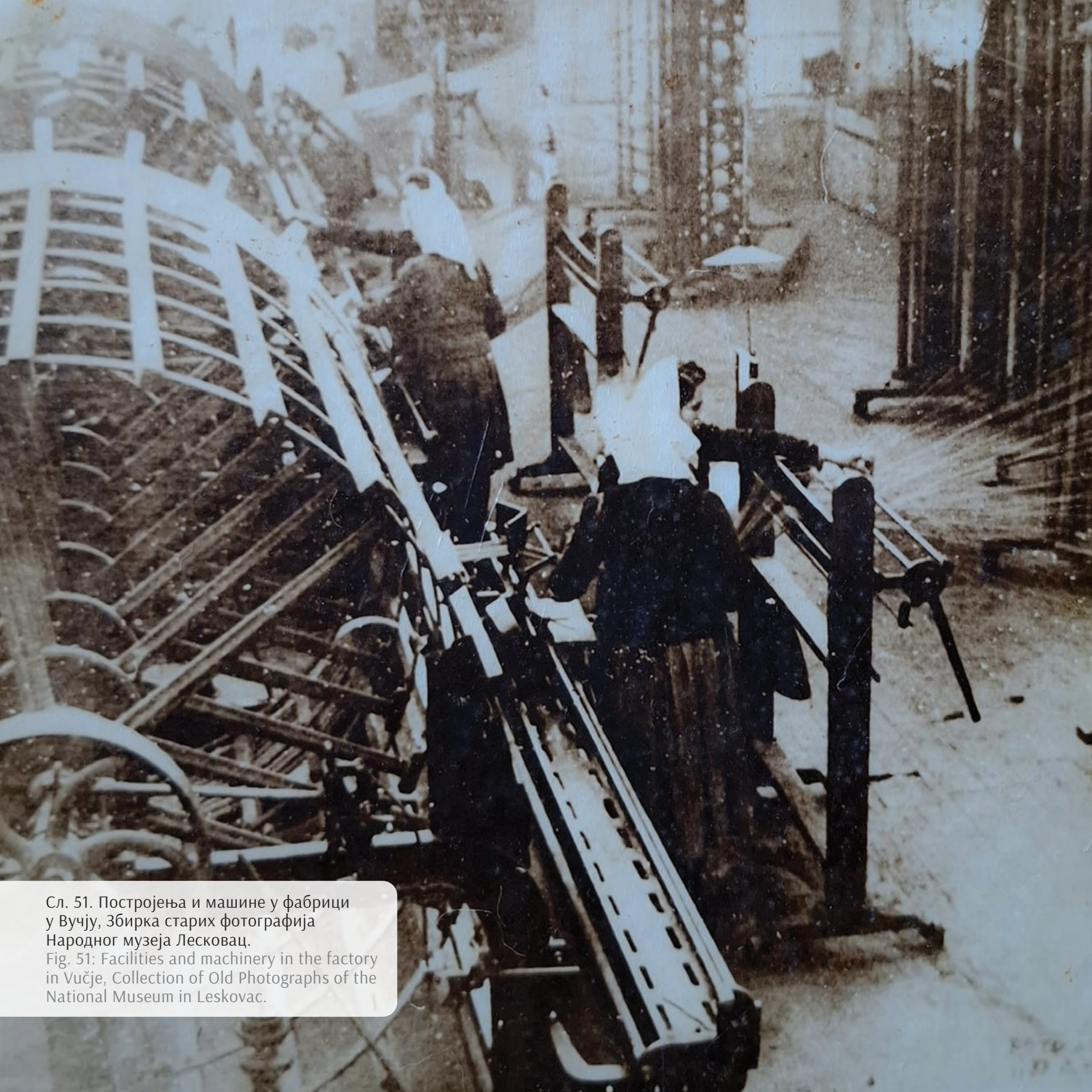
Почетни кораци на очувању овог значајног комплекса спроведени су 2022. године, када је Завод за заштиту споменика културе Ниш извршио теренска истраживања, историјско-архитектонске анализе и валоризацију појединачних грађевина и комплекса. Тренутно стање фабричког комплекса, виле и радничких станова крајње је забрињавајуће, а њихова судбина је неизвесна. Читав фабрички круг је зарастао у коров, жбуње и дрвеће, и у великој мери је неприступачан, што је отежало истраживања. Фабричке хале и друге грађевине у фабричком кругу не користе се већ више деценија, све машине су демонтиране и продате у старо гвожђе. Унутрашњост фабричких зграда је демолирана, намештај уништен, електро-инсталације повађене из зидова, стакла на прозорима поломљена, а кровови прокишњавају. У још лошијем стању налази се Велика вила Теокаровића, која је неколико пута горела и која је напуштена, зарасла у растиње и потпуно демолирана. Раскошна архитектонска обрада ентеријера уништена је у великој мери. Нешто је другачија ситуација са другим грађевинама у оквиру резиденцијалног дела и радничких станова. Ове грађевине се и даље користе и у нешто су бољем стању. Неке од њих су сачувале аутентичност и изворни архитектонски изглед, на већини су извршене одређене интервенције и доградње ради обезбеђивања потребне функционалности, чиме је делимично нарушен њихов архитектонски израз, док је мањи број типских кућа са четири стана преправљен до нивоа непрепознатљивости.

Over the following decade, the factory was unable to operate at full capacity due to the imposed embargo, as neither high-quality raw materials were imported nor finished products exported. After 2001, during the period of transition and the commencement of privatisation, when the first privatisation law was passed, production was completely halted, and the factory was severely damaged.

Initial steps towards the preservation of this important complex were taken in 2022, when the Institute for Cultural Heritage Preservation Niš carried out field research, historical and architectural analysis, and the valorisation of both the individual buildings and the complex as a whole. The current condition of the factory complex, the villa, and the workers' apartments is alarming, and their future remains uncertain. The entire factory site is overgrown with weeds, bushes, and trees, and is largely inaccessible, which has made research more difficult. The factory halls and other buildings on the site have been out of use for several decades, while all machinery has been dismantled and sold as scrap metal. The interiors of the factory buildings are in a state of ruin: the furniture has been destroyed, electrical installations ripped from the walls, window panes shattered, and the roofs are leaking. The condition of the Grand Teokarović Villa is even more dire, having caught fire several times; it now stands abandoned, overgrown with weeds, and completely demolished. The luxurious architectural finishes of the interior are largely destroyed. The condition of the other buildings in the residential section and the workers' apartments is somewhat different. These buildings are still in use, and their condition is slightly better. Some of them have maintained their authenticity and original architectural appearance. Most underwent certain interventions and extensions to meet functional requirements, which partly compromised their architectural expression. A smaller number of standard design houses, featuring four apartments, have been transformed beyond recognition.

Резултат спроведених истраживања био је почетак процеса правне заштите. Завод за заштиту споменика културе Ниш је, у складу са Законом о културном наслеђу, извршио евиденцију и израдио елаборат заштите индустријског комплекса Фабрике вунених тканина Лазара Теокаровића, којим је обухваћен индустријски комплекс заједно са резиденцијалним и радничким насељем у Вучју, и исти проследио Републичком заводу за заштиту споменика културе. Засебно је евидентирана и Велика вила Теокаровића у Вучју, а пружена је и помоћ локалној самоуправи у напорима за израду пројекта обнове и ревитализације ове значајне грађевине.

The performed research resulted in the initiation of legal protection. In accordance with the Law on Cultural Heritage, the Institute for Cultural Heritage Preservation Niš documented the industrial complex of the Lazar Teokarović Woollen Fabric Factory, prepared a protection report covering the complex along with the residential and workers' settlements in Vučje, and submitted it to the Republic Institute for the Protection of Cultural Monuments. The Grand Teokarović Villa in Vučje was registered separately, and the local self-government was provided with assistance in developing a restoration and revitalisation plan for this important structure.

Сл. 51. Постројења и машине у фабрици
у Вучју, Збирка старих фотографија
Народног музеја Лесковац.

Fig. 51: Facilities and machinery in the factory
in Vučje, Collection of Old Photographs of the
National Museum in Leskovac.

ФАБРИЧКИ КРУГ

Фабрика се налази у центру варошице Вучје, на простору који обухвата леву и десну обалу реке Вучјанке, и ограђена је високом зиданом оградом ка истоку. Простирала се на површини од 74.667 m², од чега је 8.103 m² било под седамнаест индустријских зграда и других грађевина неопходних за рад фабрике. Централно место, наспрам улаза, заузима монументална троспратна управна зграда, док на улазу у фабрички круг стоје портирница и радничко-службеничка задруга. Дворишни простор окружују фабричке хале – зграде перионице, предионице влаченог и чешљаног предива, ткачнице, бојачнице и дораде. На левој обали Вучјанке налазе се велики магацин сировина и левијатан, а у северном делу комплекса, на десној обали реке, изграђена је зграда мензе са великом салом и кухињом, као и посебним улазом и складном металном капијом (Трајковић, 1984: 38-40). Леву и десну обалу Вучјанке повезују два масивна дрвена моста, сачињена од дрвених греда и челичних веза, и неколико мањих пешачких металних мостова. На ободима комплекса налазе се и два новија бетонска моста, преко којих пролазе саобраћајнице. Како би прерада вуне била исплатива, фабрике текстила су најчешће грађене тако да заокруже процес рада од прања вуне до дораде тканина. Најчешће су се градиле предионице гребене пређе јер је за њихово оснивање било потребно најмање капитала и користиле су домаћу вуну, али се и добијала грубља тканина лошијег квалитета. Фабрике за чешљану пређу, у којима су се прерађивала фина увозна вунена влакна, биле су скупље, па самим тим и малобројније (Рафаиловић, 2015: 72). Почетком 20. века, већина фабрика текстила у Краљевини израђивала је влачени штоф, или штрајхгарн, сељачки шајак или шајак за војску, и прерађивала домаћу вуну. Једино је фабрика

FACTORY SITE

The factory is located in the centre of Vučje and occupies an area along both banks of the Vučjanka River, with a high masonry wall to the east. It covers a surface area of 74,667 m², of which 8,103 m² are built up with seventeen industrial buildings and other facilities required for its operation. While the monumental three-storey administrative building occupies a central position, opposite the entrance, the doorman's station and the workers and office workers' cooperative are located at the entrance to the factory site. The courtyard is surrounded by the factory halls, which include the scouring facility, carded and combed yarn spinning facility, weaving facility, dyeing facility, and finishing facility. A large raw material warehouse and a building housing the Leviathan are located on the left bank of the Vučjanka River, while the cafeteria—featuring a spacious dining area, kitchen, and a separate entrance with an elegant metal gate—was built in the northern section of the complex on the right bank (Trajković, 1984: 38-40). Along with several smaller metal footbridges crossing the Vučjanka River, there are two massive wooden bridges constructed from timber beams and steel joints. Two additional, more recently built concrete bridges are located on the outskirts of the complex, with roads running over them.

To make wool processing more cost-effective, textile factories were typically designed to facilitate a complete production process, from wool scouring to fabric finishing. Spinning mills that produced carded yarn were the most commonly built, as they required the least capital and used domestic wool. However, they produced coarser, lower-quality fabric. Combed yarn factories, which processed imported fine wool fibres, were more expensive and, as a result, rarer (Rafailović, 2015: 72).

In the early 20th century, the majority of textile factories in the Kingdom produced carded fabric, also

Сл. 52. Индустија вунених тка-
нина у Вучју Лазара Теокаровића
Fig. 52. The Lazar Teokarović
Woollen Fabrics Industry in Vučje

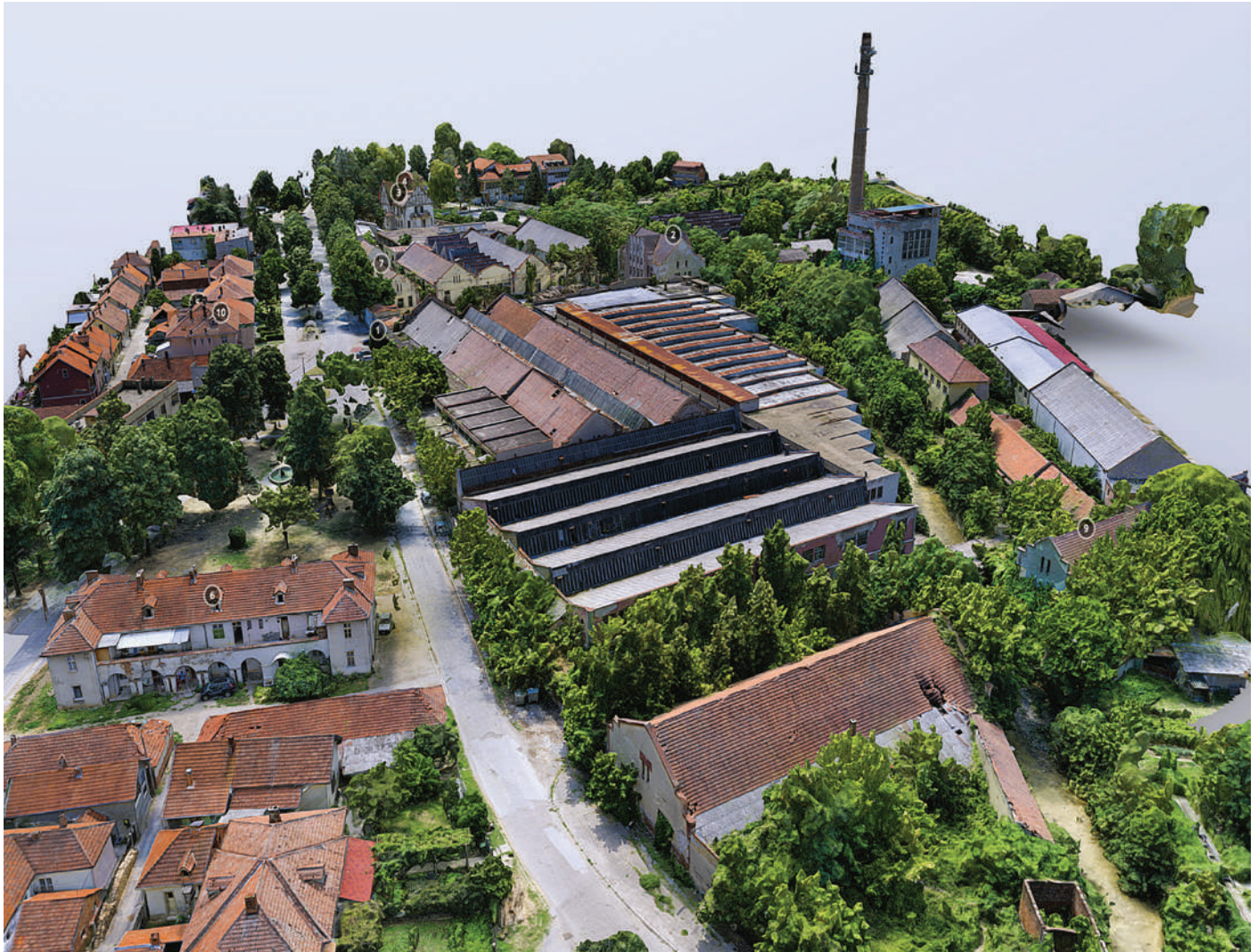
Владе Теокаровића у Параћину имала најсавременије машине за чешљање и предење вуне, што јој је омогућавало израду финог камгарног штофа (Рафаиловић, 2015: 131). Имајући претходно велико искуство, Лазар Теокаровић је, по свему судећи, купио најсавременију опрему, и саградио и опремио један од најмодернијих индустријских комплекса у земљи, што је омогућило производњу финије вунене тканине (Рафаиловић, 2015: 244).

По завршетку изградње и пуштања у рад, Фабрика вунених тканина у Вучју била је најкомплетнија и технолошки најсавременија фабрика у Лесковцу и околини. Недуго након отварања, крајем четврте деценије 20. века, постојеће шиваре нису могле својим капацитетом да задовоље потребе војске, и имале су мањи број шиваћих машина за шивење војничких униформи. Како би превазишао ове недостатке, повећао капацитет производње, освежио технолошки процес и ускладио производњу са потражњом, власник је 1939. године набавио нове савремене машине: троделну влачару и два селфактора. У предиионици су била инсталирана два система за производњу предива чешљањем: енглески са 880 вретена и звонастим предилицама, и француски систем са 1080 вретена. Енглески систем није био комплетан, па је за овај систем купована већ припремљена вунена трака – камцуг, док је француски био комплетан, па се предиво производило од вуне.

У Архиву Југославије чувају се пројекти са прецизним распоредом фабричких хала и машинских постројења и легендом на француском и немачком језику, који су вероватно настали приликом куповине нове опреме 1939. године. Технички цртежи фабричких хала послужили су за исправно сагледавање габарита и специфичности производног процеса, и одредили су погодан тип машина које је требало уградити. Уобичајене машине које су коришћене у производном процесу текстилне индустрије – разбоји, вретена, флајери, селфактори

known as streichgarn, peasant šajak, or military-grade šajak, and processed domestic wool. Only the Paraćin factory, owned by Vlada Teokarović, was equipped with state-of-the-art wool combing machines and spinning mills, which enabled the production of fine worsted fabric (Rafailović, 2015: 131). It is evident that Lazar Teokarović, drawing on his considerable experience, acquired state-of-the-art equipment and built one of the most modern and well-equipped industrial complexes in the country, enabling the production of finer woollen fabric (Rafailović, 2015: 244).

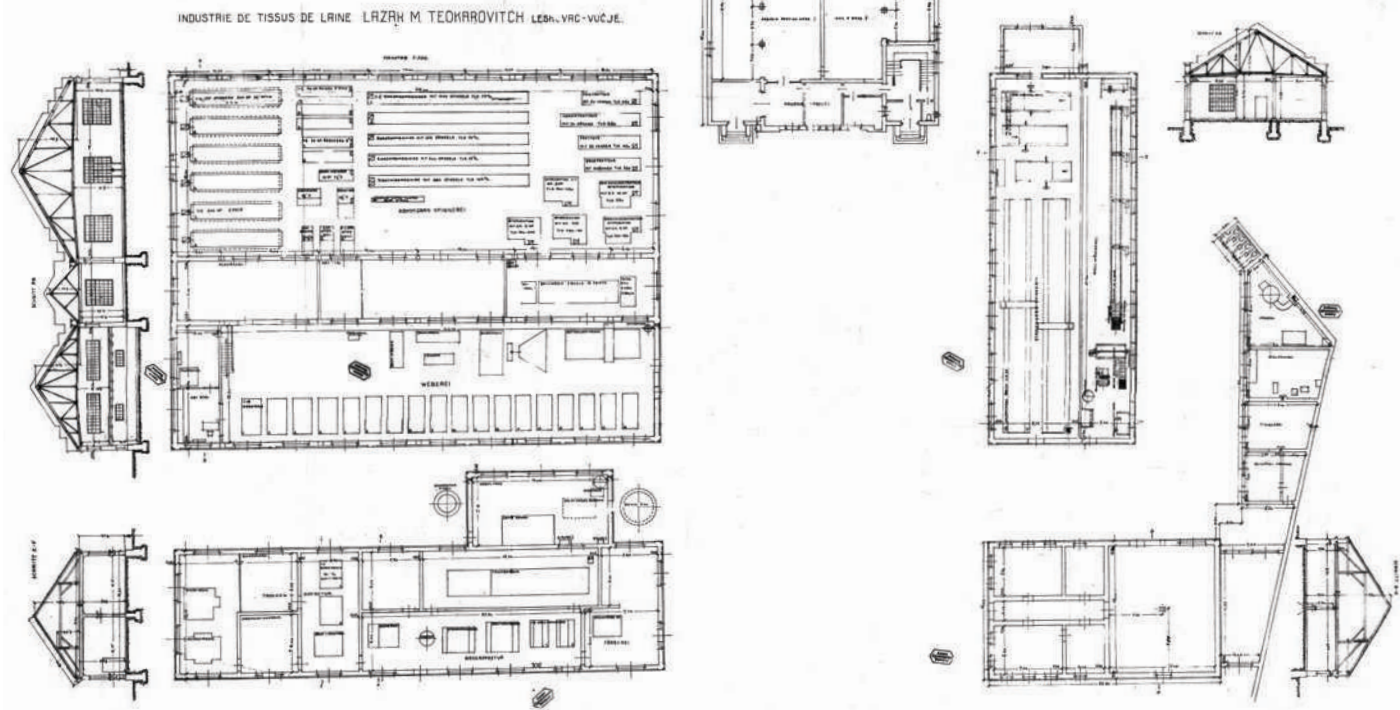
After its construction and start-up, the Woollen Fabric Factory in Vučje became the most fully equipped and technologically up-to-date factory in Leskovac and the surrounding area. Soon after its opening, by the late 1930s, the capacity of the existing garment manufacturing facilities—equipped with only a few sewing machines for producing military uniforms—proved inadequate to meet the army's needs. To overcome these drawbacks, increase manufacturing capacity, improve the technological process, and align production with demand, the owner purchased the following new, modern machines in 1939: a tripartite carding machine and two spinning mules. Two combed yarn manufacturing systems were installed at the spinning facility: the English system with 880 spindles and ring spinning frames, and the French system with 1080 spindles. Unlike the English system, which was incomplete and required the purchase of pre-prepared wool top (Kammzug), the French system was complete and included yarn production directly from raw wool. The project designs, featuring precise layouts of the factory halls and machinery, along with a legend in both French and German, are preserved in the Archives of Yugoslavia and were likely prepared around the time of the new equipment purchase in 1939. The factory hall technical drawings provided an accurate view of the outlines and specific requirements of the manufacturing process, helping to determine the suitable type of machines to be installed. The machines commonly used in the textile industry, such as looms, spindles, flyers, spinning mules (automatic machines used for spinning fine cotton yarn), ring

Сл. 53. Индустриски комплекс текстилне индустрије у Вучју
Fig. 53: The textile industry complex in Vučje

(аутоматске машине за фино предење памука), прстенасте предилнице, машине за бојадисање и дораду (Рафаиловић, 2015: 123) – нису постојале у Србији, као ни знање за њихову инсталацију, већ су набављане из западне Европе.

frames, and dyeing and finishing machines (Rafailović, 2015: 123), were not available in Serbia and had to be sourced from Western Europe. The same applied to the specialised skills required for their installation. An analysis of the architectural appearance, stylistic

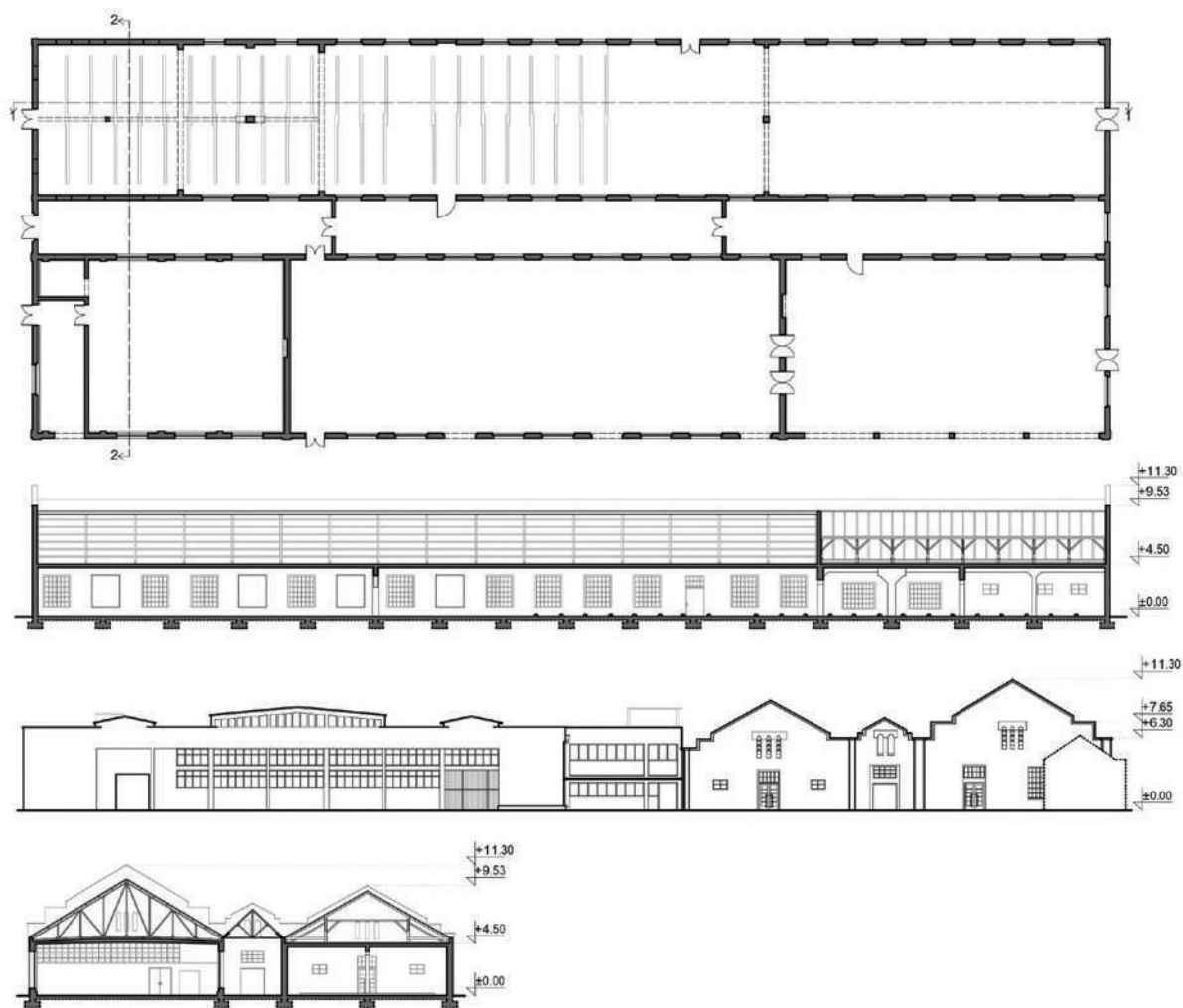
Сл. 54. Пројекат изградње фабрике у Вучју
 Fig. 54: The construction design of the Vučje factory

Анализом архитектонског изгледа, стилских карактеристика, конструктивног склопа, материјала градње и карактеристичних елемената појединачних грађевина у склопу фабричког круга, као и упоређивањем са архивским пројектом за изградњу Индустије вунених тканина Лазар М. Теокаровић, Лесковац-Вучје (Industrie de tissus de laine Lazar M Teokarovic Leskovac-Vučje), и описима из литературе, издвојене су грађевине настале пре Другог светског рата од оних које су изграђене након конфискације фабрике. Од седамнаест првобитно изграђених зграда, већина је у великој

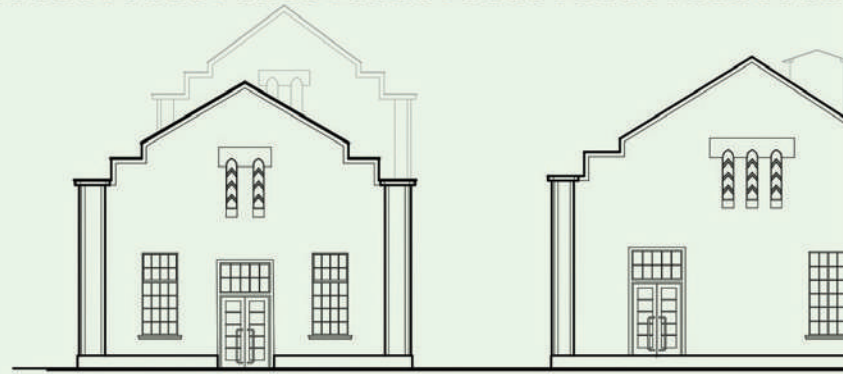
features, structural assembly, building materials, and specific elements of individual buildings on the factory site, combined with a comparison to the original construction design for the Lazar M. Teokarović Industry of Woollen Fabrics in Leskovac-Vučje (Industrie de tissus de laine Lazar M Teokarovic Leskovac-Vučje), as preserved in archival sources and described in the literature, enabled a distinction to be made between buildings constructed before the Second World War and those added after the factory's confiscation. The majority of the seventeen originally constructed buildings largely retained their original

мери опстала у изворном изгледу. Међутим, већина ових зграда више није у употреби, демолиране су, а елементи ентеријера делимично урушени и пропали. Архивска документација, намештај, унутрашња опрема и оригиналне машине и постројења за производњу су уклоњени.

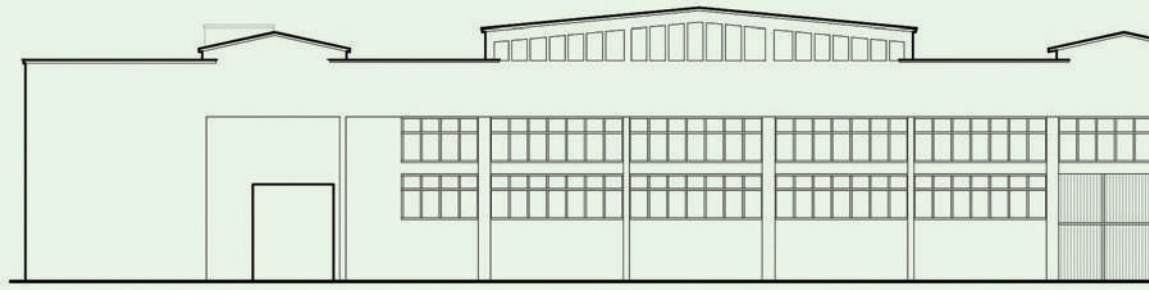
appearance. However, most of these buildings are no longer in use, have been demolished, and their interior elements are partly ruined and dilapidated. Archival documents, furniture, interior equipment, and original manufacturing machines and installations have been removed.

Сл. 55. Фабрички комплекс у Вучју, десна страна
Fig. 55: The factory complex in Vučje, right side

ФАБРИЧКИ КРУГ - (ПРЕСЕК 1-1) ФАСАДНЕ РАВНИ ИНДУСТРИЈСКОГ КОМПЛЕКСА, ПОГЛЕД КА ЈУГУ

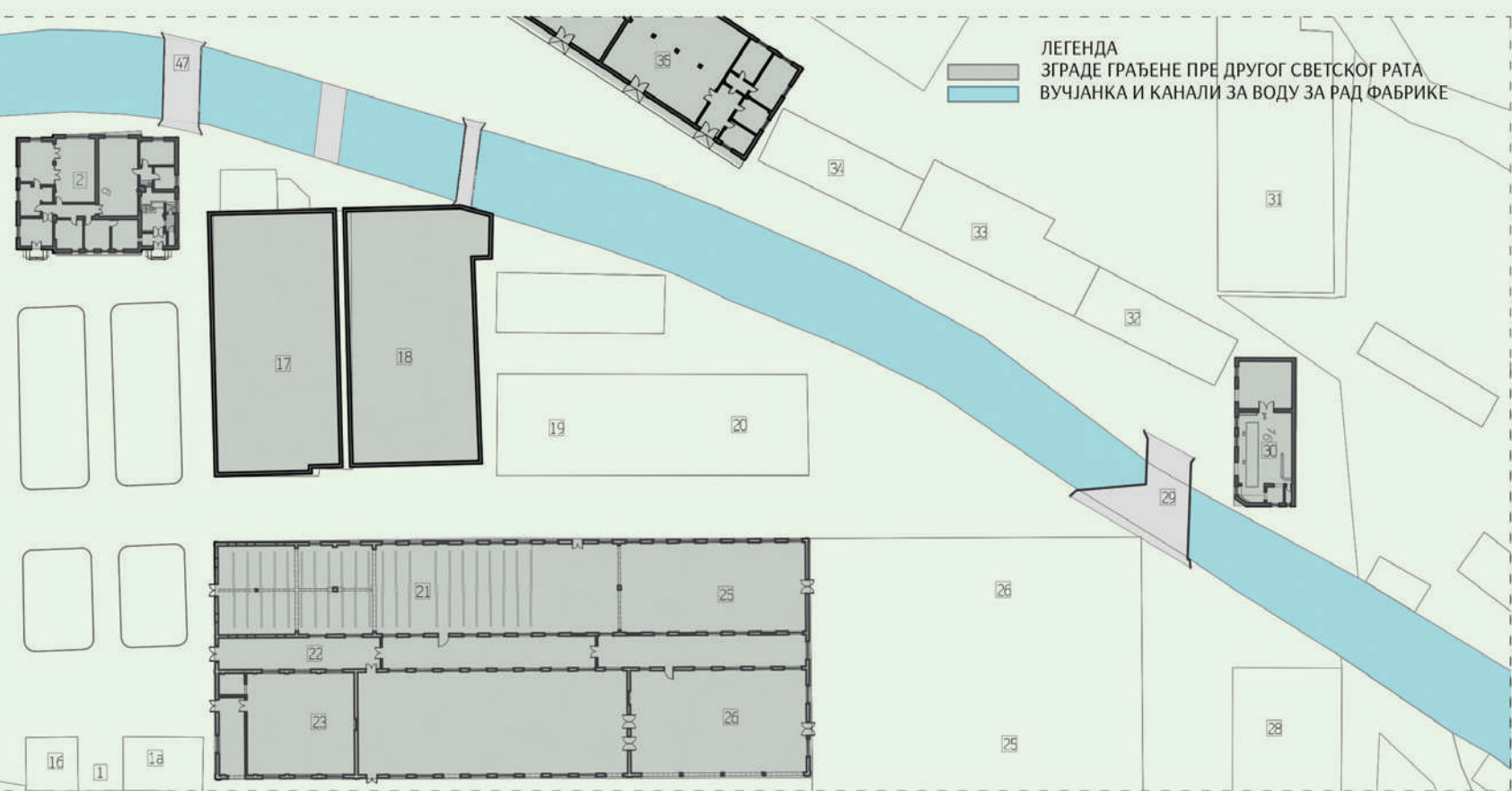

ФАБРИЧКИ КРУГ - (ПРЕСЕК 2-2) ФАСАДНЕ РАВНИ ИНДУСТРИЈСКОГ КОМПЛЕКСА, ПОГЛЕД КА СЕВЕРУ

Сл. 56. Фабрички комплекс у Вучју, десна страна
 Fig. 56: The factory complex in Vučje, right side

ЛЕГЕНДА

- ЗГРАДЕ ГРАЂЕНЕ ПРЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА
- ВУЧЈАНКА И КАНАЛИ ЗА ВОДУ ЗА РАД ФАБРИКЕ

Сл. 57. Управна зграда фабрике у Вучју.
Fig. 57: The administrative building of the Vučje factory

УПРАВНА ЗГРАДА ФАБРИКЕ

Централно место у фабричком комплексу заузима троспратна управна зграда, пројектована као репрезентативни објекат у ар деко стилу. Позиција зграде, архитектонска обрада екстеријера и ентеријера, одају утисак монументалности и некадашњег богатства. Зграда је постављена централно у односу на улаз у фабрички круг, при чему се главна оса урбанистичке диспозиције читавог комплекса поклапа са главном осом управне зграде. Лево и десно од ње, око централног дворишта, распоређене су предioniца вуне – влаченог и чешљаног предива, ткачница, шиваона, сушара, фарбара, дорада и др.

Управној згради приступа се широким прилазом преко дворишта, које је својевремено било уређено као парковски простор са ружичњаком и површинама од бетона за сушење вуне.

Главна карактеристика ове зграде огледа се у централном ризалиту са хоризонталном профилацијом вертикалних поља која фланкирају стране средишњег ризалита, а на чијем се врху налазе носачи за заставу, и наглашеном, равно завршеном атиком (Просен, 2023: 328). Детаљ који се понавља и провлачи кроз већи број грађевина у склопу фабричког комплекса, а јединствен је за овај комплекс, јесу издужени прозори завршени шиљатим луковима, елемент романтичарских (Миловановић, 1995: 70) и експресионистичких тенденција (Кадиевић, 2013: 210).

Приземље управне зграде састоји се из симетрично постављених улазних партија на главној фасадној равни, при чему је јужни улаз намењен за унос робе до магацинских просторија готових производа и изложбеног салона, док је северна улазна партија репрезентативнијег карактера, са раскошније уређеним претпростором и двокраким степеништем које води на спрат. Северни улаз има

FACTORY ADMINISTRATIVE BUILDING

Designed as a representative example of the Art Deco style, the three-storey administrative building occupies a central position within the factory complex. The position of the building and the architectural finishing of its exterior and interior evoke a sense of monumentality and long-gone wealth. The building is centrally located in relation to the entrance to the factory grounds, with the main axis of the urban disposition of the entire complex running along the main axis of the administrative building. To the left and right of it are the various facilities, including the wool spinning facility for carded and combed yarn, weaving, sewing, drying, dyeing, and finishing facilities, all surrounding the central courtyard.

The administrative building is approached via a broad access way that runs across the courtyard, which was once a park featuring a rose garden and concrete areas for wool drying.

The building is primarily characterised by its central projection, flanked by horizontal mouldings composed of vertical fields, topped with flag masts, and an accentuated attic with a flat finish (Prosen, 2023: 328). Lancet windows, reflecting Romantic (Milovanović, 1995: 70) and Expressionist influences (Kadijević, 2013: 210), serve as a recurring motif across several buildings within the factory grounds and are unique to the complex.

The ground floor of the administrative building features symmetrical entrances on the main façade. The southern entrance is intended for the transfer of goods to the finished product warehouse and showroom, while the northern entrance—more representative in nature—opens into a lavishly designed lobby with a dog-leg staircase leading to the upper floor. The northern entrance provides direct access to the office premises, product showrooms,

Сл. 58. и 59. Управна зграда фабрике у Вучју, некада и сада
 Fig. 58 and 59: The administrative building of the Vučje factory, then and now

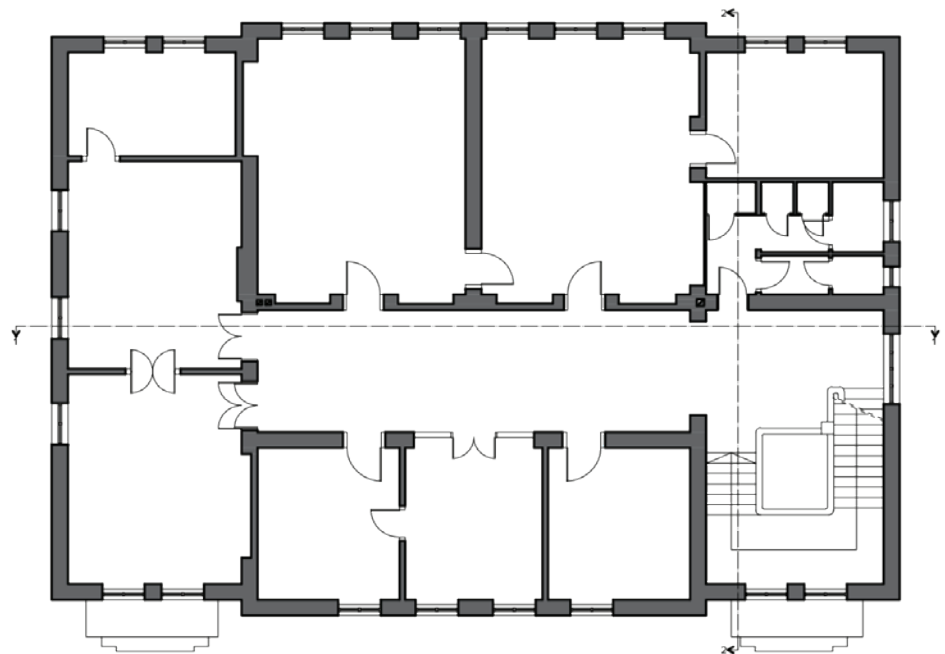
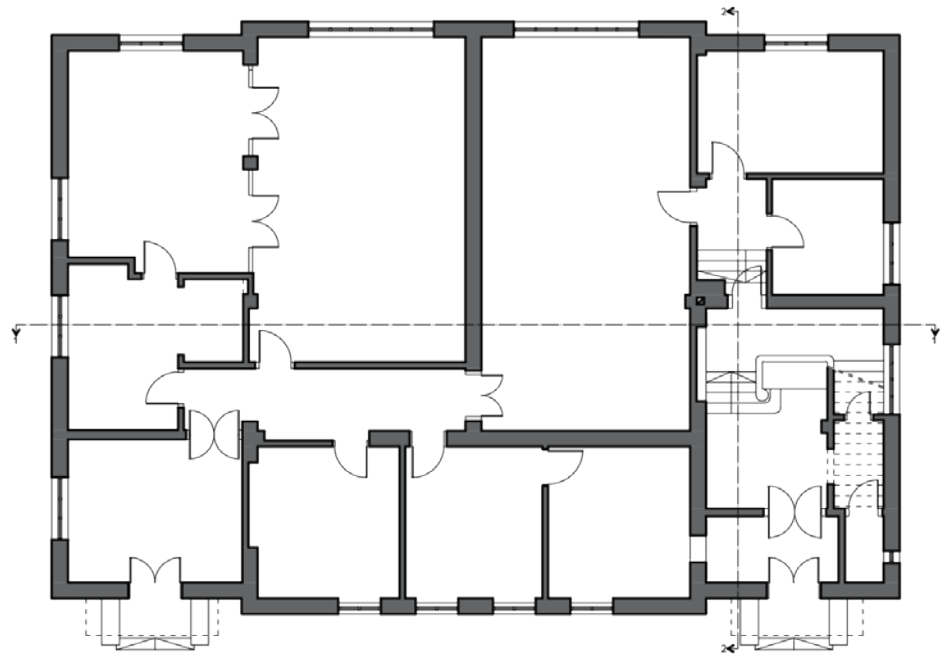
директан приступ канцеларијским просторијама и салама за излагање производа и пријем гостију. Читава улазна партија, са дуплим двокрилним улазним вратима, обрађена је штокованим вештачким каменом у ентеријеру. Пространи хол са степеништем декорисан је гипсаном вертикалном профилацијом, док је степениште од ливеног тераца, са пажљиво обрађеном оградом чија је испуна од пљоснатих и округлих гвоздених елемената, са масивним модернистичким рукохватом од хромираног метала.

У приземљу се налазе три канцеларије окренуте према централном дворишту, и два велика салона за излагање производа, оријентисана према реци. Централно, у правцу север-југ, постављен је подужни коридор који повезује два улаза и све

and reception halls.

The interior design of the entire entrance area, featuring two double-leaf entrance doors, is finished with bush-hammered artificial stone. The spacious hall, with its staircase, is adorned with vertical plaster mouldings and a poured-in-place terrazzo stair, featuring a carefully crafted railing composed of flat and round iron infill, topped by a massive modernist chrome-plated metal handrail.

The ground floor consists of three offices facing the central courtyard and two large salons, used as showrooms, facing the river. A centrally located longitudinal corridor, running along the north-south axis, connects the two entrances and all the rooms in between. The upper floor also features a centrally

Сл. 60. Управна зграда фабрике
у Вучју, основа приземља
и спрата

Fig. 60: The administrative
building of the Vučje factory,
layout of the ground
and first floors

Сл. 61. Управна зграда фабрике у Вучју, попречни и по-
дужни пресек, источна и северна фасадна раван
Fig. 61: The administrative building of the Vučje factory,
transverse and longitudinal sections, eastern and northern
façades

просторије између. Спрат се, такође, састоји од централног, подужно постављеног коридора, око кога се ређају канцеларије, салони за презентације и пријем гостију, канцеларије за руководиоце, санитарни блок, и др. Спрат је луксузније опремљен од приземља, са декоративним гипсаним профилијацијама на зидовима и плафонима, дрвеним полицама, камином у ар деко стилу у директорској канцеларији, обрађеним разнобојним мермером, и другим елементима. Међуспратна конструкција између приземља и спрата је ребраста бетонска, са оплатом од трске која остаје унутар међуспратне конструкције. Завршна обрада подова на спрату је ливени терацо у ходницима, паркет у канцеларијама, и керамичке плочице у санитарним блоковима. Поткровље се састоји из шест мање репрезентативних канцеларија, смештених између кровних увала. Међуспратна конструкција између спрата и поткровља је дрвена са испуном од земље.

ПЕРИОНИЦА

Формирање новог индустријског комплекса започето је већ 1932. године. Прво у низу, саграђено је одељење за апретуру текстилне фабрике „Влада Теокаровић и комп.“ из Параћина, у коме су до 1935. године вршене само услуге прања и бојења вуне за братову фабрику у Параћину (Јовановић, 2005: 280). Прање вуне обављало се посебном машином која се назива левијатан. На основу пројекта који се чува у Архиву Југославије, закључује се да се прање вуне обављало у згради која се налазила непосредно уз управну зграду, са северне стране. Архивским пројектом приказан је левијатан са четири каде, што се поклапа са историјским подацима да је Лазар Теокаровић купио левијатан од фабрике „Charpentier“. Тај левијатан је био ширине 80см, са четири каде и сушаром са фиокама. У летњим месецима, вуна је сушена на бетонира-

located longitudinal corridor that connects a series of offices, showrooms, reception salons, managers' offices, a sanitary block, and more. With ornamental plaster mouldings on the walls and ceilings, wooden shelves, an Art Deco fireplace adorned with multicoloured marble in the director's office, and other decorative elements, this floor exudes a more luxurious feel than the ground floor. A ribbed concrete floor structure spans between the ground and first floors, incorporating reed formwork as part of the slab. The finishing of the upper-storey floors includes poured-in-place terrazzo in the hallways, parquet flooring in the offices, and ceramic tiles in the sanitary blocks. The attic consists of six less representative offices, located between the roof valleys. The floor structure between the first floor and the attic is made of timber, with earth infill.

SCOURING FACILITY

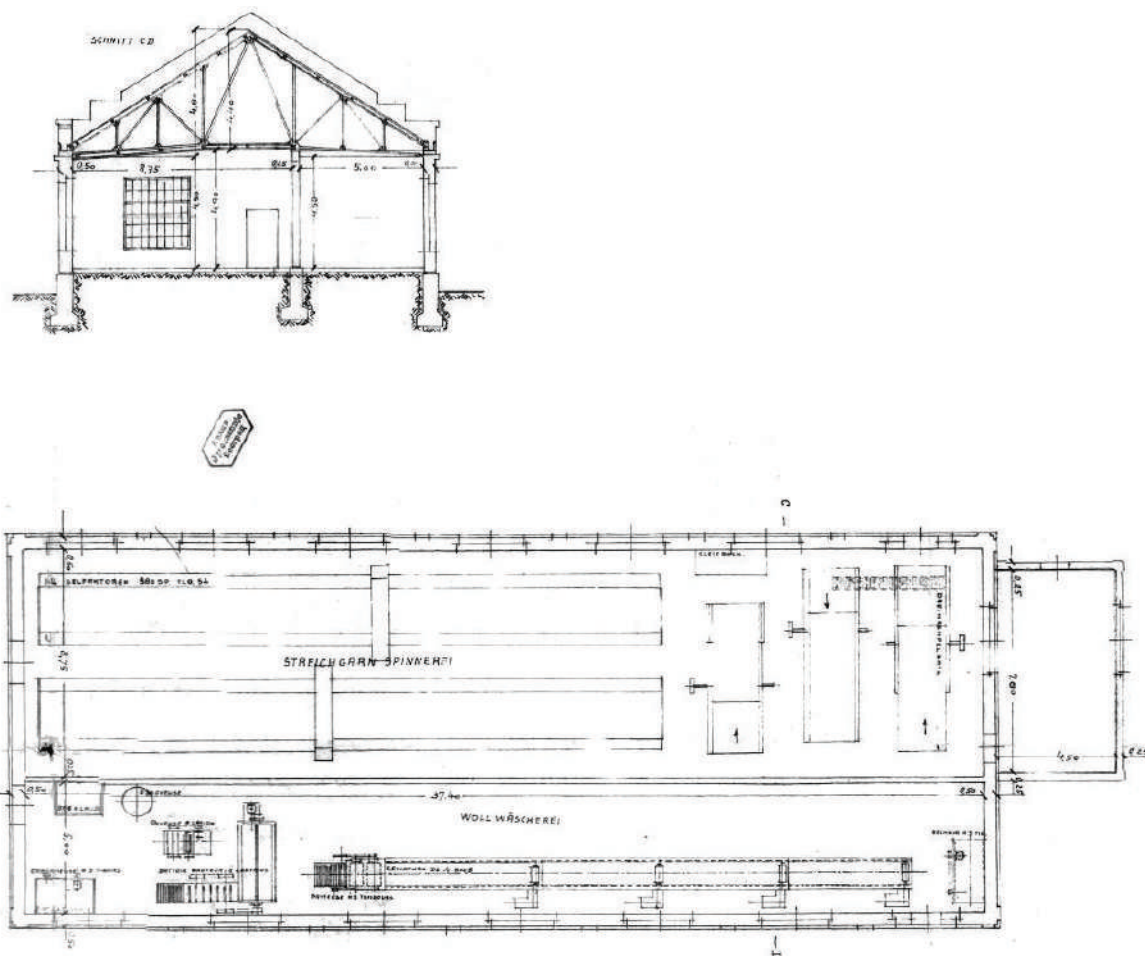
The establishment of the new industrial complex began as early as 1932. The first building in the row was the sizing unit built for the Vlada Teokarović & Co. Textile Factory in Paraćin. Until 1935, this unit was used exclusively for wool scouring and dyeing services for Vlada's factory in Paraćin (Jovanović, 2005: 280). Wool scouring was performed using a special machine called Leviathan. Based on the construction design held in the Archives of Yugoslavia, it can be concluded that the wool scouring process took place in a building directly adjacent to the northern side of the administrative building. The construction design preserved in the archives includes the Leviathan with four tanks, which aligns with historical records indicating that Lazar Teokarović purchased one from Charpentier. This Leviathan was 80 cm wide, featuring four tanks and a drying block with racks. During the

ним површинама у кругу фабрике, уз окретање дрвеним вилама.

Данас је изглед ове зграде промењен и делимично недоступан, па није било могуће дефинисати да ли је нешто од оригиналних грађевина и машина остало сачувано, односно да ли се на том месту налазила првобитна перионица.

summer months, wool was dried on concrete surfaces in the factory grounds and occasionally turned with wooden pitchforks.

The present-day building has undergone changes to its appearance and is partly inaccessible, making it impossible to determine whether any sections of the original buildings or machinery have been preserved—or even whether this was the site of the original scouring facility at all.

Сл. 62. Перионица северно од управне зграде, основа са постројењима

Fig. 62: The scouring facility north of the administrative building, layout with installations

ПРЕДИОНИЦА ВЛАЧЕНОГ ПРЕДИВА

У истој згради где је била перионица, на северној страни централног дворишног простора, налазила се и предионица карданог предива,¹⁸ одвојена од перионице и левијатана подужним преградним зидом. Зграда перионице и предионице карданог предива била је постављена управно на реку, симетрично у односу на део комплекса лево од управне зграде. Према архивском пројекту за изградњу фабрике, ова фабричка зграда је ширине 15m и дужине 38,5m. Зидана је опеком у масивном зиданом систему, са распоном од 15m ширине, који је постигнут челичном решеткастом кровном конструкцијом, ослоњеном на ободне зидове.

У предионици влаченог предива инсталирана је троделна влачара која се састоји из неколико апарата и две аутоматске машине за фино предење памука (селфактори) са 880 вретена фирме „Duisburg“. Како је војска показала интересовање за веће количине тканине, Лазар Теокаровић је 1939. године купио још једну троделну влачару са пералт-апаратом и два селфактора са 880 вретена, али овог пута фирме „Hartmann“.

¹⁸ Кардирано предиво је врста грубљег предива слабијег квалитета. За добијање кардиране пређе се користе краћа влакна, па је пређа мање равномерна по дебљини и грубља од пређе добијене чешљаном методом, тиме се добија јефтинеја пређа.

CARDED YARN SPINNING FACILITY

On the northern side of the central courtyard, sharing the building with the scouring facility, was the carded yarn spinning facility,¹⁸ separated from the scouring facility and Leviathan by a longitudinal partition wall. The building housing the scouring and carded yarn spinning facilities was positioned perpendicular to the river and symmetrical to the section of the complex located to the left of the administrative building. According to the factory construction design in the archives, this specific factory building was 15 metres wide and 38.5 metres long. It was built using a massive brick masonry system with a 15-metre span, achieved by a steel lattice roof structure supported on the perimeter walls.

A Duisburg tripartite carding machine, consisting of several devices and two self-acting machines for fine cotton spinning (spinning mules) with 880 spindles, was installed at the carded yarn spinning facility. Since the army was interested in purchasing larger quantities of fabric, Lazar Teokarović bought another tripartite carding machine and two spinning mules with 880 spindles in 1939, this time from Hartmann.

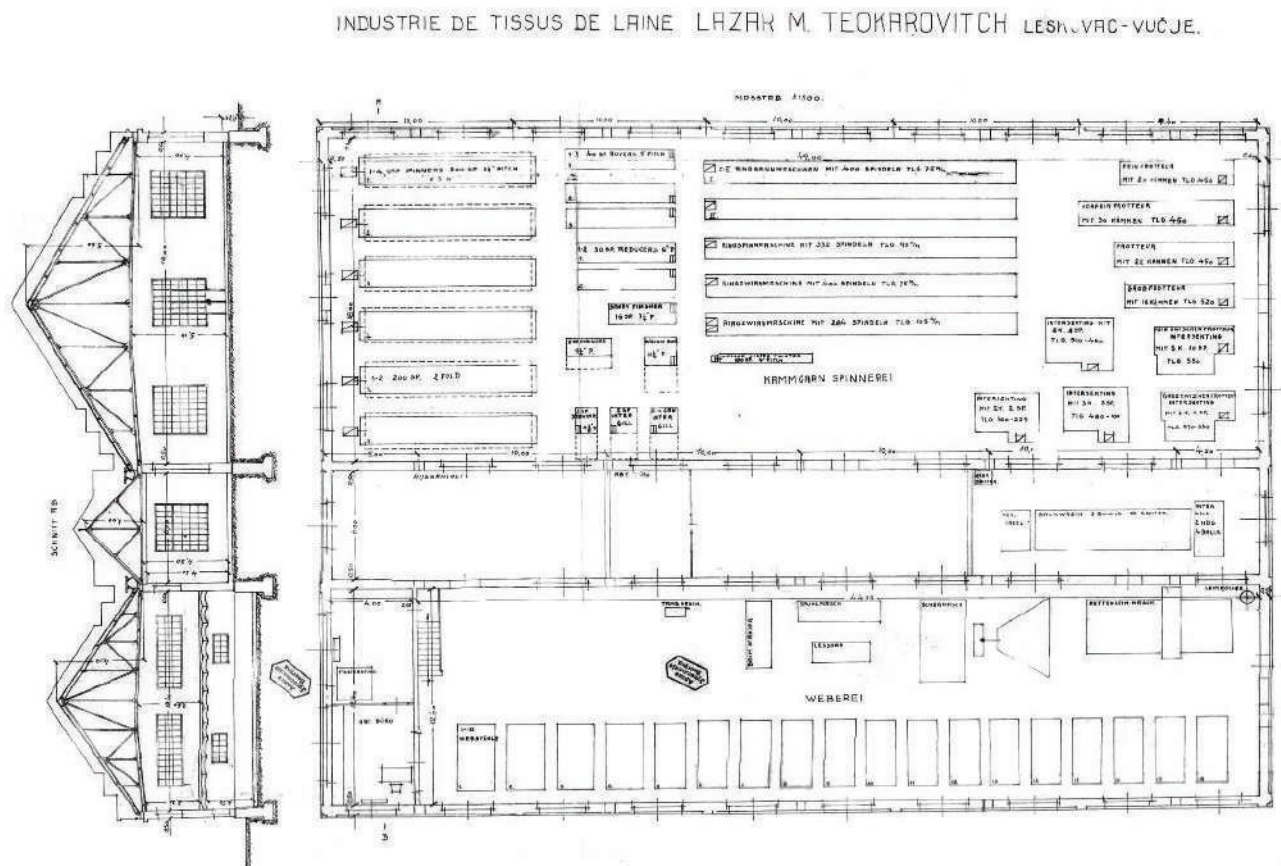
¹⁸ Carded yarn is a type of coarser yarn of lower quality. Production of carded yarn involved shorter fibers, resulting in a yarn that was more uneven in thickness, rougher, and, consequently, cheaper than yarn produced using the combing technique.

ПРЕДИОНИЦА ЧЕШЉАНОГ ПРЕДИВА

Прва хала ближе реци, јужно у односу на управну фабричку зграду, грађена је као предионица чешљаног предива. Својом дужом страном постављена је паралелно са реком Вучјанком, док је својом краћом страном окренута ка дворишту. Предионица чешљаног предива саграђена је са распонем између ослонаца од 18m и укупном дужином хале од 55m. Каснијим доградњама,

COMBED YARN SPINNING FACILITY

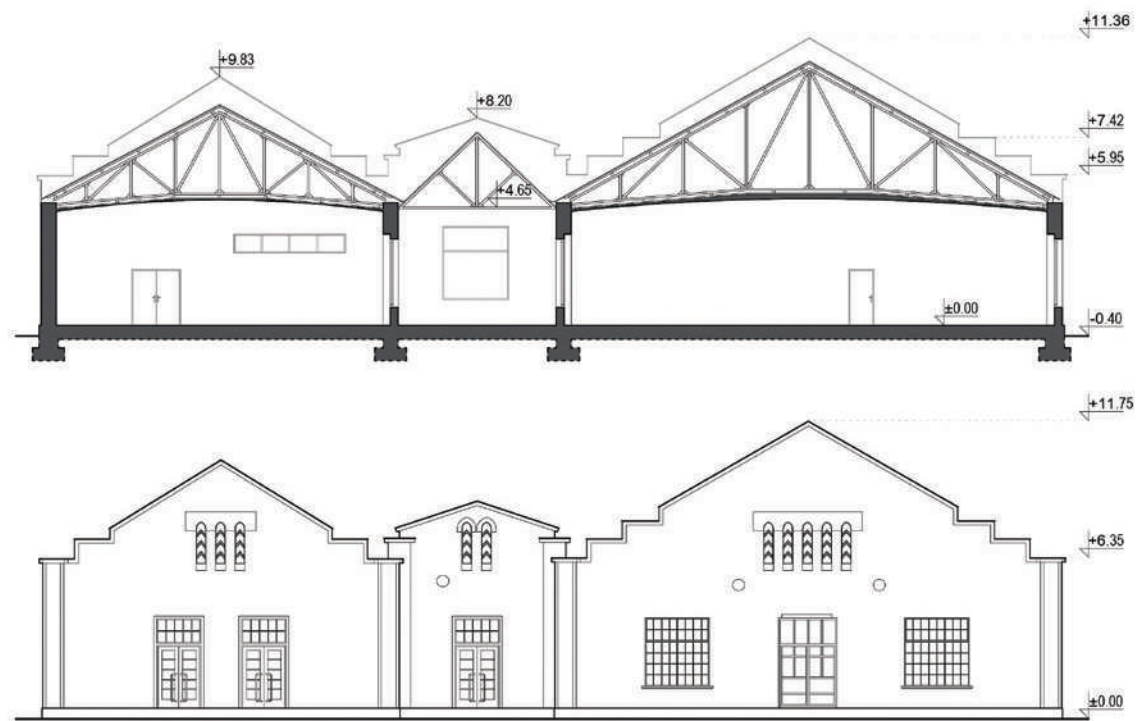
The first hall towards the river, situated to the south of the factory building perpendicular to it, was designed as a combed yarn spinning facility. It runs parallel to the Vučjanka River along its longer side, with its shorter side facing the courtyard. The combed yarn spinning facility was constructed with an 18-metre span between supports and a total hall length of 55 metres. Subsequent extensions included offices and

Сл. 63. Предионица чешљаног предива, основа са постројењима
Fig. 63: The combed yarn spinning facility, layout with installations

додате су канцеларије и још једна мања хала на преосталом простору између реке и предионице. Предионица чешљане вуне саграђена је уз употребу конструктивних система који су омогућили савлађивање великог распона без потпорних стубова. Ободни зидови зидани су опеком у масивном систему, са краћом репрезентативнијом фасадном равни окренутом ка северу, односно ка централном дворишном простору. Велики распон простора без стубова био је потребан за несметан процес рада, с обзиром да се у овој просторији вршило предење влаченог предива помоћу машинских вретена. Распон од 18m ширине постигнут је челичном решеткастом конструкцијом, ослоњеном на зидане ободне зидове.

another smaller hall that occupied the space between the river and the spinning facility. The construction of the combed wool spinning facility involved structural systems that allowed for wide spans to be covered without the need for columns. The perimeter walls were built using a massive brick system, with a shorter and more representative façade facing north, towards the central courtyard. A large column-free space was essential to allow an uninterrupted work process, as the area was used for spinning carded yarn with machine spindles. The 18-metre span was achieved using a steel lattice structure supported on the masonry perimeter walls.

Сл. 64. Зграде предионица и ткачнице, попречни пресек и северни изглед
Fig. 64: The spinning and weaving facility buildings, transverse section and north façade

ТКАЧНИЦА

Источно од предионице влаченог предива, следећа у низу, налазила се велика ткачница са 18 разбоја. Предионица и ткачница биле су повезане застакљеним пролазом, при чему су стаклени кровови између фабричких хала имали улогу увођења природног осветљења унутар фабричких хала.

Поред неопходних машина за припрему, у ткачници су касније била инсталирана 24 разбоја фирме „Schener“, шест разбоја фирме „Dopros“ и два разбоја фирме „Rüti“.

Касније је саграђена још једна зграда ткачнице, на десној страни комплекса, јужније од зграде мензе. Нова зграда ткачнице саграђена је у систему шед крова са челичним стубовима и кровним решеткама.

На левој страни комплекса, јужно од централног дворишта, даље се налазила котларница са парним котлом и озиданим димњаком, а на њу се надовезивала зграда у којој се одвијало прање, бојење, сушење и завршна обрада предива.

WEAVING FACILITY

Next in the row, located east of the carded yarn spinning facility, was a large weaving facility with 18 looms. The spinning and weaving facilities were connected by a glass-paned corridor, and glass roofs were installed between the factory halls to allow natural light into the space.

The weaving facility was subsequently equipped with 24 Schener looms, six Dopros looms and two Rüti looms along with the required preparatory machines. Another weaving facility was later built on the right side of the complex, south of the cafeteria. The new weaving facility was constructed with a shed roof system supported by steel columns and lattice trusses. The left side of the complex, located south of the central courtyard, housed a utility room with a steam boiler and masonry chimney, followed by the building for yarn scouring, dyeing, drying, and finishing

Сл. 65. Нова зграда ткачница са машинама, Сл. 66. Нова зграда ткачнице, изглед 2022.

Fig. 65: The new weaving facility with machines; Fig. 66: The new weaving facility in 2022

Сл. 67. Фабричке зграде,
бојачница и котларница
Fig. 67: The factory buildings,
dyeing facility and utility room

БОЈАЧНИЦА И ДОРАДА

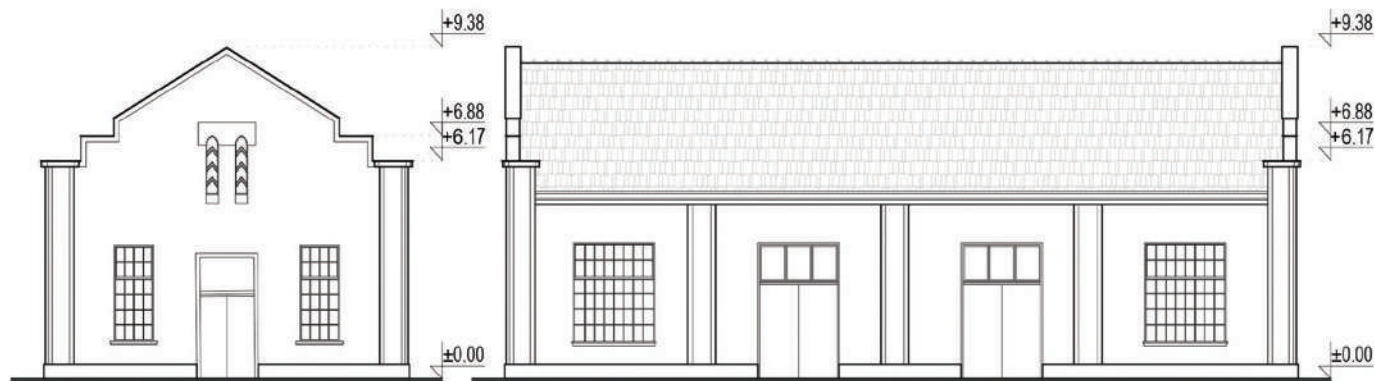
Велика пажња посвећена је процесима бојења и дораде тканина, па се посебно водило рачуна о опремању бојачнице, која је поступно комплетирана апаратима за бојење влакана, траке и тканине, а затим је уређена и хала за машинско завршно дорађивање влачене и чешљане вуне. Лазар Теокаровић је 1941. године набавио неколико дорадних „раух машина“ за чупављење, које су се користиле у производњи громби штофова, велура и других производа, чиме је квалитет готових производа подигнут на највиши могући ниво (Миленковић, 2003: 37).

Квалитетним завршним процесима, уз све остале елементе процеса производње и примену меке воде, постигао се највиши квалитет производа.

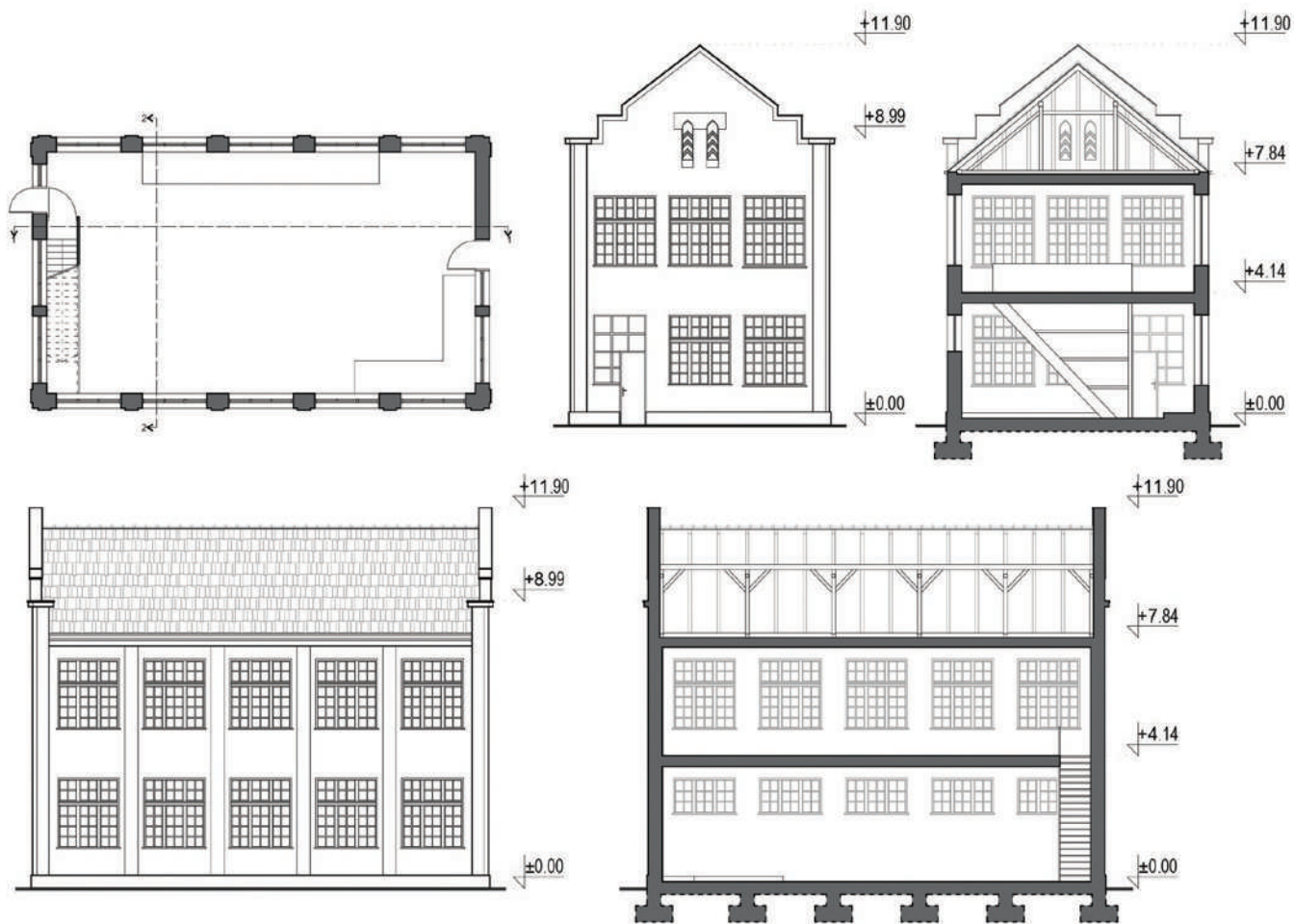
DYEING AND FINISHING FACILITIES

Great attention was given to the fabric dyeing and finishing processes. Therefore, the dyeing facility was equipped with special care and gradually furnished with fibre, sliver and fabric dyeing devices. Subsequently, the hall for carded and combed wool finishing was furnished with finishing machines. In 1941, Lazar Teokarović purchased several Rauch napping machines used for production of thick woollen fabric with a rough texture called grombi, velour, and other products, elevating the finished product quality to the highest level (Milenković, 2003: 37).

The use of high-quality finishing processes, along with all other manufacturing aspects and soft water, resulted in top-quality products.

Сл. 68. Зграда бојачнице, основа, подужни пресек, северни и западни изглед
Fig. 68: The dyeing facility building, layout, longitudinal section, north and west façades

Сл. 69. Зграда дораде, основа, подужни и попречни пресек, северни и западни изглед
 Fig. 69: The finishing building, layout, longitudinal and transverse sections, north and west façades

МАГАЦИН СИРОВИНА

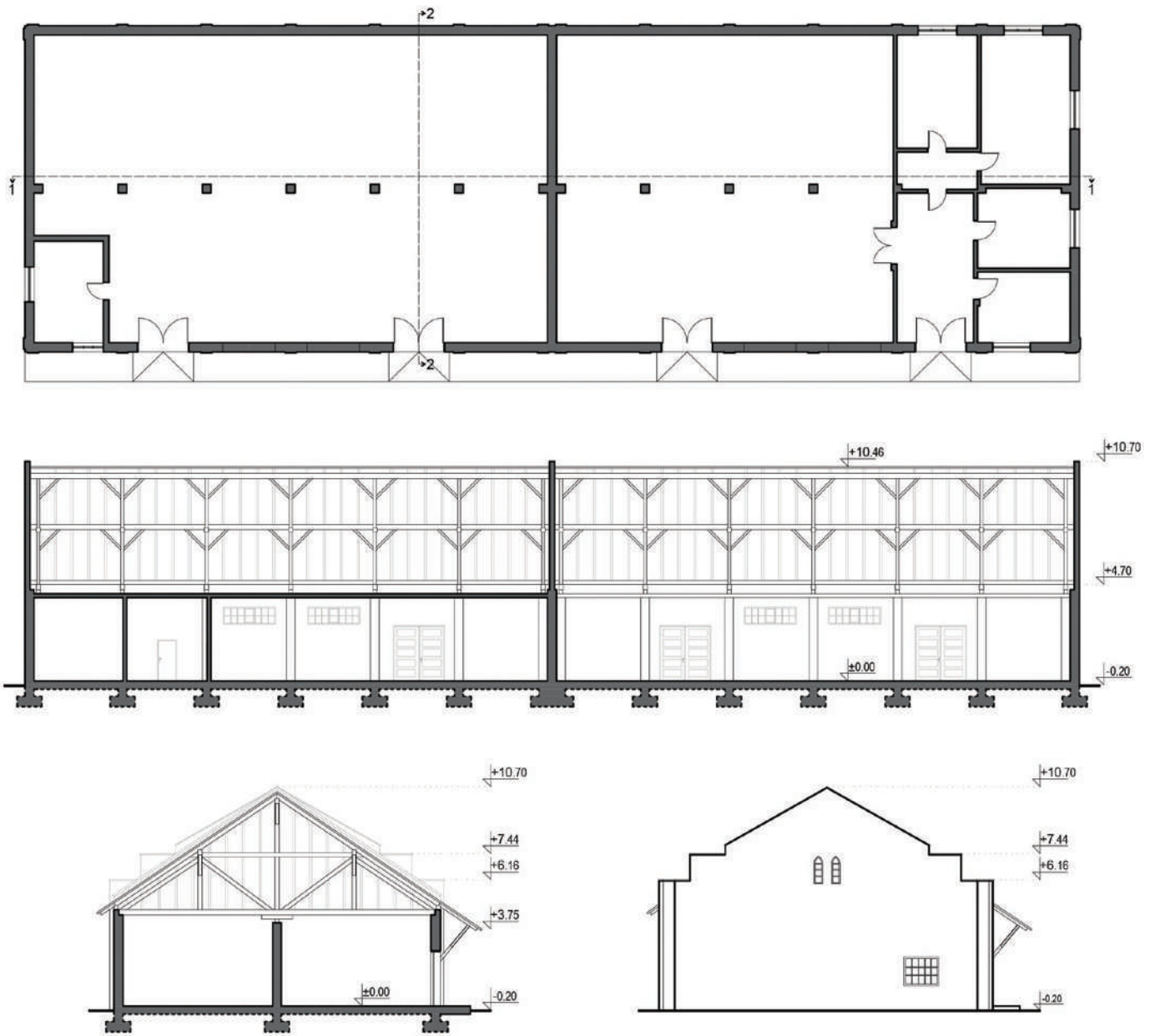
Магацин сировина позициониран је на левој обали реке Вучјанке, и представља функционално и архитектонски значајну грађевину у оквиру фабричког комплекса. Дизајн и конструкција магацина одражавају практичне захтеве складиштења сировина, уз истовремено поштовање естетских принципа усклађености са осталим зградама у комплексу. Куриозитет ове зграде је дрвени конструктивни склоп, различит у односу на остале фабричке хале, у којима је примењена челична решеткаста конструкција. Овај податак може указивати да је магацин сировина грађен пре изградње осталих фабричких зграда, односно да је једна од старијих грађевина у комплексу. Фасадни омотач у великој мери прати изглед и стилски је усаглашен са осталим халама у комплексу. Конструктивни склоп зграде је зидани систем, као и код осталих хала, али је, у случају ове зграде, кровна конструкција саграђена од масивних дрвених гредних, а не челичних елемената.

Како би се постигао већи распон између ослонаца, зидови који су грађени опеком старог формата су, на местима ослањања дрвених гредних елемената кровне конструкције, ојачани озиданим пиластрима са спољашње стране. На средини распона кровне конструкције налази се по један зидани стубац, на растојању од 410 cm од зидова, постављен испод слемена и у правцу дрвених греда кровне конструкције. На овај начин, постигнут је отворен простор којим се олакшава манипулација, пренос и складиштење робе. Кров је двосливни са препуштеном широком стрехом, коју придржавају дрвени косници. Улога стрехе је да омогући заштићен утовар/истовар робе. Бочни зидови су са високим забатима и карактеристичним издуженим прозорима завршеним шиљатим луковима, које можемо видети на скоро свим зградама из периода изградње фабрике (управна зграда, предоница, ткачница, бојачница и дорада, магацин, левијатан и менза).

RAW MATERIALS WAREHOUSE

Located on the left bank of the Vučjanka River, the raw materials warehouse is an important building on the factory grounds, both functionally and architecturally. The design and structure of the warehouse reflect the practical requirements for raw material storage while also adhering to the aesthetic principles of compatibility with the other buildings in the complex. A notable feature of this building is its use of a timber structural assembly, in contrast to the steel lattice structures found in the other factory halls. This information may suggest that the raw materials warehouse was built before other factory buildings and is among the older buildings within the complex. The façade is largely consistent with the other halls within the complex in terms of appearance and style. As with the other halls, the structural assembly of the building involves a masonry system. However, this building's roof structure was made of massive timber beams, rather than steel ones.

The walls, constructed from old-standard bricks, were reinforced with masonry pilasters on the exterior side at the support points of the timber roof beams, allowing for wider spans between supports. At the centre of the span covered by the roof structure, a row of masonry columns set beneath the ridge runs parallel to the timber roof beams, positioned 410 cm from the walls. This creates an open space that facilitates the handling, transfer, and storage of goods. It is topped with a gable roof featuring wide overhanging eaves supported by timber braces. The function of the eaves is to provide protection for the loading and unloading of goods. The side walls feature tall gable walls and characteristic elongated windows topped with lancet arches, which are seen on nearly every building dating from the period of the factory's construction (administrative building, spinning, weaving, dyeing and finishing facilities, warehouse, Leviathan, and cafeteria).

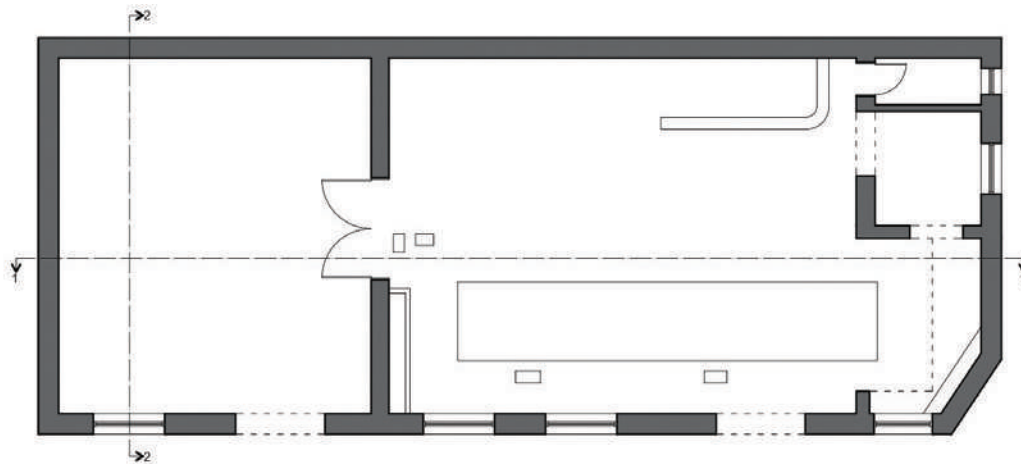
Сл. 70. Зграда магацина сировина, основа, подужни и попречни пресек и јужни изглед
 Fig. 70: The raw materials warehouse, layout, longitudinal and transverse sections, along with south façade

ЛЕВИЈАТАН

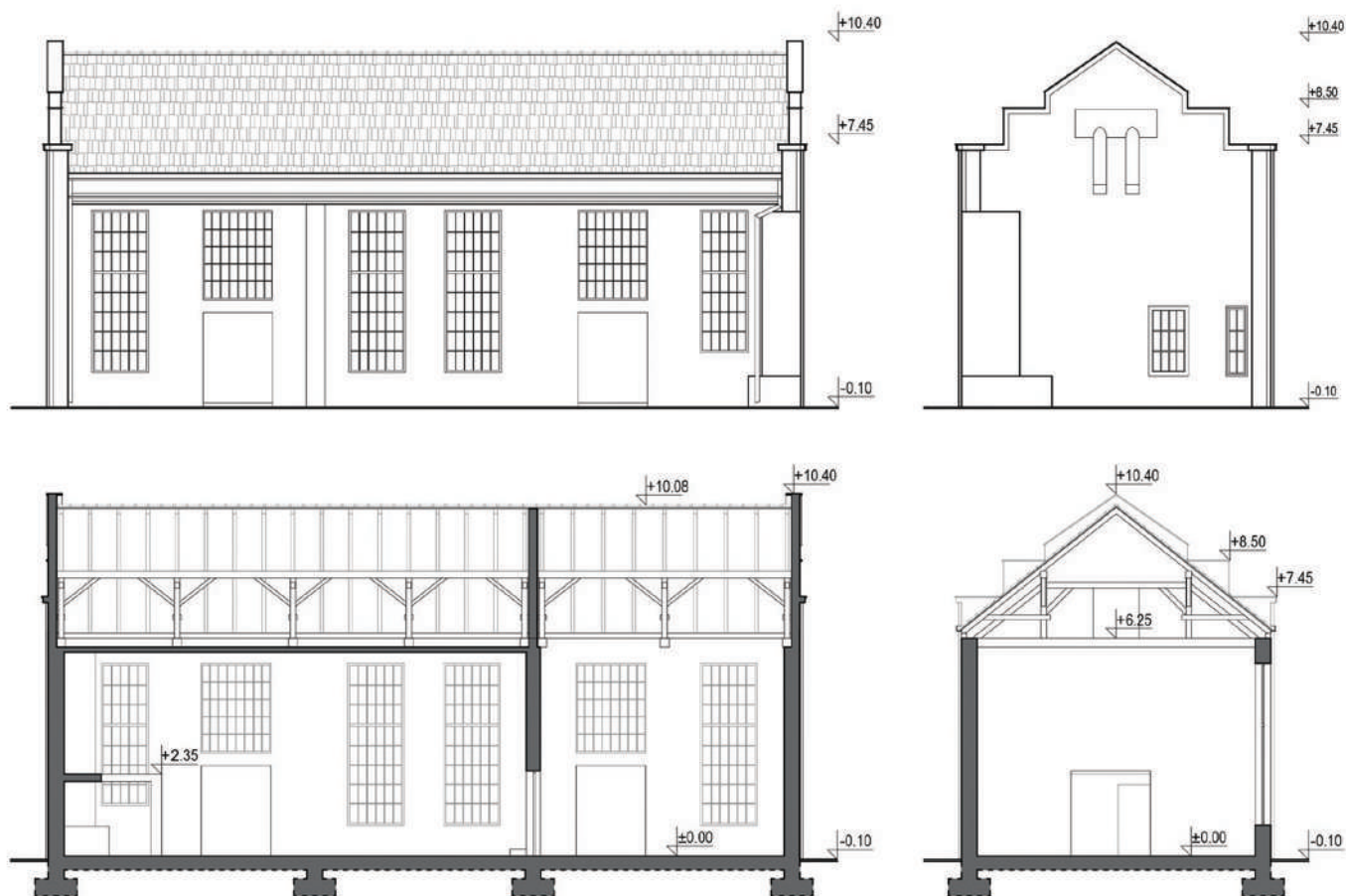
Зграда левијатана постављена је тик уз леву обалу реке, у близини зграде мензе и северно од зграде магацина сировина. Издваја се својом позицијом уз саму реку, а карактерише је велика висина и отворени простор хале, дрвена кровна конструкција и бетонске каде. Конструктивни склоп зграде је зидани систем, са наглашеним бочним зидовима са забатима и степенасто израђеном атиком. Кров је двосливни, а кровна конструкција је израђена од масивних дрвених греда. На бочним зидовима са забатима уочавају се карактеристични издужени прозори завршени шиљатим луковима, као и код других зграда у фабричком кругу.

LEVIATHAN

The building housing the Leviathan is located directly on the left bank of the river, near the cafeteria and north of the raw materials warehouse. What sets it apart is its riverside location and distinctive features, including a very high, open hall, a timber roof structure, and concrete tanks. The structural assembly of the building involves a masonry system, with accentuated side walls featuring gable walls and a stepped attic. It is covered by a gable roof, with the roof structure supported by massive timber beams. The side walls feature gable walls and distinctive elongated windows topped with lancet arches, a design also seen on other buildings throughout the factory site.

Сл. 71. Зграда за прање са левијатаном, основа
Fig. 71: The scouring building with Leviathan, layout

Сл. 72. Зграда за прање са левијатаном, подужни и попречни пресек и јужни изглед
 Fig. 72: The scouring building with Leviathan, longitudinal and transverse sections, along with south façade

Сл. 73. Фабрички круг и резиденцијални
кварт у Вучју

Fig. 73: The factory site and residential
quarters in Vučje

РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ ДЕО У ВУЧЈУ

Јужно од фабричког круга, повезана са централним двориштем фабрике раскошном капијом и уређеним вртом, надовезивала се резиденцијална целина са репрезентативном вилом за госте и високе званице. Ова целина се простирала узводно од фабричког круга на левој и десној обали Вучјанке, и у целости је осмишљена као најмаркантнији део читавог комплекса, са вилом за пријем гостију као доминантним елементом варошице. У оквиру резиденцијалне целине налази се и тзв. Мала вила Теокаровића, изграђена пре новог фабричког комплекса, коју је породица Теокаровић користила за становање. Положај Мале виле и фабричких зграда старе гајтанаре у великој мери је утицао на урбанистичко уређење и позиције нових грађевина комплекса. Из литературе се може закључити да су фабричке зграде старе Митине гајтанаре биле распоређене на левој обали реке, на месту данашњег Дома здравља и базена, и у близини Мале виле, те да је она, поред намене становања породице, служила и као својеврсна управна зграда. Познато је да су зграде старе гајтанаре све до Другог светског рата биле у добром стању, односно да су се добро одржавале и користиле и након изградње новог фабричког комплекса.

Монументална, такозвана Велика вила Теокаровића у непосредној близини фабричког круга, иако руинирана, и даље је симбол Вучја. Повезаност фабричког круга са вилом остварена је пешачком стазом, пространим уређеним вртом са фонтанама, китњастом капијом и оградама. Стаза је од управне фабричке зграде, преко централног дворишта, водила кроз стамене производне хале до виле, где су се пословни преговори настављали у пријатној атмосфери раскошног дома.

У оквиру изградње новог резиденцијалног дела комплекса, на левој обали реке подигнуте су две

RESIDENTIAL SECTION IN VUČJE

To the south of the factory site, connected to the central factory courtyard by a grand gate and a landscaped garden, there was a residential area featuring a representative villa for guests and dignitaries. This area stretched upstream from the factory site, along both banks of the Vučjanka River, and was designed as the most prominent section of the entire complex, with the guest villa as the dominant feature of the town. The residential area also includes the so-called Small Teokarović Villa, which was built prior to the new factory complex and served as the Teokarović family residence. The location of the Small Villa and the old braid workshop buildings significantly influenced the urban planning and placement of the new buildings in the complex. Based on the literature, it can be concluded that the old Mita's braid workshop buildings were located along the left bank of the river, on the site of the present-day Community Health Centre and swimming pool, and near the Small Villa, which served both as the family's residence and as an administrative building. The old braid workshop buildings were known to be in excellent condition, well-maintained, and remained in use until the Second World War, even after the new factory complex was constructed.

Although devastated, the monumental Grand Teokarović Villa, located in the immediate vicinity of the factory site, is still regarded as a symbol of Vučje. The factory site and the villa were connected by a footpath, a spacious landscaped garden with fountains, an intricate gate, and fences. The path ran from the factory administrative building, across the central courtyard, and among the solid production halls to the villa where business negotiations would continue in the pleasant atmosphere of the luxurious home.

On the left river bank, two villas for directors were built as part of the new residential section of the

виле за директоре, са по једним комфорним станом и пространим окућницама, органски повезане са остатком индустријског комплекса и утопљене у уређено зеленило, које је представљало заштитни знак фабрике газда Лазе.

О негованим баштама, брижљиво бираном и гајеном дрвећу овог комплекса постоји више података у предратним новинама, где се описује хладовити парк, простор и зграде дискретно заклоњене украсним дрвећем и орасима које је засадио Димитрије Теокаровић. Можда један од најлепших описа уређених вртова на имању Лазара Теокаровића даје Светлана Велмар Јанковић у делу Прозраци, присећајући се свог боравка у Вучју током лета 1941. године, које је као седмогодишња девојчица, бежећи од рата, провела у Вучју, у кругу породице свог тече Лазе Теокаровића и тетке Љубице: „Чим смо стигли, ошамутило ме је тајанство предела... вртови, баште и воћњаци што се пружају у недоглед. Ту, у подножју планине Кукавице, владао је спокој. Недодирљива лепота. Редови жутих и црних лала дуж невеликог базена са водоскоком, испред нове породичне виле у којој су становали тетка и теча и мали наследник вилинског света који ће ускоро нестати... Рунделе са цвећем, ружичњак, грмље тајанствених, крупних цветова око виле за госте у коју смо се ми сместили. Мостићи на речици Вучјанки што је протицала кроз цело имање, окомитих, подзиданих обала, обраслих густим, високим, миришљавим травама. Непрегледни јабучар, затим шљивар. Шума, црна, у сенци Кукавице. Висока жичана ограда, са капијом, одвајала је имање од шуме“ (Велмар Јанковић, 2003: 158).

complex. Each villa comprised a comfortable apartment and a large garden, seamlessly integrated into the industrial complex and set within the landscaped greenery characteristic of Master Laza's factory.

Pre-war newspapers provide more details about the well-tended gardens and carefully selected and grown trees in the complex, describing the shaded park and the spaces and buildings discreetly concealed by decorative trees and oaks planted by Dimitrije Teokarović. In her novel *Prozraci*, Svetlana Velmar Janković offers one of the most charming descriptions of the landscaped gardens on Lazar Teokarović's property, recalling her 1941 stay in Vučje as a seven-year-old girl fleeing the war. She spent that summer in the family circle of her uncle Laza Teokarović and aunt Ljubica: 'As soon as we arrived, I was dazzled by the mysterious sceneries... gardens, vegetable plots, and orchards stretching endlessly. There, at the foot of Mount Kukavica, lay a realm of peace. Untouchable beauty. Rows of yellow and black tulips lining a small pool with a fountain in front of the new family villa, home to my aunt, uncle, and the little heir to a fairy world soon to vanish... Flowerpots, a rose garden, bushes with mysterious, large blossoms growing around the guest villa that we occupied. Bridges over the Vučjanka River flowing through the entire property, with its steep, braced banks overgrown with thick, tall, fragrant herbs. A vast apple orchard followed by plum groves. A forest, black, overshadowed by Mount Kukavica. A high wire fence with a gate separated the property from the forest' (Velmar Janković, 2003: 158).

Слика 74. Вила Теокаровића у Вучју,
западна фасада.
Figure 74: The Teokarović Villa in Vučje,
west façade.

ВИЛА ТЕОКАРОВИЋА

Најпознатија грађевина у Вучју је велелепна Вила Теокаровића, која је настала по наруџбини Лазара Теокаровића у склопу пројекта изградње фабрике вунених тканина у Вучју. Иако руинирана, још увек сведочи о златном добу лесковачке текстилне индустрије и предратне индустријске елите. Налази се у Улици Косте Стаменковића бр. 34, у централној парковској површини Вучја, на десној обали реке. Градња виле почела је 1934. године, паралелно с изградњом фабричког круга, а завршена је већ 1935. године (Просен, 2005: 100). Након започете успешне сарадње са младим ар-

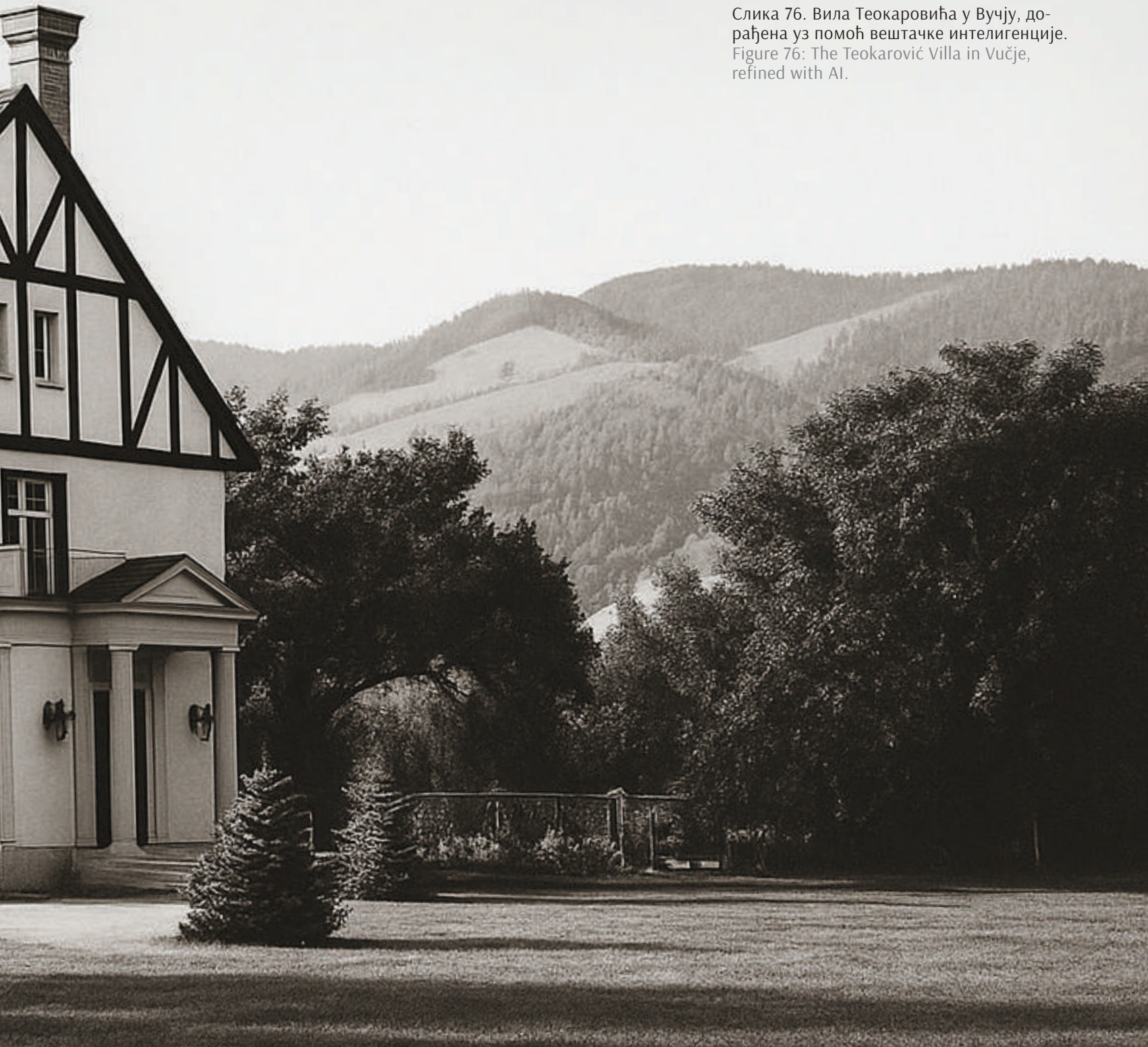
THE TEOKAROVIĆ VILLA

The imposing Teokarović Villa is the most prominent building in Vučje, commissioned by Lazar Teokarović as part of the design for the woollen fabric factory's construction. Although in ruins, it still bears witness to the golden era of the Leskovac textile industry and its pre-war industrial elite. It is located at No. 34 Koste Stamenkovića St., in the central area of the park on the right bank of the river in Vučje. Its construction began in 1934, at the same time as that of the factory site, and was completed as early as 1935 (Prosen, 2005: 100).

Сл. 75. Вила Теокаровића у Вучју, поглед са запада
Fig. 75: The Teokarović Villa in Vučje, western view

Слика 76. Вила Теокаровића у Вучју, до-
рађена уз помоћ вештачке интелигенције.
Figure 76: The Teokarović Villa in Vučje,
refined with AI.

хитектом Григоријем Самојловим на изградњи фабричког круга, власник је одлучио да му повери и пројекат за изградњу новог репрезентативног дома, намењеног за пријем гостију и пословних партнера.

Вила је постављена тако да се остварује несметан визуелни контакт са фабричким комплексом, док је њена уроњеност у зеленило обезбеђивала приватност гостију и истовремено одржавала везу са природом. Парковски простор, који данас чини непосредно окружење виле Теокаровића, неправилног је издуженог облика и сужава се ка југу. Са источне стране граничи се саобраћајницом, са

After successfully initiating cooperation with the young architect Grigorije Samojlov on the factory site construction, the owner decided to trust him with the project of building a new representative house designed for receiving guests and business partners. The villa's position offered direct visual contact with the factory complex, while its immersion in greenery provided guests with privacy, allowing connection to nature. The park area that today immediately surrounds the Teokarović Villa has an irregular, elongated shape that narrows to the south. It is bordered by a road to the east, the Vučjanka River to the west, and the

Сл. 77. Вила Теокаровића у Вучју, поглед са југа
Fig. 77: The Teokarović Villa in Vučje, southern view

западне реком Вучјанком, а са северне фабричким комплексом. Изворним урбанистичким решењем, Велику вилу окруживао је некада лепо уређени велики врт. Врт пун цвећа, зеленила и воћака, са поплочаним стазама, фонтаном и богато декорисаном улазном капијом која је повезивала резиденцијални део са фабричким кругом, био је ограђен декорисаном жичаном оградом. Јужно од виле налази се невелики, али складно изграђен базен, до кога је приступ наглашен перголом. Мостићем преко Вучјанке остваривала се веза са Малом вилом и гајтанаром на левој обали реке.

Двоспратна вила, са композицијом истурених делова прочеља завршених оштрим забатима и косим крововима, поседује елементе северњачког романтизма. На приземним партијама здања уочава се архитектура енглеског неокласицизма, која се огледа у декорацији улазних партија. Разуђених је основа, условљених распоредом и величином просторија, додатно наглашених истуреним балконима и богатом спољном обрадом, што указује на намеру власника и архитекте да креирају упечатљиву грађевину.

Састоји се од подрума, приземља, спрата и поткровља. Подрум у југоисточном делу грађевине, површине око 50m², служио је као техничка просторија и у њему је смештена стара подстаница грејања.

Главна улазна партија виле окренута је ка фабричком кругу, наглашена истуреним забатом и стубовима обрађеним у вештачком камену. Улазни хол у приземљу завршно је обрађен ливеним терацом у две боје, са изведеним декорацијама у стилу интарзија. Приземље је организовано са наменом која је предвиђала јавнији карактер. Три међусобно повезана и раскошно опремљена салона служила су за пријем гостију, организацију пословних састанака, забаву и угошћавање пословних партнера. У одређеним приликама, за време већих светковина, салони су добијали карактер јединственог простора отварањем вишекрилних застакљених врата у оквиру широких засведених пролаза.

factory complex to the north. According to the original urban design, the Grand Villa was surrounded by a large, beautifully landscaped garden. The garden, filled with flowers, greenery, and fruit, featured paved paths, a fountain, and a richly decorated entrance gate that connected the residential area to the factory site. It was enclosed by an ornamental wire fence. A pathway, accented with a pergola, ran to the south of the villa, leading to a small but finely crafted pool. A little bridge over the Vučjanka River connected it to the Small Villa and the braid workshop located on the left bank.

The three-storey villa, with its composition featuring protruding sections of the frontage topped by steep gable walls and slanted roofs, incorporates elements of Northern Romanticism. The ground-floor section of the building incorporates elements of English Neoclassical architecture, evident in the decoration of the entrance areas. The irregularly shaped foundation, determined by the room layout and size, and further accentuated by protruding balconies and rich exterior finishes, reveals the owner and architect's intention to create a striking structure.

It consists of a basement, ground floor, first floor, and attic. The basement, located in the south-eastern section of the building and covering an area of about 50 m², served as a utility room and housed an old heating substation.

The main entrance of the villa faces the factory site and is accentuated with a protruding gable wall and columns finished in artificial stone. The entrance hall on the ground floor is finished with bicoloured poured-in-place terrazzo, featuring inlay-style decorative accents. The ground floor is designed to accommodate more public activities. Three interconnected and lavishly furnished salons were used to host guests, organize business meetings and parties, and entertain business partners. On special occasions and during important festivities, the salons were transformed into a single space by opening the multi-winged glass partitions set within the wide, vaulted passages.

У источном салону наглашено је лепо обрађено степениште за приступ спрату, са полукружно завршеним степеницима, дрвеном оградом и парапетном дрвеном заштитом зидова. Испред степеништа налазио се концертни клавир. Централна тачка у западном салону био је камин са отвореним огњиштем. Обрада камина изведена је у камену најфинијег квалитета, различитих боја. Бела боја преовлађује, док су каменом тамних нијанси зелене боје наглашени одређени детаљи, каква је глава овна, са леве и десне стране камина. Овај салон се трима идентичним четворокрилним високим вратима са надсветлом, отвара ка пространој отвореној тераси, и гледа на реку. Положај терасе, као и уређени врт дуж реке и око виле, стварали су интимну атмосферу, заклоњену у односу на главну улицу.

Југозападни салон карактеристичан је по вишеугаоном еркеру који је коришћен као кутак за доручак с погледом на реку и излазом на јужни трем виле, који води ка дворишту са перголом и мањим базеном. Кухињски блок, на југоистоку, састоји се од простране кухиње, помоћне просторије и степеништа које води ка спрату, поткровљу и подруму. Све просторије у приземљу богато су украшене зидним профилисаним гипсаним украсима.

Спрат је интимнијег карактера, са апартманима и спаваћим собама око централног коридора и балконима различитих величина и облика. Луксузна декорација ентеријера на спрату додатно је наглашена гипсаним профилисаним венцима, декорисаним зупчастим или флоралним фризовима и линеарном декорацијом зидова и плафона. Плафони су обogaћени гипсаним розетама. Западно од централног коридора оријентисане су две простране, данас међусобно повезане просторије које чине луксузни апартман са раскошним купатилом окренутим ка северу, и пространом терасом ка југу. Североисточни и југоисточни део виле намењен је апартманима, од којих један садржи прозор који излази из равни зида тзв. кибицфен-

The eastern salon is highlighted by a beautifully crafted staircase leading to the first floor, featuring semi-circular base, a wooden railing, and walls protected by a wooden parapet. At the base of the staircase stood a grand piano. An open fireplace was the focal point of the western salon. The fireplace is crafted from the finest multicoloured stone. Predominantly white, it features dark-shaded green stone accents that highlight specific details, such as ram's heads flanking the fireplace.

Through three identical tall four-leaf doors with fanlights, the salon opens onto a spacious outdoor terrace overlooking the river. The location of the terrace, coupled with the landscaped garden stretching along the river and around the villa, created an intimate atmosphere, shielded from the main street.

The south-western salon is notable for its multi-angled bay window, used as a breakfast recess with a view of the river, and for its access to the villa's southern porch, which leads to a courtyard with a pergola and a small pool. The south-eastern kitchen block includes a spacious kitchen, a pantry, and a staircase leading to the first floor, attic, and basement. All rooms on the ground floor are richly decorated with ornamental plaster mouldings on the walls.

The first floor is more intimate, with apartments and bedrooms along the central corridor, as well as balconies of various shapes and sizes. The luxurious interior design on the first floor is further accentuated by plaster cornice moulding, adorned with indented or floral friezes and linear decorations on the walls and ceilings. The ceilings are enhanced with plaster rosettes. The two spacious, now interconnected rooms of this luxurious apartment are located to the west of the central corridor and feature a lavish bathroom facing north and a large terrace facing south. The north and south-eastern sections of the villa are designed as apartments. One of them features a projecting window (the so-called oriel window), which is atypical for this

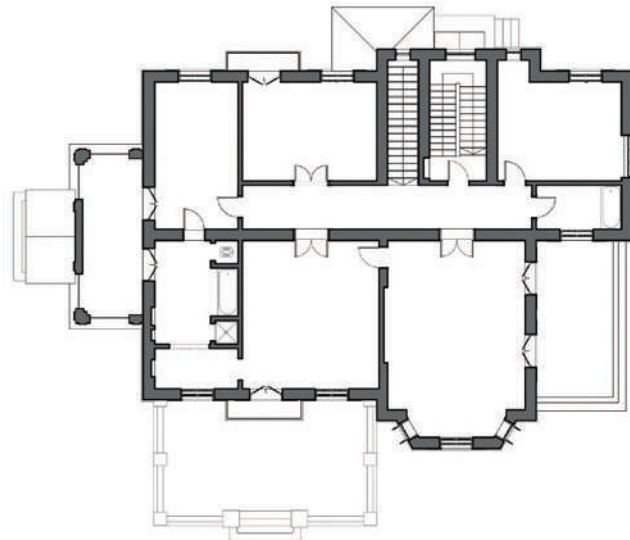
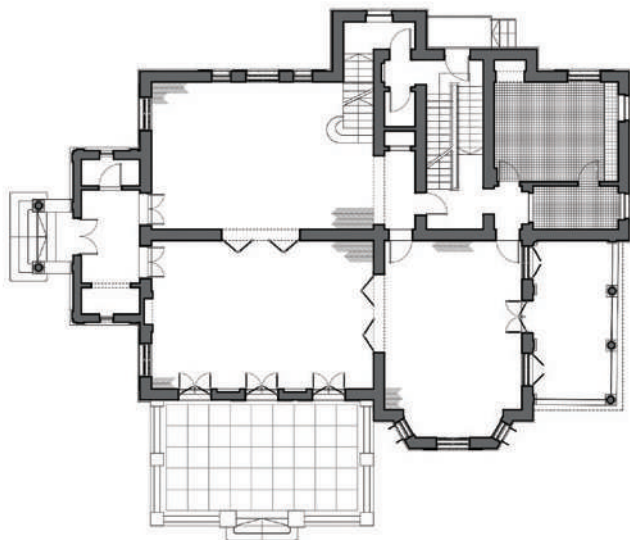
Сл. 78. Вила Теокаровића у Вучју, фрагменти ентеријера
Fig. 78: The Teokarović Villa in Vučje, interior design fragments

стер, нетипичан за ове крајеве. Кибицфенстер се, као мотив, често среће у средњоевропској и западноевропској ренесанси, посебно вернакуларној архитектури, одакле је архитекта Самојлов могао црпети инспирацију приликом ликовног обликовања виле. У поткровљу се налазило неколико соба намењених за смештај послуге.

За време Другог светског рата започето је уништавање имовине породице Теокаровић у Вучју. Разношене су машине из фабричког круга како би се

region. The oriel window is a common motif in Central and Western European Renaissance architecture, particularly in its vernacular forms, and likely served as an inspiration to architect Samojlov while designing the villa. The attic consists of several rooms that housed the servants.

The devastation of the Teokarović family's property in Vučje began during the Second World War. The machines installed on the factory site were removed to halt the manufacturing process. This was soon

Сл. 79. Вила Теокаровића у Вучју, основа приземља и спрата
 Fig. 79: The Teokarović Villa in Vučje, ground floor and first floor layouts

онемогућила производња, а убрзо је и намештај из виле и управне зграде уништаван или одношен. Мештани Вучја говоре о вредним уметничким делима која су красила вилу, а која су касније нестала. Вила је, заједно са фабриком, национализована, и њоме је газдовала управа фабрике. До осамдесетих година прошлог века, у вили је био смештен угоститељски објекат – бар. Након пожара који је избио у том периоду, престала је са радом. Објекат је након пожара делимично обновљен, али због недовољно средстава вероватно није наставио са радом. Данас је напуштен и у стању је прогресивног пропадања.

Парк око Виле Теокаровића, који је некада био понос вароши и шире, данас је запуштен и занемарен. Од старог сјаја врта остала је делимично сачувана стара пергола са бетонским стубовима и дрвеним гредама, која усмерава кретање ка невеликом, лепо обликованом базену, јужно од виле.

followed by the destruction and looting of the furniture in the villa and administrative building. The locals of Vučje speak of valuable works of art that once adorned the villa and later disappeared. The villa was nationalised along with the factory and came under the management of the factory administration. Until the 1980s, the building housed a hospitality facility—a bar. It ceased operations after a fire broke out during this period. After the fire, the building was partially restored, but it did not resume operations, likely due to a lack of funds. Today, it is abandoned and in a state of progressive ruin.

The park surrounding the Teokarović Villa—once a source of pride for the town and beyond—is now uncared for and neglected. The garden's former splendour is partially preserved in the old pergola with concrete columns and timber beams, guiding the path toward a small, beautifully shaped pool to the south of the villa.

Сл. 80. Вила Теокаровића у Вучју, западни и јужни изглед (тренутно стање и идеална реконструкција)
 Fig. 80: The Teokarović Villa in Vučje, west and south façades (current state and ideal reconstruction)

Слика 81. Мала вила Теокаровића,
северна фасада.
Figure 81: The Small Teokarović Villa,
north façade.

МАЛА ВИЛА ТЕОКАРОВИЋА

Мала вила Теокаровића у Вучју, која се налази на левој обали Вучјанке, у близини Дома здравља, била је део индустријског комплекса Митине фабрике гајтана. Једна је од малобројних сачуваних зграда грађених пре новог фабричког комплекса Лазара Теокаровића. Позиција виле била је стратешки важна, јер се налазила на самој обали Вучјанке, окружена каналима који су били кључни за функционисање старе Митине гајтанаре, и била је интегрални део комплекса који је укључивао инфраструктуру неопходну за рад текстилне индустрије.

Кућа је значајан пример архитектуре свог времена као спој функционалности и естетских вредности са елементима карактеристичним за архитектуру у духу сецесије (Медаковић, 1984: 48-50). Симетричност у обликовању изражена је на главној фасадној равни, окренутој ка северу.

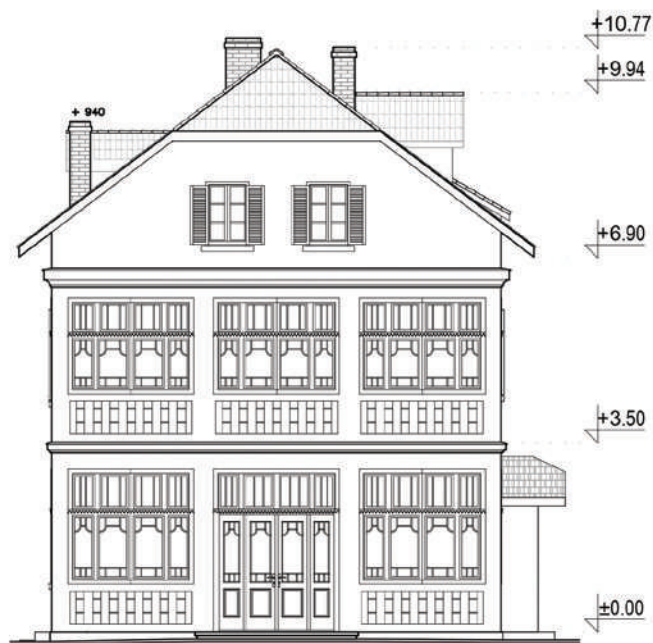
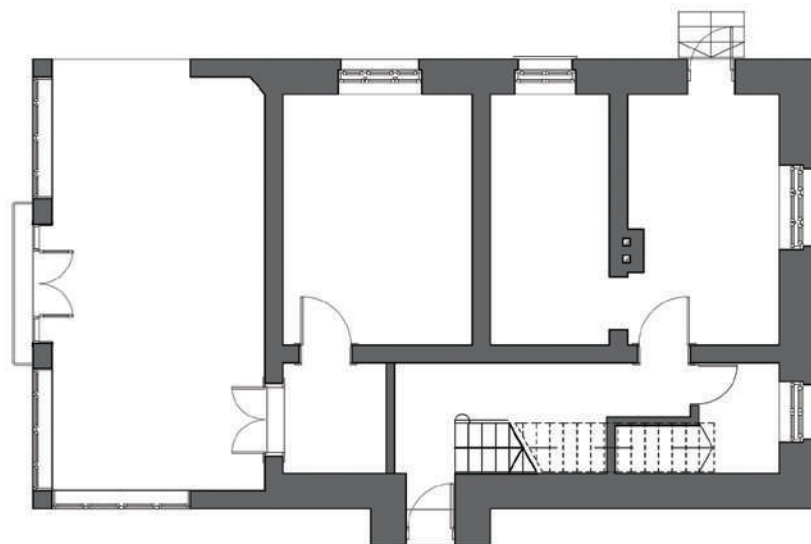
Приземље, први спрат и поткровље пружали су довољно простора за породични живот и рад. Распоред просторија и оријентација зграде указују на пажљиво планирање, упућују на значај фабричког комплекса за породицу, што говори о њиховој посвећености послу којим су се бавили. Главна, северна страна куће окренута ка фабричким зградама, застакљена је у обе етажне, што може указивати на сталну присутност власника у радном процесу. Употреба широких застакљених површина једна је од карактеристика сецесије. Велики број прозора на вили у овом случају вероватно није покушај да се у просторије уведе што више природног светла, већ потреба отварања ка фабрици, како би се омогућило несметано надгледање рада у сваком тренутку. Приземље и спрат састоје се од просторије на северу са прозорима уместо зидова. Класичне собе за живот и рад окренуте су ка реци и имају источну оријентацију, док је пространи ходник са

THE SMALL TEOKAROVIĆ VILLA

Situated on the left bank of the Vučjanka River, near the Community Health Centre, the Small Teokarović Villa in Vučje was part of the industrial complex of Mita's braid factory. It is one of the few preserved buildings constructed before the new Lazar Teokarović's factory complex. Built on the very bank of the Vučjanka River and surrounded by canals essential to the operation of the old Mita's braid workshop, the villa held a strategically important and integral position within the complex, which included the infrastructure vital to textile production.

The house is a notable example of the architecture of its time, combining functionality and aesthetic values with elements characteristic of Secessionist architecture (Medaković, 1984: 48-50). The symmetrical design is emphasized on the main façade, facing north.

The ground floor, first floor, and attic provided plenty of space for both family life and work. The layout of the rooms and the overall orientation of the building suggest careful planning and underscore the significance of the factory complex to the family, speaking volumes about their dedication to their work. The main, northern side of the house, featuring glass panes on both storeys, faced the factory buildings, potentially indicating the owner's constant involvement in the work process. The use of broad, glass-paned surfaces is a hallmark of Secessionist architecture. In this case, it is unlikely that the large number of windows in the villa was intended to bring more natural light into the rooms. More likely, it was driven by the need to open up to the factory, allowing uninterrupted surveillance of the work at all times. Both the ground floor and the first floor include a north-facing room with windows in place of walls. The standard rooms intended for life and work, with their eastern orientation, faced the river, while the

Сл. 82. Мала вила Теокаровића, основа приземља и северни изглед
 Fig. 82: The Small Teokarović Villa, ground-floor layout and north façade

дрвеним степеништем заузимао западну страну куће кроз све етажe.

Под косим кровом, засеченим на краћим странама, налази се пространо поткровље. Очигледно је да ова кућа није била само стан, већ свакако и симбол угледа и успеха породице Теокаровић, али и радни простор. Начин на који је била интегрисана са индустријским процесима, позиција и изглед виле, као и сам амбијент који је окруживао, указују на дубоку повезаност начина живота њених власника са производњом гајтана.

КУЋЕ ЗА ДИРЕКТОРЕ

Приликом изградње кућа за директоре осећа се начин пословног размишљања Лазара Теокаровића. Куће су лоциране у непосредној близини фабричког круга, како би производња могла бити стално надгледана.

Куће за директоре, назив који се живо сачувао у Вучју, саграђене су као приземне грађевине са пространим подрумом и приземљем, позициониране на ободу новог фабричког круга, на левој обали Вучјанке. Улаз у куће постављен је централно у односу на дужу страну зграде, наглашен улазним тремом са луковима од опеке и благо истуреном фасадом.

Приземље је обликовано симетрично, са просторијама распоређеним око централног ходника који се протеже паралелно са тремом. Чини га шест пространих и међусобно повезаних соба, пријатних димензија и промишљеног распореда. Уз куће су се налазила велика, уређена дворишта, обилато засађена растињем, стварајући интимни амбијент у непосредној близини зграда. У оквиру кућа нису пројектована купатила. Уместо тога, у близини фабрике изграђено је јавно купатило, предвиђено да задовољи потребе свих становника овог малог насеља.

spacious hall with a wooden staircase occupied the western side of the house, connecting all floors.

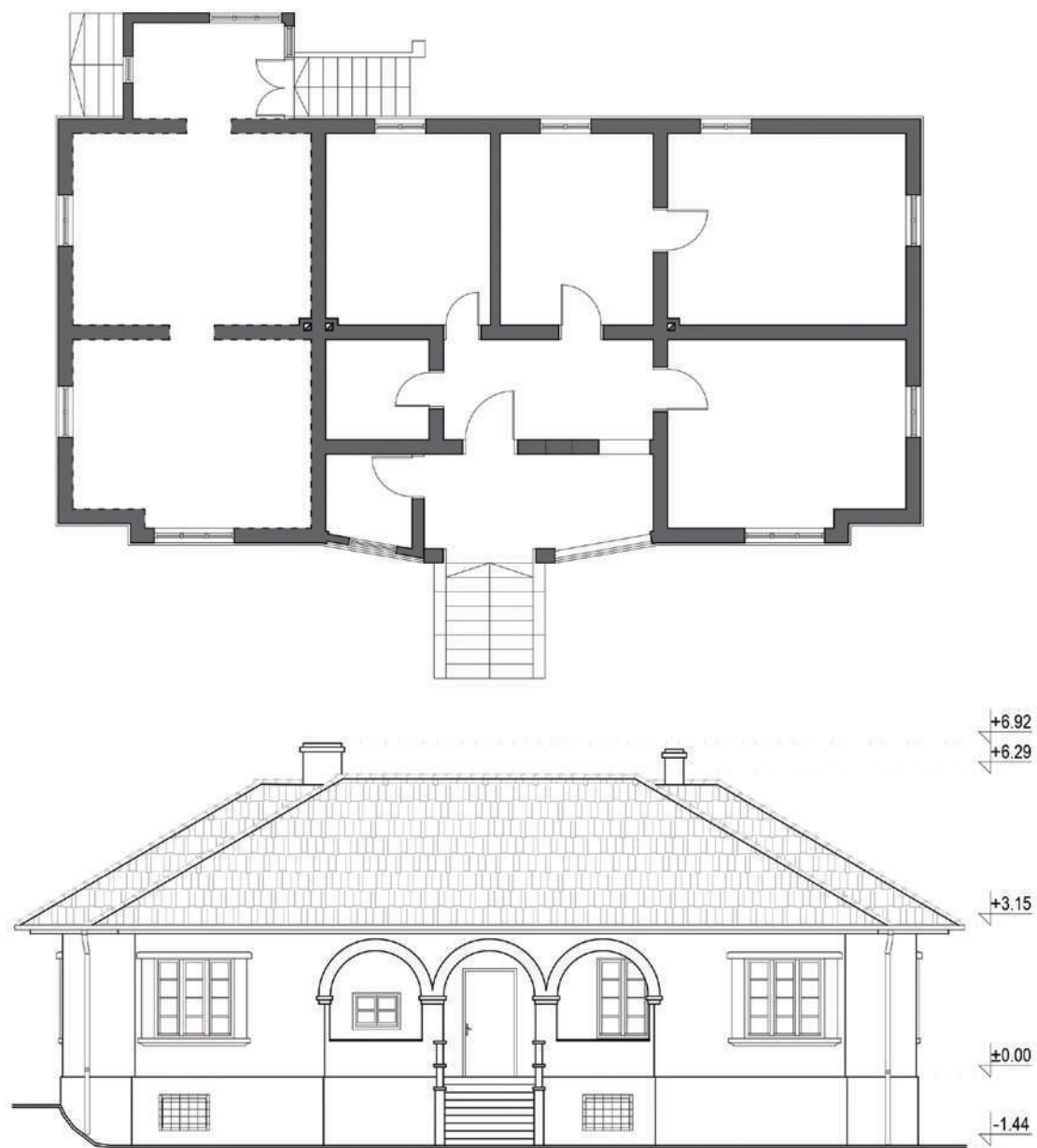
Beneath the slanted roof, cut at the shorter sides, lies the spacious attic. Clearly, this house was more than just a residence. It was a symbol of the reputation and success enjoyed by the Teokarović family, as well as their workspace. The villa's integration into industrial processes, along with its location, appearance, and surrounding environment, suggests a deep connection between the owners' lifestyle and braid production.

HOUSES FOR DIRECTORS

The construction of the houses for directors reflects Lazar Teokarović's business mindset. The houses are located in close proximity to the factory site, allowing for continuous monitoring of the production process. The houses for directors, a name still vivid among the citizens of Vučje, were built as single-storey buildings, each with a spacious basement and ground floor. They were located on the perimeter of the new factory site, on the left bank of the Vučjanka River. The house entrance is centrally located on the longer side of the building, accentuated by an entrance porch with brick arches and a slightly protruding façade.

The ground floor features a symmetrical layout, with rooms arranged along a central hall that runs parallel to the porch. It consists of six spacious, interconnected rooms of comfortable size and thoughtful layout. Each house featured a large, landscaped courtyard with lush vegetation, creating an intimate setting adjacent to the building. The houses were not designed to include bathrooms; instead, a public bathroom built near the factory was intended to serve the needs of all the town's residents.

While generally in harmony with the other buildings in Vučje, these houses retain a distinctive imprint of

Сл. 83. Кућа за директоре, основа приземља и источни изглед
Fig. 83: A house for directors, ground-floor layout and east façade

Иако у основи усаглашене са осталим објектима у Вучју, ове куће носе препознатљив печат народног градитељства. Приликом пројектовања, инспирација је пронађена у традиционалним мотивима, попут лукова са моравске куће, чиме је остварен занимљив спој традиционалне српске архитектуре и функционалистичког приступа. На тај начин су естетика и практичност пажљиво избалансиране, уз дубоко промишљање о локалним стилским особеностима. Стилске карактеристике најизразитије се уочавају у изради улазног трема са аркадама, вишеводним крововима и наглашеним димњацима. Декоративни елементи су сведени, али примена лукова уноси естетску вредност и сведочи о утицају локалних градитељских традиција. Посебан шарм фасади даје троделни правоугаони прозор у приземљу, истакнут натпрозорним и потпрозорним гредама. Правоугаони прозори, симетрично постављени дуж фасаде, одражавају функционалност унутрашњег распореда и доприносе визуелној хармонији. Четвороводни кров, покривен црепом и са израженом стрехом, прилагођен је климатским условима овог поднебља, ефикасно одводи кишницу и пружа заштиту од снега и мраза, обједињујући лепоту и практичност у једној целини.

traditional architectural style. The design was inspired by traditional motifs, such as Morava-style arches, resulting in an intriguing blend of traditional Serbian architecture and a functionalist approach. The outcome is a carefully balanced fusion of aesthetic and practical elements, deeply reflective of the characteristics of the local architectural style. These characteristics are most evident in the construction of the entrance porch with arcades, multi-sloped roofs, and prominent chimneys. While the decorative elements are simplified, the arches enhance the aesthetic value and reflect the influence of local architectural traditions. A tripartite, rectangular window on the ground floor, accentuated by beams above and below, adds a unique charm to the façade. The rectangular windows are symmetrically arranged across the façade, reflecting the functional layout of the interior and contributing to the overall visual harmony.

A tiled hipped roof with accentuated eaves is well-suited to the region's climate, facilitating effective rainwater drainage and protection against snow and frost, while combining beauty and practicality.

Сл. 84. Фабрички комплекс и радничко
насеље у Вучју
Fig. 84: The factory complex and workers'
settlement in Vučje

РАДНИЧКО НАСЕЉЕ

У непосредној близини фабричког комплекса, са северне, североисточне и источне стране, систематски је формирано радничко насеље, осмишљено за смештај запослених у индустријском погону. Насеље је замишљено као складна амбијентална целина са парковима и зеленим површинама, у којој доминирају приземне куће и једносратне зграде разноврсних типолошких решења.

У оквиру насеља изграђене су три куће намењене инжењерима и чиновницима, свака са по два комфорна стана, затим четири типске куће за раднике, са по четири стана у свакој. Подигнуте су и две радничке колоније – једна са седам, а друга са двадесет станова – као и стан за настојника са петнаест соба. У споредној улици подигнуто је и неколико мањих кућа са спаваоницама, намењених привременом смештају радника.

Радничке колоније представљају типска насеља, подизана уз велика индустријска постројења са циљем да се трајно реши стамбено питање радника. Једно од првих таквих насеља на Балкану била је Радничка колонија у Крагујевцу, изграђена средствима из немачких ратних репарација и обликована по узору на англосаксонске градитељске моделе. Њена изградња започета је 1924. године, а завршена 1928, када је у колонији живело око 3.000 становника (Миловановић, 2013: 30). Слична радничка насеља, намењена смештају рудара, радника, техничара, инжењера и управника, ницала су широм Краљевине Југославије, од Старе и Нове колоније у Врднику, преко тзв. Француске колоније у Бору и насеља у Мајданпеку, до колонија у Белом Пољу и Мачкатици код Сурдулице, као и радничких насеља уз велике индустријске комплексе у Вучју и Грделици. Истовремено, у Београду се гради Професорска колонија, која у великој мери следи принципе теорије и праксе изградње вртних градова, карактеристичне за прву половину 20. века (Бојанић, 2012: 28). Врт-

WORKERS' SETTLEMENT

The workers' settlement was systematically arranged in the northern, north-eastern, and eastern areas near the factory complex to accommodate employees of the industrial facility. The settlement was designed as a harmonious ambient unit featuring parks and green spaces, dominated by single-storey houses and two-storey buildings arranged in various standard layouts. The settlement includes three houses for engineers and clerks, each containing two comfortable apartments, and four standard houses for workers, each with four apartments. Two workers' colonies were also constructed—one with seven apartments and the other with twenty—along with a superintendent's apartment consisting of fifteen rooms. Several smaller houses with dormitories, designed for the temporary accommodation of workers, were built on the back street.

Workers' colonies are standard-design settlements built near large industrial facilities to provide a permanent solution for workers' accommodation. One of the first such settlements in the Balkans was the Workers' Colony in Kragujevac, built using German war reparations funds and designed according to Anglo-Saxon architectural models. Its construction began in 1924 and was completed in 1928, by which time the colony housed around 3,000 residents (Milovanović, 2013: 30). Similar workers' settlements, designed to accommodate miners, workers, technicians, engineers, and managers, were built throughout the Kingdom of Yugoslavia. These included the Old and New Colonies in Vrdnik, the so-called French Colony in Bor, a settlement in Majdanpek, the colonies in Belo Polje and Mačkatica near Surdulica, as well as workers' settlements along the industrial complexes in Vučje and Grdelica. At the same time, the Professors' Colony was constructed in Belgrade, largely following the principles of garden city theory and practice typical of the first half of the 20th

ни градови представљају реакцију на некадашње нехумане услове живота у индустријским центрима. Овај концепт урбаног планирања покренуо је сер Ебенизер Хауард (Sir Ebenezer Howard) 1898. године у Уједињеном Краљевству. Вртни градови били су замишљени као унапред планиране, самосталне заједнице, окружене „зеленим појасевима“, са пажљиво уравнотеженим површинама за становање, индустрију и пољопривреду. Основна идеја била је да се људима омогући живот у хармонији са природом, у окружењу које спаја предности града и села (Howard, 1898). Градњом радничког насеља у Вучју, архитекта Самојлов је,

century (Bojanić, 2012: 28). Garden cities emerged as a response to the inhumane living conditions that had previously existed in industrial centres. This urban planning concept was introduced by Sir Ebenezer Howard in 1898 in the United Kingdom. Garden cities were envisaged as pre-planned, self-contained communities surrounded by ‘greenbelts,’ with a carefully balanced mix of residential, industrial, and agricultural zones. The fundamental idea was to enable a life in harmony with nature, within an environment that combined the advantages of both urban and rural living (Howard, 1898). By constructing the workers’ settlement in Vučje, architect Samojlov, in

Сл. 85. Парк испред попречне колоније са фонтаном и скулптуром „Рибар“

Fig. 85: The park located in front of the transversely oriented colony, with a fountain and the sculpture titled The Fisherman

пратећи светске тенденције, увео природу унутар грађеног простора. Урбане функције јасно је раздвојио и расподелио у складу са органским схватањем архитектуре и урбанизма, омогућивши непосредан контакт становника са природом. Приземне, комфорније куће биле су намењене инжењерима, чиновницима и стручњацима, док су спратни раднички павиљони били предвиђени за смештај радника.

У овако осмишљеном насељу препознаје се идеја вртног града – хуманог простора за живот, рад и одмор – додатно улепшаног фонтанама и скулптурама. Око свих зграда пројектоване су и уређене зелене парковске површине, док су уз куће подигнуте мале приватне баште, стављене на располагање становницима. Подела насеља на различите функционалне целине, уз велике површине намењене парковима, вртovima и јавним просторима, имала је за циљ унапређење квалитета живота.

Приземне куће нудиле су већу удобност и приватност, због чега се претпоставља да су у њима становали инжењери и високо ранжирани усленици фабрике. Око ових кућа формиран су дворишни простори у облику приватних вртова, чиме је додатно наглашена интимност становања. Код двојних кућа, просторије за дневни боравак оријентисане су ка улици, док су спаваће собе окренуте ка мирнијем, дворишном делу. Са друге стране, код приземних кућа са четири стана, све просторије једног стана оријентисане су на исту страну, што је произишло из функционалне и конструктивне логике објекта. Зграде су оријентисане дужом страном у смеру север-југ, како би се обезбедила што повољнија источна или западна оријентација прозора, омогућавајући боље осветљење и оптималне услове за живот.

Архитектонском обликовању зграда намењених радничким становима Самојлов је посветио посебну пажњу. У свом приступу ослонио се на мотиве народног градитељства, препознатљиве на тремовима са аркадама, у обради зиданих стубаца,

keeping with global trends, integrated nature into the built environment. He clearly separated and organised urban functions in line with an organic approach to architecture and urbanism, enabling residents to maintain direct contact with nature. The more comfortable single-storey houses were intended for engineers, clerks, and experts, while the two-storey workers' pavilions were designated to accommodate workers.

This thoughtfully designed settlement embodied the garden city concept—a humane environment for living, working, and resting—further enhanced by fountains and sculptures. Green park areas were designed and planted around all the buildings, while the houses featured small private vegetable plots for the residents. The organisation of the settlement into distinct functional zones, with expansive areas dedicated to parks, gardens, and public spaces, aimed at enhancing the quality of life.

The single-storey houses offered greater comfort and increased privacy, suggesting that they were intended for engineers and higher-ranking employees. Courtyards, designed as private gardens, surrounded these houses, further enhancing the privacy of the accommodation. In the duplex houses, the living rooms were oriented towards the street, while the bedrooms faced the quieter courtyard. On the other hand, all the rooms in the four-apartment single-storey houses faced the same side, a result of the functional and structural organisation of the buildings. The buildings were oriented north-south along their longer side, allowing the windows to face either east or west, maximising natural light and providing optimal living conditions.

Samojlov paid special attention to the architectural design of the buildings intended for workers' apartments. His approach was rooted in vernacular architectural motifs, evident in the arcaded porches, the detailing of masonry columns, multi-sloped roofs

вишеводним крововима са широким стрехама, димњацима и дрвеним баџама. Инкорпорирањем ових елемената, пажљиво обрађених и адаптираних, архитекта је постигао јасно издвајање кућа намењених становању радника од осталих објеката индустријског комплекса. Посебну пажњу посветио је избору и интерпретацији елемената који су били карактеристични за подручје у којем је градио. Апстраховани и прилагођени, ови мотиви примењени су доследно на стамбеним објектима, без обзира на њихов габарит или функционалну организацију. Полукружне аркаде тремова показале су се као изузетно флексибилно решење, те су

with wide eaves, chimneys, and wooden dormers. By incorporating these carefully crafted and adapted elements, the architect clearly differentiated the workers' houses from the other buildings in the industrial complex. He paid special attention to the selection and interpretation of elements specific to the region of construction. Abstracted and adapted, these motifs were consistently applied to the residential buildings, regardless of their size or functional organisation. The semi-circular arcades proved to be an extremely versatile solution, applied to the longitudinal porches of the duplex houses, the small protruding porches of the four-apartment houses, and

Сл. 86. Стамбене зграде грађене после Другог светског рата
Fig. 86: The residential buildings erected after the Second World War

Сл. 87. Хотел са станом за управника и рестораном у Вучју.
Fig. 87: The hotel with manager's apartment and restaurant in Vučje.

примењене на подужним тремовима двојних кућа, на мањим, истуреним тремовима кућа са четири стана, као и на аркадама са удвојеним стубовима код стана за управника и попречних радничких колонија. Исти мотив полукружних аркада са зиданим стубовима Самојлов је касније успешно применио и на трему цркве, чиме је додатно нагласио континуитет у свом архитектонском изразу. Стамбене зграде, некада намењене смештају инжењера, чиновника и радника, и данас су у употреби, у већини случајева сачуваног изворног изгледа. Ипак, посебан проблем у њиховом третирању и заштити представља чињеница да је код великог броја објеката оригинални изглед измењен или дограђиван, најчешће у циљу прилагођавања функционалним потребама савремених корисника.

После Другог светског рата, у центру варошице изграђене су стамбене зграде у духу модерне социјалистичке архитектуре, али тиме није нарушена постојећа хармонија места. Нове зграде очигледно су пројектоване према јасно дефинисаним урбанистичким параметрима који су у великој мери поштовали првобитну урбану концепцију. Зграде су распоређене у једној линији, повучене у односу на тротоар и окружене појасом зеленила, са уједначеном висинском регулацијом и спратношћу. Чисте линије и равне фасаде нових зграда одражавају дух модернизма и послератног развоја варошице, стварајући утисак организованости и реда у овом делу насеља. Ове зграде поштовале су хоризонталне и вертикалне регулације и урбанистичке параметре, а интеграција јавног зеленила у већ уређена дворишта предратних радничких станова допринела је очувању међусобног склада и хармоније.

the double-pillar arcades of the manager's apartment and the transversely oriented workers' colonies. Later, Samojlov successfully applied the same motif of semi-circular arcades with masonry pillars to the church's porch, further emphasising the continuity of his architectural expression.

The residential buildings, originally intended to house engineers, clerks, and workers, are still in use, with their original appearance largely preserved. However, the specific problem regarding their treatment and protection lies in the fact that the original appearance of most buildings has been altered or expanded, primarily to meet the functional needs of current users.

The residential buildings in the modern Socialist Architecture style were constructed in the town centre after the Second World War, without disrupting the existing harmony of the area. The new buildings were clearly designed according to well-defined urban parameters that largely respected the original urban conception. The buildings were arranged in a single line, set back from the pavement and bordered by a strip of greenery, with uniform height and number of floors. The clean lines and flat façades of the new buildings reflect Modernism and the post-war development of the town, creating an impression of a well-organised and orderly part of the settlement. These buildings adhered to horizontal and vertical regulations and urban parameters, while the integration of public green spaces into the landscaped courtyards of the pre-war workers' apartments helped maintain a sense of balance and harmony.

ХОТЕЛ СА СТАНОМ ЗА УПРАВНИКА И РЕСТОРАНОМ

Хотел са станом за управника и рестораном налази се у самом центру Вучја, преко пута главног улаза у фабрички круг. Састоји се од приземља, спрата и поткровља, благо разуђене основе, коју прати кровна конструкција.

На уличној фасади издваја се приземна форма трема која излази из габарита, са пет поља засведених правилним зиданим луковима ослоњеним на удвојене, а на угловима утројене стубове. Ови стубови, које се понављају на свим зградама радничког кварта, завршно су обрађени штокованим вештачким каменом и представљају својеврстан потпис архитекте. Сведени декоративни елементи, карактеристични за модерну архитектуру, пружају простору једноставност и елеганцију.

На спрату се налази пет прозора једноставне обраде, постављених у оси лучних отвора трема, док су у оквиру поткровне етаже две мање прозорске баце. Остале три фасаде одликују се полукружно завршеним прозорима у приземљу, и четвртастим прозорима на спрату. Мали прозори на бочним фасадама уносе елементе народне вернакуларне архитектуре, додајући хармонију са локалним стилем.

Зграда је осмишљена са две независне целине. Приземни, ресторански део има јавни карактер, док су собе за смештај распоређене на осталим етажама. Имајући у виду да се на јужној, бочној фасади налазио улаз у још једну целину, може се претпоставити да је ту био организован стан за управника. Овај улаз је каснијим преправкама зазидан, али је камено степениште остало сачувано. Главни улаз у приземни део је кроз наткривени портал на западној страни, док је приступ смештају на спратовима преко засебног улаза са јужне стране. Карактеристична функционална шема, са централно постављеним холем и степенишним

HOTEL WITH MANAGER'S APARTMENT AND RESTAURANT

The hotel, which houses the manager's apartment and restaurant, is located at the very centre of Vučje, directly across from the main entrance to the factory site. It consists of a ground floor, first floor, and attic, with a slightly irregular layout that extends to the roof structure.

The street façade is highlighted by the ground-level section of the porch, which protrudes from the outline and features five elements vaulted by regular masonry arches, supported by double columns that are tripled at the corners. These columns, finished in bush-hammered artificial stone, are a hallmark of the architect and appear in all the buildings within the workers' quarters. Reduced ornamentation, typical of modern architecture, brings simplicity and elegance to the space.

The first floor features five plainly finished windows, centrally aligned with the arched openings of the porch below. Two smaller dormer windows are set into the attic above. The remaining three façades feature windows with semi-circular tops on the ground floor, and square windows on the first floor. The small windows on the side façades incorporate elements of traditional vernacular architecture, contributing to a sense of harmony with the local style.

The building was designed as two independent units: a ground-floor restaurant with a public character, and accommodation rooms occupying the upper floors. Given that the south-facing side façade included an entrance to a separate unit, it is reasonable to assume that this space was intended as the manager's apartment. During later alterations, this entrance was bricked up; however, the stone staircase has been preserved.

The main entrance to the ground-floor section is via a covered portal on the west side, while the upper-floor accommodation is accessed through a separate entrance on the south side. The characteristic functional layout, with a centrally located hall and a

краком, усаглашена је са наменом зграде и конструктивним склопом.

Приземну етажу одликује отворени простор ресторана са наткривеним тремом и летњом баштом, оријентисаном ка фабричком кругу. Источни део приземља намењен је помоћним просторијама за рад и одржавање ресторана, које су окренуте ка споредној улици. Подужни хол дели јавни ресторански део од помоћних просторија у приземљу, а присутан је на првој етажи и у поткровљу. Спрат у потпуности прати функционалну шему са централно постављеним холем окруженим собама.

flight of stairs, aligns with the building's purpose and structural assembly.

The ground floor features an open space for the restaurant, with a covered porch and an outdoor seating area facing the factory site. The eastern section of the ground floor was designed to accommodate utility rooms for the operation and maintenance of the restaurant, and it faced the back street. A longitudinal hall separates the public restaurant section from the utility rooms on the ground floor, and is repeated on both the first floor and the attic. The first floor replicates the functional layout, with

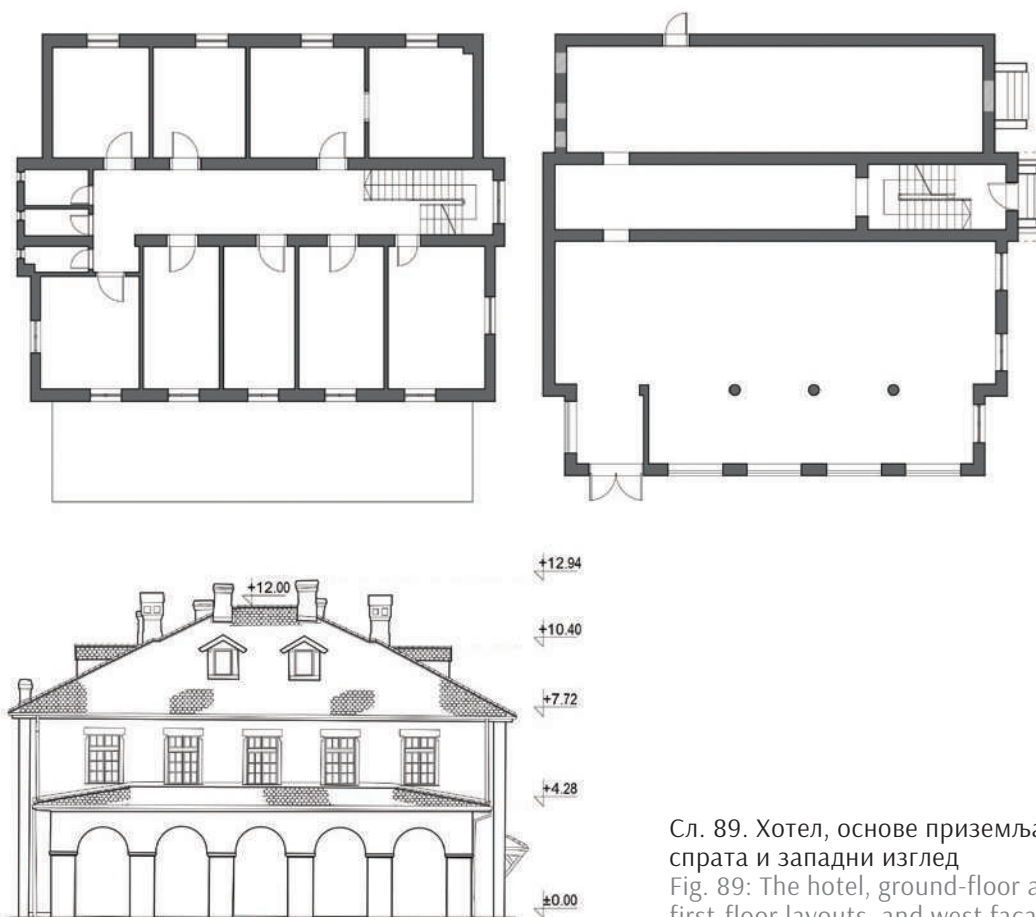

Сл. 88. Хотел са станом за управника и рестораном у Вучју
Fig. 88: The hotel with the manager's apartment and restaurant in Vučje

Поткровље је мање корисне површине, састоји се од шест соба за преноћиште, са прозорима у оквиру баца услед косине плафона. Посебан шарм композицији зграде даје благо избачени еркер са уским прозорима на северној страни зграде, наглашена бочна улазна партија на југу, као и трем са луковима ослоњеним на удвојене стубове на западу.

Ова зграда није само физички простор, већ и сведочанство о културним и друштвеним променама које су се дешавале у Вучју у то време. Зграда је данас трговинска радња, при чему је у употреби само приземље, док се спрат и поткровље не користе.

a centrally located hall and surrounding rooms. The attic has a smaller usable area and consists of six accommodation rooms with dormer windows, due to the slanted ceiling. The building's composition gains its unique charm from a slightly projecting bay window with narrow panes on the north, an accentuated side entrance on the south, and a porch with arches supported by double columns on the west. This building represents not only physical space but also a testament to the cultural and social changes that occurred in Vučje at the time. The present-day building accommodates a shop on the ground floor, while the first floor and attic remain unused.

Сл. 89. Хотел, основе приземља, спрата и западни изглед
Fig. 89: The hotel, ground-floor and first-floor layouts, and west façade

РАДНИЧКИ СТАНОВИ, ДВОЈНЕ КУЋЕ ЗА ЧИНОВНИКЕ

Три куће за чиновнике и инжењере, свака са по два стана, распоређене су дуж главне улице, источно од фабричког круга. Ове простране приземне куће имају подужни трем и уређену предбашту. Ушушкане су у зеленило дрвореда који украшава улицу, а задње двориште је заклоњено и окренуто ка споредној улици. Архитекта Григорије Самојлов обликовао је куће користећи мотиве народног градитељства моравске куће, али је вешто применио нове материјале, који нису уобичајни у традиционалној градњи.

Главна фасадна композиција наглашена је широким тремом са малтерисаним луковима и стубовима у вештачком камену. Усклађености доприноси уједначени ритам отвора трема, и пуна зидна платна која га фланкирају. У естетском смислу, посебно су упечатљиве лепо обрађене металне ограде трема.

Компактно дизајнирана двојна кућа, са својим правоугаоним обликом без испада на фасади, савршено је прилагођена климатским условима у Вучју. Овај облик зграда, без испада на фасади, омогућава задржавање топлоте унутар зидова. Улазне партије са леве и десне стране дугог трема, заклоњене од кише, снега и ветра, чине улазак у дом пријатнијим. Из улазног претпростора приступа се пространим салону, који је широким двокрилним вратима повезан са дневном собом са погледом на трем и улицу. Салон је повезан са малом кухињом у источном делу куће, купатилом и спаваћом собом.

Иако је архитектонска обрада кућа сведена и једноставна, композиција и малобројни детаљи чине ову кућу вредним примером стамбене архитектуре.

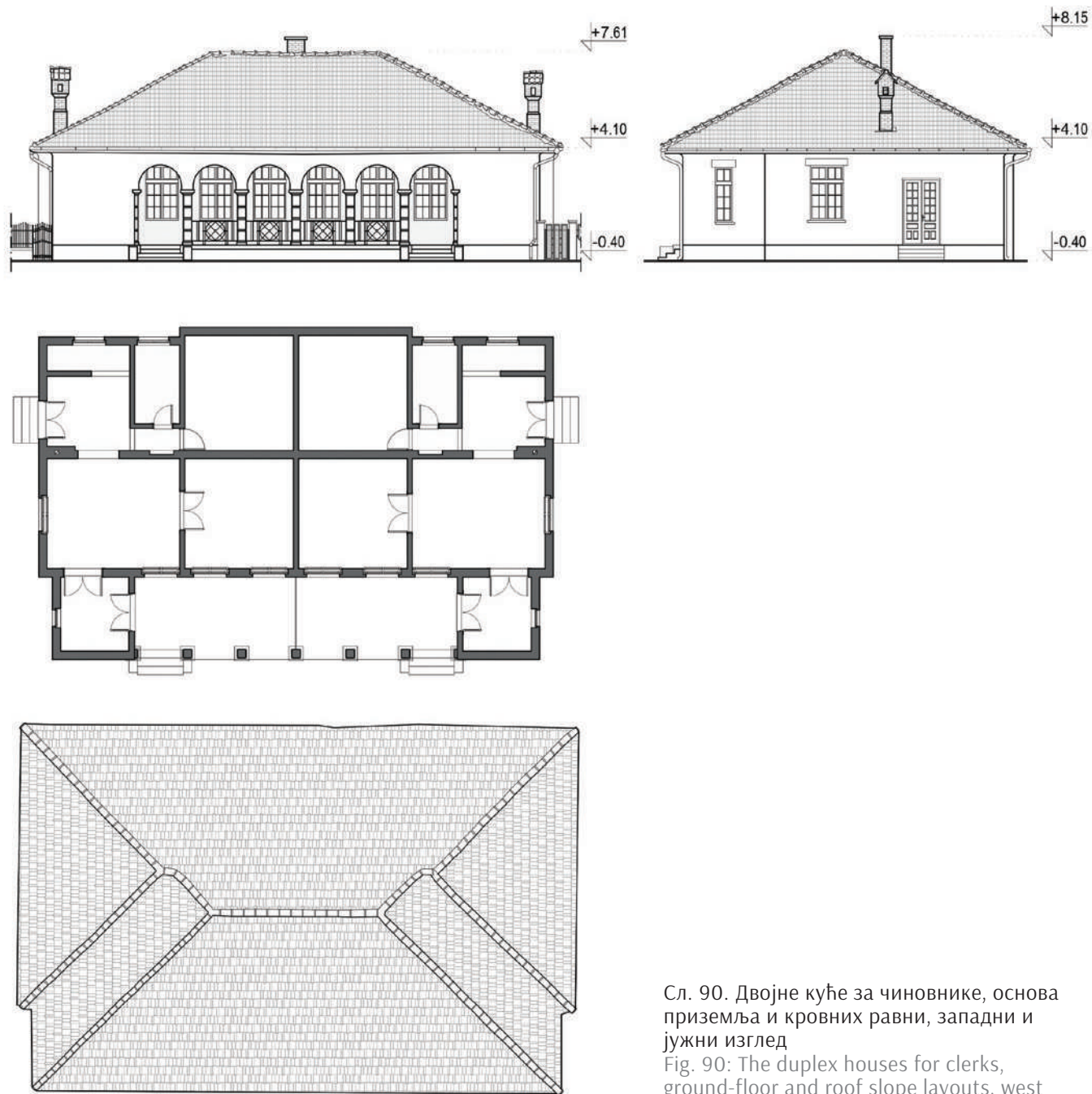
WORKERS' APARTMENTS, DUPLEX HOUSES FOR CLERKS

Three houses for clerks and engineers, each containing two apartments, are located along the main street, east of the factory site. These spacious single-storey houses have a longitudinal porch and landscaped front yard. They are nestled among the greenery of the trees lining the street, with hidden backyards facing the back street. The architect Grigorije Samojlov designed these houses using vernacular architectural motifs characteristic of the Morava-style house, skilfully incorporating modern materials not typically found in traditional construction.

The composition of the main façade is accentuated by a broad porch with mortared arches and columns made of artificial stone. The regular rhythm of the porch openings, flanked by solid walls, contributes to the sense of harmony. Aesthetically, the neatly finished metal railings of the porch are particularly striking.

The compact design of the duplex houses with their rectangular layout and projection-free façade is well-suited to the climate in Vučje. Such a layout of the buildings, free from any façade projections, helps retain heat within the walls. The entrance sections on both the left and right sides of the long porch are shielded from rain, snow, and wind, making the home's entrance more pleasant. The entrance hall leads into a spacious salon, which is connected by a wide double-leaf door to the living room, offering views of the porch and street. The salon connects to a small kitchen in the eastern section of the house, as well as a bathroom and a bedroom.

Although the architectural finish of the houses is simple and plain, their composition and the few details make them a noteworthy example of residential architecture.

Сл. 90. Двојне куће за чиновнике, основа приземља и кровних равни, западни и јужни изглед
 Fig. 90: The duplex houses for clerks, ground-floor and roof slope layouts, west and south façade

Сл. 91. Двојне куће за чиновнике
Fig. 91: The duplex houses for clerks

РАДНИЧКИ СТАНОВИ, КУЋЕ СА ЧЕТИРИ СТАНА ЗА РАДНИКЕ

Раднички станови са четири стана, намењени радницима, налазе се на крајњем североистоку радничког насеља. Чине их четири зграде, свака са по четири стана, изведене у два различита функционална типа.

Архитектура ових зграда одликује се јасном симетријом, рационалним распоредом простора и функционалним дизајном, условљеним конструктивном организацијом кућа, што их чини вредним примерима радничких стамбених зграда из четврте деценије 20. века. Радничке куће подељене су на четири симетричне стамбене јединице, а свака стамбена јединица се састоји од две просторије. Зграде су својом дужом страном оријентисане у правцу север-југ, што је условило да по две собе једног стана буду окренуте на исту страну. Архитектура зграда, скромна по облику, ефикасно је задовољавала потребе за смештајем радничке класе у фабричким насељима. Главни фокус у пројектовању био је на трајности, функционалности и економичности, уз једноставну декорацију. Архитекта је, иако се ради о нешто скромнијим кућама, за све станове пројектовао омању ограђену предбашту, која се налази испред благо наглашене улазне партије наткривене тремом.

WORKERS' APARTMENTS, HOUSES WITH FOUR APARTMENTS FOR WORKERS

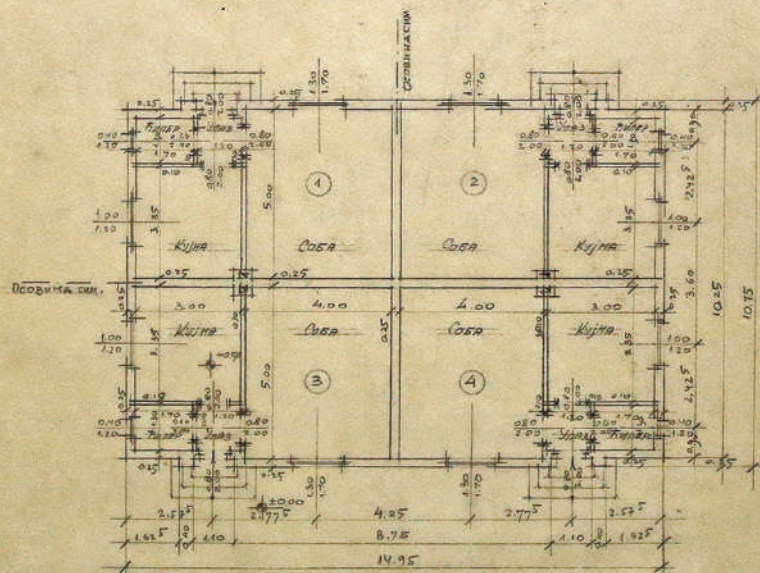
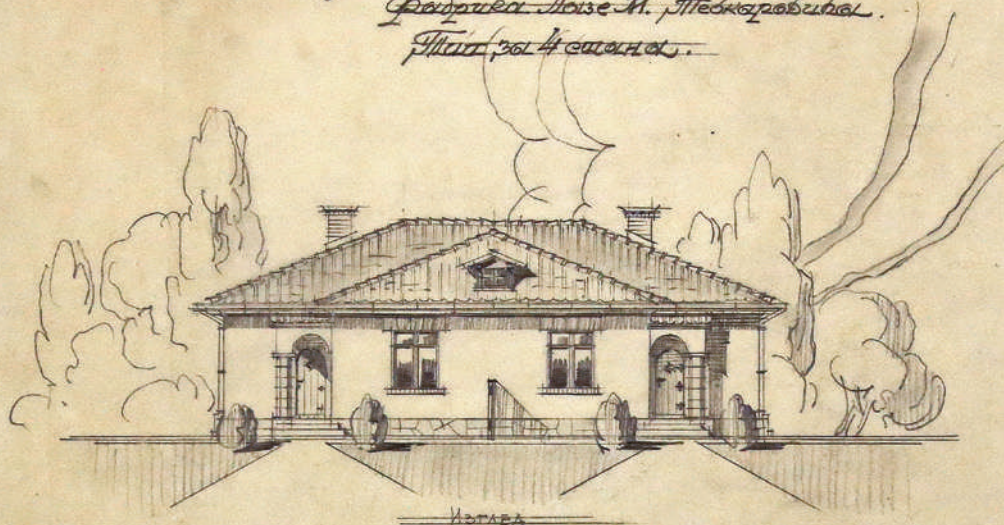
The workers' apartments, consisting of four units, are located at the furthest north-eastern point of the workers' quarters. They comprise a group of four buildings of two different functional types, each housing four apartments.

The architecture of these buildings features clear symmetry, a rational spatial layout, and a functional design shaped by the structural organisation of the houses, making them a valuable example of workers' residential buildings from the 1930s. The workers' houses are divided into four symmetrical residential units, each consisting of two rooms. The longer side of each building runs along a north-south orientation, causing both rooms in each apartment to face the same side. Although modest in form, the architecture of the buildings effectively met the accommodation needs of the working class in the factory settlements. The design mainly focused on durability, functionality, and cost-effectiveness, with simple ornamentation. Although the houses were somewhat modest, the architect designed a small front yard for each apartment, located in front of a slightly accentuated entrance section covered by a porch.

Сл. 92. Оригинални пројекат радничких станова у селу Вучју, тип 1 за четири стана

Fig. 92: The original project design for workers' apartments in the village of Vučje – Type 1, four-unit layout

Раднички сајмови у селу Вујцу
 Фабрика Лозе М. Стевановића.
 Шифр. 264/400000.

ОСНОВА

Пројектант
 арх. П. Стевојевић

ПОПРЕЧНЕ КОЛОНИЈЕ СА 20 И 7 СТАНОВА

У Вучју се налазе две стамбене радничке колоније, међу мештанима познате као „попечне колоније“, пројектоване као објекти за смештај радника фабрике.

Попечна колонија са двадесет станова налази се североисточно од фабричког комплекса, урођена у зеленило које данас представља парковски простор јавног карактера. Поред очуваног растиња, на простору парка се налази вредна фонтана са скулптуром „Рибар“, вајара Славка Милетића из Загреба, настала 1939. године.

Попечна колонија са двадесет станова представља галеријски тип грађевине, са омањим становима који се састоје из само две просторије. Сви станови имају директан приступ са трема у приземљу, односно терасе на спрату. Подужни тремови и терасе на спрату окренути су ка југу, односно северу.

Колонија има готово потпуно симетричну основу, и у подужном и у попречном правцу. Симетрију нарушавају једино простор намењен степеништу и блок заједничког купатила у приземљу и на спрату. Постојање санитарног блока у овој згради сведочи о бризи како архитекте, тако и наручиоца, за квалитетне животне услове радника.

Стање фасаде, на којој се виде оштећења малтера и откривена опека, сведочи о зубу времена и недостатку одржавања, али истовремено открива традиционално зидање опеком.

Колонија са седам станова, позиционирана северно од фабричког круга, пажљиво је интегрисана у простор дефинисан са западне стране Индустијском улицом и са источне стране низом приземних типских кућа са по четири стана. Ова организација простора омогућила је функционалну повезаност и складно уклапање овог стамбеног објекта у постојећу урбану матрицу.

TRANSVERSELY ORIENTED COLONIES WITH 20 AND 7 APARTMENTS, RESPECTIVELY

Vučje has two residential workers' colonies, locally known as 'transversely oriented colonies,' designed as residential buildings housing factory workers.

The transversely oriented colony with twenty apartments is located northeast of the factory complex, surrounded by greenery that is now a public park. Along with preserved vegetation, the park also features a valuable fountain with a sculpture titled The Fisherman, a 1939 work by the Zagreb sculptor Slavko Miletić.

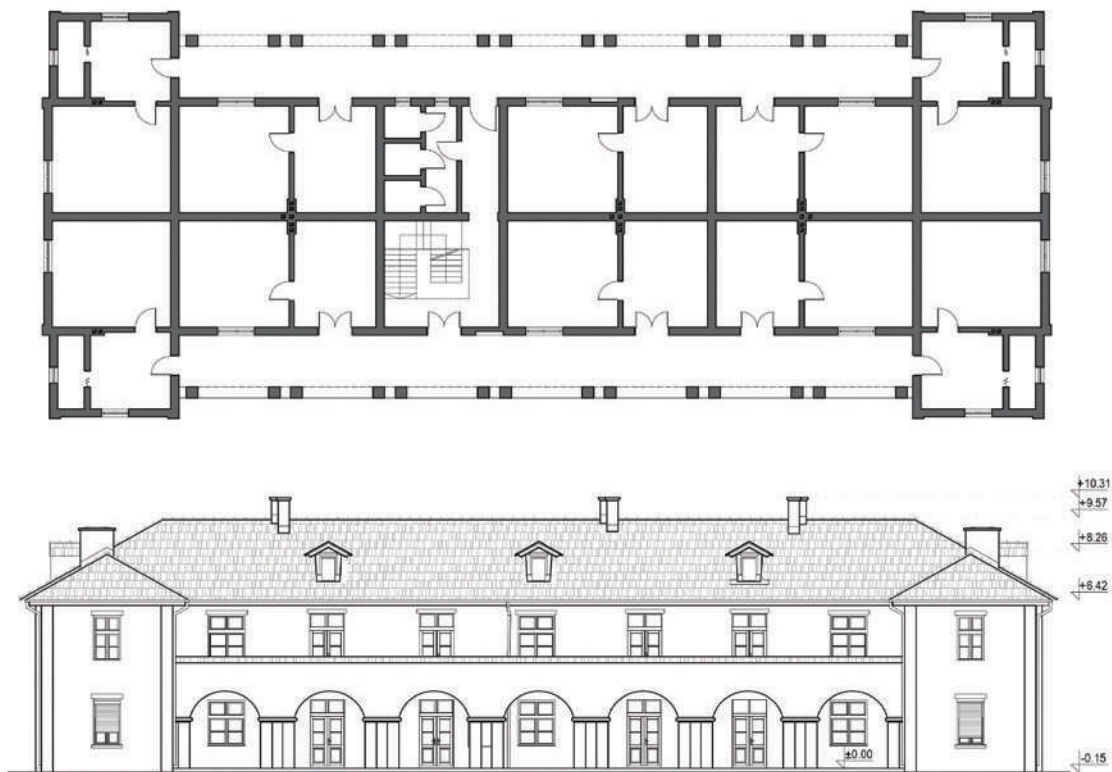
The transversely oriented colony, with twenty apartments, is a gallery-type building, featuring rather small apartments consisting of only two rooms. All apartments are accessed directly from the ground-floor porch or the first-floor terrace. The longitudinal porches and first-floor terraces face both south and north.

The colony has an almost completely symmetrical layout, both longitudinally and transversely. What breaks the symmetry is the space allocated for the staircase and shared bathrooms on the ground and first floors. The building's sanitary block offers clear insight into the architect and owner's attention to providing quality living conditions for the workers.

The condition of the façade, with damaged mortar and exposed brick, bears witness to the passage of time and lack of maintenance, while simultaneously revealing the traditional brick masonry.

The seven-apartment colony, located north of the factory site, is carefully integrated into the space bordered by Industrijska Street to the west and a row of standard single-storey, four-apartment houses to the east. Such spatial organisation allowed for a functional connection between this residential building and the existing urban matrix, enabling their harmonious integration.

The architecture of the seven-apartment colony is characterised by clear symmetry and a carefully con-

Сл. 93. Попречна колонија са 20 станова, основа и јужни изглед
 Fig. 93: Transversely oriented colony with 20 apartments, layout and south façade

Архитектура колоније са седам станова одликује се јасном симетријом и пажљивим распоредом просторија. Фасада је једноставна, али ефектна, са полукружним луковима који наглашавају отворене тремове, чиме се ствара осећај отворености и светлости. Ови лукови су естетски и функционални детаљи који омогућавају бољу циркулацију ваздуха у простору, али и конструктивни елементи зграде. Позиција трема пружа директан приступ становима у приземљу, што побољшава комуникацију унутар зграде. Симетричност ове зграде постигнута је централно постављеним спиралним степеништем, које раздваја стамбене јединице и организује приступ сваком стану. Овај тип степе-

sidered arrangement of rooms. The façade is simple yet effective, with semi-circular arches on the porch emphasising the open design and creating a sense of openness and light. These arches serve both aesthetic and functional purposes, enhancing air circulation throughout the space and contributing to the building's structural integrity. The position of the porch provides direct access to the ground-floor apartments, improving communication within the building. The symmetrical disposition of the building was achieved with a centrally located spiral staircase, which separates the residential units and allows access to each apartment. This type of staircase allows for efficient use of space, while its form enhances the building's

Сл. 94. Попречна колонија са 20 станова
Fig. 94: Transversely oriented colony with 20 apartments

ништа омогућава ефективно коришћење простора, а његова форма доприноси естетском утиску зграде. Сви простори су пажљиво распоређени како би се максимално искористио распон светлости и проветрености, а отвореност простора чини стамбене јединице функционалним и удобним. Кровна конструкција са традиционалним црвеним црепом и лаганим нагибом омогућава ефективно одвођење воде, док је једноставност крова у складу са функционалним, али и естетским начелима модерне архитектуре 20. века. Равне и

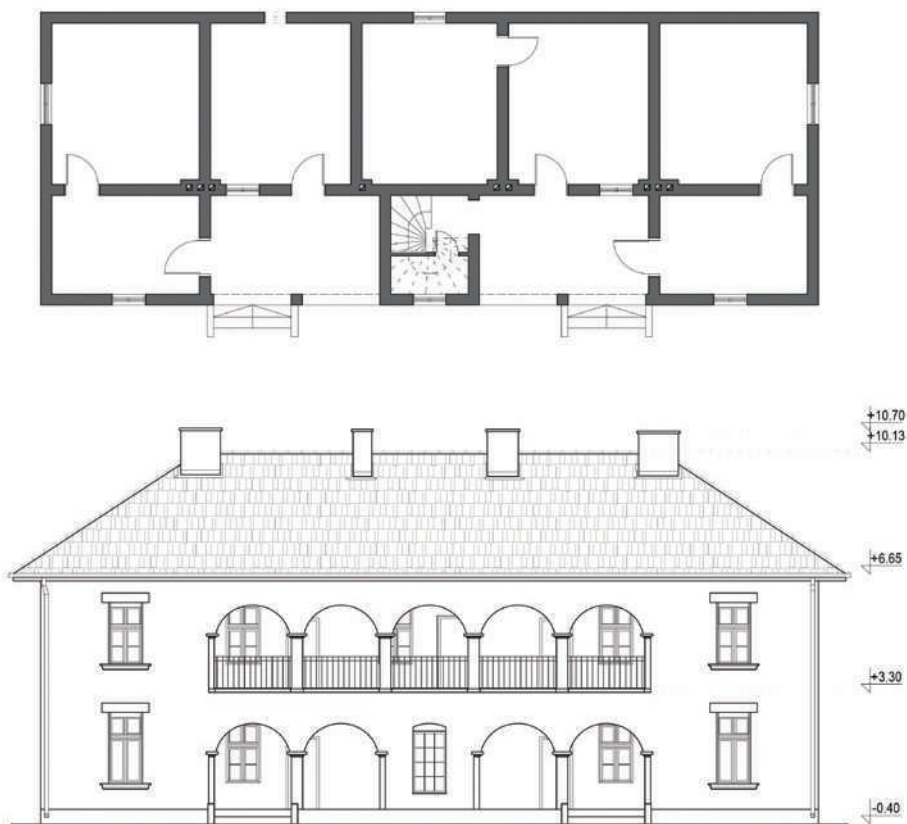
aesthetic appeal. All the spaces are thoughtfully arranged to maximise natural light and airflow, while the open layout enhances the functionality of the residential units, making them more comfortable to live in. The roof structure, featuring traditional red tiles and a slight slope, enables efficient water drainage, while its simple construction aligns with both the functional and aesthetic principles of 20th-century modern architecture. The even, clean lines of the façade, combined with the arches and rhythmically arranged openings, create a harmonious relation-

чисте линије фасаде у комбинацији са луковима и ритмично постављеним отворима стварају хармоничан однос између традиционалног и модерног архитектонског израза.

Архитектонски, две радничке колоније представљају карактеристичне примере зграда за становање радника из периода индустријализације, које успевају да комбинују функционалност са естетским детаљима. Ови детаљи укључују полукружне лукове на трему, симетричну фасаду, као и једноставну али сликовиту кровну конструкцију са традиционалним црвеним црепом.

ship between traditional and modern architectural expressions.

From an architectural perspective, the two workers' colonies are characteristic examples of workers' residential buildings from the industrialisation period, where functionality is successfully combined with aesthetic details. Such details include semi-circular arches on the porch, a symmetrical façade, and a simple yet picturesque roof structure with traditional red tiles.

Сл. 95. Попречна колонија са 7 станова, основа и јужни изглед

Fig. 95: Transversely oriented colony with 7 apartments, layout and south façade

Сл. 96. Изглед Дилавер-бегове куле крајем 19. века
Fig. 96: Dilaver-bey's tower towards the end of the 19th century

ПРОСТОР ДИЛАВЕР-БЕГОВЕ КУЛЕ У ВУЧЈУ

На левој обали Вучјанке, недалеко од данашњег центра варошице, налазила се спратна зграда за становање, брањена високим масивним зидовима са неколико наглашених капија, запамћена као Дилавер–бегова кула, вредан архитектонски споменик из османског периода.

Крајем 18. века, па све до 1830. године, простором Лесковца владао је Шехсувар Абди-паша, познатији као Шашит-паша.¹⁹ Шашит-пашу наследио је његов син Исмаил паша, господар Врања и Лесковца,²⁰ а Дилавер-бег Исмаилпашаић,²¹ старији син Исмаил-паше, је у селу Вучју имао чифлук са кулом за становање, на коме је често боравио

¹⁹ Шехсувар Абди-паша, познатији као Шашит-паша (пре 1788-1830), владао је у Лесковачкој кази до 1830. године. Каза је била мања територијална јединица величине среза, а у време османске доминације се састојала од још нижих јединица – нахија; видети Ранђеловић, М. (2014): стр. 56.

²⁰ Исмаил-паша је син познатог Шашит-паше, кога је наследио у Лесковцу. Исмаил-паша је умро 1872. године. Два пута се женио. Једна од његових супруга је била Дуди/Тути Хан'м, кћерка нишког мухафиза (чувара тврђаве) Хафиз-паше. Са Тути Хан'м, Исмаил је имао бар двоје деце, синове Дилавера и Галипа, који су водили доста другачији живот од оца. Бавили су се поезијом и уметношћу; видети Ранђеловић, М. (2014): стр. 59.

²¹ Дилавер-бег Исмаилпашаић, старији син Исмаил-паше, био је месни спахија, који је имао своје поседе у нишком и врањском пашалуку. Село Вучје код Лесковца било је његов читлук. Читлук представља велико земљишно имање манастира или села, које је поред спахије имало још једног господара. Један је од ретких чланова ове породице за кога се може рећи да није имао негативан став према Србима; видети Ранђеловић, М. (2014): стр. 60-61.

DILAVER-BEY'S TOWER IN VUČJE

On the left bank of the Vučjanka River, near the present-day town centre, stood a two-storey residential building, protected by high, massive walls and marked by several prominent gates, remembered as Dilaver-bey's tower—a notable architectural monument from the Ottoman period.

From the end of the 18th century until 1830, Leskovac was ruled by Şehsuvar Abdi Pasha, better known as Shashit Pasha.¹⁹ Shashit Pasha was succeeded by his son Ismail Pasha, the ruler of Vranje and Leskovac.²⁰ Ismail Pasha's elder son, Dilaver-bey Ismailpašić, owned a çiftlik with a residential tower in the village of Vučje, where he often spent his summers. According to the data provided by Milan Đ. Milićević, the building in Vučje took the form of a fortified two-storey tower with warehouses, situated on the bank of a powerful mountain river and enclosed by massive defensive walls with loopholes. It is known that Dilaver-bey²¹

¹⁹ Şehsuvar Abdi Pasha, better known as Shashit Pasha (before 1788-1830), ruled the Leskovac Kaza until 1830. A kaza was a smaller territorial unit during Ottoman rule, roughly equivalent to a county, and consisted of even smaller units called nahiyahs; see Randelović, M. (2014): p. 56.

²⁰ Ismail Pasha was the son of the well-known Shashit Pasha, whom he succeeded as the ruler of Leskovac. Ismail Pasha died in 1872. He was married twice. One of his wives was Dudi/Tuti Hanım, the daughter of Hafız Pasha, a muhafız (fortress custodian) of Niš. Ismail had at least two children with Tuti Hanım: sons Dilaver and Galip, whose lives were quite different from their father's. They were interested in poetry and art; see Randelović, M. (2014): p. 59.

²¹ Dilaver-bey Ismailpašić, the elder son of Ismail Pasha, was a local sipahi and owned estate in the pashaluks of Niš and Vranje. The village of Vučje near Leskovac was his çiftlik. Çiftlik is a large landholding belonging

током лета. Према подацима Милана Ђ. Милићевића, здање у Вучју било је у форми утврђене двоспратне куле са магазима, на обали снажне планинске реке, окружено масивном оградом са пушкарницама. Познато је да је Дилавер-бег Вучје обилазио само неколико пута годишње, да је био доста благ према српским чивчијама,²² и да се према њима понашао скоро као управник сеоског газдинства (Ранђеловић, 2014: 60-61). Значај потеза на коме се налазила Дилавер-бегова кула посебно је изражен у контексту борбе за ослобођење од турске власти. Ова локација историјски је важна, јер се на том простору 22. децембра 1877. године одиграла одлучујућа битка између Арнаута и српских устаника. Вођени од стране Владимира Влајка Стојановића, српски устаници су, на овом месту, успели да одбране свој положај и Арнауте натерају на повлачење, чиме је Лесковац сачуван од харача и паљења. Ово је било значајно не само због војне победе, већ и због њене симболичне вредности у контексту отпора против османлијске власти. На основу фотографских снимака из албума Краља Милана Обреновића, на којима је околина Лесковца по ослобођењу од Турака, познато је да је Дилавер-бегова кула била у добром стању. Међутим, већ 1889. године, када је Феликс Каниц обишао ослобођене јужне крајеве, сазнајемо да је срушена: „Наместо срушене куле са високим бедемом данас се налази кућа једног сељака, поред које пролази пут за клисуру“ (Каниц, 1987: 248). Особеност овог краја огледа се у постојању више грађевина које својим просторним склопом, изгледом и отворима одају изглед тврђаве, што на неки начин говори и о локалној историји и оправдава колоквијални назив „турска кула“. Ове зграде обављале су више функција, најчешће одбране, становања и администрације, или привреде. По-

²² Зависни сељак у Османском царству који обрађује земљу која није његова.

visited Vučje no more than a few times a year, that he was very mild towards the Serbian serfs (locally called čivčije), ²²and that his behaviour towards them resembled that of an agricultural estate manager (Randelović, 2014: 60-61). The significance of the area housing Dilaver-bey's tower is especially evident in the context of the struggle for independence from the Turkish government. This location is historically significant as the site of a decisive battle between the Arnauts and Serbian rebels on 22 December 1877. Led by Vladimir Vlačko Stojanović, the Serbian rebels managed to defend their position at this site and force the Arnauts into retreat, protecting Leskovac from kharaj and arson. The significance of this lay not only in the military victory but also in its symbolic value for the resistance against the Ottoman government. Based on photographs of Leskovac and its surroundings—taken shortly after the region's liberation from the Turks and preserved in the album of King Milan Obrenović—it is known that Dilaver-bey's tower was in good condition. However, by 1889, when Felix Kanitz visited the newly liberated southern regions, it had already been torn down: 'Instead of a destroyed tower with a high bulwark, there is now a house owned by a peasant, with a road to the gorge passing next to it' (Kanitz, 1987: 248).

The specificity of this region is reflected in several buildings whose spatial layout, appearance, and openings resemble those of a fortress, in a way recounting local history and justifying the colloquial name 'Turkish tower.' These buildings served multiple functions, most commonly related to defence, residential use, and administrative or economic purposes. The towers in Vlasotince and Klisura—the

to a monastery or a village, which, in addition to a sipahi, had another lord. He was one of the rare family members who, it could be said, had no negative attitude towards the Serbs; see Randelović, M. (2014): p. 60-61.

²² A dependent peasant in the Ottoman Empire working the land that did not belong to him.

себно су значајне куле у Власотинцу и Клисури на Власинској висоравни, сличних карактеристика са Дилавер-беговом кулом у Вучју. Оне су, поред одбрамбене и стамбене функције, имале и административну улогу, док је комплекс куле у Вучју имао додатну привредну функцију. Наиме, у склопу комплекса налазила се и воденица са два воденична камена. Посебност архитектуре Поречја састоји се у интеграцији стамбених и привредних функција у једну органску целину. Дуж планинских речица налази се више приземних воденица са спратним стамбеним кулама, које се истичу сличним грађитељским елементима. Карактеристике их масивно камено приземље које пружа додатну чврстину и стабилност, док пространи спрат омогућава флексибилно коришћење зграде.

Кула у Вучју је, као и многе друге турске грађевине, имала више функција – била је резиденција и тврђава, а својим изгледом и наменом дочаравала је дух и живот из османског периода. Грађена је у стилу османско-балканских архитектонских грађевина 19. века, са приземљем и спратом. У овом контексту, архитектура куле била је не само одбрамбена, са масивним зидовима, већ и стамбена, са пространим собама и просторима за складиштење, потребним за удобан живот. Била је симбол моћи и угледа, али и пример мултифункционалности османске архитектуре. Конструкцијски је била решена зидањем каменом у приземљу, и употребом бондручног система, са плитким конзолним испадима фасаде на спрату. Главни улаз у приземље био је централно постављен и широк,

latter located on the Vlasina high plain—share the same characteristics as Dilaver-bey's tower in Vučje and are particularly significant. In addition to their defensive and residential functions, they also served administrative roles, while the Vučje tower complex had the added function of supporting economic activity. Namely, it also included a watermill with two millstones. The specificity of Porečje architecture lies in the integration of residential and economic functions into a single, organic whole. Several single-storey watermills with two-storey residential towers, characterised by similar architectural elements, are located along the mountain streams. They are characterised by a massive stone ground floor, which provides additional support and stability, and a spacious upper floor that allows for flexible use of the building.

Like many other Turkish buildings, the Vučje Tower served multiple functions—it was both a residence and a fortress, embodying the spirit and lifestyle of the Ottoman period through its design and purpose. It was built in the style of 19th-century Ottoman-Balkan architecture, with a ground floor and an upper floor. In this context, the architecture of the tower was not solely defensive, with its massive walls, but also residential, featuring spacious rooms and storage areas necessary for a comfortable life. It stood as a symbol of power and respect, and an example of the multifunctionality of Ottoman architecture. The building's structural solution involved stone masonry on the ground floor and wattle-and-daub system with shallow console protrusions on the upper floor façade. The

Сл. 97. Кула Демира Барјана у Горини
Fig. 97: The tower of Demir Barjan in Gorina

што је доприносило практичности и приступачности простора. Приземље је служило као економски и сервисни део зграде, док је спрат био намењен за живот и боравак. Посебан украс куће чиниле су удвојене, занатски и естетски обрађене димњачке капе. Преимућство ове зграде било је у томе што је имала велико и пространо двориште, опасано високим зидовима са пушкарницама. Поред куле, познато је да се у оквиру ограђеног дворишта налазила воденица са два воденична камена, постављена тик уз леву обалу Вучјанке, чији остаци и данас постоје.

main entrance to the ground floor was centrally located and wide, enhancing the practicality and accessibility of the space. The ground floor served as the building's economic and utility section, while the upper floor was designed for living and residence. Skilfully and aesthetically crafted, the double chimney pots decorated the house in a distinctive manner. The building's asset was a large, spacious courtyard enclosed by high walls with loopholes. In addition to the tower, the enclosed courtyard is known to have contained a watermill with two millstones, the remains of which still exist along the left bank of the Vučjanka River.

Сл. 98. Изглед Дилавер-бегове куле крајем 19. века
Fig. 98: Dilaver-bey's tower towards the end of the 19th century

Сл. 99. Воденица на Вучјанки
Fig. 99: A watermill by the
Vučjanka River

Сл. 100. Воденични механизам
Fig. 100: The watermill mechanism

ВОДЕНИЦЕ

У живописном кањону реке Вучјанке, а на потезу од Турјанског потока до села Вучја, некада је било 18 воденица и две ваљавице. Верује се да су ове грађевине углавном изграђене крајем 18. или у првој половини 19. века. Мештани још увек памте да су, узводно од видиковца Соколица, постојале три воденице на Вучјанки и једна на Турјанском потоку. На потезу од хидроелектране до центра Вучја, забележено је постојање још 14 воденица и две ваљавице, као и једне гајтанаре.

Идући редом, од најудаљеније ка Вучју, забележене су следеће воденице: прва, на Турјанском потоку, затим воденице Шутилница, Збежиште и Мутилска изнад хидроелектране. Потом следе Терзијска, Зољкина и Ћиринска воденица, постављене у близини Дев Казана. Шумарева и Дининска воденица прате даље реку Вучјанку према насељу. Следећа је Шангајска, која је поред саме воденице имала и ваљавицу, затим једна неименована воденица у близини некадашње кафане. Крај гробља се налазила Крушка, а нешто ниже воденица код стругаре и Крстинска, затим Пејковска и Пашина воденица. У самом центру Вучја, налазила се гајтанара Димитрија Теокаровића, која је била монтирана у старој воденици. На крају овог низа, у селу Жабљану, налазила се још једна воденица, последња у низу.

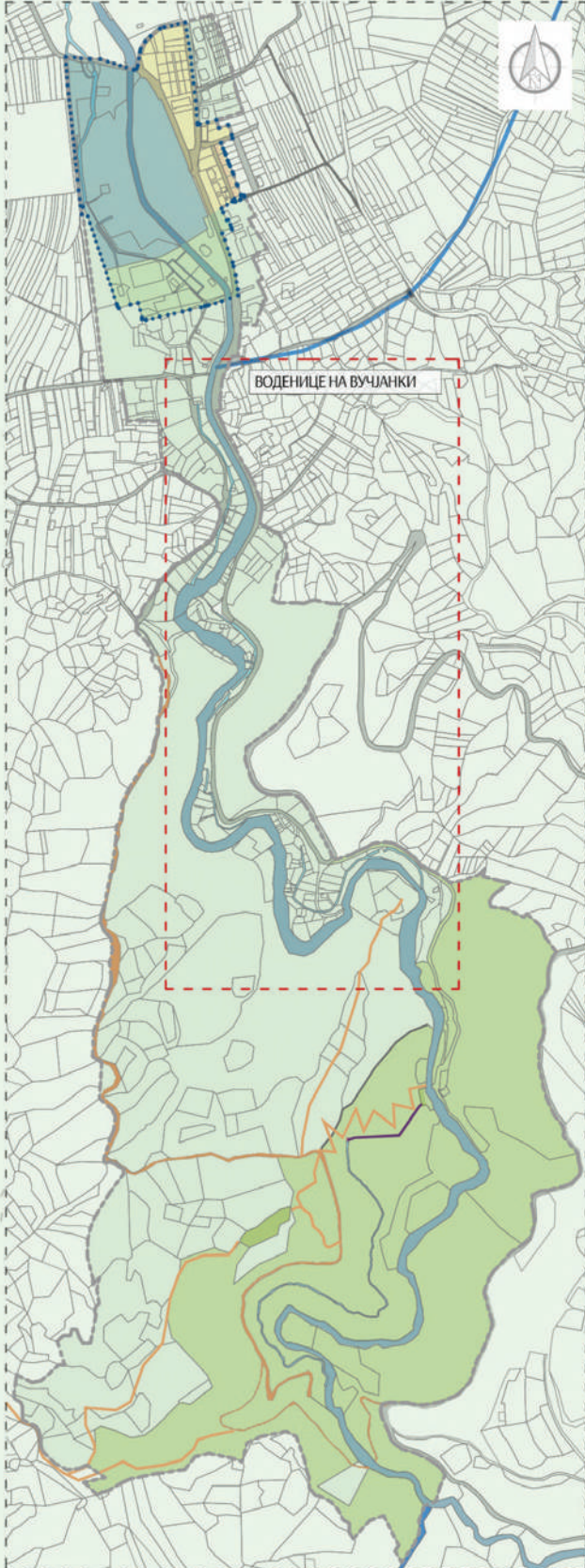
Воденице су распоређене дуж тока реке Вучјанке, на више изграђених канала – јазова, који воду преусмеравају из речног тока, покрећу витла, а потом је низводно враћају назад у реку. Од укупно 18 воденица и 2 ваљавице, делимично је сачувано 12 воденица, 4 су обновљене и у функцији, док је за преостале потребна обнова. Теренска етнолошка истраживања спровела је етнолог Завода за заштиту споменика културе у Нишу, Жижа Стојичић Драгићевић, у две кампање (2012. и 2022. године),

WATERMILLS

From Turjanski stream to the village of Vučje, the lively canyon of the Vučjanka River used to have 18 watermills and two fulling mills. It is believed that these structures were mostly built by the end of the 18th century or during the first half of the 19th century. The locals still remember that, upstream from the Sokolica vista, there were three watermills on the Vučjanka River and one on Turjanski stream. From the hydropower plant to the centre of Vučje, reports have mentioned the existence of another 14 watermills and two fulling mills, along with a braid workshop.

There are records of the following watermills, listed starting with the one farthest from Vučje: a watermill on Turjanski stream, followed by the Šutilnica, Zbežište, and Mutilska watermills, all located upstream of the hydropower plant. These are followed by the Terzijska, Zoljkina, and Ćirinska watermills, located near Dev Kazan. The Šumareva and Dininska watermills are the next along the Vučjanka River as it flows towards the town. Next in sequence is the Šangajska watermill, which also housed a fulling mill, along with an unnamed watermill situated near a former tavern. Located near a cemetery, the Kruška watermill was followed downstream by a watermill near a sawmill, along with the Krstinska, Pejkovska, and Pašina watermills. In the centre of Vučje, Dimitrije Teokarović's braid workshop was set up in an old watermill. The final watermill in this sequence was located in the village of Žabljane.

The watermills along the Vučjanka River are situated on several man-made canals (sluices) that divert water from the main stream to turn the wheels before returning it to the river downstream. Of the 18 watermills and 2 fulling mills, 12 are partially preserved, 4 have been restored and are operational, while the remaining ones require restoration. The

КУЛТУРНИ ПРЕДЕО У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ ВОДЕНИЦЕ НА ВУЧЈАНКИ

ЛЕГЕНДА:

1. ИНДУСТРИЈА ВУНЕНИХ ТКАНИНА
2. ПРОСТОР ДИЛАВЕР БЕГОВЕ КУЛЕ
3. ВОДЕНИЦЕ НА ВУЧЈАНКИ
 - 3.1. Пашина воденица
 - 3.2. Пејковска воденица
 - 3.3. Крстинска воденица
 - 3.4. Воденица "Крушка"
 - 3.5. Шангајске воденица и ваљавица
 - 3.6. Дининска воденица
 - 3.7. Шумарева воденица
 - 3.8. Ђиринска воденица
 - 3.9. Зољкина воденица
 - 3.10. Терзијска воденица
4. СЕОСКО ГРОБЉЕЋЕ
5. ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА

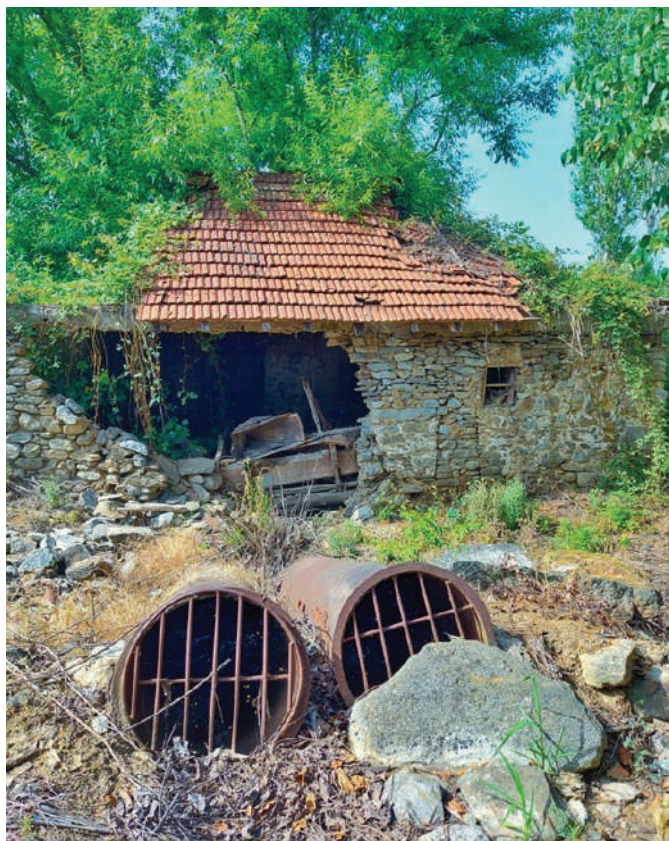
Сл. 101. Позиције воденица са
јазовима и вадама
Fig. 101: Locations of watermills
with sluices and canals

док су архитектонска и историјска истраживања обавили аутори монографије.

Верује се да су воденице дуж Вучјанке зидали вешти мајстори из Вучја. Њихови спољашњи зидови зидани су од локалног зеленкастог камена – лискуна и речног камена – белутка. Преградни зидови најчешће су изведени као бондручни, у систему кованица, са снажним дрвеним стубовима и зидовима од прикованих тесаних летви. Над каменим зидовима подизани су кровови на више вода, са дрвеном конструкцијом и ручно прављеном ћерамидом као покривачем. Поједине воденице украшава наткривени угаони ајет²³, са дрвеним, ручно тесаним стубовима и јастуцима постављеним на камене стопе (ћулсије), који сведоче о умећу старих градитеља.

Унутрашњи простор воденица на Вучјанки изведен је у различитим типовима, као једноделан (воденица), дводелан (воденица и воденичарева соба) или троделан (воденица, воденичарева соба и штала). Све воденице имају наспрамна врата и по два воденична камена. Вода за покретање

Сл. 102. Пашина воденица
Fig. 102: The Pasha's watermill

field ethnological research was carried out in two campaigns (in 2012 and 2022) by the ethnologist Žiža Stojičić Dragičević from the Institute for Cultural Heritage Preservation Niš. The architectural and historical research was conducted by the authors of this monograph.

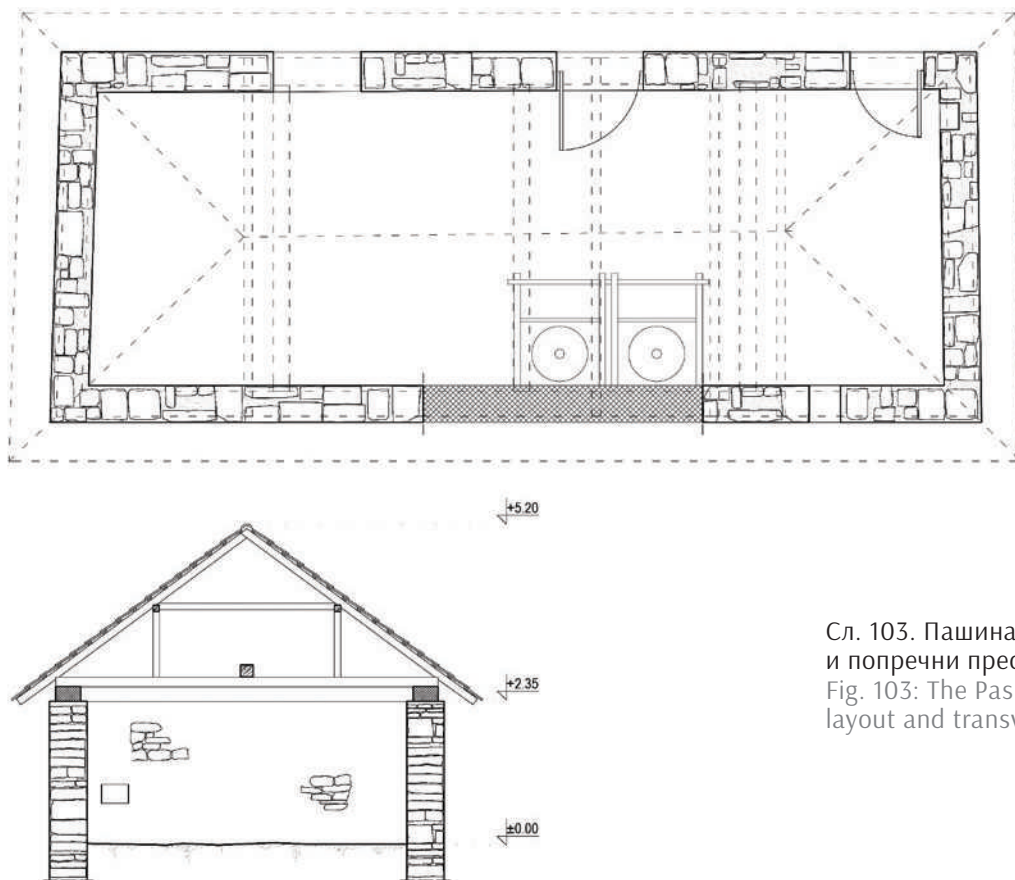
The watermills on the Vučjanka River are believed to have been constructed by skilled local artisans from Vučje. Their external walls were built from local greenish stones, mica, and river pebbles. The partition walls were typically made using the 'kovanica' system—a form of wattle and daub—supported by substantial timber posts and constructed from hewn laths fixed in place

with nails. The stone walls supported the multi-sloped roofs, which featured a timber structure and handmade mission tiles. Some of the watermills feature a covered corner ajet,²³ with handmade hewn wooden columns and corbels that rest on stone footings (ćulsija), bearing witness to the craftsmanship of the old builders.

The interior of the watermills on the Vučjanka River varies, with layouts ranging from a single room (the

¹ Велики покривени трем.

²³ A large covered porch.

Сл. 103. Пашина воденица, основа и попречни пресек
 Fig. 103: The Pasha's watermill, layout and transverse section

воденичног точка довођена је *вадама*²⁴ у *буке*,²⁵ одакле је, преко механизма, под притиском, покретала камене точкове за млевење жита. Мујина, Шумарева и Дининска воденица грађене су са развијенијом основом у облику слова „Г“, док су остале правоугаоних основа, без ајета и са правилним четвороводним крововима. Захваљујући издашности воде у Вучјанки, воденице су радиле

watermill) to two rooms (the watermill and the miller's room), or three rooms (the watermill, the miller's room, and a stable). All the watermills feature opposing doors and two millstones. Water running along the canals²⁴ fed the raceways²⁵, turning the wheels, which, through a mechanism, applied pressure to move the milling stones. The Mujina, Šumareva, and Dininska

²⁴ Направљен канал, озидан каменом, којим је вода из потока или реке одвођена ка воденици.

²⁵ Дрвене цеви од букових стабала, дужине око 12м.

²⁴ An artificial, stone-built canal that directs water from a stream or a river to a watermill.

²⁵ Wooden pipes approximately 12 m long, made of beech tree trunk.

Сл. 104. Пејковска воденица; Сл. 105. Воденичарева кућа уз некадашњу Крстинску воденицу
 Fig. 104: The Pejkovska watermill; Fig. 105: The miller's house next to the former Krstinska watermill

током целе године, привлачећи помељаре из Лесковца, Врања, Пирота, Лебана.

Остаци Пашине, односно Дилавер-бегове воденице, са делимично сачуваним припадајућим каналом за довод воде, налазе се у самом Вучју,

watermills had a more complex L-shaped layout, while the other watermills had a rectangular layout, without ajets, and with symmetrical hipped roofs. Due to the abundance of water in the Vučjanka River, the watermills operated year-round, with people from

Сл. 106 Дининска воденица; Сл. 107. Мост код Дининске воденице
 Fig. 106: The Dininska watermill; Fig. 107: The bridge by the Dininska watermill

на левој обали реке, у близини данашње зелене пијаце. Сматра се да је ово најстарија воденица у Вучју. Према предању, воденицу је подигао Исмаил-паша, али је вероватније да је њен градител био његов син, Дилавер-бег. Воденица је била смештена у пространом дворишту Дилавер-бегове куле, опасаном високим каменим зидом.

После ослобођења, воденицу су откупили становници околних села, али је у народу задржан назив Пашина воденица. Воденица је правоугаоне основе и дводелне унутрашње организације, са два воденична камена. Зидана је каменом и покривена правилним четвороводним дрвеним кровом. Приликом изградње зелене пијаце у Вучју, постојала је опасност да буде срушена, али је, захваљујући залагању мештана, сачувана. Ипак, током радова пресечен је канал за довод воде, чиме је онемогућено њено функционисање. Овај прекид у раду убрзао је пропадање зграде, чије је тренутно стање забрињавајуће.

У близини Дилавер-бегове (Пашине) воденице, такође на левој обали реке, налази се Пејковска воденица са каналом за воду. Пејковска воденица је једноделне унутрашње организације, правоугаоне основе, са правилним четвороводним кровом. Зидана је од камена и омалтерисана блатним малтером.

Крстинска (Ђорђијина) воденица са спратном воденичаревом кућом налазила се неколико стотина метара узводно. Била је правоугаоног облика, али је у потпуности срушена. О њеном постојању данас сведоче озидани канал за довод воде, сачуван у фрагментима, као и воденичарева кућа. Према казивању мештана, у близини Крстинске воденице налазила се још једна воденица, поред некадашње стругаре, али се њени остаци не могу уочити.

Насупрот гробљу, испод пута се налази ниска приземна воденица звана „Крушка“ са припадајућим каналом за воду који се, пратећи Вучјанку, пружа даље и испод Крстинске воденице спаја са реком. Ова воденица је фундирана на стени, дводелне је

Leskovac, Vranje, Pirot, and Lebane bringing their grain here.

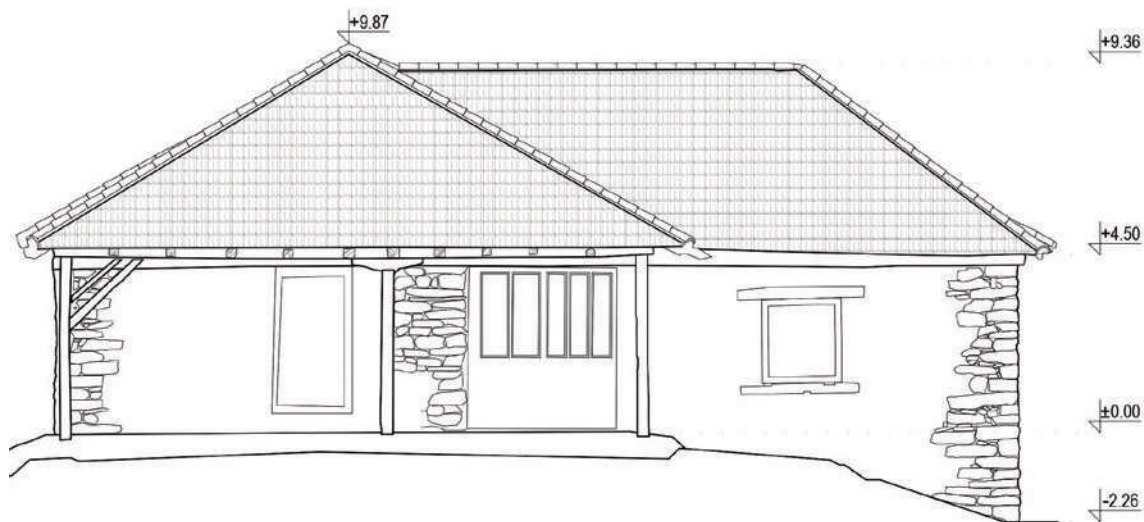
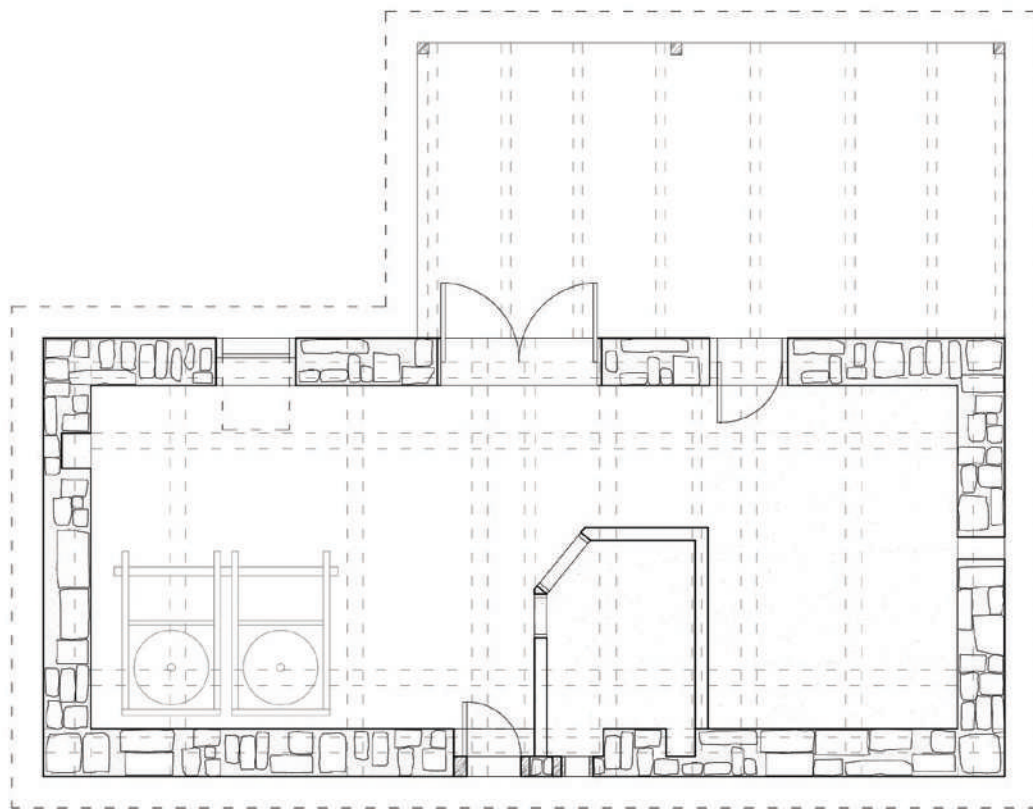
The remains of the watermill named Pašina (Pasha's) or Dilaver-begova (Dilaver-bey's), with its partially preserved water canal, are located in Vučje on the left bank of the river, near the present-day green market. This is believed to be the oldest watermill in Vučje. According to legend, the watermill was built by Ismail Pasha, though it is more likely that it was constructed by his son, Dilaver-bey. The watermill was located in the spacious courtyard of Dilaver-bey's tower, enclosed by a high stone wall.

Following the liberation, the watermill was purchased by the residents of the surrounding villages, but it retained the name Pasha's watermill. Its rectangular layout features two rooms and two millstones. It was built in stone and covered by a symmetrical timber hipped roof. During the construction of the Vučje green market, it was at risk of being torn down. However, this was prevented through the advocacy of the locals. The construction work, nonetheless, blocked the water canal, disabling its operation. This blockage in operation accelerated the building's deterioration, which is now in an alarming condition.

Near the Dilaver-bey's (Pasha's) watermill, also on the left bank of the river, is the Pejkovska watermill with its water canal. The Pejkovska watermill has a one-room, rectangular layout with a symmetrical hipped roof. It was built of stone with mud mortar.

The Krstinska (Đorđijina) watermill, with its two-storey miller's house, was located several hundred meters upstream. It had a rectangular layout, but it has been completely torn down. Today, the preserved fragments of the masonry canal for water inlet and the miller's house stand as a testament to its existence. According to the locals, near the Krstinska watermill there was another watermill, next to a former sawmill, although its remains are no longer visible.

Across from the cemetery and under the road, there is a single-storey watermill called 'Kruška,' with its water canal extending further along the Vučjanka River and returning to the river downstream from the Krstinska

Сл. 108. Шумарева воденица, основа и северни изглед
 Fig. 108: The Šumareva watermill, layout and north façade

правоугаоне основе, без трема и испада у габариту. Зидана је речним каменом белутком и зеленим лискуном. Кровна конструкција је правилна четворосливна, препокривена фалцованим црепом. Изнад „Крушке“, налазила се још једна воденица правоугаоног облика, која је скоро у потпуности срушена. У њеној непосредној близини, налазе се Шангајска воденица и ваљавица са каналом. Обе зграде су правоугаоне основе, зидане каменом, са правилном кровном конструкцијом покривеном ћерамидом.

Непосредно пре скретања ка цркви и хидроелектрани, на десној обали реке, налазе се две воденице – Дининска и Шумарева – повезане заједничким каналом за воду. Постављене на терасастим платоима и скривене високим буковим стаблима, воденице су се уклопиле у природни амбијент, заједно са малим мостом на реци. Дининска воденица је троделне основе у облику слова „Г“, са угаоним наткривеним тремом и наспрамним вратима. Њени спољашњи зидови су зидани каменом, док су преградни изведени у систему кованице. Покривена је вишеводном кровном конструкцијом и фалцованим црепом. Очувана су дрвена врата са аутентичним багламама, металном резом и шаркама којима су причвршћена за довратник. На нешто узвишенијем платоу смештена је Шумарева воденица, једноделне основе, такође у облику слова „Г“, са наспрамним вратима, угаоним тремом, и вишеводном кровном конструкцијом.

Ћиринска (Мујина) воденица налази се одмах након скретања са главног пута ка хидроелектрани. Једноделне је основе правоугаоног облика, са наспрамним вратима и угаоним тремом. Зидана је каменом, са вишеводном дрвеном кровном конструкцијом, и препокривена фалцованим црепом. Последње две воденице у низу, које се налазе у непосредној близини Дев Казана са погледом на Цркву Светог Јована, су Зољкина и Терзијска воденица. Обе су правоугаоне једноделне основе

watermill. It has a rectangular layout, founded on rock, with two rooms and no porches or projections. It was built using white pebbles and green mica. The roof structure is a symmetrical hipped roof, covered with interlocking tiles.

Above the ‘Kruška,’ there was another rectangular watermill, almost completely dismantled. The Šangajska watermill and a fulling mill, along with the complementary canal, are located in close proximity. Both buildings are made of stone, with a rectangular layout and a symmetrical roof structure covered in mission tiles.

The two watermills – Dininska and Šumareva – along with their shared water canal, are located on the right bank, just before the turn leading to the church and the hydropower plant. Situated on terraced plateaux and hidden among tall beech trees, the watermills and a small bridge crossing the river blend into the natural setting. The Dininska watermill has an L-shaped, three-room layout, featuring a covered corner porch and opposing doors. Its external walls are made of stone, while the partition walls are constructed using the ‘kovanica’ system (a type of wattle and daub). It is covered with a multi-sloped roof and interlocking tiles. There is a well-preserved wooden door with an authentic metal bolt and hinges fixing it to the door frame. The Šumareva watermill, with its L-shaped single-room layout, opposite doors, corner porch, and multi-sloped roof, is situated on a slightly higher plateau.

The Ćirinska (Mujina) watermill is located just beyond the turn from the main road leading to the hydropower plant. It features a single-room, rectangular layout with opposing doors and a corner porch. It was built of stone, with a multi-sloped timber roof structure covered in interlocking tiles.

The last two watermills in the row, located in close proximity to Dev Kazan and overlooking the Church of St John, are the Zoljkina and Terzijska watermills. Both are originally built of stone, with a single-room rectangular layout and preserved grinding mechanisms. They also feature symmetrical

изворно зидане каменом, са очуваним старим механизмима за млевење. Њихови кровови су такође правилно четвороводног облика и дрвених кровних конструкција. Поред очуваног канала за воду, на нешто вишој коти у близини Зољкине воденице саграђен је мањи јаз – базен одакле је по стрмом нагибу постављена челична „бука“ пресека око 60cm, којом вода пада директно на механизам за покретање камена.

hipped roofs and timber roof structures. Near the Zoljkina watermill, at a somewhat higher level and complementing the preserved water canal, a small sluice was built, creating a pool that continues into a steep steel raceway with an approximate diameter of 60 cm. The raceway directed the stream onto the mechanism that moved the millstone.

Сл. 109. Шумарева воденица, поглед са северозапада
Fig. 109: The Šumareva watermill, north-western view

ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА КРСТИТЕЉА

На левој обали реке, низводно од хидроелектране и у близини Дев Казана, налази се Црква Светог Јована Крститеља, задужбина породице Теокаровић.

Браћа Теокаровић су изградили цркву у част своје мајке Василије, зване Вана, која је од синова тражила да подигну цркву и поклоне је мештанима Вучја (Ђорђевић, 1996: 17-19). Иако већ у деветој деценији живота, Вана је пратила изградњу цркве и учествовала у церемонији освећења.

Црква је грађена у периоду од 1935. до 1938. године, на месту некадашње средњовековне цркве за коју се верује да је била задужбина Николе Скобаљића (Просен, 2005: 446). Легенда о постојању средњовековне цркве била је један од разлога због којих је породица Теокаровић одлучила да на овом месту подигне нови храм.

Скромне податке о старој цркви даје нам Феликс Каниц: „Црквиште, рушевина црквице, важи као светиња. Ту је велики народни јунак Никола Скобаљић ишао на литургију кад год је полазио у бој против неверника. Њени 3,6м широки и 4,9м дуги зидови, са хорском полукружном апсидом избоченом за 1,7м и улазом широким 1м, представљају праву изложбу оних врста камена и шљунка који се налазе у околини, а преовлађују гнајс и шкриљац“ (Каниц, 1987: 248).

Умеће архитекте Григорија Самојлова поново је дошло до пуног изражаја у Вучју. Цркву Светог Јована, једну од најрепрезентативнијих грађевина изграђених за породицу Теокаровић у овом месту, Самојлов је пројектовано у духу српског националног стила, инспирисан средњовековним храмовима (Просен, 2005: 47). На процес пројектовања вероватно су утицале средњовековне рушевине Скобаљић града које се налазе у близини, као и чињеница да је црква саграђена на остацима старе

CHURCH OF ST JOHN THE BAPTIST

On the left bank of the river, downstream from the hydropower plant and near Dev Kazan, stands the Church of St John the Baptist, an endowment of the Teokarović family.

The Teokarović brothers built the church to honour their mother, Vasilija (called Vana), who had asked her sons to erect a church and give it to the people of Vučje (Đorđević, 1996: 17-19). Although in her 80s, Vana oversaw the construction of the church and participated in the consecration ceremony.

The church was built between 1935 and 1938, on the site of a former medieval church believed to have been an endowment of Nikola Skobaljić (Prosen, 2005: 446). The legend of the medieval church was one of the reasons the Teokarović family decided to erect a new church at this location.

Felix Kanitz provides the scant historical information about the old church: ‘The churchyard and church ruins are considered sacred. This is the place where the national hero Nikola Skobaljić attended liturgy whenever he was preparing to fight the infidels. Its walls, 3.6 metres wide and 4.9 metres long, feature a semi-circular choir apse projecting by 1.7 metres and a 1-metre wide entrance. The structure is a true exhibition of the types of stone and gravel found in the surrounding area, dominated by gneiss and slate’ (Kanitz, 1987: 248).

Once again, the architect Grigorije Samojlov demonstrated the full extent of his skill in Vučje. Samojlov designed the Church of St John—one of the town’s most representative buildings, commissioned by the Teokarović family—in the Serbian national style inspired by medieval temples (Prosen, 2005: 47). The design process was most likely influenced by the medieval ruins of nearby Skobaljić Grad, as well as by the fact that the church was constructed on the remains of a 15th-century predecessor. The picturesque landscape

цркве из 15. века. Сливовити пејзаж околних брда такође је имао важну улогу у смислу инспирације за њено осмишљавање (Просен, 2005: 447).

Зоран Маневић²⁶ је цркву у Вучју окарактерисао као један од најзначајнијих примера међуратне црквене архитектуре код нас (Просен, 2005: 447). Просторну монументалност цркве архитекта је постигао постављајући храм на узвишену и пажљиво одабрану локацију. Црква има триконхалну основу у облику сажетог уписаног крста, са отвореном припратом, која је спојена троделним аркадним тремом са звоником.

Зидови цркве грађени су од притесаног камена, што доприноси утиску масивности и чврстине. Прозорски отвори надвишени су полукружним луковима, док су отвори кубета завршени плитким полукружним архиволтама. Купола је завршена пирамидалним кровом, као и масивни квадратни звоник, при чему висина врха крова звоника не премашује висину врха куполе.

Свечано освећење цркве обављено је 7. јула 1938. године у присуству епископа нишког и браничевског, министра вера, министра правде, генерала Миљковића, команданта коњичке дивизије из Ниша, изасланика краља Петра II, многобројних званица и народа Поречја. Спречен да присуствује освећењу, епископ жички др Николај Велимировић се, преко свог изасланика, писмом обратио ктиторки Вани Теокаровић, у којем је написао следеће: „Побожна мајко, радуј се што твоји синови зидају цркве, што су задужбинари попут наше најславније господе српске од памтивека до данас... Честита мајко, радуј се што су ти синови свуда виђени и поштовани као честити људи. То је твоја заслуга

of the surrounding hills was also a source of inspiration for its conceptualisation (Prosen, 2005: 447). Zoran Manević²⁶ described the church in Vučje as one of the most significant examples of interwar sacred architecture in our country (Prosen, 2005: 447).

The architect achieved a sense of spatial monumentality by positioning the church on an elevated, carefully selected site. The church features a triconchal layout in the form of a compact inscribed cross, with an open narthex connected to the bell tower by a tripartite arched porch.

The church walls are built of roughly dressed stone, which enhances the sense of massiveness and solidity. Window openings are topped with semi-circular arches, and the dome openings are finished with shallow semi-circular archivolt. Like the massive square bell tower, the dome is crowned with a pyramidal roof, and the height of the bell tower's rooftop does not exceed that of the dome.

The formal consecration of the church took place on 7 July 1938, in the presence of the Bishop of Niš and Braničevo, the Minister of Religious Affairs, the Minister of Justice, General Miljković, commander of the Cavalry Division in Niš, the envoy of King Peter II, numerous invitees, and the people of Porečje. Unable to attend the consecration, the Bishop of Žiča, Nikolaj Velimirović, PhD, sent his envoy with a letter to the ktitor, Vana Teokarović, containing the following message: 'Devout mother, rejoice in having sons who build churches, who are founders like our most glorious Serbian noblemen throughout history... Virtuous mother, rejoice in having sons who are always regarded and respected as virtuous men. This is your achievement and that of your late, blessed

²⁶ Зоран Маневић (Скопље, Краљевина Југославија, 1937 – Београд, 4. април 2019) један је од најпознатијих српских историчара архитектуре који је утицао на формирање већег броја тумача српске архитектуре новијег доба.

²⁶ Zoran Manević (Skopje, Kingdom of Yugoslavia, 1937 – Belgrade, 4 April 2019) was one of the most prominent Serbian architectural historians, whose work influenced a significant number of interpreters of contemporary Serbian architecture.

Сл. 110. Црква Светог Јована
Fig. 110: The Church of St John

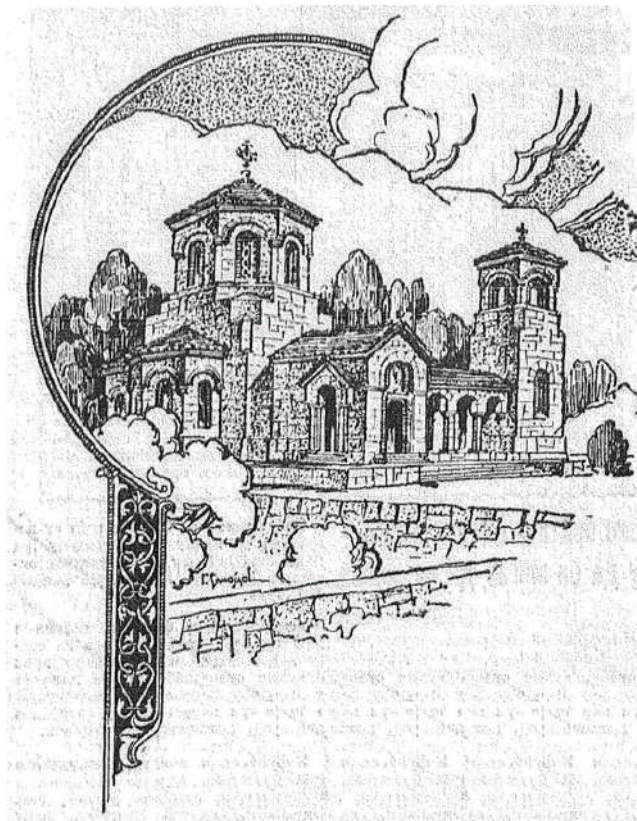
и блаженог покојног супруга твог... Срећна мајко, радуј се што те је Свевишњи обдарио таквим потомком, највећим даром којим он обдaruје достојне мајке” („Лесковачки гласник“, 1938: 2).

После верског обреда, скуп је поздравио најстарији син Мите и Ване Теокаровић, Влада Теокаровић, који је том приликом рекао следеће: „Као синови овог краја, ми испуњавамо жељу наше драге мајке и срећни смо што нам се пружила могућност да учинимо овакво дело, одужујући се синовљевој дужности према својој мајци и нашем дугу према овом месту, одакле је почела клица наше индустрије“ (Јовановић, 2005: 282).

Иако се у новинским текстовима из јула 1938. године („Политика“, број 10812, 6. јул 1938. године, стр. 10; „Правда“, број 12115, 8. јул 1938. године, стр. 4) као пројектанти цркве у Вучју помињу архитекти Александар Ђорђевић и Григорије Самојлов, доказано је Самојловљево ауторство (Кадиевић, 1993: 198-199). Недвосмислено је, архивским документима поткрепљено да је богато украшена унутрашњост цркве дело Самојлова. Он је дао предлог решења обликовања пода од разнобојног мермера. Самојлов је осмислио и извео иконостас са дуборезом у ораховом дрвету и лично га осликао, о чему сведоче својеручно потписани цртежи који се чувају у Музеју науке

husband... Blissful mother, rejoice in being blessed by the Almighty with such offspring—the greatest gift He bestows upon worthy mothers’ (Leskovački glasnik, 1938: 2).

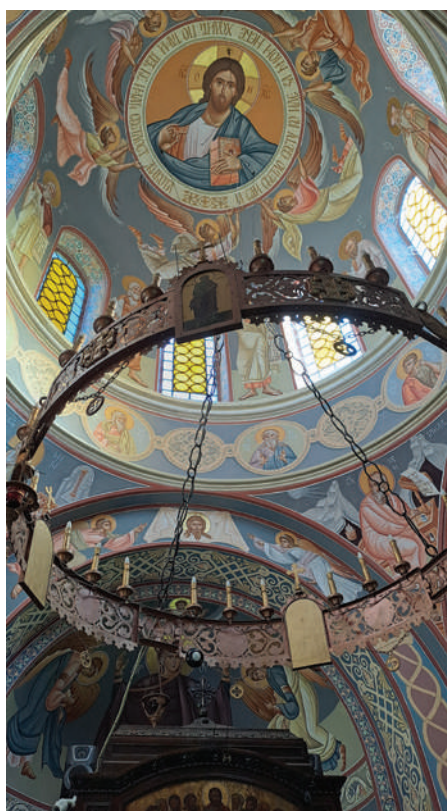
After the religious ceremony, the gathering was addressed by Mita and Vana Teokarović’s eldest son, Vlada Teokarović, who delivered the following speech: ‘As sons of this region, we fulfil our dear mother’s wish and are grateful for the opportunity to perform such a deed, carrying out our duty as sons to our mother and paying our debt to this region, which is the foundation of the industry we have built’ (Jovanović, 2005: 282).

Сл. 111. Цртеж цркве у Вучју
Fig. 111: A drawing of the church in Vučje

Although newspaper articles from July 1938 (Politika, No. 10812, 6 July 1938, p. 10; Pravda, No. 12115, 8 July 1938, p. 4) mention both Aleksandar Đorđević and Grigorije Samojlov as the designers of the Vučje church, only Samojlov’s authorship has been confirmed (Kadijević, 1993: 198-199). Archival documents have unequivocally confirmed that the richly decorated interior of the church was the work of Samojlov. He drafted a design for a multi-coloured marble floor.

Samojlov designed and executed the iconostasis, which was engraved in oak and personally painted by him, as evidenced by his signed drawings, which are kept in the Museum of Science and Technology in Belgrade. The iconostasis was inspired by

Сл. 112. Црква Светог Јована, поглед са севера; Сл. 113. Живопис куполе и полиелеј; Сл. 114. Звоник са аркадним тремом
 Fig. 112: The Church of St John, northern view; Fig. 113: The dome fresco painting and polyeleos; Fig. 114: The bell tower with an arched porch

и технике (МНТ) у Београду. Иконостас је инспирисан радовима охридских и дебарских мајстора, посебно иконостасом Цркве Светог Спаса у Скопљу (Просен, 2005: 461). Милан Просен наводи да је Самојлов за овај пројекат добио орден Св. Саве V реда (Просен, 2005: 105).

Зидно сликарство је оригинално било рад руског сликара Петра Сухачева, академског сликара из Београда, а слике су рађене у фреско техници као у старим задужбинама („Правда“, 8. јул 1938). У лунети улаза, на западном зиду наоса храма, насликани су Вана Теокаровић и њен супруг Мита, ктитори овог храма, како приносе модел цркве

the work of artisans from Ohrid and Debar, particularly the iconostasis in the Church of Holy Salvation in Skopje (Prosen, 2005: 461). Milan Prosen claims that Samojlov received the Order of St Sava, V Class, for his design (Prosen, 2005: 105).

The wall painting was originally the work of Petar Suhačev, a Russian academic painter based in Belgrade, and was executed in the fresco technique, similar to that used in historic endowments (Pravda, 8 July 1938). The entrance lunette, located on the western wall of the temple naos, features a painting of Vana Teokarović and her late husband Mita, the temple's ktitors, presenting a model of the church to St John

Св. Јовану Крститељу и Богородици, по узору на средњовековне задужбинаре („Правда“, 8. јул 1938). Оригинални живопис је, осим поменуте лунете над улазним порталом на западном зиду, скоро у потпуности замењен новим. Радове на изради новог живописа спровела је иконописачка радионица „Лазарус“ у секо техници сликања на сувом малтеру, током 2013. године (сајт Епархије нишке).

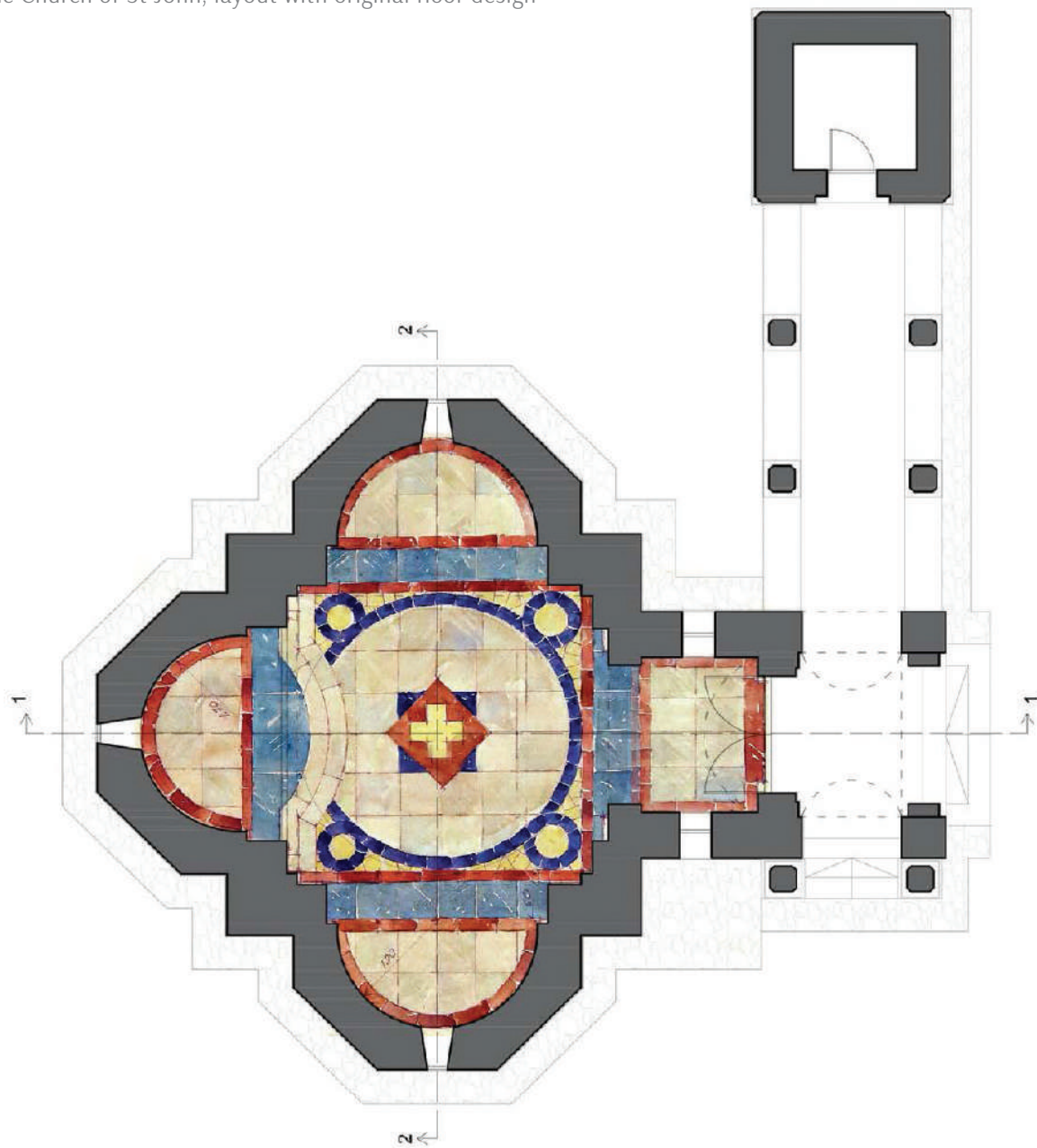
Сл. 115. Црква Светог Јована, попречни пресек
Fig. 115: The Church of St John, transverse sections

the Baptist and the Holy Mother, in a style similar to that of medieval benefactors (Pravda, 8 July 1938). With the exception of the lunette above the western wall portal, the original wall painting has been almost entirely replaced by a new one. The work on the new wall painting was executed in 2013 by the ‘Lazarus’ wall painting studio, using the secco technique on dry mortar (website of the Niš Eparchy).

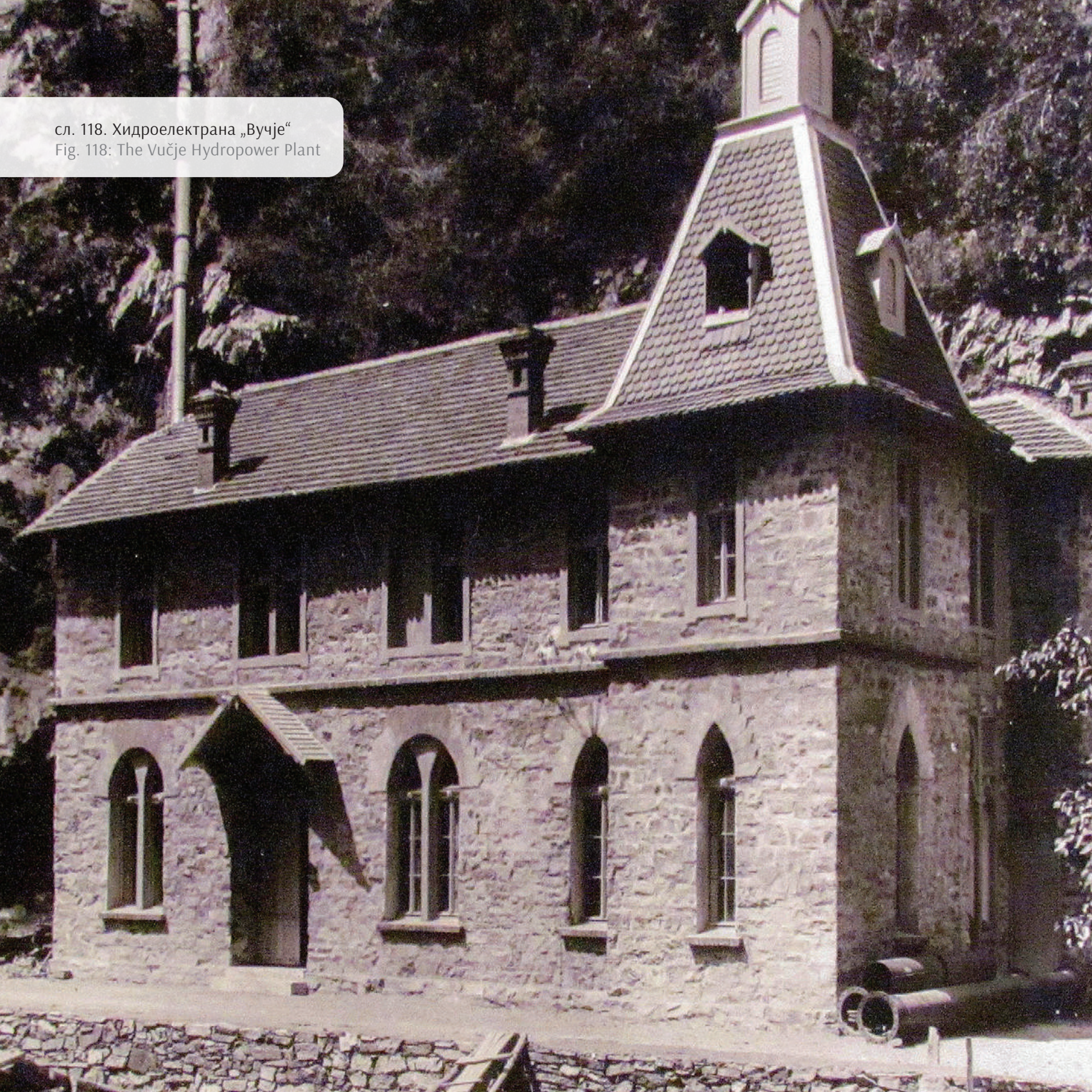

Слика 116. Црква Светог Јована,
оригинални пројекат иконостаса
Figure 116: The Church of St John,
original design for the iconostasis

Сл. 117. Црква Светог Јована, основа
са оригиналним пројектом обликовања пода
Fig. 117: The Church of St John, layout with original floor design

сл. 118. Хидроелектрана „Вучје“
Fig. 118: The Vučje Hydropower Plant

ХИДРОЕЛЕКТРАНА „ВУЧЈЕ“

У доњем делу кањона Вучјанке, 1903. године подигнута је хидроелектрана „Вучје“, која представља својеврсну грађевину вредних архитектонских карактеристика, пажљиво уклопљену у природно окружење. Овој грађевини додатну вредност дају још увек очуване оригиналне и функционалне машине компаније Сименс (Siemens), као и чињеница да је и даље у погону, са својом оригиналном опремом.

Могућност експлоатације водене снаге реке Вучјанке и улагања у нову привредну област заинтересовале су лесковачке индустријалце, којима је ова енергија била потребна за даљи развој индустрије. Потенцијал реке први је препознао професор Ђорђе Станојевић и већ 1901. године је своја научна сазнања изнео на Физичком институту Велике школе, која је 1905. године постала део Универзитета у Београду. На основу његових студија, 1901. је основано „Лесковачко електрично друштво А. Д.“ протоколирано код лесковачког Првостепеног суда. Његов задатак био је да водену снагу Вучјанке искористи за производњу и продају електричне енергије, неопходне за потребе индустрије и осветљавања града (Шимунец, 2015: 91). Статут Лесковачког електричног друштва израђен је септембра исте године и поднет на одобравање Министарству народне привреде у Београду, које га је и одобрило. Наредне године, Оснивачки одбор је, посредством локалног листа „Дневник“, позвао грађанство да упише акције Лесковачког електричног друштва.

За испоруку неопходне опреме, склопљен је уговор са немачком компанијом „Сименс и Халске“ (Siemens & Halske AD) у износу од 152.700 динара у злату. Истовремено, расписана је лицитација за изградњу канала за довод воде, чиме је започет овај амбициозан инфраструктурни подухват,

VUČJE HYDROPOWER PLANT

The Vučje Hydropower Plant was built in 1903 in the lower section of the Vučjanka Canyon. It is a distinctive structure with valuable architectural features, carefully integrated into its natural setting. An additional value of this building lies in its well-preserved original Siemens machines, which remain fully operational alongside the original equipment.

The industrialists of Leskovac, who required this energy for further industrial development, were interested in exploiting the Vučjanka water power and investing in this emerging sector. Professor Đorđe Stanojević was the first to recognise the potential of the river and, as early as 1901, presented his findings at the Institute of Physics of the Higher School, which became part of the University of Belgrade in 1905. In 1901, based on his studies, a joint-stock company called 'Leskovačko Električno Društvo A.D.' (Leskovac Electric Society) was registered with the First Instance Court in Leskovac. The Society's task was to use the hydropower of the Vučjanka River to produce and sell electricity, meeting the energy needs of industry and providing lighting for the town (Šimunec, 2015: 91).

The Leskovac Electric Society's Constitution was prepared in September of the same year and submitted for approval to the Ministry of National Economy in Belgrade, which eventually granted its approval. The following year, the Founding Committee invited citizens to subscribe to shares in the Leskovac Electric Society through the local newspaper, Dnevnik.

A contract worth 152,700 dinars in gold was signed with the German company Siemens & Halske AD for the delivery of the required equipment. At the same time, a tender was issued for the construction of a water supply canal, which marked the beginning of this ambitious infrastructure project, essential for the electrification and economic development of the region. The construction works carried out over the

кључан за електрификацију и привредни развој региона. Наредних година, извођени су грађевински радови на свим објектима и грађевинским структурама потребним за рад хидроелектране, а градња је поверена предузимачу Јосифу Гранжану из Ниша, који је имао претходног искуства на градњи хидроелектране „Под градом“ на реци Ђетињи у Ужицу.

Јосиф Гранжан, пореклом из Француске, живео је у Бечкереку, где се оженио Мађарицом. Касније се настанио у Нишу, где је руководио значајним инфраструктурним пројекатима на југу земље.

following years included all the necessary buildings and structures for the hydropower plant's operation. The project was entrusted to contractor Josif Granžan from Niš, who had previously been involved in the construction of the Pod Gradom Hydropower Plant in Užice on the Đetinja River.

Josif Granžan, originally from France, lived in Bečkerek, where he married a Hungarian woman. He later settled in Niš, where he oversaw significant infrastructural projects in the south of the country. He worked on the construction of hydropower plants, including the Užice Hydropower Plant (the first in Serbia and one of

Сл. 119. Кањон реке Вучјанке
Fig. 119: The Vučjanka Canyon

Сл. 120. Зграда хидроелектране „Вучје“; Сл. 121. Први далековод од хидроелектране „Вучје“
 Fig. 120: The Vučje Hydropower Plant; Fig. 121: The first power transmission line of the Vučje Hydropower Plant

Радио је на изградњи хидроелектрана, међу којима се издвајају хидроелектрана у Ужицу (прва хидроелектрана у Србији, једна од првих у Европи по Теслиним принципима полифазних струја) и хидроелектране у Вучју и Сићеву, као и на прузи Ниш-Књажевац и мосту на Морави у Владичином Хану („Српски технички лист“, 1912: 5-6). Хидроелектрана у Ужицу почела је са радом 1900. године, само четири године после хидроелектране на Нијагариним водопадима, где су полифазни принципи по први пут примењени. Хидроелектрана „Вучје“ на реци Вучјанки је трећа по старости у Србији и подигнута је 1903. године.

the first in Europe, built following Tesla's principles of polyphase current), as well as the hydropower plants in Vučje and Sićevo, the Niš-Knjaževac railway, and the bridge across the Morava River in Vladičin Han (Srpski Tehnički list, 1912: 5-6). The Užice Hydropower Plant began operations in 1900, just four years after the Niagara Falls hydropower plant, where the polyphase principles were first applied. The Vučje Hydropower Plant on the Vučjanka River, the third of its kind in Serbia, was completed in 1903. The first kilowatts of electricity from the Vučje Hydropower Plant were put to use on December 24,

Сл. 122. Покретна брана; Сл. 123. Почетна тачка канала за довод воде
 Fig. 122: The movable dam; Fig. 123: The starting point of the water supply canal

Први киловати електричне енергије из хидроелектране „Вучје“ употребљени су 24. децембра 1903. године, на Дан ослобођења Лесковца од турске окупације. Хидроелектрана, у то време трећа у Србији, напајала је први далековод у Србији, дужине 17 km, и испоручивала електричну енергију за потребе чувених ткачница „српског Манчестера“ и осветљавање Лесковца. Хидроелектрана се састоји из зграде хидроелектране (машинска зграда), канала за довод воде уклесаног у стене, покретне бране са зградом и акумулационе кућице одакле се пружа метална окомита цев. Зграда хидроелектране има правоугаону основу, постављену у правцу север-југ, паралелно са реком, и састоји се од приземља и спрата. Зграда хидроелектране подигнута је у стилу који подсећа на средњи век, што се препознаје у зидању каменом и неоготичким формама прозора, иако је распоред прозора изведен у строгој симетрији у духу академизма. У питању је слободностојећи објекат са угаоном

1903, coinciding with the Day of Liberation of Leskovac from Ottoman occupation. The hydropower plant, the third of its kind in Serbia at the time, supplied the first power transmission line in Serbia, stretching 17 km, provided electricity that powered the renowned weaving facilities of the ‘Serbian Manchester,’ and illuminated Leskovac. The hydropower plant consists of a powerhouse (engine house), a water supply canal carved into the rocks, a mobile dam with an associated building, and an accumulation house that leads into a steep, metal penstock. The powerhouse has a rectangular layout with a north-south orientation that is parallel with the river, and consists of the ground and the first floors. The powerhouse was constructed in a style reminiscent of the Middle Ages, reflected in its stone masonry and the neo-Gothic forms of the windows, despite the strictly symmetrical window layout, characteristic of academic principles. It is a

кулом која је била завршена стрмим кровом у форми зарубљене пирамиде и са лантерном на врху. Неколико стотина метара узводно од зграде хидроелектране, у подножју видиковца Соколица, налази се место где се помоћу покретне бране регулише захват воде из реке Вучјанке за потребе хидроелектране. Канал дужине око 980 м, изграђен на левој страни речног кањона, представља изванредан пример градитељске одважности и инжењерске вештине, а пројектовао га је Ђорђе Станојевић у периоду од 1902. до 1903. године. Овај канал је имао за сврху да спроводи воду до акумулационе станице (контролне кућице), која се налази на висини од око 140 м изнад саме хидроелектране. Значајан део трасе канала уклесан је у високе, неприступачне и тврде стене, док је спољна ивица била зидана каменом. На појединим местима, уз саму литицу, вршено је минирање стене како би се канал изградио.

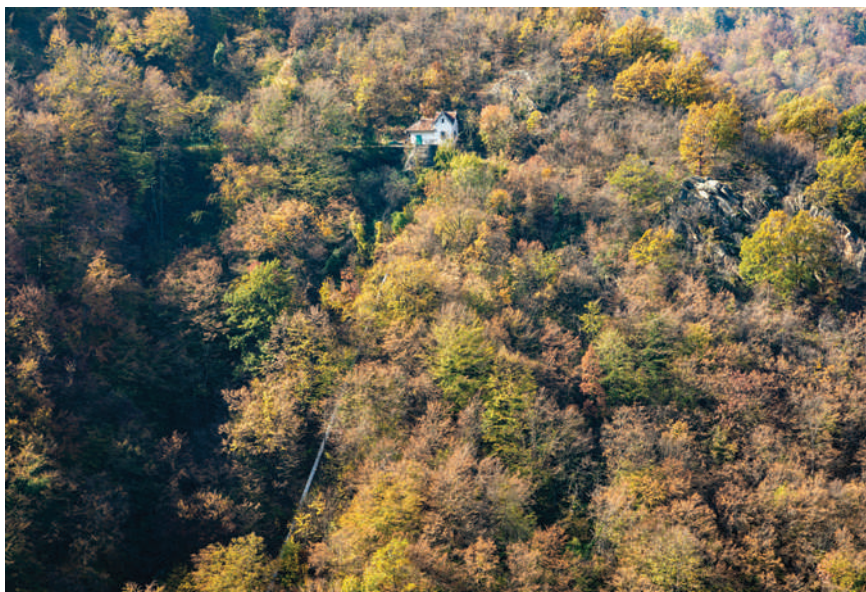
free-standing structure featuring a corner tower topped with a steep roof in the form of a truncated pyramid, with a lantern at its apex.

Several hundred meters upstream from the powerhouse, at the foot of the Sokolica vista, a movable dam on the Vučjanka River regulates the flow of water supplying the plant. An approximately 980-meter-long canal, built along the left bank of the river canyon and designed by Đorđe Stanojević between 1902 and 1903, stands as a striking example of construction boldness and engineering skill. The purpose of this canal was to supply water to the accumulation station (control house), located about 140 meters above the powerhouse. A significant section of the canal was literally carved into the high, inaccessible, and hard cliffs, while its outer edge was constructed from stone. At certain points, right at the edge of the cliff, the rock had to be blasted to build the canal.

Сл. 124. и 125. Канал за довод воде уклесан у литице кањона

Fig. 124 and 125: The water supply canal carved into the canyon's cliffs

Сл. 126. Контролна кућица и Сл. 127. Северни изглед хидроелектране
 Fig. 126: The control house, and Fig. 127: North façade of the hydropower plant

Снага воде била је толика да је више пута рушила зидове канала на критичним тачкама, што је изазвало потребу за честим реконструкцијама и поправкама канала.

Вода се каналом спроводи до акумулационог базена и контролне кућице, одакле се, кроз окомиту двоводну челичну цев дужине 235 m, директно усмерава ка турбини и машинским постројењима хидроелектране. Снага коју вода добија падом од водне коморе до турбина, чија висинска разлика износи 139 m, користи се за покретање генератора. Током 1931. године, хидроелектрана је проширила капацитете додавањем трећег генератора снаге 1.078 kW, који је произведен у фирми „Asea“ (Asea AB). Хидроелектрана „Вучје“, у власништву Електропривреде Србије, производи око четири милиона киловат-часова струје годишње, редовно се одржава и веома добро чува. У периоду од 2002. до 2003. године, поводом обележавања

The water was so powerful that, on several occasions, it damaged the canal walls at critical points, requiring multiple canal reconstructions and reparations.

Water was directed through the canal to the accumulation pool and control house, and then, via a 235-meter-long, steep, steel double pipe, it was further channelled to the powerhouse turbines and engine plants. The power generated by the water falling from the accumulation pool to the turbines, spanning a 139-meter drop in altitude, is used to drive the generators.

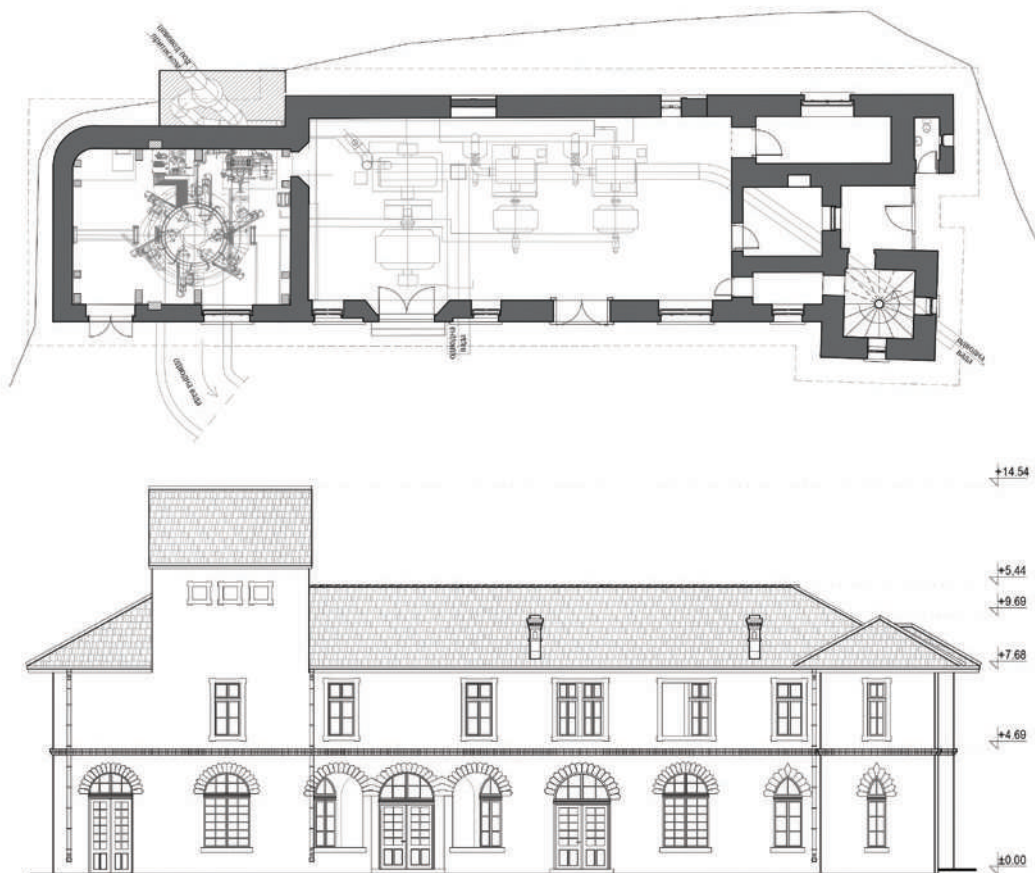
In 1931, the hydropower plant expanded its capacity by adding a third generator with a power output of 1,078 kW, manufactured by Asea AB. The Vučje Hydropower Plant, owned by Elektroprivreda Srbije, annually produces about four million kilowatt-hours of electricity, is regularly maintained, and very well preserved. Between 2002 and 2003, to mark the

стогодишњице електрификације лесковачког краја и Србије, извршена је обнова и репарација старих и истрошених оригиналних агрегата. Током ових радова, делимично је реновирана зграде хидроелектране. Овим подухватом, хидроелектрани је омогућено да настави са поузданим радом у наредним годинама.

Хидроелектрана „Вучје“ је 2005. године уврштена на листу најзначајнијих грађевина у оквиру програма обележавања значајних достигнућа у електротехници „IEEE Milestone Program“, коју саставља Институт за инжењере електротехнике и електронике (IEEE – Institute of Electrical and

centenary of electrification in the Leskovac region and Serbia, the old and worn original aggregates were refurbished and revitalised. These works also included the partial refurbishment of the powerhouse. This effort ensured the reliable operation of the hydropower plant in the years to come.

In 2005, the Vučje Hydropower Plant was included on a list of key structures in the IEEE Milestone Program, which recognises the most significant achievements in electrical and electronic engineering, compiled by the IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers). This designation made the plant an

Сл. 128. Хидроелектрана, основа приземља и источни изглед
Fig. 128: The hydropower plant, ground-floor layout and east façade

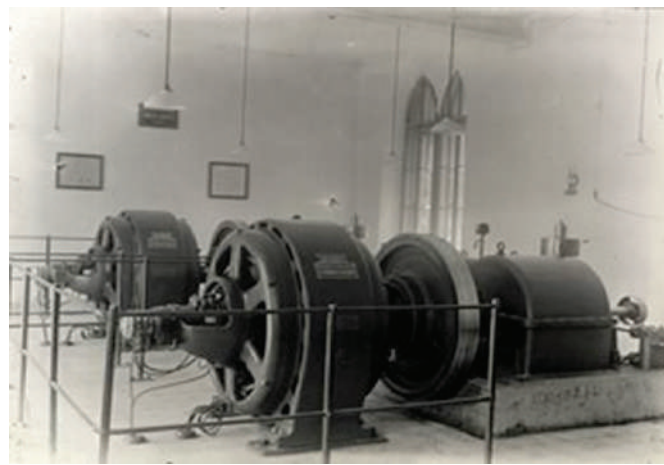
Electronics Engineers), чиме је постала део светске техничке баштине.

Године 2018, хидроелектрана „Вучје“ је у службеној евиденцији Завода за заштиту споменика културе Ниш евидентирана као добро под претходном заштитом. Ово је учињено у оквиру пројекта заштите малих хидроелектрана с почетка 20. века на територији у надлежности Завода, подржаног од стране Министарства културе Републике Србије. Пројекат је, под руководством Небојше Босанца, конзерватора саветника, реализован у сарадњи са колегама из Музеја науке и технике. Током ових активности извршени су истраживачки радови, прикупљена је неопходна документација и спроведено је стручно вредновање зграде. Затим је започета процедура припреме предлога за проглашење у Републичком заводу за заштиту споменика културе. На основу овог поступка, Одлуком Владе Републике Србије 05 број 633-10115/2023 од 26. октобра 2023. године, хидроелектрана „Вучје“ је утврђена као непокретно културно добро – споменик културе.

important part of the world's technical heritage.

In 2018, the Vučje Hydropower Plant was registered in the official records of the Institute for Cultural Heritage Preservation Niš as a cultural property enjoying prior protection. It was part of a project aimed at preserving small hydropower plants built in the early 20th century within the territory covered by the Institute, supported by the Ministry of Culture of the Republic of Serbia. Under the direction of Nebojša Bosanac, Principal Conservator, the project was carried out in collaboration with colleagues from the Museum of Science and Technology. The activities included research, the collection of necessary documentation, and expert evaluation of the building. What followed was the procedure for preparing the proposal for the declaration of a cultural property, conducted by the Republic Institute for the Protection of Cultural Monuments. Based on this procedure, and following Decision 05 No. 633-10115/2023 of the Government of the Republic of Serbia, dated 26 October 2023, the Vučje Hydropower Plant was declared an immovable cultural property—a cultural monument.

Сл. 129. Ентеријер хидроелектране „Вучје“ и Сл. 130. Генератор хидроелектране „Вучје“

Fig. 129: The Vučje Hydropower Plant interior, and Fig. 130: Generator of the Vučje Hydropower Plant

ЂОРЂЕ СТАНОЈЕВИЋ, човек који је осветлио Србију

Ђорђе М. Станојевић (Неготин, 1858 – Париз, 1921) био је професор физике и механике на Великој школи у Београду и један од најзаслужнијих за електрификацију у Србији. Захваљујући професору Станојевићу подигнуте су хидроелектране „Под градом“ у Ужицу, „Гамзиград“ код Зајечара и „Вучје“ код Лесковца.

Ђорђе Станојевић је завршио основну школу и нижу гимназију у Неготину (Радмановић, 2017: 6). Прву београдску гимназију завршио је 1877. године и положио „испит зрелости“. Затим је уписао студије на Природно-математичком одсеку Филозофског факултета Велике школе, где је и дипломирао 1881. године (Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије, 1939). По завршетку студија, наставио је да ради као асистент приправник код професора физике Косте Алковића, а након положеног професорског испита 1883. године постављен је за професора физике у Првој београдској гимназији (Шолаја, 1995: 5). Неколико година касније, од 1887. године, предавао је физику и механику на Војној академији, а 1893. године постао је професор експерименталне физике на Великој школи, и директор Физичког института Велике школе, будућег Београдског универзитета. Био је декан Филозофског факултета Велике школе од 1909. до 1913. године и ректор Београдског универзитета од 1913. до 1919. године (Радмановић, 2017: 9).

Ђорђе Станојевић, пионир електрификације и индустријализације Србије, био је велики заговорник популаризације науке. Његово интересовање за електротехничке науке развило се у раној фази развоја ове области. Посетио је прву електричну изложбу у Паризу 1881. године, а две године касније и другу у Бечу, где је стекао драгоцену знања о примени електричне енергије. Захваљујући

ЂОРЂЕ СТАНОЈЕВИЋ, the Man Who Lit Serbia

Đorđe M. Stanojević (Negotin, 1858 – Paris, 1921) was a professor of physics and mechanics at the Higher School in Belgrade and one of the key figures responsible for the electrification of Serbia. The hydropower plants ‘Pod gradom’ in Užice, ‘Gamzigrad’ near Zaječar, and ‘Vučje’ near Leskovac were erected thanks to professor Stanojević’s efforts.

Đorđe Stanojević completed elementary school and the first four grades of secondary school in Negotin (Radmanović, 2017: 6). In 1877, he graduated from the First Belgrade High School and passed the ‘Maturity Exam’. He then enrolled in the Department of Sciences at the Faculty of Philosophy within the Higher School, from which he graduated in 1881 (Spomenica o stogodišnjici Prve muške gimnazije (The History of the First Male Gymnasium), 1939). Having completed his studies, he remained as an assistant lecturer under Kosta Alković, a physics professor. After passing the teacher exam in 1883, he was appointed as a physics teacher at the First Belgrade High School (Šolaja, 1995: 5). Several years later, in 1887, he started teaching physics and mechanics at the Military Academy. In 1893, he became a professor of experimental physics at the Higher School—the predecessor of the University of Belgrade—and head of its Physics Institute. From 1909 to 1913, he was dean of the Faculty of Philosophy at the Higher School, and from 1913 to 1919, he served as rector of the University of Belgrade (Radmanović, 2017: 9).

Đorđe Stanojević, a pioneer in electrification and industrialisation in Serbia, was an ardent advocate for the popularisation of science. His interest in electrical and technical sciences developed early in the history of this field. He attended the first electricity exhibition in Paris in 1881 and, two years later, the second one in Vienna, where he gained invaluable knowledge about the uses of electric energy. The thermal pow-

његовом ангажовању и стручности, 1893. године у Београду је изграђена термоелектрана, само дванаест година након што је свет добио прву електрану. Овај значајан корак поставио је темеље за даљу електрификацију Србије.

Идеју о изградњи хидроелектране у Вучју професор Ђорђе Станојевић је предложио Физичком институту Велике школе, на основу детаљних испитивања снаге водотока Вучјанке. Убрзо након тога, основано је Лесковачко електрично друштво као акционарско друштво, са професором Станојевићем као акционаром. Капитал друштва утврђен је на 200.000 динара, а позив за уплату акција, објављен у локалном листу „Дневник“, привукао је 168 акционара.

Сл. 131. Ђорђе Станојевић
Fig. 131: Đorđe Stanojević

er plant built in Belgrade in 1893, just twelve years after the world's first power plant was established, was the result of his dedication and expertise. This crucial step laid the foundation for further electrification in Serbia.

The concept of constructing a hydropower plant in Vučje was proposed by Professor Đorđe Stanojević at the Physics Institute of the Higher School, based on detailed research into the flow rate of the Vučjanka River. Soon after, the Leskovac Electric Society was established as a joint-stock company, with Professor Stanojević as one of its shareholders. The capital of the Society was set at 200,000 dinars, and an invitation for payment of shares was published in the local newspaper Dnevnik, attracting 168 shareholders.

СКОБАЉИЋ ГРАД

Средњовековно утврђење Скобаљић град смештено је на стрмој и неприступачној литици, на врху стеновитог гребена планине Кукавица, југозападно од Вучја, на левој обали кањона реке Вучјанке, око 20 km јужно од Лесковца. Ово утврђење заштићено је као непокретно културно добро, споменик културе, на основу одлуке Скупштине општине Лесковац 24. јуна 1986. године. Због окомитих падина гребена, утврђење је готово неприступачно са три стране. Стратешки значајан положај у односу на Лесковачку котлину и доминантна позиција на планини Кукавици омогућавали су контролу важних путева и трговачких токова тог времена. Један од првих путописаца који је обишао утврђење Скобаљић град био је Феликс Каниц и том приликом је забележио важне информације о овом месту. Он је детаљно описао утврђење, као и прилазе који воде до њега: „Мало даље (од цркве), према југоистоку, кристално бистра Вучјанска река образује диван водопад, обрушавајући се са истуреног стрмог Рамног камена. Од Скобаљићеве црквице врлетна стаза води на југозапад ка његовој „кули“, која лежи 300 m више. Постављена је на уском платоу на коме се налазе 2 m дебели и 12 m дуги, местимично изврсно очувани зидови неке квадратне грађевине, са затрпаном цистерном. Облик основе и необично чврст малтер зидова од ломљеног камена и опека говоре да је ту некад била римска осматрачница, испод које је цела околина лежала као на длану. То је „кула“ у којој је, по народном предању, боравио опевани јунак Никола Скобаљић. Од Вучја до куле левом обалом води један бољи пут, који је у римско време преко Збежишта и Црног врха (1005 m), па поред друге куле, на 764 m високој Коприви, долином горње Ветернице ишао за Врање, чиме се објашњава изградња ова два утврђења у овако суровој, безљудној околини“ (Каниц, 1987: 249-250). Милан Ђ. Милићевић је у свом делу „Краљевина Србија - Нови крајеви“ овако описао Скобаљић

SKOBALJIĆ GRAD

A medieval fortification called Skobaljčić Grad is located on a steep, inaccessible cliff at the top of a rocky ridge on Mount Kukavica, southwest of Vučje, on the left bank of the Vučjanka Canyon, approximately 20 km south of Leskovac. The fortification has been protected as an immovable cultural property, a cultural monument, according to the decision issued on 24 June 1986 by the Assembly of the Municipality of Leskovac. The steep slopes of the ridge make the fortification almost inaccessible from three sides. Its strategically important location overlooking the Leskovac Valley, combined with a dominant position on Mount Kukavica, enabled control over key routes and trade flows of the time.

One of the first travel writers to visit the Skobaljčić Grad fortification was Felix Kanitz, who took the opportunity to record all the important information about the site. He provided a detailed account of the fortification and described the access routes leading to it: 'A little farther (from the church), to the southeast, the crystal-clear Vučjanska River forms a lovely waterfall, tumbling from a steep, projecting rock called 'Ramni kamen'. From the small Skobaljčićeva Church, a steep path leads southwest, toward Skobaljčić's 'tower', 300 meters above. It is located on a narrow plateau featuring 2-meter-thick, 12-meter-long walls of a square building, exceptionally preserved in some areas, and a buried cistern. Its layout and the unusually solid mortar in the walls, made of broken stone and bricks, suggest that it was once a Roman watchtower with a clear view of the entire surrounding area. This is the 'tower' that, according to the folk tale, provided shelter to Nikola Skobaljčić, a national hero celebrated in folk poems. Along the left bank, a better road connects Vučje with the tower. In Roman times, this road passed through the villages of Zbežište and Crni Vrh (1005 m), by another tower on the 764-meter-high Kopriva, and along the upper section of the Veternica River to Vranje. This helps explain the construction of these two fortifications in such a harsh and sparsely

Сл. 132. Скобаљић град
Fig. 132: Skobaljić Grad

Сл. 133. Изглед и позиција Скобаљић града
 Fig. 133: The appearance and position of Skobaljić Grad

град: „Град Николе Скобаљића више села Вучја, између овога села и Збежишта (у срезу лесковачком), на једном вису, има градић од камена. За тај градић народ каже: „Зидао га некакав Никола Скобаљић“. Испод града има извор лепе пијаће воде. Тај извор зову сељаци: Скобаљев кладенац“ (Милићевић, 1884: 63).

Овај природни бред пружао је заштиту, али и стратешку предност у одбрани од турских напада (Јанковић, 1991: 40). Временом је остала свест само о „кули“ Николе Скобаљића и зидовима који су били видљиви изнад земље. Међутим, након истраживања из 1984. године, чишћења растиња и шуме, почео се откривати цео град, утврђен каменим зидом (Јоцић, 1987: 61). Северно од куле, која је очувана до висине од 4 м, налази се веће

populated area’ (Kanitz, 1987: 249-250).

In his work *Kraljevina Srbija - Novi krajevi* (Kingdom of Serbia - New Areas), Milan Đ. Milićević provided the following description of Skobaljić Grad: ‘Nikola Skobaljić’s fortification, located above the village of Vučje, is a stone town situated between Vučje and the village of Zbežište (in Leskovac County), at a higher elevation. People say about this town: ‘It was built by a man named Nikola Skobaljić.’ Beneath the town, there is a fresh, pure water spring. The villagers call this spring ‘Skobaljev kladenac’ (Common Nase’s Well)’ (Milićević, 1884: 63).

This natural rampart provided both protection and a strategic advantage in defending against Ottoman attacks (Janković, 1991: 40). What has remained over time is the memory of Nikola Skobaljić’s ‘tower’ and

двориште, ограђено каменим зидом, из кога се улазило у још већи, ограђени простор. Приликом археолошких ископавања Скобаљић града, пронађени су интересантни предмети – глинена ваза без дршке украшена орнаментима неправилних линија и суд са римско-византијском орнаментиком, а од средњовековног оружја нађена је једна стрела (Јоцић, 1991: 50). Откопани су и жрвањ и гвоздени украс за коње. Према нађеној керамици, претпоставља се да је овде некад било римско, византијско, а затим и рано словенско насеље („Борба“, број 288, од 29. 11. 1954. године, 5). Комплекс Скобаљић града састоји се из горњег и доњег града и подграђа које се простире на

the walls protruding from the earth. However, the 1984 research, along with the clearing of vegetation and forest, revealed an entire town fortified by a stone wall (Jocić, 1987: 61). To the north of the tower, which is preserved to a height of 4 meters, lies a rather large courtyard enclosed by a stone wall, leading to a larger, enclosed space. Archaeological excavations at Skobaljić Grad uncovered interesting artefacts, including a handleless clay vase adorned with ornaments made from irregular lines, a vessel with Roman-Byzantine decorations, and an arrow, which serves as an example of medieval weaponry (Jocić, 1991: 50). A grindstone and an iron horse decoration were also excavated. The uncovered ceramics suggest that this was a Roman, Byzantine,

Сл. 134. Средњовековно утврђење Скобаљић град
Fig. 134: A medieval fortification known as Skobaljić Grad

источној страни, на укупној површини од око 2 ha. Комплекс је опасан бедемима, који су најмоћнији на западној страни, док се на северу налази одбрамбени ров. Горњи и доњи град налазе се на врху гребена, док се трећи део, који се може назвати подграђем, лепезасто спушта од источног краја доњег града. Овај распоред и структура комплекса омогућавали су лакшу одбрану и бољу контролу над околином и важним путевима у близини.

Горњи град је квадратног облика, са површином од око 400 m², а у њему је сачуван богат културни слој. Фортификација горњег града састоји се од бедема и две дијагонално постављене куле. Мања кула се налази поред капије која води у доњи град, док већа, донжон кула (бранич кула) стоји у северозападном делу и њени зидови су очувани до висине приземља. Донжон кула, иако релативно ниско сачувана, доминира читавим комплексом и имала је кључну улогу у његовој одбрани.

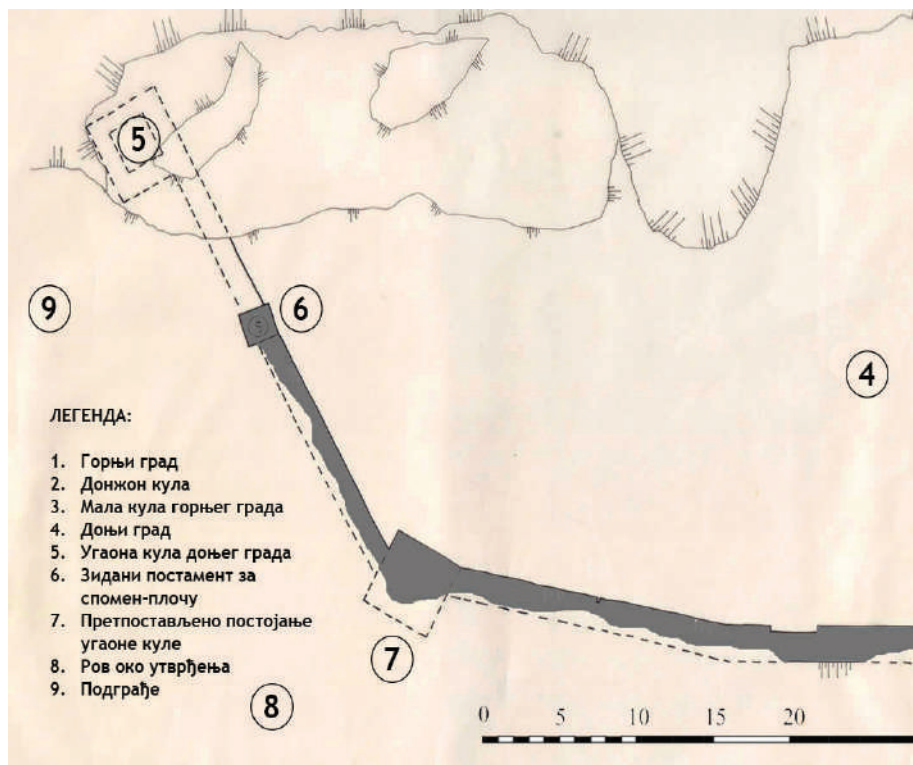
Доњи град се простира на око 1400 m² и налази се источно од горњег града, пратећи конфигурацију терена. На источној страни бедема откривени су остаци куле, зидане у мешовитој техници од опеке и камена, која је датована у период ране Византије.

Комплекс Скобаљић града скривен је између брда усецима и гребенима, те је уочљив тек са мале дистанце, што наглашава његову одбрамбену функцију. Град има значајан стратешки положај и представља изванредну осматрачницу која је пружала јасан преглед над Лесковачком котлином, али је био и важан део одбрамбене мреже која је штитила комуникације према Врању, односно стари трговачки пут који је водио од Београда до Солуна.

Сл. 136. Скобаљић град, донжон кула након ископавања 1985. године

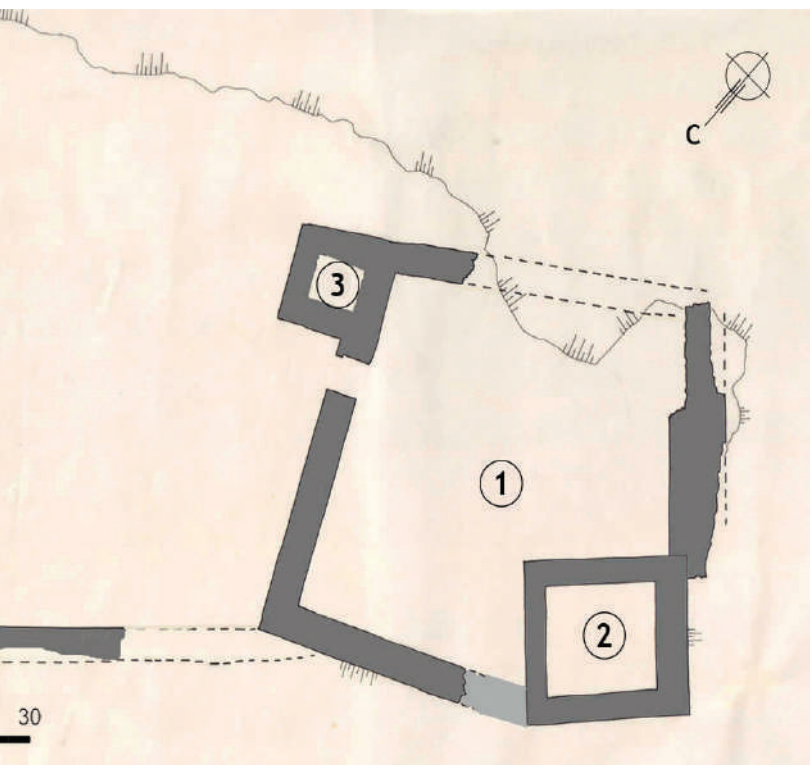
Сл. 137. Стање 2015. године и

Сл. 138. Стање 2022. године

Сл. 135. Скобаљић град, ситуациони план
Fig. 135: Skobaljić Grad, layout

and eventually early Slavic settlement (Borba, No. 288 dated 29 November 1954, 5).

The Skobaljić Grad complex consists of the upper and lower towns, as well as an outer settlement extending across the eastern side, covering a total area of about 2 hectares. The complex is enclosed by ramparts, which are most powerful on the western side, while the northern side features a defensive moat. The upper and lower towns are situated at the top of the ridge, while the third section, potentially referred to as the outer settlement, extends downward from the eastern part of the lower town in a fan-like shape. This layout and structure of the complex facilitated its defence and enabled better control of the surrounding area and nearby key roads.

The upper town has a square layout, covering an area of about 400 m², and preserves a rich cultural layer. The upper town fortification consists of a rampart and two towers situated diagonally. The smaller tower is located next to the gate leading into the lower town, while the larger donjon (keep) tower occupies the north-western part and features walls preserved to the height of the ground floor. Although preserved to a relatively low height, the donjon tower—which played a crucial role in its defence—dominates the complex. The lower town is situated to the east of the upper town and covers about 1400 m², following the terrain's configuration. On the eastern side of the rampart, the remains of a tower have been uncovered, constructed using a mixed brick-and-stone technique and dated to the early Byzantine period.

The complex of Skobaljić Grad, hidden among hills, ravines, and ridges, becomes visible only at close range, emphasising its defensive function. The town occupies a strategically significant position, serving both as an excellent vantage point with a clear view over the Leskovac Valley and as a key element in the defence network protecting the route to Vranje, the old Belgrade–Thessaloniki trade road.

Fig. 136: Skobaljić Grad, donjon tower after the 1985 excavations,

Fig. 137: The situation in 2015, and

Fig. 138: The situation in 2022

ЛЕГЕНДА О НИКОЛИ СКОБАЉИЋУ

Живот Николе Скобаљића, последњег владара Дубочице пред коначни пад под турску власт, обележен је његовом храброшћу и одлучношћу да брани Српску деспотовину. Његов живот и дела препуни су занимљивих легенди које наглашавају храброст, снагу и оданост отаџбини коју је исказао. Овај средњовековни јунак и витез живи паралелно у историји и легенди, представљајући симбол отпора и слободе.

Област Дубочице простира се на југу Српске деспотовине и у време деспота Ђурђа Бранковића (1427-1456) и била је крајња област српске државе. Историјске податке о Николи Скобаљићу налазимо у неколико летописа из 15. века, у виду кратких забелешки, као и у неколико пасуса у делу Константина Михаиловића из Островице, и везани су за последње месеце његовог живота. На основу поменутих извора може се закључити да је Никола Скобаљић припадао крупној властели и да је уживао највеће поверење деспота Ђурђа Бранковића. Током великог похода султана Мехмеда II на Србију 1454. године, Никола Скобаљић је заповедао једном од две војске које су браниле југ земље. Војвода Скобаљић бранио је јужне границе

Сл. 139. Никола Скобаљић, Братислав Анђелковић, слика на камену
Fig. 139: Nikola Skobaljić, Bratislav Andelković, rock painting

LEGEND OF NIKOLA SKOBALJIĆ

The life of Nikola Skobaljić, the last ruler of Dubočica before its final surrender to Ottoman rule, was defined by his courage and determination to defend the Serbian Despotate. His life and work are filled with fascinating legends that highlight his courage, strength, and loyalty to his motherland. This medieval hero and knight lives on in both history and legend, serving as a symbol of resistance and freedom.

The Dubočica region extended to the south of the Serbian Despotate during the rule of Despot Đurađ Branković (1427-1456) and served as a borderland area of the Serbian state. Historical records about Nikola Skobaljić are found in several brief notes across 15th-century chronicles, as well as in passages from the work of Konstantin Mihailović of Ostrovica, which refer to the last months of Skobaljić's life. Based on these sources, it can be concluded that Nikola Skobaljić was a member of the high nobility, enjoying the full trust of Despot Đurađ Branković. During the large Sultan Mehmed II's enterprise in Serbia in 1454, Nikola Skobaljić commanded one of the two armies defending the southern parts of the country. Voivode Skobaljić defended the southern borders of the Despotate, specifically Dubočica, which included present-day Leskovac and his nearby fortification, Skobaljić

Деспотовине, Дубочицу, која је захватала подручје данашњег Лесковца, у чијој близини се налази и његово утврђење, Скобаљић град. Остаци средњовековног града на овим просторима, за које се верује да су везани за Николу Скобаљића (Јанковић, 1991: 41), сведоче о његовој историјској и легендарној улози.

О борбама које је водио са Турцима кратко нас извештава Константин Михаиловић из Островице у делу „Јаничарове успомене или турска хроника“, где су описане две борбе Николе Скобаљића са Турцима. У првој бици „Скобаликџ оуби Турке оу Баніе, септемвриа“ (Димитријевић, 1951: 117). Овај кратак опис открива да је у тој борби српска војска, иако слабија, победила далеко бројнију и надмоћнију турску војску: „Тада она српска војска што је била у Глубочици удари на турску војску, и поби многе Турке, па и знамениту турску господу“ (Димитријевић, 1951: 117). У другом боју, на води Трепањи, Срби су били поражени, иако су се херојски борили. Трагичан исход борбе се објашњава неучествовањем војске са Ситнице. Битка код Трепање, остала је упамћена по херојству српских јунака, па се говорило да још није виђено такво јунаштво против тако велике силе каква је била султанска. После битке, Турци су причали: „Откад памте нису слушали о оваквој бици, да се тако мали број људи борио против тако велике силе, говорећи да би сам цар био до ногу потучен да су се сви били заједно састали. Овако су једни поражени, а други потучени, а остали су се разбежали, а само је Никола Скобаљић са својим стрицем на колац набијен“ (Димитријевић, 1951: 117).

Војводин трагични крај, а и његова лична храброст у борби против Турака, трајно су га учинили делом колективног памћења нашег народа. Народна традиција везала је име Николе Скобаљића за остатке средњовековног града који је саграђен на стрмој литици у кањону реке Вучјанке, на шумовитим падинама планине Кукавице.

Grad. The remains of the medieval town in this area, thought to be linked to Nikola Skobaljić (Janković, 1991: 41), bear witness to both his historical and legendary role.

In his work *Janičarove uspomene ili Turska hronika* (Memoirs of a Janissary or Turkish Chronicle), Konstantin Mihailović of Ostrovica gives a brief account of Nikola Skobaljić's battles with Turks, specifically describing two of them. During the first battle, 'Skobaljić killed the Turks in Banja in September' (Dimitrijević, 1951: 117). This brief description reveals that the Serbian army, although smaller, defeated a significantly larger and more powerful Turkish army in the battle: 'Then, the part of the Serbian army stationed in Glubočica attacked the Turkish army and killed many Turks, including notable Turkish noblemen' (Dimitrijević, 1951: 117). The other battle, at Mount Trepanje, resulted in defeat for the Serbs, although they fought heroically. The tragic outcome of the battle is attributed to the nonparticipation of the army stationed at the Sitnica River. The Battle of Trepanje is remembered for the bravery of the Serbian heroes, with many saying that such heroism against an army as powerful as the Sultan's had never been seen before. After the battle, the Turks recounted that 'as long as they could remember, they had never heard of such a battle, where so few fought against such a powerful army, adding that even the Sultan himself would have been completely defeated if they had managed to unite in battle. Instead, some were left beaten, others defeated, and the rest scattered, with only Nikola Skobaljić and his uncle being impaled on stakes' (Dimitrijević, 1951: 117).

The Voivode's tragic end and his personal bravery in the battle against the Turks have made him a permanent part of the collective memory of our nation. Folk tradition associates the name of Nikola Skobaljić with the remains of the medieval town built on a steep cliff in the Vučjanka Canyon, nestled in the forested slopes of Mount Kukavica.

Лик Николе Скобаљића дубоко је укореењен у народној традицији југа Србије, где се његова храброст и пожртвованост за слободу преносе из генерације у генерацију. Народна прича га описује као јунака без премца, симбол отпора и чувара граница Српске деспотовине у време када је османска сила освајала Балкан. Његове борбе, остале су упамћене као пример како мали, али одлучан народ може да се супротстави надмоћнијем непријатељу. Чувене битке које је Никола Скобаљић водио са Турцима и његово јунаштво увеле су га у легенду. За живота је показао толико јунаштво, мудрост и снагу, да Турци нису могли да га поразе. Легенда даље говори да је страдао због издаје своје куме, али да није жив ухваћен, већ да се са својим коњем виноу у небеса.

Легенда о Николи Скобаљићу повезана је и са природним и историјским особеностима кањона реке Вучјанке и планине Кукавице, што је остало забележено и у самом његовом презимену. Према легенди он није зачет на обичан начин, родила га је девојка из оближњег села Вина, а зачала га је тако што је јела живу рибу, скобаља, у једном од вирова на Вучјанки.

Легенда о Николи Скобаљићу није само прича о једном човеку, већ дубока веза између историје, простора и идентитета народа. Кањон Вучјанке и планина Кукавица остају симболи његовог херојства, као места где природа и предање заједно чувају сећање на једну од најзначајнијих личности српске прошлости.

Никола Скобаљић остаје симбол идентитета људи овог краја. Његова прича подсећа на значај храбрости и солидарности, а његово наслеђе данас живи кроз културу, уметност, туризам и друштвени живот. Кањон Вучјанке, са својим природним лепотама и историјским остацима, служи као живо сведочанство прошлости и инспирација за будућност.

The character of Nikola Skobaljić is deeply rooted in the folk traditions of southern Serbia, with his courage and sacrifice for freedom passed down from one generation to the next. In the folk stories, he is described as an unmatched hero, a symbol of resistance, and a protector of the boundaries of the Serbian Despotate during the time when Ottoman forces were conquering the Balkans. His battles are remembered as an example of how a small, yet determined nation can stand up to a far superior enemy. The famous battles fought by Nikola Skobaljić against the Turks, along with his heroism, turned him into a legend. The heroism, wisdom, and strength he displayed in life made it impossible for the Turks to defeat him. The legend further says that he perished because his godmother betrayed him. However, he was never captured alive. Instead, he and his horse soared into the skies.

The legend of Nikola Skobaljić is also tied to the natural and historical features of the Vučjanka Canyon and Mount Kukavica, which are reflected in his last name. According to the legend, he was not conceived in the usual way, but was born to a girl from the nearby village of Vina, who became pregnant after eating a raw fish called common nase (Serbian: skobalj) in one of the Vučjanka eddies.

The legend of Nikola Skobaljić is not just the story of a man, but a profound connection that links the history, landscape, and identity of a nation. The Vučjanka Canyon and Mount Kukavica remain symbols of his heroism, places where nature and myth together preserve the memory of one of the most significant figures in Serbian history.

Nikola Skobaljić remains a symbol of the identity of the people living in this region. His story is a reminder of the significance of courage and solidarity. Today, his legacy lives on through culture, art, tourism, and social life. The Vučjanka Canyon, with its natural beauty and historical remnants, serves as a living testament to the past and an inspiration for the future.

КУЛТУРНИ ПРЕДЕО У СЛИВУ РЕКЕ ВУЧЈАНКЕ

Вучје је, дакле, више од варошице и простора. Оно је симбол суживота природе и културе, прошлости и садашњости, традиције и иновације. Због изразитих наслеђених вредности, историјске баштине и природног окружења, представља темељ идентитета ширег подручја. Материјалну потврду тога налазимо у слојевитом и разноликом наслеђу које је настајало у дугом временском периоду. Еволутивни процеси који су обликовали овај простор тесно су повезани са условима природе, друштвеним, економским и културним развојем, као и са технолошким напретком и индустријализацијом. Река Вучјанка је кроз векове обликовала пејзаж, не само као природни ресурс, већ и као средишња оса око које су се развијале људске насеобине, култура живљења, легенде и наративи. Народно предање о Николи Скобаљићу и археолошки остаци града који носи његово име чине овај простор живим сведочанством локалне традиције и вишевековне хармоније човека и природе, симболизујући дубоку везу становника Вучја са њиховом прошлошћу. Симбиоза антропогених и природних вредности најбоље је осликана постојањем столетних воденица из 18. и 19. века, хидроелектране из 1903. године и фабричког комплекса Лазара Теокаровића из тридесетих година 20. века. Индустијски комплекс у центру Вучја, чијом је изградњом створена коренита промена у изгледу села, чини аутентично сачувану урбано-архитектонску целину и представља вредан пример међуратне индустријске и архитектонске баштине. Комплекс поседује историјски, технички и технолошки значај, чува податке о токовима архитектуре, уједно представљајући значајан сегмент из градитељског опуса архитекте Григорија Самојлова, и подсећа на историју једне од најугледнијих породица овог краја.

CULTURAL LANDSCAPE IN THE VUČJANKA RIVER BASIN

Hence, Vučje is more than just a small town or a geographical area. It stands as a symbol of the coexistence between nature and culture, past and present, tradition and innovation, forming the foundation of the wider region's identity through its exceptional inherited values, historical heritage, and natural surroundings. This is supported by material evidence found in the layered and diverse heritage developed over a long period of time. The evolutionary processes that shaped the region are closely linked to natural conditions, as well as social, economic, and cultural development, alongside technological progress and industrialisation. The Vučjanka River has shaped the landscape over the centuries, not only as a natural resource, but also as a central axis around which human settlements, ways of life, legends, and narratives have evolved. The legend of Nikola Skobaljić, along with the archaeological remains of the town bearing his name, makes this region a living testament to local traditions and centuries of harmony between humans and nature, symbolising the deep connection the residents of Vučje have with their past. The symbiosis of anthropogenic and natural elements is most clearly seen in the century-old watermills, dating back to the 18th and 19th centuries, the hydropower plant built in 1903, and the Lazar Teokarović factory complex from the 1930s. The industrial complex in the centre of Vučje, whose construction significantly altered the layout of the village, is an authentically preserved urban architectural unit, representing a valuable example of interwar industrial and architectural heritage. The complex holds historical, technical, and technological significance, preserves insights into architectural trends, represents an important segment of the architectural oeuvre of architect Grigorije Samojlov,

Савременим методама процене културног наслеђа, ослањањем на доктринарна документа из ове области,²⁷ спроведена је дубља анализа важних аспеката културног предела. Овакав приступ, који подразумева просторну анализу и поступно препознавање вредносних елемената, а затим дефинисање граница заштите узимајући у обзир природне, културне и друштвене факторе, нуди моделе очување карактера и квалитета простора. Формално-правна заштита културног предела Вучја почива на његовој јединственој синтези природног и културног наслеђа, на историјским, културним, архитектонским, техничко-технолошким и археолошким вредностима које носи. У савременом контексту, културно наслеђе се истиче као живи сведок дубоке повезаности људи са природним ресурсима, али и као пример како индустријализација и модернизација могу бити усмерене ка очувању и уважавању културне и природне баштине. Вредновање наслеђа није само анализа прошлости, већ и стратегија за будућност која укључује одрживо коришћење ресурса и управљање културном баштином, што доприноси квалитетнијем животу. Успостављањем посебних режима заштите, подстицањем традиционалних начина употребе замљишта и природних ресурса, којима се не угрожавају вредности пејзажа, уз контролисану урбанизацију и изградњу, стварају се услови за очување препознатих вредности. Битан сегмент у очувању културног предела је едукација

²⁷ УНЕСКО Конвенција о светској баштини (1972), Европска конвенција о пределу (2000), УНЕСКО Повеља о историјском урбаном пејзажу (2011), УНЕСКО Конвенција о нематеријалном наслеђу (2003), ИКОМОС Повеља о културним пејзажима (2005), Закон о културном наслеђу Републике Србије (2021), Стратегија одрживог развоја Републике Србије (2019), Национална архитектонска стратегија (2023).

and serves as a reminder of the history of one of the region's most notable families.

A deeper analysis of the key aspects of the cultural landscape was conducted using contemporary methods of cultural heritage evaluation, drawing on doctrinal documents in the field.²⁷ This approach, which involves spatial analysis, the gradual identification of valuable elements, and the definition of protection boundaries that take into account natural, cultural, and social factors, provides models for preserving the character and quality of the area. The legal protection of the cultural landscape of Vučje is grounded in its unique synthesis of natural and cultural heritage, alongside its historical, cultural, architectural, technical, technological, and archaeological value. In the contemporary context, cultural heritage serves as a living testament to the deep connection between humans and natural resources, as well as an example of how industrialisation and modernisation can be directed towards the preservation and appreciation of both cultural and natural heritage. Heritage evaluation is not just an analysis of the past, but also a strategy for the future, encompassing the sustainable use of resources and the management of cultural heritage, thereby contributing to a high quality of life. The establishment of special protection regimes and the promotion of traditional land and natural resource use, which do not harm landscape values, together with controlled urbanisation and construction, create the conditions necessary for preserving the identified values. Educating the local population, experts, and

²⁷ The UNESCO World Heritage Convention (1972), European Landscape Convention (2000), UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape (2011), UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003), ICOMOS Charter on Cultural Landscapes (2005), Law on Cultural Heritage of the Republic of Serbia (2021), Sustainable Development Strategy of the Republic of Serbia (2019), National Architectural Strategy (2023).

локалног становништва, стручњака и доносилаца одлука. Значајно је континуирано радити на промовисању и интерпретацији вредности културног предела, али и успоставити системе праћења његовог стања.

Културни предео у сливу реке Вучјанке заправо представља прожимање архитектуре, урбанизма и пејзажа, као место где се преплићу чиста природа, иновативна архитектура и дух заједништва. Спој природног наслеђа и индустријског напретка могао би да представља трајан пример хармоничног развоја, који уважава како културне, тако и економске и еколошке аспекте живота.

decision-makers is a key aspect of preserving the cultural landscape. It is important to continuously promote and interpret the values of the cultural landscape, as well as to establish systems for monitoring its condition.

The cultural landscape of the Vučjanka River basin integrates architecture, urbanism, and landscape, representing a convergence of unspoiled nature, innovative architecture, and a spirit of unity. The combination of natural heritage and industrial progress could serve as a lasting example of harmonious development that values not only cultural, but also economic and environmental aspects of life.

ИЗВОРИ/SOURCES

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА/ WORKS CITES:

- Амедоски, Драгана (2021): Вакуфи у кадилуцима Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот у 18. и 19. веку, *Гласник Етнографског института* 69, Београд, 83-107. https://www.academia.edu/49080335/Vakufi_u_kadilucima_Leskovac_Prokuplje_Kur%C5%A1umljia_i_Pirot_u_18_i_19_veku
- Беров, Христо (2012): Балканска индустријализација балканских „Манчестера“: Лесковац и Габрово (1878–1912), *Годишњак за друштвену историју свеска 3*, Београд. https://udi.rs/wp-content/uploads/2020/03/02.-h_brov_2012_3.pdf
- Благојевић, Милош (1983): Преглед историјске географије средњовековне Србије, *Зборник за историју Матице српске* 20, 45-126.
- Богојевић, Ана (2004): Природно-географске и антропогене одлике Вучја, Лесковачки зборник 44, Народни музеј Лесковац, 339-349. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-44-2004.pdf>
- Бркић, Никола (2013): Насеља и становништво Топлице и Дубочице од XIV до XVI века, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Нишу. https://nardus.mpn.gov.rs/handl/123456789/6316?local-attribute=sr_RS
- Васиљевић, Невена; Борис, Радић (2016): Културни предео: од заштићене вредности до планског концепта, *Гласник Шумарског факултета* бр. 114, Београд, 257-278. <https://doisrbia.nb.rs/img/doi/0353-4537/2016/0353-45371614257V.pdf>
- Велмар Јанковић, Светлана (2003): Прозраци, Београд, 158.
- Војиновић, Милорад (1985): Архитектонско наслеђе Лесковца (1878-1940. год.), Лесковачки зборник бр. 25, Народни музеј Лесковац, 321-254. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-25-1985.pdf>
- Војиновић, Ненад (2016): Ђорђе Станојевић: 1858–1921: биографија једног научника, Историјски архив, Неготин.
- Вукићевић, Миленко (1894): Никола Скобаљић, војвода деспота Ђурађа Бранковића.
- Вукотић-Лазар, Марта; Поповић, Марко ур. (2006): Архитекта Григорије Самојлов, *Наслеђе VII*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 231–234.
- Вучо, Никола (1981): Развој индустрије у Србији у XIX веку, Српска академија наука и уметности, Одељење историјских наука, књига 7, Београд.
- Гашић, Ранка (2009): Лесковачка текстилна индустрија до Другог светског рата, британски и немачки утицај у предузећима Илића и Теокаровића, *Лесковачки зборник бр. 49*, Народни музеј Лесковац, Лесковац, 93-100. <https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/br.49-XLVIX-2009.pdf>
- Дероко, Александар (1951): Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији, Просвета, Београд
- Димитријевић, Небојша (2015): Лесковац 101, 6000 п.н.е.–1945. године, *ЂАК Лесковац* <https://novinardkocic.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/02/lskovac-101.pdf>
- Димитријевић, Сергије (1951): Борба с Турцима под Скобаљићем, историја и предање, бр. 3, Штампарско предузеће „Напредак“ Лесковац. https://www.rsarchgat.nt/profil/Srgij-Dimitrijvic/publication/318505782_BORBA_S_TURCIMA_POD_SKOBALICEM_ISTORIJA_I_PREDANE/links/59649234585152dd4ab644b/BORBA-S-TURCIMA-POD-SKOBALICEM-ISTORIJA-I-PREDANE.pdf
- Димитријевић, Сергије (1952): Градска привреда старог Лесковца, *Изглед Лесковца за време Турака, Лесковачки пашалук*, бр. 5, Библиотека градског Народног музеја у Лесковцу, Лесковац.
- Димитријевић, Сергије (1983): Историја Лесковца и околине (1918-1928), Народни музеј Лесковац, Лесковац.
- Димитријевић, Сергије (2012): Услови настанка лесковачке индустрије и њена будућност, *Лесковачки зборник бр. 52*, Лесковац, 132-139. <https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/%D0%B1%D1%80.52-LII-2012.pdf>
- Динић, Сретен; Тодоровић, Драгутин (1928): О прошлости Лесковца, Споменица на прослави педесетогодишњице ослобођења Лесковца 1877-1927, Лесковац.
- Ђорђевић, Јован (1903): Војвода Никола Скобаљић и његове борбе у Дубочици у половини XV века, *Годишњица Николе Чупића*.
- Ђорђевић, Драгутин (1982): *Белешке за летопис цркве чукљеничке, Лесковачки зборник бр. 22*, Лесковац, 303-310. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-22-1982.pdf>
- Ђорђевић, Драгутин (1996): Црква светог Јована Крститеља у Вучју, Лесковачки зборник бр. 36, Лесковац, 13-18. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki->

- [zbornik-36-1996.pdf](#)
- Ђурђевић, Марина (1997): Григорије Самојлов (архитектонски опус), Годишњак града Београда бр. 44, Београд, 257-272. http://www.mgb.org.rs/public/fils/yearbook_by_year_documnts/documnt/257-272-Marina-Djurdjvic-Godisnjak44.pdf
 - Ђурђевић, Марина (1999): Делатност Руских архитеката у југоисточној Србији, Лесковачки зборник бр. 39, Лесковац, 185-192. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-39-1999.pdf>
 - Зарковић, Божидар (2012): Тргови и урбанизација Србије крајем средњег и почетком новог века, докторска дисертација, Београд.
 - Здравковић, Иван; Ненадовић, Слободан; Ђоровић-Љубинковић, Мирјана; Спремо, Невенка (1952): Споменици културе у Лесковцу и околини, брoј 4, Библиотека градског Народног музеја у Лесковцу, Лесковац.
 - Зиројевић, Олга (1983): Лесковац и његова нахија од 1455 до 1683. године, Лесковачки зборник бр. 23, Лесковац, 211-268. <https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/br.51-11-2011.pdf>
 - Јанковић, Ђорђе (1991): Улога и значај града Николе Скобаљића у средњем веку, Лесковачки зборник бр. 31, Лесковац, 39-42. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-31-1991.pdf>
 - Јиричек, Константин (1923): Историја Срба, књига I и II, Издавачка књижница Геце Кона, Београд.
 - Јовановић, Добривоје; Танић, Дејан (2007): Моравски округ у листу Ново време 1941-1944, Историјски архив Јагодина, Јагодина, 220.
 - Јовановић, Јован В. (1968): Неке привредне гране Поречја уочи и после ослобођења од Турака, Лесковачки зборник бр. 8, Лесковац, 89-93. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-8-1968.pdf>
 - Јовановић, Јован (1972): Прошлост Поречја, Лесковачко Поречје – Антропогеографска и социолошка студија, Лесковачки зборник бр. 12, Лесковац, прилог 1-92. <https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2021/11/zbornik-XII.pdf>
 - Јовановић, Мирослав (2006): Руска емиграција на Балкану 1920-1940, Београд.
 - Јовановић, Мирослав (2008): *Летопис цркве Свете Мученице Параскеве, Лесковачки зборник 48*, 123-130. <https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/zbornik-48-IVIII-2008.pdf>
 - Јовановић, Слободан (2005): Угледна породица Димитрије Мите Теокаровића, пионира лесковачке индустрије, Лесковачки зборник бр. 45, Народни музеј Лесковац, 273-294. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-45-2005.pdf>
 - Јоксимовић, Чедомир (1930): Лесковац, српски Манчестер у 1930. години, Лесковац
 - Јоцић, Мирослава; Јанковић, Ђорђе (1987): Резултати истраживања на средњовековном утврђењу Скобаљић град, Лесковачки зборник бр. 27, Лесковац, 61-68. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-27-1987.pdf>
 - Јоцић, Мирослава (1991): Резултати истраживања Скобаљић града, Лесковачки зборник бр. 31, Лесковац, 45-53. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-31-1991.pdf>
 - Јужна стара Србија, књига II, Прешевска област, 1913.
 - Кадијевић, Александар (1993): Прилог познавању црквене архитектуре двадесетог века у околини Лесковца, Лесковачки зборник, бр. 33, Лесковац, 198-202. <https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-33-1993.pdf>
 - Кадијевић, Александар (1994): Допринос руских неимара-емиграната српској архитектури између два светска рата, Руси без Русије: српски Руси, Београд, 243-254.
 - Кадијевић, Александар и Марковић, Срђан (1996): Градитељство Лесковца и околине између два светска рата, Народни музеј Лесковац, Лесковац.
 - Кадијевић, Александар (1997): Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX - средина XX века), Грађевинска књига, Београд.
 - Кадијевић, Александар (2004): Два тока српског архитектонског ар нувоа – интернационални и национални, *Наслеђе*, бр. 5, Београд, стр. 53-70.
 - Кадијевић, Александар (2013): Експресионистички упливи у међуратној архитектури Лесковца и околине – запостављена тема историографских истраживања, Лесковачки зборник бр. 53, Народни музеј Лесковац, Лесковац, 201-214. <https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/%D0%B1%D1%80.53-III-2013.pdf>
 - Каниц, Феликс (1987): Србија, земља и становништво од римског доба до краја XIX века, књига 2, Српска књижевна задруга, Београд.
 - Максимовић, Бранко (1948): Развој градоградитељства од старог века до садашњости, Научна књига, Београд.
 - Маринковић, Александар (2010): Двор краља Александра I Карађорђевића, докторска дисертације, Филозофски факултет

- Универзитета у Београду.
- Маринковић, Александар (2010): Уништење српске привредне елите после Другог светског рата: пример породице Теокаровић, *Историја 20. века, Часопис Института за савремену историју* 28, Београд, 135-148.
<https://istorija20vka.rs/wp-content/uploads/2017/11/Istorija-20-vka-2010-2.pdf>
 - Марковић, Иван (2007): Конак у Рудару, *Лесковачки зборник* 47, Народни музеј Лесковац, Лесковац, 177-180.
<https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-47-2007.pdf>
 - Меденица Иван; Нешић Драган; Стојиљковић Богосав; Станић Марина; Секулић Ненад; Бранковић Саша; Јовић Данко; Стојковић Зоран; Парежанин Марија (2022): Студија заштите Споменика природе „Кањон Вучјанске реке“, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
https://zzps.rs/wp-content/uploads/2024/11/4_Studija_zastit_SP_Kanjon_Vucjansk_rk.pdf
 - Микић, Христина; Радоњић-Живков, Естела (2018): Привреда Параћина, од млина до савремене индустрије, Параћин.
https://www.academia.edu/40298743/Miki%C4%87_H_Radonji%C4%87_%C5%BDivkov_E_2019_Privreda_Para%C4%87ina_od_mlina_do_savrmn_industrij
 - Миленковић, Србољуб (2003): Разарање лесковачке индустрије (1941-1953), Народни музеј Лесковац, Лесковац.
 - Милићевић, Ђ. Милан (1884): Краљевина Србија, Краљевска српска државна штампарија, Београд.
<https://prtraziva.rs/show/kraljvina-srbija-novi-krajvi.pdf>
 - Милићевић, Ђ. Милан (1888): Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба, Чупићева задужбина, Београд, 679-680.
<https://digitalnabiblioteka.rs/wp-content/uploads/2021/06/Pomnik-s.pdf>
 - Милићевић, Наташа (2016): Српско грађанство у окупираној Србији 1941-1944. године, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду.
<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/25409/Disrtacija.pdf>
 - Миловановић, Ђорђе; Радовановић, Милица; Милосављевић, Иван; Милановић, Јасна; Рудник Милановић, Александар; Јуришић, Милош (2013): Индустријско наслеђе – заштита и ревитализација, Завод за заштиту споменика културе Крагујевац.
 - Миловановић, Никола (2020): Допринос руских емиграната урбаном пејзажу Ниша између два светска рата, мастер рад, Нови Сад.
 - Миловановић, Милан (1994): Архитекта Григорије И. Самојлов, *Руска емиграција у српској култури 20. века, Зборник рагова, том 1*. Београд: Дунај; Беочин: Ефект.
 - Миловановић, Милан (1994): Руси без Русије, српски Руси, Београд, 255-264.
 - Миловановић, Милан (1995): Градитељска делатност Григорија Самојлова у Лесковцу и околини, *Лесковачки зборник* бр. 35, Лесковац, 69-74.
<https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-35-1995.pdf>
 - Миљковић, Ема (2005): Типологија сеоских насеља у првом веку османске владавине у српским земљама, *Споменица Милана Васића, АНУРС, Споменица II*, Одјељење друштвених наука XIV, Бања Лука, стр. 185-213.
 - Михаиловић, Константин (1986): Јаничарове успомене или турска хроника, Просвета Српска књижевна задруга, Београд.
<https://sofiografskaskola.com/dogmatoloska-literatura/>
 - Ненадовић, Слободан (2003): Грађевинска техника у средњовековној Србији, Београд.
 - Николић-Стојанчевић, Видосава (1975): Лесковац и ослобођење предели Србије 1877-1878, етничке, демографске, социјално-економске и културне прилике, Лесковац.
 - Николић, Т. Риста (1904): Пољаница и Клисура, *Етнографски зборник IV*, Српска академија наука, Београд.
<https://www.4shard.com/wb/prviw/pdf/Kw4ObHru>
 - Николић, Т. Риста (1912): Крајиште и Власина, *Етнографски зборник IV*, Српска академија наука, Београд.
<https://www.scribd.com/documnt/319232838/243983933-Rista-T-Nikoli%C4%87-Kraji%C5%A1t-i-Vlasina-PDF>
 - Новаковић, Стојан (1880): Ново Брдо и Врањско Поморавље у српској историји XIV-XV века, *Годишњица Николе Чупића, Задужбина Николе Чупића*, Београд.
 - Павловић, Добросав (1956): *Раг на обнови бонгручних зграда, Саопштења I*, Београд, 93-102.
https://www.hritag.gov.rs/cirilica/Download/Saopstnja/Saopstnj-I-1956/Saopstnj-I_1956_Zastita_bondrucnih_zgrada.pdf
 - Петковић, Донка (2014): Лесковац биографија једног града, Историјски архив Лесковца, Лесковац.
 - Пешић-Максимовић, Надежда; Митровић, Ђорђе (1981): Манастирска воденица у селу Чукљенику, *Саопштења XIII*, Београд, 215-223.
https://www.hritag.gov.rs/cirilica/Download/Saopstnja/Saopstnj-XIII-1981/Saopstnj_XIII_1981_Manastirska_vodnica_u_sl_u_Cukljniku.pdf
 - Пешић-Максимовић, Надежда (1982): Богатство облика народног грађења у југоисточној Србији, *Саопштења XIV*, Београд, 201-219.

- https://www.hritag.gov.rs/cirilica/Download/Saopstnja/Saopstnj-XIV-1982/Saopstnj_XIV_1982_Bogatstvo_oblika_narodnog_gradinja_u_jugoistocnoj_Srbiji.pdf
- Поповић, Алекса (2023): Улога православних трговаца у интеграцији српског народа током 18. века, *Лесковачки зборник* 63, Лесковац, 65-78.
<https://liskovackizbornik.rs/indx.php/zbornik/articl/viw/147/163>
 - Поповић, Душан (1937): О Цинцарима, прилози питању постанка нашег грађанског друштва, Београд, (приступљено 24.11.2024. године).
https://archiv.org/dtails/o_cincarima_fotokopija_na_cirilici.d.j.popovic/mod/2up
 - Просен, Милан (2005): Сарадња архитекте Григорија Самојлова са породицом Теокаровић, *Лесковачки зборник* 45, Народни музеј Лесковац, Лесковац, 99-113.
<https://muzjlskovac.rs/liskovacki-zbornik/liskovacki-zbornik-45-2005.pdf>
 - Просен, Милан (2005): Неовизантијски елементи у стваралаштву архитекте Григорија Самојлова, *Зборник радова Ниш и Византија IV*, ИГП "Просвета" АД Ниш, Ниш, 443-464.
https://www.ubnt.ni.ac.rs/lgacy/images/pdf/nisvizantija/Nis%20i%20Vizantija%20-%2004_2005/25_Prozn_Milan.pdf
 - Просен, Милан (2006): Архитекта Григорије Самојлов, *Архитектура* 87, Београд, 10.
 - Просен, Милан (2006): *Архитекта Григорије Самојлов, Каталог изложбе*, Музеј науке и технике, Галерија науке и технике САНУ, Београд.
 - Просен, Милан (2007): Градитељски опус архитекте Александра Ђорђевића (1890–1952), *Наслеђе*, Београд, 167-203.
https://bogradskonasldj.rs/wp-content/uploads/2012/09/7/9_milan_prosn.pdf
 - Просен, Милан (2014): Ар деко у српској архитектури, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду.
<https://nardus.mpn.gov.rs/handl/123456789/6286>
 - Просен, Милан (2023): Ар деко у српској архитектури, Завод за заштиту споменика културе града Београда и Факултет примењених уметности, Универзитет уметности у Београду, Београд.
https://www.acadmia.du/127476600/Art_Dco_in_Srbian_architctur_2023
 - Радмановић, Стефица (2017): Ђорђе Станојевић, човек који је осветлио Србију, *Историјски музеј Србије*, Београд.
 - Ракић, Милан (1980): *Из нове Србије, Отаџбина IV*, Београд.
 - Ракоњац, А (2015): *Индустријализација Југославије - планови и пракса (1947-1952)*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду (приступљено 6.1.2025. године).
https://nardus.mpn.gov.rs/bitstram/handl/123456789/19030/Disrtacija_12199.pdf?squnc=1&isAllowed=y
 - Ранђеловић, Милан, Ајдемир, У. (2014): Породица Шехсуварзаде, *Лесковачки зборник*, бр. 54, Народни музеј Лесковац, 53-68.
https://muzjlskovac.rs/wp-content/uploads/2019/07/%D0%B1%D1%80_54-LIV-2014.pdf
 - Ранчић, Радивоје С. (1966): Козаре – прилог грађи за проучавање насеља и порекла становништва Грделице и њене околине, *Лесковачки зборник* бр. 6, Народни музеј Лесковац, 123-136.
<https://muzjlskovac.rs/liskovacki-zbornik/liskovacki-zbornik-6-1966.pdf>
 - Рафаиловић, Јелена (2015): Индустијски развој на Балкану 1919-1929. године – компаративна анализа текстилне индустрије Бугарске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду.
https://nardus.mpn.gov.rs/handl/123456789/4890?local-attribute=sr_RS
 - Ристић, Мијајло (1891): Манастир Накривањски, Старинар САД, Београд, 22–26.
 - *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду: 1839-1939* (1939), Београд.
 - Стаменковић, Соња (2013): Римско наслеђе у Лесковачкој котлини, *Посебна издања* 53, Археолошки институт, Београд.
 - Спасић, Душан (1999): Средњовековна Дубочица – богата и многољудна земља, *Лесковачки зборник* бр. 39, Лесковац, 67-78.
<https://muzjlskovac.rs/liskovacki-zbornik/liskovacki-zbornik-39-1999.pdf>
 - Станојевић, Станоје (1929): Народна енциклопедија Срба, Хрвата и Словенаца, том IV, Београд.
 - Стојановић, Љубомир (1927): Стари српски родослови и летописи, Српска академија наука, Београд.
 - Стојанчевић, Владимир (1963): Лесковац као административно седиште у последњих сто година турске власти, *Лесковачки зборник* бр. 3, Народни музеј Лесковац, 62-64.
<https://muzjlskovac.rs/liskovacki-zbornik/liskovacki-zbornik-3-1963.pdf>
 - Стојсављевић, Растислав; Бубало-Живковић, Милка (2011): Генеза српских средњовековних градова, *Глобус број 35*, Српско географско Друштво, Београд.
 - Стојковић, Живан; Стојичић, Слободанка; Ракић, Хранислав (1992): *Историја Лесковца*, Институт за савремену историју, Београд.

- Томић, Бојан & Томић, Милица (2021): Ђорђе Станојевић и наслеђе, *Наслеђе* 49, Београд, 321-333.
https://www.rsarchgat.nt/publication/357546389_DORDE_STANOJEVIC_AND_HERITAGE
- Трајковић, Драгољуб (1940): У чему је тајна појаве и развитка индустрије у Лесковцу? Историја једне првобитне акумулације, Ужице.
<https://digitalnabiblioteka.rs/knjiga/u-cmu-j-tajna-pojav-i-razvitka-industrij-u-lskovcu-istorija-jdn-prvobitn-akumulacij/>
- Трајковић, Драгољуб (1961): Немањина Дубочица, од најстаријег времена до ослобођења од Турака, Београд.
- Трајковић, Драгољуб (1967): О почецима лесковачке текстилне индустрије, *Лесковачки зборник бр. 7*, Народни музеј Лесковац, 136-169.
<https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-7-1967.pdf>
- Трајковић, Драгољуб (1977): Из прошлости Лесковца и околине, Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- Трајковић, Драгољуб; Стојковић, Живан; Ракић, Хранислав; Михајловић, Ненад; Јовановић, Слободан (1984): Сто година лесковачке текстилне индустрије (1884-1984), Народни музеј Лесковац, Лесковац.
- Ђирић, Јован В. (1967): Урбано и архитектонско наслеђе у ужој Србији и данашња изградња, *Лесковачки зборник бр. 7*, Народни музеј Лесковац, 55-63.
<https://muzjlskovac.rs/lskovacki-zbornik/lskovacki-zbornik-7-1967.pdf>
- Ђоровић, Владимир (1913): Историја Југославије, *1 књига*, Народно дело.
- Ђоровић-Љубинковић, Мирјана (1950): Јашуњски манастири, *Старинар*, Београд
- Филозоф, Константин (1936): Живот деспота Стефана Лазаревића, *Старе српске биографије XV и XVII века*, СКЗ, Београд.
- Хаџи-Васиљевић, Јован (1896): Ка историји града Врања, *Годишњица Николе Чупића*, Београд.
- Циврић, Зорица; Босанац, Небојша (2022): Ревитализација малих хидроелектрана у надлежности Завода за заштиту споменика културе Ниш, *Зборник радова са конференције Индустријско и техничко наслеђе, значај, стање и могућности*, Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, Панчево, 95-112.
- Цветковић, Ивана; Стошић, Ђорђе; Никшић, Александар (2022): Истраживање индустријског наслеђа Лесковца, *Зборник радова са конференције Индустријско и техничко наслеђе, значај, стање и могућности*, Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, Панчево, 68-89.
- Цветковић, Ивана; Стошић, Ђорђе (2023): Очување културног и природног наслеђа Вучја у 21. веку, искуства из праксе, *Зборник радова са XII конференције, Заштита градитељског наслеђа у 21. веку*, Београд, 145-158.
- Шимуњец, Звонимир; Ниношевић, Мира; Трајковић, Верољуб (2015): Златно доба Лесковца 1918-1941, Народни музеј Лесковац.
- Шолаја, Владимир и Магдић, Адела (1994): *Инжењери у Књажевству/ Краљевини Србији – од 1834. године до завршетка Првог светског рата*, Заједница техничких факултета Универзитета у Београду; Музеј науке и технике у Београду; Лола институт у Београду.
- Шолаја, Владимир (1995): Инжењери Одељења (Министарства) Грађевина у Србији у XIX веку – један пресек, *Пинус записи 1/2*, Београд, 1-18.
- Шолаја, Владимир (1995): Инжењери Министарства грађевина у Краљевини Србији од 1901. до 1913. године, *Флогистон 2*, Београд, 95- 117.
- Шошкић, Чедомир (2012): Тенис без граница 1922-2012, Тениски савез Србије, Београд.
- Howard, E. (1898): *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform*, London, Swan Sonnnschin & Co.
- Lob, J. (1940) *Procopius of Caesarea*. VII volums with and English Translation by th lat H.B. Dwing with th collaboration of G.Downy. (Ed. E. H. Warmingron) Boston: Boston Public Library; Cambridg, Massachustts: Harvard Univrsity Prss; London: William Hinmann LTD.
- Mdaković, Djan (1984): *Secesija - stil oko 1900*, Svdočnja, Bograd.
- Mitchll N, Buggy S, *Protect Landscapes and Cultural Landscapes: Taking Advantage of Diverse Approach, Landscape Stewardship*, Th Gorg Wriht Forum 17(1) 2000, 35-46.
- Momčilović-Ptronijvić, A. Cvtković, I. & Stajić, D. (2024): *Protection of Immovable Cultural Heritage, Current State and Challenges*, Intrnational Scintific Confrnc BASA'2023, Sofia, 59-69
- Vldpau, Luils (2015): *Historic Urban Landscapes, firming the integration of urban and heritage planning in multilevel governance*, Eidhovn, Tchnisch Univrsitt Eindhoven, ISBN 978-90-386-3916-1
- Člbija, Evlija (1957): *Putopis II*, Sarajvo.
- Škarić, Branka (2008): *Koncept kulturnog pejzaža u kontekstu očuvanja kulturnog i prirodnog nasleđa*, U: *Kulturni pejzaž – savremeni pristup zaštiti kulturnog i prirodnog nasleđa na Balkanu*, *Zbornik radova Prve regionalne konferencije o integrativnoj zaštiti*, Bograd: Evropski cntar za mir i razvoj (ECPD) Univrzita za mir Ujdinjnih nacija, str. 246-265.
- Škalamra, Žljko (1985): *Secesija u srpskoj arhitekturi*, *Zbornik Narodnog muzja*, Bograd, XII-2, str. 7-13.
- АРХИВСКА ГРАЂА:

- Државни архив Србије (ДАС)
- Указ краља Александра I, ФНП-Т 1898 VI, 2.
- Архив Југославије (АЈ)
- Пројектна документација, ситуациони план, Industri d tissud Iain Lazar M Tokarovic Lskovac-Vučj - Индустија вунених тканина Лазар Теокаровић, шифра досијеа I-XI/110, ознака фонда 65, број фасцикле 573, број јединице описа 1293.
- ДОКУМЕНТАЦИОНА ГРАЂА:
- Завод за заштиту споменика културе Ниш (ЗЗСК Ниш)
- Анђелковић, Миодраг (1974): сликар конзерватор, Извештај о стању живописа и радовима у цркви Св. Петке у селу Рударе код Лесковца, бр. 38/1 од 11. јануара 1974. године, службена документација ЗЗСК Ниш
- Дељанин, Бојана (1977): археолог, Извештај о прегледу цркве Светог Николе у селу Чукљеник и предлог за заштиту, бр. 232/1 од 25. фебруара 1977. године.
- Милић, Никола (2000): архитекта конзерватор, Извештај о извршеном прегледу комплекса гајтанаре и воденице у селу Стројковце у Лесковцу, бр. 433/1 од 14. новембра 2000. године.
- Техничка и фото документација
- Музеј науке и технике (МНТ)
- Оригинални пројекат типских куће за раднике са четири стана, тип 1 за четири стана, Заоставштина Григорија Самојлова, МНТ Београд.
- Црква Св. Јована, оригинални пројекат обликовања пода, Заоставштина Григорија Самојлова, МНТ Београд.
- Црква Св. Јована, оригинални пројекат иконостаса, Заоставштина Григорија Самојлова, МНТ Београд.
- Историјски музеј Србије (ИМС)
- Већи број фотографија на стаклу које је снимии Ђорђе Станојевић.
- Народни музеј Лесковац (НМЛ)
- НОВИНСКИ ЧЛАНЦИ:
- „Борба“, од 29. априла 1945: Суђење индустријалцима, немачким слугама браћи Теокаровићима
- „Борба“, број 288, од 29. новембра 1954. године, стр. 5.
- „Борба“ 15.03.1964. године, стр. : Осам деценије лесковачког текстила
- „Борба“, 15. фебруара 1965: Туристички потенцијали Вучја
- „Време“, Београд, број 3462, од 22. августа 1931, стр. 3: Премијну Мита Теокровић
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_EA14D129E93A8F6C7A1935AA12C320B4-1931-08-22 (приступљено 24.11.2024. године)
- „Време“, број 3535, Београд, 3. новембра 1931,стр.10: Доста је пола
https://istorijsknovin.unilib.rs/viw/indx.html#panl:pp|issu:UB_00043_19310311|pag:10|qury:%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%20%D1%98%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B0 (приступљено 18.2.2025. године)
- „Време“, број 3704, Београд, 23. априла 1932, стр. 7: Трећи списак приложника хуманом друштву “Љуба Суба” у Београду за одеване сироте деце о Врбци
https://istorijsknovin.unilib.rs/viw/indx.html#panl:pp|issu:UB_00043_19320423|pag:7|qury:%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%9B%D0%B8%20%D1%99%D1%83%D0%B1%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%B1%D0%B0 (приступљено 18.2.2025. године)
- „Време“, број 3957, од 06. јануара 1933. године, стр 29: Реклама Фабрике Владе Теокаровића и панорама Вучја
https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00043_19330106|page:29|query:%D0%B3%D0%B0%D1%98%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D1%83%D1%87%D1%98%D1%83%20%D1%83 (приступљено 18.2.2025. године)
- „Лесковачки гласник: лист за трговину, занате, пољопривреду и друштвени живот“, број 27, од 9. јула 1938. године, стр. 2: Народно ходочашће у Вучја
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_935B578E9D47323FCB3673CB189830B2-1938-07-09
- „Политика“, број 8363, од 22. августа 1931. године, стр. 7: Мита Теокаровић, доајен лесковачких индустријалаца,
http://www.digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A-1931-08-22#pag/6/mod/1up
- „Политика“, број 10812, од 06. јула 1938. године, стр. 10: Црква код Вучја, задужбина браће Теокаровић
https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Priodika/SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A/1938/07/06?pagIndx=00010
- „Политика“, број 10814, од 08. јула 1938. године, стр. 10: Освећење цркве Св. Јована у Вучју
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A-1938-07-08 (приступљено 23.12.2024. године)
- „Политика“, број 10814, од 08. јула 1938. године, стр. 12: Зачеци лесковачкога текстила, Како је постала гајтанара у Вучју (приступљено 18. децембра 2024. године)
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A-1938-07-14
- „Политикин Забавник“, 14. јула 2006. године: Ђирић Соња, Архитекта за куће од срца
- Правда, број 11693, Београд, 10. маја 1937. године, стр: Говор министра г. Драгише Цветковића на збору у Параћину

- „Правда“, број 11699, Београд, 16. мај 1937. године, стр. 20: Друштво Јухор гостује у Лесковцу
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_297E5B2BA5B6B1AB05C31088275D9858-1937-05-16
- „Правда“, број 11769, Београд од 26. јула 1937, стр. 14: Конкурс за скице нове зграде пензионог фонда
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_297E5B2BA5B6B1AB05C31088275D9858-1937-07-26
- „Правда“, број 11800, Београд 26. августа 1937. године, стр. 6: Лесковац се налази пред решењем многих комуналних питања.
https://digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_297E5B2BA5B6B1AB05C31088275D9858-1937-08-26
- „Правда“, број 11989, Београд од 4. марта 1938. године, стр. 8: Познати београдски индустријалац г. Лазар Теокаровић...
https://www.digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_297E5B2BA5B6B1AB05C31088275D9858-1938-03-04
- „Правда“, број 12115, од 08. јула 1938. године, стр. 4: Освећење цркве Св Јована у Вучју
- „Правда“, број 12117, од 10. јула 1938. године, стр. 8: Полет у Вучју
https://www.digitalna.nb.rs/viw/URN:NB:RS:SD_297E5B2BA5B6B1AB05C31088275D9858-1938-07-10 (приступљено 24.11.2024. године)
- „Правда“, Београд 1. април 1939. године, стр 9. : Г. Влада и Славко Теокаровићи оденули сто сиромашне деце
https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00042_19390104|page:9|query:%D0%B3%20%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%20%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%BE%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B%D0%B8
- „Просветни гласник“, од 1. октобра 1933. године, стр 28: Одлука о постављењу на Техничком факултету Универзитета у Београду, П бр. 32385 од 14. септембра 1933. године
- „Српски технички лист, Орган удружења српских инжењера и архитеката“, бр. 48 од 28. 11. 1910. године.
- „Српски технички лист, Орган удружења српских инжењера и архитеката“, бр. 34 од 2. 9. 1912. године: Мост преко Мораве у Владичином хану, стр. 5-6.
https://istorijsknovin.unilib.rs/viw/indx.html#panl:pp|issu:UB_00158_19120902|pag:5
- ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:
- Council of Europ Framwork Convntion on th Valu of Cultural Hritag for Socity, Faro, 27.X.2005,
<https://rm.co.int/1680083746>
- Cultural Lanscaps, UNESCO WHL,
<http://whc.unesco.org/n/culturallandscap/>
- ICOMOS, Historic Gardn, Th Flornc Chartr, 1981.
https://www.icomos.org/imagts/DOCUMENTS/Charttrs/gardns_.pdf
- Fink, G. (2014) Cultural landscaps and protctd aras. Unfolding th linkags and synrgis. In: *World Heritage* Vol. 70, Dcmbr 2013, UNESCO WHC. Richard Forstr: Paris (2014). Pg. 16-24.
<https://iucn.org/contnt/cultural-landscaps-and-protctd-aras-unfolding-linkags-and-synrgis>
- Enginring and Tchnology History - Milstons: List of IEEE Milstons:
https://thw.org/Milstons:Vucj_Hydrolctric_Plant_1903
- Nora Mitchll, Mchtild Rösslr, Pirr-Mari Tricaud (2009): World Hritag Cultural Landscaps, A Handbook for Consvration and Managmnt, World Hritag Paprs 26,
https://whc.unesco.org/documnts/publi_wh_paprs_26_n.pdf
- Th Flornc Dclaration on Hritag and Landscap as Human Valus (2014),
https://www.icomos.org/imagts/DOCUMENTS/Scrtariat/2015/GA_2014_rsults/GA2014_Symposium_FlorncDclaration_EN_final_20150318.pdf
- UNESCO: Convntion Concrning th Protction of th World Cultural and Natural Hritag, Paris (16 novmbr 1972), articl 1, par 2,3;
<https://whc.unesco.org/n/convntiontxt/>
- UNESCO: Oprational Guidlins for th Implmntation of th World Hritag Convntion, Cultural landscaps (47), Paris (24 Sptmbr 2023), 22.
- UNESCO: cultural landscap:
<https://whc.unesco.org/n/culturallandscap/>
- Европска конвенција о пределу, Фиренца, 2000,
<https://rm.co.int/16802f3fba>
- Закон о конфискации имовине и извршењу конфискациије (Сл. лист ФНРЈ 61/46, пречишћен текст и бр. 71/46 - испр.)
http://dmo.paragraf.rs/dmo/combind/Old/t/t2003_04/t04_0088.htm
- Културни пејзаж - савремени приступ заштити културног и природног наслеђа на Балкану, Зворник радова прве регионалне конференције о интегративној заштиити (2008), приредиле Аника Скворан и Наташа Остојић-Илић, Београд
https://www.cpd.org.rs/pdf/2015/books/2008/2008_kulturni_pjzaz.pdf
- Културно наслеђе вреди Европи,
http://blogs.ncatc.org/culturalhritagcountsforuop/wp-contnt/uploads/2017/06/CHCFE_Rport_EXS_Srbia.pdf
- Министарство приврде, приватизација, предузећа:
<https://privatizacija.privrda.gov.rs/Ministarstvo-privrd/90/DP-TI-VUCJE-VUCJE--U-STECAJU.shtml/companyid=2970>
- О Вучјанској парохији

<https://www.parhijaniska.rs/parohij/%D0%B0-%D0%BD-%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%BE/6425-vu%C4%8Djanska-parohija-hramovi> (приступљено 02.7.2023.)

- Уредба о проглашењу Споменика природе „Кањон реке Вучјанке”, („Службени гласник РС”, број 10 од 31. јануара 2025.)

<https://pravno-informacioni-sistem.rs/li/rp/sgrs/vlada/urdba/2025/10/3/rg>

- Црвено доба - злочини комуниста у Србији и Црној Гори 1944. - 1947; Документарна серија, 2004. година, 6 епизода; Аутор: Др. Душан Т. Батаковић, историчар

<https://www.youtube.com/watch?v=FlIOPtiZ3n4>

<https://www.youtube.com/watch?v=3QIm8iaz8hM>

https://www.youtube.com/watch?v=_jUCfuLOg4A

<https://www.youtube.com/watch?v=Cy4zfbg31YM>

<https://www.youtube.com/watch?v=Oh8898hfN-U>

<https://www.youtube.com/watch?v=xWwSJAokSU>

ПОПИС И ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА / ILLUSTRATION LIST AND ORIGINS

1. Слика 1. Кањон реке Вучјанке, ЗЗСК Ниш, аутор: Александар Никшић, 2022.

Figure 1: The Vučjanka Canyon, ICHP Niš, author: Aleksandar Nikšić, 2022.

2. Слика 2. Панорамски поглед на видиковца Соколица и предео планине Кукавице, аутор: Ненад Петровић, 2025.

Figure 2: Panoramic view of the Sokolica vista and the Kukavica mountain landscape, author: Nenad Petrović, 2025.

3. Слика 3. Панорама Вучја, поглед из правца Соколице, аутор: Ненад Петровић, 2025.

Figure 3: A panoramic view of Vučje taken from the Sokolica lookout, author: Nenad Petrović, 2025.

4. Слика 4. Панорама Вучја, поглед са видиковца Соколица, ЗЗСК Ниш, аутор: Александар Никшић, 2022.

Figure 4: A panoramic view of Vučje from the Sokolica vista, ICHP Niš, author: Aleksandar Nikšić, 2022.

5. Слика 5. Шире окружење Вучја, природна и културна добра, водотокови и путни правци, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2025.

Figure 5: Wider surroundings of Vučje: natural sites, cultural properties, watercourses, and routes, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2025.

6. Слика 6. Изглед кањона реке Вучјанке, цртеж: Каниц, 1987, стр. 249.

Figure 6: Appearance of the Vučjanka canyon, Kanitz, 1987: p. 249.

7. Слика 7. Водопади код Лесковца, Збирка разгледница Народног музеја Лесковац, И-Р/36.

Figure 7: Waterfalls near Leskovac, Postcard Collection of the National Museum in Leskovac, I-R/36.

8. Слика 8. „Вучје“ Вучјански водопади код Лесковца, Збирка разгледница Народног музеја Лесковац, И-Р/37.

Figure 8: 'Vučje' Vučje waterfalls near Leskovac, Postcard Collection of the National Museum in Leskovac, I-R/37.

9. Слика 9. Река Вучјанка, изнад Скобаљић града, Вучјеграм, Снежана Миленковић.

Figure 9: The Vučjanka River above Skobaljčić Grad, Vučjegram, Snežana Milenković.

10. Слика 10. Слапови на Вучјанки, Вучјеграм, Бобан Марковић.

Figure 10: Waterfalls on the Vučjanka River, Vučjegram, Boban Marković.

11. Слика 11. Еворсионски лонци у кањону Вучјанке, Вучјеграм, Немања Јовановић.

Figure 11: Erosional potholes in the Vučjanka Canyon, Vučjegram, Nemanja Jovanović.

12. Слика 12. Дев Казан на Вучјанки, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2024.

Figure 12: Dev Kazan in the Vučjanka River, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2024.

13. Слика 13. Панорама Вучја, Вучјеграм, Снежана Миленковић.

Figure 13: Panoramic view of Vučje, Vučjegram, Snežana Milenković.

14. Слика 14. Хидроелектрана „Вучје“ након изградње, Збирка старих фотографија Народног музеја Лесковац.

Figure 14: Vučje Hydropower Plant, Collection of Old Photographs of the National Museum in Leskovac

15. Слика 15. Хидроелектрана „Вучје“ данас, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 15: Vučje Hydropower Plant today, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

16. Слика 16. Индустрија вунених тканина Лазара Теокаровића, фабрички круг, ЗЗСК Ниш, аутор: Александар Никшић, 2022.

Figure 16: Lazar Teokarović Woolen Fabrics Industry, factory site, ICHP Niš, author: Aleksandar Nikšić, 2022.

17. Слика 17. Црква Св. Јована, Вучјеграм, Снежана Миленковић.

Figure 17: The Church of St John, Vučjegram, Snežana Milenković.

18. Слика 18. Културни предео у сливу реке Вучјанке, ситуациони план, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2025.

Figure 18: Cultural landscape of the Vučjanka River basin, layout, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2025.

19. Слика 19. Кадар из филма „Било једном у Србији“ снимљено у кањону Вучјанке, Немања Ђорђевић.

Figure 19: An image from the film *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia), taken in the Vučjanka canyon, Goran Stanisavljević.

20. Слика 20. Кадар из филма „Било једном у Србији“ снимљено у селу Жабљану, Немања Ђорђевић.

Figure 20: An image from the film *Bilo jednom u Srbiji* (Once Upon a Time in Serbia), taken in the village of Žabljan, Nemanja Đorđević.

21. Слика 21. Дрводеље са шумаром на Кукавици, Удружење „Наше Поречје“ (<https://naseporecje.rs/>).

Figure 21: Woodworkers with a forester on Mount Kukavica, Naše Porečje Association (<https://naseporecje.rs/>)

22. Слика 22. Спратна воденица у Накривањском Чифлуку, Пешић-Максимовић, Надежда (1981): 222.

Figure 22: Two-storey watermill in Nakrivanjski Ćiftlik, Pešić-Maksimović, 1981:222.

23. Слика 23. Спратна воденица у Накривањском Чифлуку, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2024.

Figure 23: Two-storey watermill in Nakrivanjski Ćiftlik, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2024.

24. Слика 24. Изглед манастирског комплекса крајем 19. века, у селу Чукљеник, Каниц, Феликс (1987): 247.

Figure 24: The monastic complex in the village of Ćukljenik at the end of the 19th century, Kanitz, 1987: 247.

25. Слика 25. Манастирска воденица у селу Чукљеник, западна и северна фасада са местом где се налази натпис са годином обнове, извор: Пешић-Максимовић, Надежда (1981): стр. 216.

Figure 25: The monastery watermill in the village of Ćukljenik, west and north façades with the location of the inscription indicating the year of renovation, Pešić-Maksimović, N. (1981): str. 216.

26. Слика 26. Натпис са годином градње/обнове на опеци, уграђен на северном зиду воденице, Пешић-Максимовић, Надежда (1981): 219.

Figure 26: The inscription bearing the year of construction/reconstruction, carved into a brick and set into the northern wall of the watermill, Pešić-Maksimović, N. (1981): str. 219.

27. Слика 27. Живопис у Цркви Св. Петке у селу Рударе, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 27: The wall painting in the Church of St Petka, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

28. Слика 28. Манастирски конак у селу Рударе, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 28: The monastery dormitory in the village of Rudare, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

29. Слика 29. Текстилна индустрија у Лесковцу у 19. веку, Каниц, Феликс (1987): стр. 243.

Figure 29: Textile industry in 19th-century Leskovac, Kanitz, 1987: 243.

30. Слика 30. Стари српски разбој у Лесковцу у 19. веку, Каниц, Феликс (1987): стр. 244.

Figure 30: Old Serbian loom in Leskovac, Kanitz, 1987: 244.

31. Слика 31. Воденица-гајтанара у селу Стројковце, збирка фото-

графија Народног музеја Лесковац, 1920. године (leskovackeprice.com).

Figure 31: The watermill converted into a braid workshop in the village of Strojkovce, Postcard Collection of the National Museum in Leskovac, 1920. (leskovackeprice.com).

32. Слика 32. Воденица-гајтанара у селу Стројковце, фотограмметрија, Александар Никшић, 2020. године.

Figure 32: The watermill converted into a braid workshop in the village of Strojkovce, Aleksandar Nikšić, 2020.

33. Слика 33. Воденица и гајтанара у селу Стројковце, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022. године.

Figure 33: The watermill in the village of Strojkovce, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

34. Слика 34. Изглед чарка, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022. године.

Figure 34: A braiding machine, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

35. Слика 35. Изглед чаркова, Народног музеја Лесковац.

Figure 35: Braiding machines, Postcard Collection of the National Museum in Leskovac.

36. Слика 36. Фабрика гајтана у Вучју почетком треће деценије 20. века, новине „Време“, 1933. године.

Figure 36: The braid factory in Vučje, early 1920s, from the newspaper *Vreme*, 1933.

37. Слика 37. Чаркови у старој гајтанари у Вучју, „Политика“, број 10814, од 8. јула 1938. године, стр. 12: Зачеци лесковачкога текстила, Како је постала гајтанара у Вучју.

Figure 37: Braiding machines in the old braid workshop in Vučje, *Politika*, issue no. 10814, July 8, 1938, p. 12: The Beginnings of Leskovac Textile Industry – How the Braid Factory in Vučje Came to Be.

38. Слика 38. Кола гајтанаре на Вучјанки, крај 19. века, негатив на стаклу, Историјски музеј Србије, Фонд Ђорђа Станојевића, Инв. бр. 4408 – 6.

Figure 38: Wheels of the braid workshop on the Vučjanka River, late 19th century, glass negative, Historical Museum of Serbia, Đorđe Stanojević Collection, Inv. No. 4408–6.

39. Слика 39. Оснивачи заједничке фабрике, слева надесно, први ред: Мануел Илијев, Глигорије Јовановић, Коста Илић Мумџија, Димитрије Мита Теокаровић и Стеван Бојаџов, други ред: Милан Поповић, Горча Петровић и Петар К. Илић; Шимунец, Звонко (2015): 23.

Figure 39: The founders of the joint factory, from left to right, first row: Manuel Ilijev, Gligorije Jovanović, Kosta Ilić Mumđžija, Dimitrije Mita Teokarović and Stevan Bojadžov, second row: Milan Popović, Gorča Petrović and Petar K. Ilić, in Šimunec, 2015: 23.

40. Слика 40. Заједничка фотографија браће Теокаровића, направљена уз помоћ вештачке интелигенције.

Figure 40: Group photograph of the Teokarović brothers, restored

using artificial intelligence.

41. Слика 41. Вила Теокаровић у Вучју, идеална реконструкција дорађена уз помоћ вештачке интелигенције, ЗЗСК Ниш, Александар Никшић и Лазар Динић, 2023. године.

Figure 41: The Teokarović Vila in Vučje, ideal reconstruction, refined with AI, ICHP Niš, Aleksandar Nikšić & Lazar Dinić, 2023.

42. Слика 42. Димитрије Теокаровић, Димитријевић, Небојша (2015): 44.

Figure 42: Dimitrije Teokarović, Dimitrijević, 2015:44.

43. Слика 43. Лазар Теокаровић, Фототека Завичајног музеја Параћин.

Figure 43: Lazar Teokarović, Photothèque of the Homeland Museum of Paraćin.

44. Слика 44. Архитекта Григорије Самојлов, документација Милана Просена.

Figure 44: Architect Grigoriје Samojlov, Documentation of Milan Prosen.

45. Слика 45. Архитекта Григорије Самојлов у свом атељеу, документација Милана Просена.

Figure 45: Architect Grigoriје Samojlov in his studio, Documentation of Milan Prosen.

46. Слика 46. Оригинални пројекат иконостаса у цркви Светог Јована, Зоставштина Григорија Самојлова, МНТ Београд.

Figure 46: Original design of the iconostasis in the Church of Saint John, Legacy of Grigoriје Samojlov, Museum of Science and Technology Belgrade.

47. Слика 47. Индустијски комплекс у Вучју, Ненад Петровић, 2025.

Figure 47: Industrial complex in Vučje, Nenad Petrović, 2025.

48. Слика 48. Фонтана са скулптуром “Рибар” у парку испред попречне колоније, вајара Славка Милетића из Загреба, ЗЗСК Ниш, Александар Никшић, 2022. године.

Figure 48: Fountain with the sculpture titled The Fisherman, located in the park in front of the transversely oriented workers' colony, ICHP Niš, Aleksandar Nikšić, 2022.

49. Слика 49. Положај индустијског комплекса у оквиру културног предела, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2023.

Figure 49: Position of the industrial complex within the cultural landscape, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2023.

50. Слика 50. Мурал на зиду у згради мензе, Милоје Стојковић Миф, фотографија, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 50: A mural on the cafeteria wall, Miloје Stojković Mif, photo ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

51. Слика 51. Постројења и машине у фабрици у Вучју, Збирка старих фотографија Народног музеја Лесковац, изложбена поставка у Музеју текстилне индустрије у Стројковцу.

Figure 51: Facilities and machinery in the factory in Vučje, Collection

of Old Photographs of the National Museum in Leskovac, exhibition display at the Museum of the Textile Industry in Strojkovce.

52. Слика 52. Индустија вунених тканина Лазара Теокаровић у Вучју, Збирка фотографија Народног музеја у Лесковцу, некадашња изложбена поставка у Музеју текстилне индустрије у Стројковцу.

Figure 52: The Lazar Teokarović Woollen Fabrics Industry in Vučje, Collection of Old Photographs of the National Museum in Leskovac, former exhibition display at the Museum of the Textile Industry in Strojkovce.

53. Слика 53. Индустијски комплекс текстилне индустрије у Вучју, фотограмetriја, ЗЗСК Ниш, Александар Никшић, 2022.

Figure 53: The textile industry complex in Vučje, photogrametry, ICHP Niš, Aleksandar Nikšić, 2022.

54. Слика 54. Пројекат изградње фабрике у Вучју, Архив Југославије, шифра досијеа I-XI/110, ознака фонда 65, број фасцикле 573, број јединице описа 1293.

Figure 54: The construction design of the Vučje factory, Archives of Yugoslavia, file code I-XI/110, fund designation 65, folder number 573, description unit number 1293.

55. Слика 55. Фабрички комплекс у Вучју, основа, попречни и подужни пресек и изглед фабричких нивоа на десној страни, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 55: The Factory complex in Vučje – floor plan, cross-section and longitudinal section, and elevation of the factory rows on the right side, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

56. Слика 56. Фабрички круг у Вучју, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, Лазар Динић, 2023.

Figure 56: The Factory complex in Vučje, ICHP Niš, Ivana Cvetković and Lazar Dinić, 2023.

57. Слика 57. Управна зграда фабрике у Вучју, дорађена уз помоћ вештачке интелигенције, Ивана Цветковић, 2025.

Figure 57: The administrative building of the Vučje factory, refined with AI, Ivana Cvetković, 2025.

58. Слика 58. Управна зграда фабрике у Вучју – некада, Збирка фотографија Народног музеја Лесковац.

Figure 58: The administrative building of the Vučje factory then, Photograph collection of the National Museum of Leskovac.

59. Слика 59. Управна зграда фабрике у Вучју - сада, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 59: The administrative building of the Vučje factory now, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

60. Слика 60. Управна зграда фабрике у Вучју, основа приземља и спрата, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, 2022.

Figure 60: The administrative building of the Vučje factory, layout of the ground and first floors, ICHP Niš, Lazar Dinić, 2022.

61. Слика 61. Управна зграда фабрике у Вучју, попречни и подужни пресек, источна и северна фасадна раван, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић,

2022.

Figure 61: The administrative building of the Vučje factory, transverse and longitudinal sections, eastern and northern façades, ICHP Niš, Lazar Dinić, 2022.

62. Слика 62. Перионица северно од управне зграде, основа са постројењима, Архив Југославије, шифра досијеа I-XI/110, ознака фонда 65, број фасцикле 573, број јединице описа 1293.

Figure 62: The scouring facility north of the administrative building, layout with installations, Archives of Yugoslavia, file code I-XI/110, fund designation 65, folder number 573, description unit number 1293.

63. Слика 63. Предионица чешљаног предива, основа са постројењима, Архив Југославије, шифра досијеа I-XI/110, ознака фонда 65, број фасцикле 573, број јединице описа 1293.

Figure 63: The combed yarn spinning facility, layout with installations, Archives of Yugoslavia, file code I-XI/110, fund designation 65, folder number 573, description unit number 1293.

64. Слика 64. Зграде предионице и ткачнице, попречни пресек и северни изглед, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 64: The spinning and weaving facility buildings, transverse section and north façade, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

65. Слика 65. Нова зграда ткачница са машинама, Удружење “Наше Поречје”.

Figure 65: The new weaving facility with machines, Association “Naše Porečje”.

66. Слика 66. Нова зграда ткачница стање 2022. године, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 66: The new weaving facility, condition in 2022, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

67. Слика 67. Фабричке зграде бојачнице и котларнице, Народни музеј Лесковац.

Figure 67: The factory buildings, dyeing facility and utility room, National Museum of Leskovac.

68. Слика 68. Зграда бојачнице, основа, подужни пресек, северни и западни изглед, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 68: The dyeing facility building, layout, longitudinal section, north and west façades, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

69. Слика 69. Зграда дораде, основа, подужни и попречни пресек, северни и западни изглед, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 69: The finishing building, layout, longitudinal and transverse sections, north and west façades, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

70. Слика 70. Зграда магацина сировина, основа, подужни и попречни пресек и јужни изглед, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 70: The raw materials warehouse, layout, longitudinal and transverse sections, along with south façade, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

71. Слика 71. Зграда за прање са левијатаном, основа, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 71: The scouring building with Leviathan, layout, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

72. Слика 72. Зграда за прање са левијатаном, подужни и попречни пресек и јужни изглед, ЗЗСК Ниш, Лазар Динић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 72: The scouring building with Leviathan, longitudinal and transverse sections, along with south façade, ICHP Niš, Lazar Dinić and Ivana Cvetković, 2022.

73. Слика 73. Фабрички круг и резиденцијални квартал у Вучју, ЗЗСК Ниш, Александар Никшић, 2022.

Figure 73: The factory site and residential quarters in Vučje, ICHP Niš, Aleksandar Nikšić, 2022.

74. Слика 74. Вила Теокаровића у Вучју, западна фасада, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2025.

Figure 74: Teokarović Villa in Vučje, west façade, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2025.

75. Слика 75. Вила Теокаровића у Вучју, поглед са запада, Збирка фотографија Народног музеја Лесковац.

Figure 75: The Teokarović Villa in Vučje, western view, Photograph collection of the National Museum of Leskovac.

76. Слика 76. Вила Теокаровића у Вучју, дорађена уз помоћ вештачке интелигенције, Збирка фотографија Народног музеја Лесковац.

Figure 76: The Teokarović Villa in Vučje, refined with AI, Photograph collection of the National Museum of Leskovac.

77. Слика 77. Вила Теокаровића у Вучју, поглед са југа, Збирка фотографија Народног музеја Лесковац.

Figure 77: Teokarović Villa in Vučje, southern view, Photograph collection of the National Museum of Leskovac.

78. Слика 78. Вила Теокаровића у Вучју, фрагменти ентеријера, Удружење “Наше Поречје”.

Figure 78: The Teokarović Villa in Vučje, interior design fragments, Association “Naše Porečje”.

79. Слика 79. Вила Теокаровића у Вучју, основа приземља и спрата, ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, А. Никшић, Л. Динић, С. Станковић, 2023.

Figure 79: The Teokarović Villa in Vučje, ground floor and first floor layouts, ICHP Niš, I. Cvetković, A. Nikšić, L. Dinić, S. Stanković, 2023.

80. Слика 80. Вила Теокаровића у Вучју, западни и јужни изглед (тренутно стање и идеална реконструкција), ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, Л. Динић, А. Никшић, 2022.

Figure 80: The Teokarović Villa in Vučje, west and south façades (current

state and ideal reconstruction), ICNP Niš, I. Cvetković, L. Dinić, A. Nikšić, 2023.

81. Слика 81. Мала вила Теокаровића, северна фасада, ЗЗСК Ниш, Александар Никшић и Ивана Цветковић, 2025.

Figure 81: The Small Teokarović Villa, north façade, ICNP Niš, Aleksandar Nikšić and Ivana Cvetković, 2025.

82. Слика 82. Мала вила Теокаровића, основа приземља и северни изглед, ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, А. Никшић, Д. Радовановић, 2022.

Figure 82: The Small Teokarović Villa, ground-floor layout and north façade, ICNP Niš, I. Cvetković, A. Nikšić and D. Radovanović, 2022.

83. Слика 83. Кућа за директоре, основа приземља и источни изглед, ЗЗСК Ниш, Л. Динић, И. Цветковић, 2022.

Figure 83: A house for directors, ground-floor layout and east façade, ICNP Niš, L. Dinić and I. Cvetković, 2022.

84. Слика 84. Фабрички комплекс и радничко насеље у Вучју, ЗЗСК Ниш, Александар Никшић, 2022.

Figure 84: The factory complex and workers settlement in Vučje, ICNP Niš, Aleksandar Nikšić, 2022.

85. Слика 85. Парк испред попречне колоније са фонтаном и скулптуром „Рибар“, Вучјеграм, Снежана Миленковић.

Figure 85: The park located in front of the transversely oriented colony, with a fountain and the sculpture titled The Fisherman, Vucjegram, Snežana Milenković.

86. Слика 86. Стамбене зграде грађене после Другог светског рата, Удружење „Наше Поречје“.

Figure 86: The residential buildings erected after the Second World War, Association “Naše Porečje”.

87. Слика 87. Хотел са станом за управника и рестораном у Вучју, Удружење „Наше Поречје“.

Figure 87: The hotel with manager’s apartment and restaurant in Vučje, Association “Naše Porečje”.

88. Слика 88. Хотел са станом за управника и рестораном у Вучју, Вучјеграм, Снежана Миленковић.

Figure 88: The hotel with manager’s apartment and restaurant in Vučje, Vucjegram, Snežana Milenković.

89. Слика 89. Хотел, основе приземља и спрата и западни изглед, ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, С. Станковић, 2023.

Figure 89: The hotel, ground-floor and first-floor layouts, and west façade, ICNP Niš, I. Cvetković, S. Stanković, 2023.

90. Слика 90. Двојне куће за чиновнике, основа приземља и кровних равни, западни и јужни изглед, ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, А. Никшић, Д. Радовановић, 2023.

Figure 90: The duplex houses for clerks, ground-floor and roof slope layouts, west and south façade, ICNP Niš, I. Cvetković, A. Nikšić, D. Radovanović, 2023.

91. Слика 91. Двојне куће за чиновнике, збирка фотографија Народног музеја Лесковац.

Figure 91: The duplex houses for clerks, Photograph collection of the National Museum of Leskovac.

92. Слика 92. Оригинални пројекат радничких станова у селу Вучју, тип 1 за четири стана, архитекта Григорије Самојлов, Музеј науке и технике у Београду, Заоставштина Григорија Самојлова.

Figure 92: The original project design for workers’ apartments in the village of Vučje – Type 1, four-unit layout, Legacy of Grigorije Samojlov, Museum of Science and Technology Belgrade.

93. Слика 93. Попречна колонија са 20 станова, основа и јужни изглед, ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, А. Никшић, Л. Динић, 2022.

Figure 93: Transversely oriented colony with 20 apartments, layout and south façade, ICNP Niš, I. Cvetković, A. Nikšić, L. Dinić, 2022.

94. Слика 94. Попречна колонија са 20 станова, Удружење „Наше Поречје“.

Figure 94: Transversely oriented colony with 20 apartments, Association “Naše Porečje”.

95. Слика 95. Попречна колонија са 7 станова, основа и јужни изглед, ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, А. Никшић, Л. Динић, 2022.

Figure 95: Transversely oriented colony with 7 apartments, layout and south façade, ICNP Niš, I. Cvetković, A. Nikšić, L. Dinić, 2022.

96. Слика 96. Изглед Дилавер-бегове куле крајем 19. века, Албум краља Милана Обреновића, 1879. године.

Figure 96: Dilaver-beys tower towards the end of the 19th century, Album of King Milan Obrenović, 1879.

97. Слика 97. Кула Демира Барјана у Горини, Каниц, Феликс (1987): 247.

Figure 97: The tower of Demir Barjan in Gorina, Kanitz, 1987: p. 247.

98. Слика 98. Изглед Дилавер-бегове куле крајем 19. века, Фотографски снимци из околине Лесковца и Врања, Албум краља Милана Обреновића, 1879. године.

Figure 98: Dilaver-bey’s tower towards the end of the 19th century, Photographic images from the surroundings of Leskovac and Vranje, Album of King Milan Obrenović, 1879.

99. Слика 99. Воденица на Вучјанки, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 99: A watermill by the Vučjanka River, ICNP Niš, I. Cvetković, 2022.

100. Слика 100. Воденични механизам, ЗЗСК Ниш, Зоран Радосављевић, 2022.

Figure 100: The watermill mechanism, ICNP Niš, Zoran Radosavljević, 2022.

101. Слика 101. Позиције воденица са јазовима и вадама, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2024.

Figure 101: Locations of watermills with sluices and canals, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2024.

102. Слика 102. Пашина воденица, Вучјеграм, Снежана Миленковић.

Figure 102: The Pasha's watermill, Vucjegram, Snežana Milenković, 2022.

103. Слика 103. Пашина воденица, основа и попречни пресек, ЗЗСК Ниш, Соња Станковић, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 103: The Pasha's watermill, layout and transverse section, ICHP Niš, S. Stanković and I. Cvetković, 2024.

104. Слика 104. Пејковска воденица, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 104: The Pejkovska watermill, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

105. Слика 105. Воденичарева кућа уз некадашњу Крстинску воденицу, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 105: The miller's house next to the former Krstinska watermill, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

106. Слика 106. Дининска воденица, ЗЗСК Ниш, Зоран Радосављевић, 2022.

Figure 106: The Dininska watermill, ICHP Niš, Zoran Radosavljević, 2022.

107. Слика 107. Мост код Дининске воденице, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 107: The bridge by the Dininska watermill, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

108. Слика 108. Шумарева воденица, основа и северни изглед, ЗЗСК Ниш, Соња Станковић, 2023.

Figure 108: The Šumareva watermill, layout and north façade, ICHP Niš, Sonja Stanković, 2023.

109. Слика 109. Шумарева воденица, поглед са северозапада, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 109: The Šumareva watermill, north-western view, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

110. Слика 110. Црква Светог Јована, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 110: The Church of St John, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

111. Слика 111. Цртеж цркве у Вучју, "Политика" од 8. јула 1938. године.

Figure 111: A drawing of the church in Vučje, Politika, July 8, 1938.

112. Слика 112. Црква Светог Јована, поглед са севера, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 112: The Church of St John, northern view, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

113. Слика 113. Црква Светог Јована, живопис куполе и полиелеј, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 113: The Church of St John, the dome fresco painting and polyeleos, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

114. Слика 114. Црква Светог Јована, звоник са аркадним тремом, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 114: The Church of St John, the bell tower with an arched porch, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

115. Слика 115. Црква Светог Јована, попречни пресек, ЗЗСК Ниш,

Александар Никшић и Лазар Динић, 2022.

Figure 115: The Church of St John, transverse sections, ICHP Niš, Aleksandar Nikšić and Lazar Dinić, 2022

116. Слика 116. Црква Светог Јована, оригинални пројекат иконоста-са, Зоставштина Григоорија Самојлова, МНТ Београд.

Figure 116: The Church of St John, original design for the iconostasis, Legacy of Grigorije Samojlov, Museum of Science and Technology Belgrade.

117. Слика 117. Црква Светог Јована, основа са оригиналним пројек-том обликовања пода, Зоставштина Григоорија Самојлова, МНТ Београд и ЗЗСК Ниш, Надежда Ракоција, 2022.

Figure 117: The Church of St John, layout with original floor design, Legacy of Grigorije Samojlov, Museum of Science and Technology Belgrade and ICHP Niš, Nadežda Rakocija, 2022.

118. Слика 118. Хидроелектрана "Вучје", Збирка старих фотографија Народног музеја Лесковац

Figure 118: The Vučje Hydropower Plant, Photograph collection of the National Museum of Leskovac.

119. Слика 119. Кањон реке Вучјанке, Удружење "Наше поречје"

Figure 119: The Vučjanka Canyon, Association "Naše Porečje".

120. Слика 120. Зграда хидроелектране "Вучје", негатив на стаклу Ђорђе Станојевић 1903. год., стакло Фонд Ђорђа Станојевића Инв. бр. 4399 - 6, Историјски музеј Србије.

Figure 120: The Vučje Hydropower Plant, Glass negative of Đorđe Stanojević, 1903, glass, Đorđe Stanojević Collection, Inv. No. 4399-6, Historical Museum of Serbia.

121. Слика 121. Први далековод хидроелектране „Вучје“, Историјски музеј Србије, негатив на стаклу Ђорђе Станојевић 1903. године, ста-кло Фонд Ђорђа Станојевића Инв. бр. 4399 – 8.

Figure 121: The first power transmission line of the Vučje Hydropower Plant, Glass negative of Đorđe Stanojević, 1903, glass, Đorđe Stanojević Collection, Inv. No. 4399-8, Historical Museum of Serbia.

122. Слика 122. Покретна брана, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 122: The movable dam, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

123. Слика 123. Почетна тачка канала за довод воде, ЗЗСК Ниш, Ива-на Цветковић, 2022.

Figure 123: The starting point of the water supply cana, ICHP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

124. Слика 124. Канал за довод воде уклесан у литице кањона, Удру-жење "Наше Поречје".

Figure 124: The water supply canal carved into the canyon's cliffs, Association "Naše Porečje".

125. Слика 125. Канал за довод воде уклесан у литице кањона, ЗЗСК-Ниш, Зоран Радосављевић, 2022.

Figure 125: The water supply canal carved into the canyon's cliffs, ICHP Niš, Zoran Radosavljević, 2022.

126. Слика 126. Контролна кућица, ЗЗСК Ниш, Зоран Радосављевић, 2022.

Figure 126: The control house, ICNP Niš, Zoran Radosavljević, 2022.

127. Слика 127. Северни изглед хидроелектране, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић, 2022.

Figure 127: North façade of the hydropower plant, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

128. Слика 128. Хидроелектрана, основа приземља и источни изглед, ЗЗСК Ниш, Небојша Босанац.

Figure 128: The hydropower plant, ground-floor layout and east façade, ICNP Niš, Nebojša Bosanaц.

129. Слика 129. Ентеријер хидроелектране Вучје, Историјски музеј Србије, негатив и позитив Ђорђе Станојевић 1903. године, картон, стакло Фонд Ђорђа Станојевића Инв. бр. 4399 -7-b.

Figure 129: The Vučje Hydropower Plant interior, Glass negative of Đorđe Stanojević, 1903, glass, Đorđe Stanojević Collection, Inv. No. 4399-7, Historical Museum of Serbia.

130. Слика 130. Генератор хидроелектране Вучје, Историјски музеј Србије, негатив на стаклу Ђорђе Станојевић 1903. године, стакло, Фонд Ђорђа Станојевића Инв. бр. 4399 -18.

Figure 130: Generator of the Vučje Hydropower Plant, Glass negative of Đorđe Stanojević, 1903, glass, Đorđe Stanojević Collection, Inv. No. 4399-18, Historical Museum of Serbia.

131. Слика 131. Ђорђе Станојевић, Историјски архив Неготин.

Figure 131: Đorđe Stanojević, Historical Archives of Negotin.

132. Слика 132. Скобаљић град, Владимир Антић, 2015.

Figure 132: Skobaljic grad, Vladimir Antić 2015.

133. Слика 133. Изглед и позиција Скобаљић града, Владимир Антић, 2015.

Figure 133: The appearance and position of Skobaljic Grad, Vladimir Antić 2015.

134. Слика 134. Средњовековно утврђење Скобаљић град, ЗЗСК Ниш, Зоран Радосављевић, 2022.

Figure 134: A medieval fortification known as Skobaljic Grad, ICNP Niš, Zoran Radosavljević, 2022.

135. Слика 135. Скобаљић град, ситуациони план, ЗЗСК Ниш, 1985.

Figure 135: Skobaljic Grad, layout, ICNP Niš, 1985.

136. Слика 136. Скобаљић град, донжон кула након ископавања 1985. године, ЗЗСК Ниш.

Figure 136: Skobaljic Grad, donjon tower after the 1985 excavations, ICNP Niš, 1985.

137. Слика 37. Скобаљић град, донжон кула, стање 2015. године, Владимир Антић.

Figure 137: Skobaljic Grad, donjon tower, the situation in 2015, Vladimir Antić.

138. Слика 138. Скобаљић град, донжон кула, стање 2022. године, ЗЗСК Ниш, Ивана Цветковић.

Figure 138: Skobaljic Grad, donjon tower, the situation in 2022, ICNP Niš, Ivana Cvetković, 2022.

139. Слика 139. Никола Скобаљић, Братислав Анђелковић, Бата из Вучја, слика на камену.

Figure 139: Nikola Skobaljic, Bratislav Andelkovic, rock painting

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

908(497.11 Долина Вучјанке)
725/728(497.11)
930.85(497.11)

ЦВЕТКОВИЋ, Ивана, 1983-

Културни предео у сливу реке Вучјанке / [аутори Ивана Цветковић, Ђорђе Стошић] ; [превод Транслаб и Јасминка Миленковић] = Cultural landscape of the Vučjanka river basin / [authors Ivana Cvetković, Đorđe Stošić] ; [translation Translab and Jasminka Milenković]. - Ниш : Завод за заштиту споменика културе = Niš : Institute for Cultural Heritage Preservation, 2025 ([Ниш] : Сцерио принт = Scero Print). - 227 стр. : илустр. ; 23 x 23 cm+

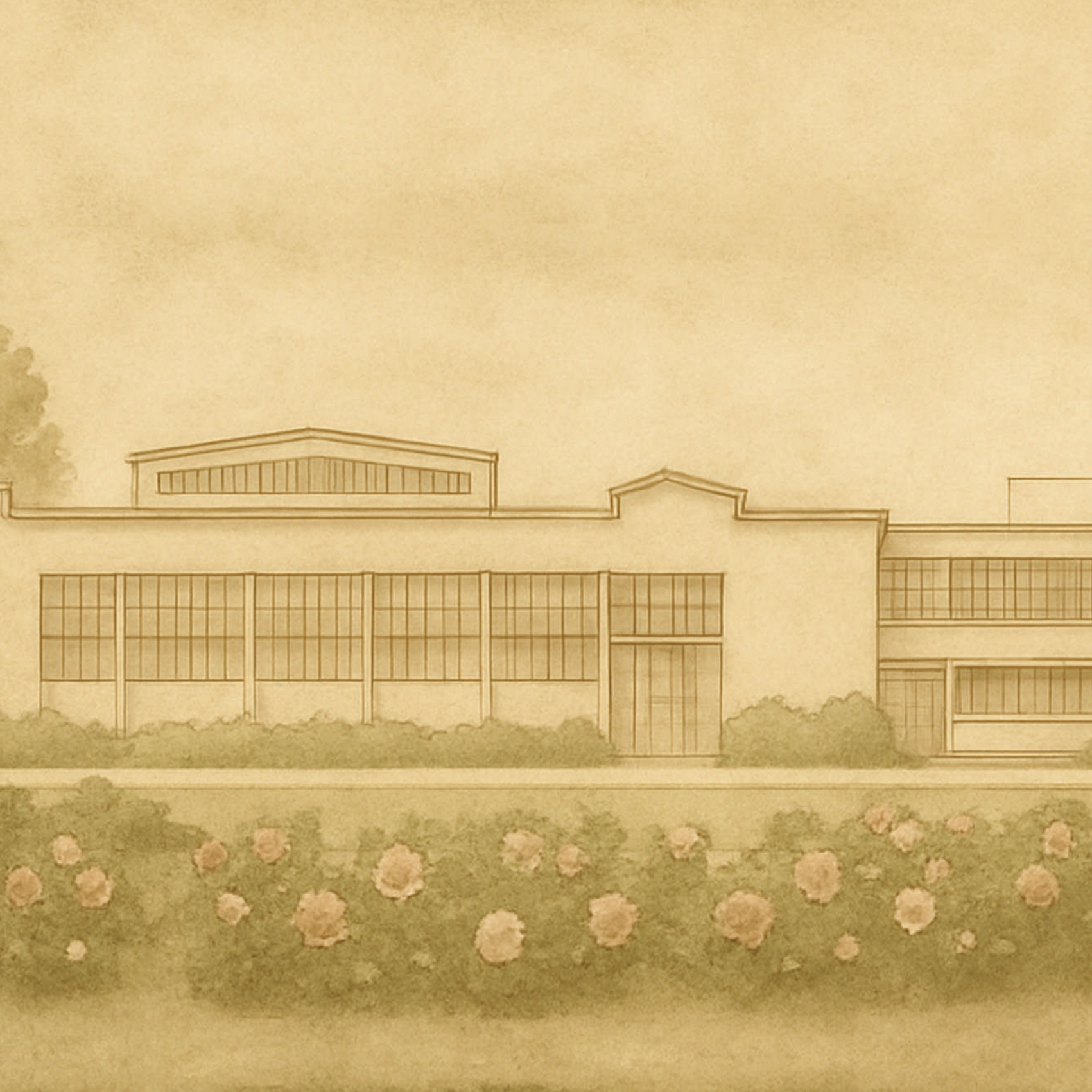
Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Подаци о ауторима преузети из колофона. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 214-221.

ISBN 978-86-82346-06-7+

1. Стошић, Ђорђе, 1973- [аутор]

а) Културна добра - Долина Вучјанке б) Споменици културе - Долина Вучјанке в) Долина Вучјанке

COBISS.SR-ID 173283081

Република Србија
Министарство културе

